Sport en bewegen in de openbare ruimte

De beweegvriendelijke omgeving in gebruik en beleid

Redactie

» Rick Prins

» Remco Hoekman

» Hugo van der Poel

brancherapport sport

07 » Openbare ruimte

Sport en bewegen in de openbare ruimte

Sport en bewegen in de openbare ruimte

De beweegvriendelijke omgeving in gebruik en beleid

» Rick Prins

» Remco Hoekman

» Hugo van der Poel

ISBN 978-90-5472-457-5
NUR 480

Ontwerp: Home of the Brave, Rotterdam

Opmaak: www.pageturner.design

Fotografie omslag: Wikimedia Commons/CC Brisbane City Council

Drukwerk: PrintSupport4U, Steenwijk

Mulier Instituut
sportonderzoek voor beleid en samenleving
Postbus 85445
3508 AK Utrecht
T. 030-7210220
E. info@mulierinstituut.nl
I. www.mulierinstituut.nl

© 2021 Mulier Instituut, Utrecht/Arko Sports Media, Nieuwegein
Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag, zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in art. 17 lid 2. Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b., te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

Voorwoord

Het verschijnen van dit brancherapport valt niet los te zien van de context. Dit brancherapport verschijnt in een dynamische, snel veranderende en onzekere maatschappelijke en beleidsmatige tijd. Hierin lijken het sporten en bewegen in de openbare ruimte steeds meer aandacht te krijgen. We hadden verwacht dat die aandacht er in 2021 zou zijn door omgevingsvisies en omgevingsplannen, voortgekomen uit de nieuwe Omgevingswet die geëffectueerd zou zijn. De nieuwe Omgevingswet is voor de derde keer uitgesteld en bij het verschijnen van dit brancherapport nog niet van kracht. Toch is de aandacht voor een beweegvriendelijke omgeving in 2020 en 2021 op onvoorziene wijze gegroeid. We hadden niet kunnen bedenken dat dit het gevolg zou zijn van een pandemie. Ter bestrijding waarvan de maatschappij, en dus ook de georganiseerde sport, voor een groot deel zou worden stilgelegd. In korte tijd moesten maatregelen om mensen naar bossen en parken te trekken veranderen in maatregelen om te voorkomen dat het té druk werd. De coronapandemie heeft zo op een totaal onverwachte manier heel erg duidelijk gemaakt hoe belangrijk onze leefomgeving is om actief in te kunnen sporten, spelen en ontspannen. Al is de pandemie van tijdelijke aard, de groei van de bevolking, het overgewicht, de vergrijzing en de verdichting van het bebouwde gebied met nog eens 1 miljoen huizen blijft. Hoe accommoderen we in zo'n omgeving spelende kinderen, skatende jongeren, bootcampende volwassenen en wandelende ouderen? Die vraag blijft, en dit brancherapport kan behulpzaam zijn bij het zoeken naar antwoorden op die vraag door het leveren van inzichten en feiten over het sporten en bewegen in de buitenruimte.

Het schrijven van dit brancherapport was niet mogelijk geweest zonder financiële steun van het Ministerie van VWS. De doorontwikkeling van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (KBO) betrof een samenwerking met een groot aantal partijen. Vertegenwoordigers van het RIVM, het CBS, GGD Nederland, Kenniscentrum Sport en Bewegen, NOC*NSF, het Platform Ondernemende Sportaanbieders, KVLO, Sportinnovator, VWS en de Vereniging Sport en Gemeenten hebben meegedacht en terugkoppeling gegeven op onze voorstellen voor de nieuwe KBO. Daarna is, op voorspraak van VSG, een aantal gemeenten tijdens een workshop betrokken geweest bij het finetunen van de KBO. Wij zijn al deze partijen zeer erkentelijk voor hun inzet.

Uiteindelijk zijn het de auteurs van de verschillende hoofdstukken die gezamenlijk dit brancherapport hebben geproduceerd. Zij hebben wetenschappelijke literatuur doorzocht, analyses gedaan en hun bevindingen opgeschreven in de hoofdstukken. Minder zichtbaar, maar eveneens belangrijk voor het verschijnen van dit brancherapport zijn de interne en externe redacteuren geweest. Onze collega Jelle van Riezen heeft elk hoofdstuk gelezen, zinnen mooier gemaakt, taal- en typefoutjes gecorrigeerd en één consistent geheel van dit werk-van-velen gemaakt. Daarna konden de hoofdstukken naar Arko Sports Media, waar Janeke de Zeeuw en Karlijn de Jonge een extra redactieslag hebben gemaakt.

En zo ligt hier nu een brancherapport *Sporten en Bewegen in de openbare ruimte*. De voorloper van dit brancherapport werd afgerond ten tijde van de Olympische Spelen in Rio. Het toeval wil dat we, vijf jaar later, dit brancherapport weer afronden aan het eind van een olympische cyclus. We hopen en verwachten dat dit brancherapport helpt om het sporten en bewegen in de openbare ruimte een beetje beter te begrijpen en dat het een nieuwe impuls geeft aan beleid en onderzoek naar een beweegvriendelijkere openbare ruimte voor iedereen.

Rick Prins
Remco Hoekman
Hugo van der Poel

Inhoud

1 Inleiding 12
1.1 Brancherapporten sport 14
1.2 Recente maatschappelijke ontwikkelingen 15
1.3 Beleidsmatige ontwikkelingen 17
1.4 Perspectief en definities 19
1.5 Leeswijzer 21
1.6 Literatuur 22

2 Over de complexe relatie tussen de omgeving en beweeg- en sportgedrag: een theoretisch kader 24
2.1 Een socio-ecologisch perspectief op een beweegvriendelijke omgeving 25
2.2 De beweegvriendelijke omgeving: méér dan fysiek 29
2.3 De systeembenadering 34
2.4 Toepassing van ons raamwerk in dit brancherapport 37
2.5 Literatuur 38

3 Van trimmen naar calisthenics: de versporting van de recreatie 42
3.1 Conceptuele ontwikkelingen 43
3.2 Ruimtelijke ontwikkelingen 48
3.3 Beleidsmatige ontwikkelingen 54
3.4 Tot slot 62
3.5 Literatuur 64

4 Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving: doorontwikkeling en toepassing 68
4.1 De oude kernindicator 70
4.2 De doorontwikkeling in vogelvlucht 71
4.3 Opbouw van de nieuwe kernindicator 76
4.4 Beleidssensitiviteit 89
4.5 Toepassingen en conclusies 94
4.6 Literatuur 98

5 De beweegvriendelijke openbare ruimte voor verschillende leeftijdsgroepen 102
5.1 Gebruik van de openbare ruimte 104
5.2 Motieven voor sporten en bewegen in de openbare ruimte 108
5.3 Factoren die gebruik van de openbare ruimte beïnvloeden 111
5.4 Slotbeschouwing 120
5.5 Noten 124
5.6 Literatuur 124

6 Buitenspelen in Nederland 130
6.1 Inleiding 131
6.2 Deelname: Hoeveel en waar spelen kinderen buiten? 132
6.3 Hardware: speelplekken in de openbare ruimte 137
6.4 Orgware: speelpleknormen en buitenspeelbeleid 140
6.5 Software: georganiseerde buitenspeelactiviteiten in de openbare ruimte 142
6.6 Conclusie 143
6.7 Noten 145
6.8 Literatuur 145

7 Trendsporten: urban sports en outdoor fitness 152
7.1 Deelname aan trendsporten 154
7.2 Ruimtegebruik en voorzieningen voor trendsporten 157
7.3 Organisaties 160
7.4 Begeleiding en opleidingen – Software 163
7.5 Beleid voor trendsporten 164
7.6 Evaluatie van beleid voor trendsporten in de openbare ruimte 168
7.7 Conclusie 172
7.8 Noten 173
7.9 Literatuur 174
Lijst van geïnterviewden 177

8 (Recreatief) wandelen en fietsen, hardlopen en wielrennen 178
8.1 Deelname 180
8.2 Hardware: ruimtegebruik 189
8.3 Orgware en software: evenementen en interventies 199
8.4 Conclusie en beschouwing 211
8.5 Noten 214
8.6 Literatuur 215

9 Watergebonden activiteiten in de openbare ruimte 218
9.1 Deelname aan watergebonden sportactiviteiten 220
9.2 Hardware 225
9.3 Software 231
9.4 Orgware 234
9.5 Slotbeschouwing 238
9.6 Noten 240
9.7 Literatuur 240

10 De Omgevingswet als kans om sport en bewegen een plek te geven in de fysieke leefomgeving 244
10.1 Omgevingswet, omgevingsvisies en omgevingsplannen 246
10.2 Kansen voor sportambtenaren door de nieuwe Omgevingswet 247
10.3 Sport- en beweegdoelen van gemeenten in omgevingsvisies 249
10.4 Beleidssynergiën omgevingsvisies en lokale sportakkoorden 256
10.5 Conclusie: een integrale beleidsblik op de sport- en beweegvriendelijke omgeving 257
10.6 Noten 258
10.7 Literatuur 258

11 Slotbeschouwing 260
11.1 Sporten en bewegen als onderwerp van publieke zorg 263
11.2 De beweegvriendelijke omgeving 267
11.3 Beleid 269
11.4 Sportief-recreatieve activiteiten in de openbare ruimte 276
11.5 Tot slot 279
11.6 Literatuur 281

Bijlage I 284
Gebruikte gegevensbronnen 285
B1.1 Panels en vragenlijstgegevens 285
B1.2 Registraties 289
B1.3 Geografische gegevens 293
B1.4 Overige data 295

Bijlage 2 296
Score Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving per gemeente 297

1 Inleiding

» Rick Prins

De openbare ruimte lijkt een steeds belangrijkere plaats in te nemen in het sportlandschap. Met beleidsmatige ontwikkelingen als de komst van de nieuwe Omgevingswet en de aandacht voor een beweegvriendelijke omgeving in het Nationaal Sportakkoord is het thema actueel. Tegelijk is het een relatief nieuw thema. Voor onderzoekers kwam de aandacht voor een beweegvriendelijke omgeving een jaar of vijftien geleden op gang, door de komst van de obesitaspandemie en iets later de fysieke-inactiviteitspandemie. En toch is het een heel andere pandemie die het belang van de openbare ruimte om te bewegen en te sporten het duidelijkst laat zien. Door beleid om de verspreiding van het coronavirus in te perken, was de openbare ruimte in 2020 en 2021 voor velen de enige sportfaciliteit waarvan zij konden gebruikmaken.

Ambities om bewegen en sporten in de openbare ruimte te stimuleren, vragen om goed onderbouwd beleid op het gebied van de beweegvriendelijke omgeving. Om daar te komen is er behoefte aan een overzicht van de huidige kennis en recente statistieken over het gebruik van, de behoefte aan en de werkzame elementen van de beweegvriendelijke omgeving. Deze kennis en statistieken brengen we in dit brancherapport bij elkaar. We baseren ons op de internationale wetenschappelijke literatuur op dit thema en presenteren analyses van Nederlandse data. Daarmee vertalen we internationale onderzoeksresultaten naar een Nederlandse context.

Dit brancherapport heeft als doel om bij te dragen aan goed onderbouwd beleid om tot een beweegvriendelijke omgeving te komen. Daarbij moeten we ook reëel zijn: dit is geen definitief overzicht. Dit brancherapport biedt een overzicht van de huidige stand van zaken, gebaseerd op de kennis die nu beschikbaar is. Naar een aantal onderwerpen is nog steeds te weinig onderzoek gedaan. Bijvoorbeeld: Welke ingrepen in de beweegvriendelijke omgeving zijn effectief voor het bevorderen van beweeggedrag? En welke factoren maken dat een bepaalde speelplek in wijk A andere uitkomsten heeft dan in wijk B? Over andere onderwerpen zijn te weinig data voorhanden. Zo laten we in hoofdstuk 4 van dit brancherapport zien dat er geen landsdekkend overzicht is van speelplekken in Nederland. De komende jaren zullen deze kennis- en gegevenslacunes gevuld moeten worden om tot nog betere inzichten en nog beter beleid te komen, zodat we van Nederland een nog beweegvriendelijker land kunnen maken.

In deze inleiding schetsen we de context waarin dit brancherapport verschijnt. Eerst staan we stil bij de voorlopers van dit brancherapport. Daarna bespreken we kort maatschappelijke en beleidsmatige trends, en tot slot gaan we in op het perspectief op en de afbakening van het onderwerp 'beweegvriendelijke omgeving'.

I.1 Brancherapporten sport

Dit brancherapport verschijnt als zevende in een reeks van brancherapporten sport. Eerder verschenen brancherapporten over onderwerpen als zwemmen, sportevenementen en sportverenigingen. In deze brancherapporten wordt steeds een actueel overzicht van landelijke statistieken gegeven. Daarmee wordt beoogd een breed en actueel beeld te geven van een bepaald deel van de sportsector.

In het brancherapport *Sportaccommodaties in Nederland* kent het brancherapport dat nu voor u ligt een voorloper (Van der Poel, Wezenberg-Hoenderkamp & Hoekman, 2016). Hoewel het brancherapport *Sportaccommodaties in Nederland* meer gericht was op 'traditionele' sportaccommodaties, werd wel gesignaleerd dat het sporten en bewegen in de openbare ruimte aan een opmars bezig is, vooral onder de leeftijdsgroep boven de 25 jaar. In dit rapport werd tevens de tijdelijke functie besproken die de openbare ruimte kan hebben voor (top)sportevenementen. Op de openbare ruimte als topsportaccommodatie gaan we in dit brancherapport niet expliciet in. In hoofdstuk 8 worden wel wandel-, fiets-, hardloop- en wielerevenementen in de openbare ruimte behandeld.

Voor het huidige brancherapport is de presentatie van de eerste versie van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving in het brancherapport *Sportaccommodaties in Nederland* bijzonder relevant. Deze kernindicator presenteert op gemeenteniveau en op nationaal niveau de stand van zaken van de beweegvriendelijkheid van de fysieke omgeving. Na publicatie van deze kernindicator werd steeds vaker de vraag gesteld of het ook mogelijk was om deze kernindicator op lager niveau uit te rekenen, bijvoorbeeld op buurtniveau. Gezien de rekenwijze was dat problematisch. Daarnaast zagen we dat een aantal verbeterpunten mogelijk was waardoor de kernindicator beter door de tijd te volgen en gevoeliger voor beleidsveranderingen zou worden. Daarom is deze kernindicator, in overleg met een klankbordgroep bestaande uit een vertegenwoordiging van RIVM, CBS, GGD Nederland, Kenniscentrum Sport & Bewegen, NOC*NSF, Platform Ondernemende Sportaanbieders, KVLO, Sportinnovator, VWS en de Vereniging Sport en Gemeenten, inmiddels doorontwikkeld tot een beleidssensitief instrument. In hoofdstuk 4 gaan we hier dieper op in.

1.2 Recente maatschappelijke ontwikkelingen

Hoewel we volgens onderzoekers van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) minder zijn gaan bewegen en sporten als gevolg van het beleid om de verspreiding van het coronavirus te voorkomen (Schoemaker & De Boer, 2021), lijken meer mensen dan ooit te genieten van ommetjes in de buurt, onze bossen en de stranden. Ommetjes worden gestimuleerd door de Ommetje-app van de Hersenstichting, en lokale bootcampaanbieders merken hernieuwde interesse in deze vorm van 'fitness in de buitenlucht', omdat dat is wat nog wél kan. Dat rechtvaardigt de vraag wat er met onze beweeg- en sportparticipatie zou zijn gebeurd als onze openbare ruimte deze mogelijkheden niet had geboden. En tegelijkertijd: Hoe zou het met onze beweeg- en sportparticipatie gesteld zijn als onze omgeving nog beweegvriendelijker was? Uit de doorrekening van de nieuwe Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving uit hoofdstuk 4 blijkt namelijk dat Nederland nog een stuk beweegvriendelijker kan worden.

De toenemende relevantie van de openbare ruimte als sportarena kondigde zich al aan voordat de wereld in de ban was van het coronavirus. In het eerdere brancherapport *Sportaccommodaties in Nederland* werd al benoemd dat het gebruik van de openbare ruimte als sportvoorziening toenam. In hoofdstuk 5 wordt beschreven hoe vóór de coronapandemie gebruikgemaakt werd van de openbare ruimte en welke trends daarin te zien zijn. Daarbij gaan we in op de verschillen in beweeggedrag naar opleidingsniveau en inkomen. Een verklaring voor een toenemende interesse in sporten in de buitenruimte is te vinden in de Rapportage Sport uit 2018 (Van der Poel, Hoeijmakers, Pulles & Tiessen-Raaphorst, 2018). Hierin werden enkele maatschappelijke trends gesignaleerd die van invloed kunnen zijn op de sportsector, zoals informalisering, informatisering en individualisering. Sporten in de openbare ruimte is minder formeel en vaak anders georganiseerd, draagt met allerlei apps die prestaties bijhouden bij aan de informatisering van de sportsector en wordt door veel mensen individueel of in kleine groepjes beoefend.

Dergelijke trends zien we terug in de hoofdstukken over de verschillende sporttypen. In hoofdstuk 7 zien we dat de ontwikkeling van trendsporten, zoals bootcamp, freerunning en skateboarden, snel lijkt te gaan. Daarbij is het opvallend dat deze sporten veelal op andere manieren georganiseerd worden dan traditionele sporten. Soms gaat dat om commerciële partijen, zoals bootcampinstructeurs, soms is het zelfgeorganiseerd, zoals bij skateboarden, en soms wordt een sport geadopteerd door een sportbond, zoals freerunning door de KNGU. Dit diverse palet aan organisatievormen past goed bij de hierboven beschreven trends van informalisering en individualisering.

Net als bij trendsporten is de deelname aan hardlopen en wielrennen de afgelopen jaren gegroeid, zoals we in hoofdstuk 8 beschrijven. Opvallend is dat dit gepaard gaat met een

dalende trend van het aantal georganiseerde evenementen – waarbij de huidige coronaperiode buiten beschouwing is gelaten. Misschien dat een groep wielrenners en hardlopers wordt aangetrokken door informatisering en individualisering; apps zoals Strava en Zwift digitaliseren deze sporten op zo'n manier, dat het mogelijk is om met of tegen elkaar te sporten op het moment dat het de sporter uitkomt. Ook voor watergebonden sporten geldt dat nieuwe, anders georganiseerde of ongeorganiseerde vormen, zoals suppen, opkomend zijn, terwijl de georganiseerde sporten een dalende trend laten zien. Het lijkt erop dat de in de *Rapportage Sport* genoemde trends zeker betrekking hebben op het sporten in de openbare ruimte.

Waar de maatschappelijke trends het gebruik van de openbare ruimte om te sporten en bewegen bij volwassenen voornamelijk bevorderen, lijken ze voor kinderen negatiever te zijn. In hoofdstuk 6 wordt beschreven dat kinderen steeds minder buitenspelen. Deels is dat te wijten aan de informatisering: buitenspelen lijkt concurrentie te hebben gekregen van de televisie, computer en tablet. In de top vijf van activiteiten die kinderen het meest beoefenen, staan drie schermgerelateerde activiteiten. Maar dat is niet de gehele verklaring van de afname van het buitenspeelgedrag: ook ons veranderende werkethos speelt mee. Doordat we meer en flexibeler zijn gaan werken, zijn kinderen meer op de buitenschoolse opvang (bso). Hoewel kinderen daar ook kunnen buitenspelen, is dat wel afhankelijk van de mogelijkheden die de bso biedt. Het is aannemelijk dat ouders en kinderen minder tijd met elkaar doorbrengen, waardoor de tijd die overblijft om gezamenlijk activiteiten te ondernemen beperkt is. Daar komt bij dat het verwachtingspatroon van de prestaties van kinderen veranderd is: in de beperkte tijd die er is, moet een instrument bespeeld worden en moet er gesport worden. Daarmee blijft er voor veel kinderen minder tijd over om buiten te spelen.

Dit laat zien dat de manier waarop we ons leven inrichten van invloed kan zijn op de manier waarop we de openbare ruimte gebruiken om te bewegen en te sporten. We werken meer en flexibeler, doen dat sinds kort meer thuis en hebben behoefte aan een flexibele inrichting van onze dag. Enigszins gechargeerd kan gesteld worden dat onze (vrije) tijd efficiënt ingepland moet worden. We sporten en bewegen tussen onlinevergaderingen door, op tijden dat het ons uitkomt en het liefst dicht bij de werkplek. Het gevolg van onze drukke schema's is dat ouders minder tijd met hun kinderen kunnen doorbrengen, waardoor zij minder buitenspelen op straat.

1.3 Beleidsmatige ontwikkelingen

Beleidsmatig zijn er in de afgelopen jaren akkoorden gesloten en wetten gemaakt die gunstig kunnen zijn voor het inrichten van een beweegvriendelijkere omgeving.

Het meest in het oog springt de komst van de nieuwe Omgevingswet, die naar verwachting in 2022 in werking zal treden. Deze nieuwe wet maakt het mogelijk om naast de traditionele focus van het omgevingsbeleid op gezondheidsbescherming (denk aan riolering, afvalverwijdering en milieubeleid) ook in te zetten op gezondheidsbevordering. Dat laatste wordt vormgegeven onder de term 'positieve gezondheid'. Werken aan een beweegvriendelijkere omgeving past daar goed bij. Maar daarbij moet wel met andere sectoren en beleidsterreinen samengewerkt worden. Daarvoor heeft de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) een handreiking uitgebracht (Van Iperen, 2018). In hoofdstuk 10 gaan we dieper in op wat deze Omgevingswet voor betekenis heeft voor de sportsector en in hoeverre de sportsector erin slaagt om aan te sluiten.

In 2018 is het Nationaal Sportakkoord gesloten (Ministerie van VWS, 2018). In het Nationaal Sportakkoord is, in het deelakkoord Duurzame Sportinfrastructuur, aandacht voor het komen tot een beweegvriendelijkere omgeving. Hier is de ambitie geformuleerd om de openbare ruimte beweegvriendelijker te maken, bijvoorbeeld door openbare beweegplekken dichter bij de mensen te brengen en sport en bewegen in omgevingsvisies te krijgen. Het Mulier Instituut monitort het Nationaal Sportakkoord. Voor het onderdeel beweegvriendelijke omgeving maken we daarvoor onder andere gebruik van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving. Deze is in 2020 doorontwikkeld naar een kernindicator die beleidssensitief is voor ingrepen in de fysieke leefomgeving. Daarbij wordt de beweegvriendelijke omgeving als nutsvoorziening gezien: de beweegvriendelijke omgeving moet voor iedereen bereikbaar zijn. In hoofdstuk 4 wordt deze nieuwe kernindicator gepresenteerd en worden de beleidsimplicaties besproken.

In *Gezondheid breed op de agenda. Landelijke nota gezondheidsbeleid 2020-2024* is werken aan een gezondheidsbevorderende fysieke en sociale leefomgeving een speerpunt (Ministerie van VWS, 2020). In deze landelijke nota wordt geconstateerd dat er tot op heden weinig aandacht is geweest voor de positieve invloed van de omgeving op gezondheidsbevordering. Om dat in de toekomst wel te bewerkstelligen heeft de verbinding tussen het sociale en fysieke domein bijzondere aandacht. Hiervoor worden twee ambities geformuleerd:

- gezondheid is in 2024 een vast onderdeel van de belangenafweging in ruimtelijk beleid. Hierbij kan gedacht worden aan het stimuleren van bewegen en sporten in de openbare ruimte en het toegankelijk maken van de openbare ruimte, zodat deze inclusief wordt;

- in 2024 wordt bij landelijke en decentrale beleidsontwikkeling meer verbinding gelegd tussen het sociale en het fysieke domein. Dat is nodig omdat samenwerking tussen het fysieke en het sociale domein nog niet vanzelfsprekend is. Dat constateren we ook in hoofdstuk 10.

In 2019 is het SamenSpeelAkkoord getekend (SamenSpeelNetwerk, 2019). Voor kinderen met een beperking is samen spelen volgens de opstellers van het SamenSpeelAkkoord niet altijd vanzelfsprekend. Veel speelplekken zijn voor hen niet toegankelijk, terwijl het recht om samen te spelen in het VN-verdrag Handicap wordt benoemd. Met het SamenSpeelAkkoord wordt gestreefd naar een inclusieve speelcultuur waarin kinderen met en zonder handicap samen spelen vanzelfsprekend vinden. Hiertoe moeten er meer zogenoemde samenspeelplekken komen, waar ook kinderen met een beperking kunnen spelen. In de hoofdstukken 5 en 6 gaan we verder in op buitenspelen en verschillen in gebruik van de buitenruimte door kinderen met en zonder beperking.

Naast nationaal beleid komt er ook steeds meer aandacht voor de beweegvriendelijke omgeving in provinciaal en gemeentelijk beleid. Het voert hier te ver om een compleet overzicht te geven, dus we volstaan met een aantal voorbeelden. Zo ondersteunde de provincie Gelderland in 2018 met een subsidieprogramma initiatieven om tot een sportieve buitenruimte te komen (Reitsma & Prins, 2020). Inmiddels voeren meerdere provincies actief beleid om tot een beweegvriendelijkere omgeving te komen. Voorbeelden daarvan zijn de provincie Zuid-Holland, die subsidie beschikbaar stelt om te werken aan een betere fysieke inrichting van de beweegvriendelijke omgeving, en de provincie Utrecht, waar het komen tot een beweegvriendelijke omgeving een van de pijlers is van het provinciale sportakkoord. Gemeenten zoals Amsterdam, Utrecht en Zwolle hebben beweegvriendelijkheid hoog in het vaandel staan en gebruiken dat soms zelfs in hun citymarketing. Zo wil Rotterdam dé stad van urban sports worden (Aardoom, 2021) en heeft de provincie Noord-Brabant met de vijf grootste gemeenten de ambitie uitgesproken om ‘urban’ internationaal op de kaart te zetten (BrabantSport, 2018).

Dit nieuwe beleid geeft uitdrukking aan het toenemende belang van het stimuleren van sporten en bewegen in de openbare ruimte. Om het beleid succesvol te laten zijn, is zicht nodig op de staat van de beweegvriendelijke omgeving in Nederland en de mechanismen van de beweegvriendelijke omgeving (Prins, Ruikes & Hoekman, 2020) en zijn data en instrumenten nodig om tot gerichte en effectieve ingrepen in de beweegvriendelijke omgeving te komen.

We hebben als doel om met dit brancherapport bij te dragen aan inzichten in de beweegvriendelijkheid van Nederland, het gebruik van onze openbare ruimte om recreatief te sporten en te bewegen en het beleid op deze thema’s. De omvang van dit brancherapport verraadt

iets over hoe uitgebreid dit thema is. Dat is deels terug te voeren op de interdisciplinariteit en het samenkomen van het fysieke en het sociale domein. Een terugkerende les, die uit de meeste hoofdstukken naar voren komt, is dat een beweegvriendelijke omgeving beleidsdomeinoverstijgend is en dat daarom samenwerking nodig is tussen verschillende disciplines, zoals verkeerskunde, stedenbouw, sociologie, gezondheidszorg en sport. Er is nadrukkelijk ook samenwerking nodig met inwoners en sportaanbieders die gebruikmaken van de openbare ruimte om te sporten.

I.4 Perspectief en definities

De beweegvriendelijke omgeving is te beschouwen als een complex systeem (zie hoofdstuk 2). Daarmee is 'de beweegvriendelijke omgeving' een concept dat meerdere beleids- en kennisdomeinen aangaat: stedenbouw, ecologie, verkeerskunde, sport, maatschappelijke gezondheidszorg, sociologie, et cetera. Het is daarom van belang om helder te maken vanuit welk perspectief we dit boek hebben geschreven. Om dit werk niet nog omvangrijker te maken hebben we een aantal keuzes gemaakt om 'de beweegvriendelijke omgeving' af te bakenen.

De eerste keuze is dat we bij onze leest proberen te blijven: we beschouwen de beweegvriendelijke omgeving door de bril van de sector sport en recreatief bewegen (zie verderop de afbakening). Dat betekent dat we wel beschrijven welke fysieke en sociale omgevingsfactoren van belang zijn voor sporters, maar dat we geen ontwerpprincipes presenteren die handvatten geven voor hoe de omgeving ingericht moet worden. Daar zijn andere handreikingen voor, zoals *Prettige Plekken – Handboek Mens & Openbare Ruimte* (Kuitert & Maas, 2016) en *Loop! Tien ontwerpprincipes voor een loopvriendelijke omgeving* (Molster, 2020). Desalniettemin blijft de beweegvriendelijke omgeving een interdisciplinaire aangelegenheid. We hopen dan ook dat dit brancherapport interessant is voor een diverse groep lezers, van stedenbouwkundigen tot beleidsmedewerkers sport.

De tweede keuze betreft de afbakening van gedragingen waar we naar kijken. Het is heel verleidelijk om bewegen en sporten over de volle breedte te beschrijven en ook nog het recreatief zittend gedrag in de openbare ruimte (denk aan picknicken, zonnebaden, op een terras zitten) mee te nemen. Gezien ons raamwerk in hoofdstuk 2 valt daar ook wat voor te zeggen: uw buurman die op zijn fiets boodschappen doet en de buurjongen die naar muziek luistert op het bankje in het park zijn te beschouwen als een sociale component in uw beweegvriendelijke omgeving. We hebben ervoor gekozen om ons te beperken tot sportief en recreatief bewegen in de openbare ruimte. Daarmee excluderen we lopen en fietsen als functioneel transport

en gaan we niet uitgebreid in op de invloed van speelgelegenheid op sedentair gedrag van kinderen en recreatief verblijven in de openbare ruimte.

Om verder helder te krijgen waar dit brancherapport wel en niet over gaat, is een aantal definities van belang: zowel bewegen als de omgeving is een breed begrip, dat verschillende betekenissen kan hebben. In dit brancherapport gaat het over 'sportief en recreatief bewegen', de 'openbare ruimte' en 'de beweegvriendelijke omgeving'. We hanteren daarbij de volgende definities:

- sportief en recreatief bewegen betreft verschillende actieve of bewegingsrijke vormen van sport, spel en andere vormen van recreatief gedrag (Rütten, 2017). Hardlopen, buitenspelen en een ommetje maken vallen daaronder. Fietsen naar het werk of te voet boodschappen doen, vallen daar niet onder;
- met openbare ruimte bedoelen we in dit brancherapport de ruimte die eigendom is van de overheid en vrij toegankelijk is. Het gaat hier voornamelijk om openbare ruimte in de buitenlucht. Daarmee excluderen we sportparken, sporthallen en zwembaden die niet publiek toegankelijk zijn;
- een beweegvriendelijke omgeving is een omgeving die mensen optimaal stimuleert en faciliteert om te bewegen. Hierin kan de term omgeving breed worden opgevat: van de normen en waarden die we meekrijgen van ouders en leerkrachten tot heersende normen in de maatschappij, en van de aanwezigheid van een springtouw in het huishouden tot de snelfietsroute naar de dichtstbijzijnde grote stad.

Uiteindelijk gaat dit brancherapport over het snijvlak van de eerdergenoemde definities. We gaan dus vooral in op de manier waarop de beweegvriendelijke openbare ruimte van invloed kan zijn op sporten en recreatief bewegen.

I.4.1 Theoretisch raamwerk

Het perspectief dat we in dit brancherapport hebben op een beweegvriendelijke omgeving, wordt verder uitgediept in het theoretisch raamwerk, dat in hoofdstuk 2 wordt gepresenteerd. Daarin definiëren we in meer detail wat we verstaan onder een beweegvriendelijke omgeving en geven we aan hoe deze van invloed kan zijn op het beweeg- en sportgedrag van het individu.

Samengevat gaan we er in het theoretisch raamwerk van uit dat een individu in een omgeving leeft waarin fysieke, sociale, politieke en economische factoren het beweeggedrag beïnvloeden. Aangrijppunten voor beleid zijn te vertalen in het hardware-orgware-softwaremodel (Hoekman, Collard & Cevaal, 2011). Dit model gaat ervan uit dat beleid kan ingrijpen op hardware (wat er fysiek is, zoals een voetbalveldje), software (welk aanbod er is, zoals een

wekelijkse voetbalclinic) en orgware (hoe dat is georganiseerd, bijvoorbeeld door een buurtsportcoach) om tot meer sport- en beweegparticipatie te komen.

Het raamwerk uit hoofdstuk 2 laat zien op welke wijze hardware, software en orgware beweeggedrag kunnen beïnvloeden. Dat kan door het beweeggedrag te stimuleren of te faciliteren. Bij stimuleren gaat het om het motiveren van mensen om te bewegen; bij faciliteren gaat het om het in staat stellen van reeds gemotiveerde mensen om te bewegen. In welke mate deze mechanismen tot stand komen, is volgens het raamwerk afhankelijk van de context. Als een buurt bijvoorbeeld onveilig voelt, is het goed mogelijk dat de voetbalclinics minder impact hebben op het gemiddelde beweeggedrag van de wijk, bijvoorbeeld omdat minder mensen bereikt worden. Tot slot stellen we dat de mate waarin de omgeving stimuleert of faciliteert afhankelijk is van het individu: van zijn interesses, beperkingen en demografische factoren, zoals leeftijd en geslacht.

Omgevingsfactoren en individuele factoren werken volgens ons raamwerk in een samenspel. Effecten van omgevingsveranderingen ontwikkelen zich daarom niet lineair over de tijd (soms zal die groei exponentieel zijn), en er kunnen effecten ontstaan die niet gehoopt of verwacht waren. Daarmee beschouwen we de beweegvriendelijke omgeving in dit brancherapport door de bril van complexe systemen.

Waar relevant wordt in de hoofdstukken van dit brancherapport gebruikgemaakt van de driedeling in hardware, software en orgware.

1.5 Leeswijzer

Hoewel we hopen dat u dit boek met veel plezier van kop tot staart leest, is het meer een naslagwerk. In principe zijn alle hoofdstukken los van elkaar te lezen en te begrijpen. Waar nodig wordt verwezen naar andere hoofdstukken in dit brancherapport. Toch raden we aan om in elk geval hoofdstuk 2, het theoretisch kader, door te nemen, omdat veel hoofdstukken hierop zijn gestoeld. In het theoretisch kader worden de termen hardware, software en orgware geïntroduceerd en wordt beschreven hoe een omgeving van invloed kan zijn op beweeg- en sportgedrag.

Met enige fantasie kan dit brancherapport in drie delen worden opgedeeld. Het eerste deel bestaat uit de hoofdstukken 2 tot en met 5, waarin een breed beeld wordt geschetst van de beweegvriendelijke omgeving. In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader geïntroduceerd, waarbij de beweegvriendelijke omgeving door de lens van de systeemtheorie wordt belicht.

In hoofdstuk 3 wordt onze rijke geschiedenis met betrekking tot de beweegvriendelijke omgeving beschreven, met daarin een belangrijke rol voor Pim Mulier – de naamgever van ons instituut. De nieuwe Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving wordt in hoofdstuk 4 geïntroduceerd; hier worden de onderbouwing, ontwikkeling en doorrekening gepresenteerd. In hoofdstuk 5 wordt nagegaan hoe verschillende doelgroepen de openbare ruimte gebruiken, wat hun motieven zijn en wat belangrijk is in de openbare ruimte om te bewegen.

Het tweede deel bestaat uit de hoofstukken 6 tot en met 9, waarin wordt ingegaan op specifieke activiteiten die gedaan kunnen worden in de openbare ruimte. In hoofdstuk 6 wordt buitenspelen beschreven, ingegaan op de bevinding dat steeds minder kinderen buitenspelen, en beschreven hoe de omgeving dat kan omdraaien. Hoofdstuk 7 gaat over trendsporten, zoals freerunning, skateboarden en bootcamp. Fietsen, wandelen, wielrennen en hardlopen zijn de populairste sporten in de openbare ruimte; in hoofdstuk 8 wordt beschreven hoeveel we deze activiteiten doen en wat hiervoor in de openbare ruimte nodig is. Ons land staat bekend als een watersportland, dus een hoofdstuk over watersporten kon niet ontbreken. Dat is hoofdstuk 9 geworden.

Tot slot wordt het sporten in de openbare ruimte in de hoofdstukken 10 en 11 in een beleidscontext ingekaderd.

I.6 Literatuur

- Aardoom, A. (2021). 'Rotterdam wil dé stad van urban sports worden: "Als ik hier zou kunnen trainen, zou ik dat direct doen"', in: *Algemeen Dagblad*. www.ad.nl/rotterdam/rotterdam-wil-de-stad-van-urban-sports-worden-als-ik-hier-zou-kunnen-trainen-zou-ik-dat-direct-doen~a27b7dde/, 6 januari.
- BrabantSport (2018). *Extra steun provincie voor Brabantse urban sport en culture*. www.brabantsport.nl/nieuws/extra-steun-provincie-voor-brabantse-urban-sport-en-culture/, 16 september.
- Hoekman, R., Collard, D. & Cevaal, A. (2011). *Sportinfrastructuur in Nederland*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Iperen, F. van (2018). *Handreiking Sport, bewegen en de Omgevingswet*. Ede: Kenniscentrum Sport & Bewegen.
- Kuitert, K. & Maas, R. (2016). *Prettige Plekken – Handboek Mens & Openbare Ruimte*. Zwolle: Acquire Publishing.
- Ministerie van VWS (2018). *Nationaal Sportakkoord. Sport Verenigt Nederland*. Den Haag/Ede: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Kenniscentrum Sport & Bewegen.

- Ministerie van VWS (2020). *Gezondheid breed op de agenda. Landelijke nota gezondheidsbeleid 2020-2024*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Molster, A. (2020). *Loop! Tien ontwerpprincipes voor een loopvriendelijke omgeving*. Arnhem: Molster Publishing.
- Poel, H. van der, Wezenberg-Hoenderkamp, K. & Hoekman, R. (2016). *Sportaccommodaties in Nederland*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Poel, H. van der, Hoeijmakers, R., Pulles, I. & Tiessen-Raaphorst, A. (2018). *Rapportage Sport 2018*. Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.
- Prins, R.G., Ruikes, D. & Hoekman, R. (2020). *Werkzame elementen van de beweegvriendelijke omgeving*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Reitsma, M. & Prins, R.G. (2020). *Een sportvriendelijke omgeving in Gelderland*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Rütten, A. (2017). *IMPALA Tool Kit. IMPALA net project*. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/4ec71d57-c7df-446e-bf29-ca90dc615316/IMPALA_Toolkit_b.pdf.
- SamenSpeelNetwerk (2019). *SamenSpeelAkkoord*. SamenSpeelNetwerk. https://samenspeelnetwerk.nl/media/pages/over-samenspeelnetwerk/0134a00faa-1613380460/samenspeelakkoord.pdf.
- Schoemaker, J. & Boer, W. de (2021). *Impact van veranderingen in sport en bewegen door het coronavirus in 2020*. HAN University of Applied Sciences.

2 Over de complexe relatie tussen de omgeving en beweeg- en sportgedrag: een theoretisch kader

» Rick Prins

Vraag tien mensen wat een beweegvriendelijke omgeving is en je krijgt elf antwoorden. Wat voor de één een beweegvriendelijke omgeving is, is dat voor een ander niet. Dat maakt het schrijven over en bediscussiëren van een beweegvriendelijke omgeving een lastige opgave. In dit hoofdstuk zetten we ons perspectief op een beweegvriendelijke omgeving uiteen. De centrale vraagstelling is: Wat is een beweegvriendelijke omgeving? En hoe zorgt een beweegvriendelijke omgeving voor meer of minder bewegen en sporten?

We bouwen in dit hoofdstuk stap voor stap een raamwerk op om te begrijpen hoe de omgeving effect kan hebben op beweeg- en sportgedrag. Dit raamwerk laat zien door welke bril we in dit brancherapport tegen de beweegvriendelijke omgeving aankijken. Gedurende het hoofdstuk bouwt het raamwerk op tot een steeds complexer geheel, waardoor duidelijk wordt dat relaties tussen omgeving en gedrag vaak niet rechttoe rechtaan zijn. Uiteindelijk mondt het raamwerk uit in een complex systeem, waarbij duidelijk wordt waarom een verandering in de beweegvriendelijke omgeving de ene keer wel werkt en de andere keer niet. De manier waarop we tegen de beweegvriendelijke omgeving aankijken, heeft implicaties voor beleid. Daarom sluiten we af met de implicaties die deze denkrichting heeft voor beleid.

2.1 Een socio-ecologisch perspectief op een beweegvriendelijke omgeving

Om na te gaan wat een omgeving beweegvriendelijk maakt, gaan we eerst in op het 'socio-ecologisch' perspectief op beweeg- en sportgedrag. Socio-ecologische modellen trachten de relaties tussen omgevingsfactoren en individuele factoren te begrijpen. Een van de bekendere modellen uit deze familie is Urie Bronfenbrenners *Ecological Framework for Human Development* (Bronfenbrenner, 1986), waarin hij de menselijke ontwikkeling beschouwt als het gevolg van het individu (psychologie, biologie), zijn directe fysieke en sociale omgeving, sociale, politieke en economische omstandigheden en het samenspel tussen deze factoren. In de afgelopen decennia is deze gedachte dat gedrag het gevolg kan zijn van het samenspel tussen het individu en zijn omgeving toegepast op beweeg- en sportgedrag (zie bijvoorbeeld Kremers et al., 2006; Sallis et al., 2006). In het navolgende gaan we dieper in op het socio-ecologisch denken in relatie tot bewegen en sporten.

2.1.1 Vier eigenschappen van een socio-ecologisch model

Hoewel hét socio-ecologische model niet bestaat, zijn er wel eigenschappen te benoemen die deze modellen met elkaar delen. De eerste eigenschap betreft de gedragsspecificiteit van de modellen. Om gezond te eten is een andere set aan omgevingsfactoren van belang dan om meer te bewegen. Bij voeding gaat het bijvoorbeeld om de aanwezigheid van fastfoodreclame in de openbare ruimte; voor bewegen is de aanwezigheid van fietspaden weer veel belangrijker. Het is belangrijk om te beseffen dat het hier om een set aan factoren gaat. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat de aanwezigheid van veel fastfoodreclame niet alleen invloed heeft op iemands fastfoodconsumptie, maar het voor dat individu ook minder aantrekkelijk maakt om te bewegen.

Ten tweede wordt gedrag gevormd door het samenspel tussen individuele kenmerken (denk aan motivatie, lichamelijke mogelijkheden en leeftijd) en omgevingskenmerken (zoals de hoeveelheid groen, sociale cohesie en politieke beslissingen). Later beschrijven we hoe omgevingskenmerken en individuele kenmerken elkaar kunnen versterken, waarbij het geheel meer is dan de som der delen.

Ten derde zijn omgevingsfactoren in te delen in verschillende niveaus. Sommige omgevingen staan dicht bij het individu, zoals het huishouden, de school of de buurt waarin iemand woont. Andere omgevingsfactoren staan verder van het individu af, zoals de invloed van industrie of rijksbeleid op gedrag of cultureel gevormde waarden en normen. Door de bank genomen kan gesteld worden: hoe verder weg een omgeving staat ten opzichte van het individu, hoe minder (directe) invloed die omgeving op het individu heeft. Tegelijkertijd hebben omgevingsfactoren die verder weg staan van het individu vaak invloed op een grotere groep mensen, waardoor de maatschappelijke impact van deze omgeving zeer relevant is.

Tot slot, en als belangrijkste, staat de gedachte centraal dat het geheel van omgevingsfactoren en individuele factoren zorgt voor beweeg- en sportgedrag. Die totale invloed is geen simpele som van de afzonderlijke invloeden, maar een synergetisch geheel waarbij de afzonderlijke invloeden elkaar kunnen versterken of verzwakken. Iemand die de intentie heeft om te voetballen (een individuele factor) zal sneller ook daadwerkelijk gaan voetballen als zijn omgeving daartoe de mogelijkheden biedt. Hierna worden de genoemde eigenschappen verder uitgewerkt.

2.1.2 De gelaagdheid van de omgeving

De omgeving is een veelomvattend begrip. Om een globaal overzicht te geven van omgevingsfactoren die van belang zijn voor obesogeen gedrag (voeding en beweging), hebben Boyd Swinburn en collega's het ANGELO-raamwerk (*Analysis Grid for Environments Linked to Obesity*) opgesteld (Swinburn, Egger & Raza, 1999). Een eerste onderscheid tussen omgevings-

factoren dat zij maken, betreft de afstand tussen een omgeving en het individu: de eerdergenoemde gelaagdheid. In het ANGELO-raamwerk wordt de gelaagdheid van de omgeving aangebracht door onderscheid te maken tussen een micro- en een macro-omgeving. Hoe verder een omgevingsfactor van een individu af staat, hoe minder directe invloed het individu daarop heeft (zie figuur 2.1).

Figuur 2.1 Versie 1 theoretisch raamwerk beweegvriendelijke omgeving: het ANGELO-raamwerk in relatie tot bewegen en sporten.

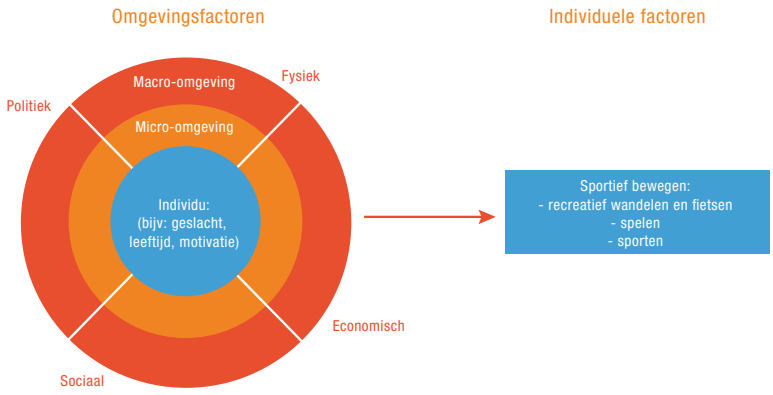

Gebaseerd op: ANGELO-raamwerk (Swinburn et al., 1999). Bewerking: Mulier Instituut.

2.1.2.1 De micro-omgeving

De micro-omgeving bestaat uit gedragssettings, oftewel plekken waar het beweeggedrag plaatsvindt (Sallis et al., 2006), zoals het huis, de school, de buurt of het werk. Het individu beweegt zich letterlijk door deze settings. Vanuit het individu bezien vormt de aaneenschakeling van deze settings zijn directe beweegomgeving. Dat betekent dat voor iemand die buitenshuis werkt niet alleen de buurtomgeving van belang is, maar ook de omgeving op en om het werk en de omgeving op de route naar het werk. Een gevolg hiervan is dat onderzoekers en beleidsmakers te maken krijgen met het *Uncertain Geographic Context Problem* (Kwan, 2012). Dit houdt in grote lijnen in dat het vaak onduidelijk is door welke omgevingen een individu zich beweegt. Daardoor is ook onduidelijk waar welke aanpassingen nodig zijn om tot een beweegvriendelijke omgeving te komen, want gaat het om de fietsroute naar de werkplek, fietspaden bij huis of fietspaden in de wijk?

Uit het IMPALA-project (Ruetten, Abu-Omar, Frahsa, & Hartwig, 2011) blijkt dat drie typen omgevingen relevant zijn voor sportgedrag. Deze typen omgevingen bieden handvatten om een indeling van de omgeving naar settings te maken:

1. sportaccommodaties (zwembaden, gymzalen, fitnesszalen, sportvelden);
2. infrastructuur die mogelijkheden biedt voor sportieve activiteit in de vrije tijd (bijvoorbeeld parken, speeltuinen en fietspaden);
3. stedelijke en groene gebieden die gebruikt kunnen worden voor sporten en bewegen (de straat, openbare ruimte, bossen, zandvlakten).

Deze factoren spelen een centrale rol in de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (zie hoofdstuk 4).

2.1.2.2 De macro-omgeving

Factoren in de micro-omgeving staan onder invloed van de macro-omgeving. De macro-omgeving bestaat uit 'sectoren', die regionaal en landelijk opereren en zo invloed hebben op meerdere micro-omgevingen. Het kan hierbij gaan om wetgeving, regionale stimuleringsfondsen, culturele normen en waarden of gemeente-overstijgende infrastructuren. Door gezondheidswinst centraal te stellen in de Omgevingswet (macro-omgeving) ontstaan bijvoorbeeld lokaal kansen om meer aan een sportieve buitenruimte te doen (micro-omgeving). Een ander voorbeeld betreft de inzet van buurtsportcoaches. Door deze overheidsmaatregel komt passender sportief aanbod beschikbaar in de buurt.

De aangehaalde voorbeelden laten ook zien dat de omgeving uit meer bestaat dan alleen de fysieke omgeving. Wetgeving op het macroniveau heeft invloed op de inrichting van de fysieke omgeving op microniveau. Volgens het ANGELO-raamwerk zijn omgevingsfactoren in te delen in vier categorieën: de politieke omgeving, de economische omgeving, de sociale omgeving en de fysieke omgeving (zie figuur 2.2). Het kan daarbij gaan om factoren zoals regels voor vrijwilligerswerk binnen een club (micro: politiek), provinciale subsidiëring van sportevenementen (macro: economisch), sociale cohesie in de buurt (micro: sociaal) of regionale fietsinfrastructuur (macro: fysiek). Een beweegvriendelijke omgeving bestaat dus uit meerdere lagen en meerdere categorieën.

2.2 De beweegvriendelijke omgeving: méér dan fysiek

In de afgelopen jaren is de wetenschappelijke literatuur over de directe relatie tussen de omgeving en bewegen en sporten enorm gegroeid. Recentelijk gepubliceerde overzichtsstudies vatten deze literatuur goed samen (voor de geïnteresseerde lezer: Carlin et al., 2017; Cerin, Nathan, Van Cauwenberg, Barnett & Barnett, 2017; Choi, Lee, Lee, Kang & Choi, 2017). In al deze reviews is opvallend veel aandacht voor fysieke kenmerken van de omgeving, zoals gemengd functiegebruik, connectiviteit van het stratennetwerk en de aanwezigheid van groen. In hoofdstuk 5 gaan we dieper in op de bewijslast voor de relatie tussen de (directe) omgeving en beweeg- en sportgedrag van verschillende leeftijdsgroepen.

Voordat we ingaan op de implicaties van de bevindingen voor ons theoretisch raamwerk, moeten we twee kanttekeningen maken bij de bewijslast. De eerste kanttekening is dat veel van het onderzoek crosssectioneel is, wat inhoudt dat er wel verbanden kunnen worden gevonden, maar dat het niet mogelijk is om over oorzaak-gevolgrelaties te spreken. Het is met andere woorden niet duidelijk of de aanleg van groen tot meer beweeggedrag leidt of dat hieraan andere mechanismen ten grondslag liggen (misschien wonen mensen die graag sporten wel in een groene omgeving). De tweede kanttekening gaat over de vertaling van internationale studies naar de Nederlandse situatie. Waar internationaal een roep is om, onder meer omwille van de beweegvriendelijkheid van de omgeving, stedelijk te verdichten, zijn Nederlandse steden al vrij dicht, met een goed fietsnetwerk.

2.2.1 Waarom is het bewijs van een directe invloed van de omgeving op beweeggedrag niet overtuigend?

Met de beperkingen van het onderzoek in het achterhoofd kunnen we nagaan wat we leren van deze studies. De hiervoor aangehaalde literatuuroverzichten laten zien dat de wandelbaarheid van de omgeving, toegankelijkheid van voorzieningen en esthetische factoren (zoals groen) gecorreleerd zijn met meer bewegen. Toch is dat niet de belangrijkste conclusie van deze overzichtsstudies. Dat is namelijk dat het overgrote deel van de onderzochte omgevingsfactoren niet of inconsistent gecorreleerd is met beweeggedrag. Daarvoor is een aantal redenen aan te wijzen.

Ten eerste verschillen studies van methodologie – de operationalisatie van omgevingsfactoren of beweeggedrag kan sterk verschillen tussen studies. In de ene studie wordt bijvoorbeeld het oppervlak van wandelpaden in een straal van 400 meter uitgedrukt, terwijl in de andere studie wordt gekeken naar het aantal strekkende meters wandelpad in een postcodegebied. Bij het in kaart brengen van een beweegvriendelijke omgeving moeten meerdere factoren meegenomen worden. Om dan landelijke vergelijkingen te kunnen maken moeten die operationalisaties gelijk zijn. De Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving is zo'n standaardisatie

(zie hoofdstuk 4). Deze indicator richt zich op de fysieke component van een beweegvriendelijke ruimte en is ontworpen om hierin lokaal, regionaal en landelijk overzicht te krijgen.

Het door de socio-ecologische gedachtegang veronderstelde samenspel tussen allerlei factoren is de tweede reden voor het inconsistente bewijs. Zo stellen Giles-Corti et al. dat "de fysieke omgeving een belangrijke, maar niet voldoende factor is om beweeggedrag te beïnvloeden" (Giles-Corti, Timperio, Bull & Pikora, 2005). Met andere woorden: een fysieke omgeving kan bepaalde voorwaarden scheppen om te sporten en te bewegen, maar om tot (meer) beweeg- en sportgedrag te komen moet er meer gebeuren. Ter illustratie: de aanwezigheid van een stoep in een woestijn zal minder beweeggedrag uitlokken dan een door bloemenveldjes omgeven wandelpad dat inwoners van een woonwijk naar een winkelcentrum leidt. Op vergelijkbare wijze hebben erg goede sportfaciliteiten weinig invloed op het sportgedrag van een jongere als de sociale omgeving niet ondersteunend is of als het onveilig is om naar de sportfaciliteit af te reizen. Het is dan ook niet vreemd dat Carlin et al. vonden dat niet de fysieke inrichting van een school, maar een goede ondersteuning en programmatisch aanbod op school tot de belangrijkste bewegingsbevorderende omgevingsfactoren behoren (Carlin et al., 2017).

Om tot effectief beleid te komen ten aanzien van een beweegvriendelijke omgeving moet dus verder gekeken worden dan alleen de fysieke componenten. De beleidsimplicatie hiervan is dat sport moet samenwerken met andere domeinen, zoals ruimtelijke ordening, zorg en welzijn en verkeer. Deze samenwerkingsmogelijkheden liggen in de nieuwe Omgevingswet, maar die kansen moeten dan wel gepakt worden (zie hoofdstuk 10).

2.2.2 Het individu en zijn omgeving: faciliteren en stimuleren

Naast de sociale, politieke en economische omgeving is ook het individu van groot belang. Kurt Lewin zag begin twintigste eeuw al dat gedrag (B) het resultaat is van de persoon (P) en zijn omgeving (E): B=f(P,E)(Lewin, 2013). Het individu speelt volgens zijn inzichten een belangrijke rol als we het effect van een omgeving op beweeggedrag willen zien.

In de definitie van de 'beweegvriendelijke omgeving' die in de inleiding van dit brancherapport is aangehaald, komt naar voren dat het doel van de beweegvriendelijke omgeving is om het beweeggedrag van individuen te faciliteren en stimuleren. Stimulering en facilitatie zijn verschillende processen. Waar stimulering gericht is op het motiveren en inspireren van individuen om blijvend te gaan bewegen, gaat het er bij facilitatie om bewegen zo toegankelijk mogelijk te maken. Vanuit de omgeving kan een stimulerende werking uitgaan als er veel andere mensen sporten. Dit kan vervolgens gefaciliteerd worden door goede infrastructuur, gedegen verlichting, groen en toegang tot formele sportfaciliteiten. Om tot bestendig gedrag en gedragsverandering te komen zijn beide elementen van belang.

2.2.2.1 Bewegen en sport mogelijk maken: de omgeving als facilitator

Een omgeving heeft een faciliterende rol als deze bewegen mogelijk maakt (zie figuur 2.2). Dat kan naar de fysieke mogelijkheden van een persoon of naar cognities (zoals de motivatie om te bewegen). Niet iedereen heeft bijvoorbeeld de fysieke mogelijkheden om actief te zijn. Tijdens het leven kunnen functionele beperkingen in ons lichaam ontstaan. Als we ouder worden, is het bijvoorbeeld aannemelijk dat we minder grote afstanden lopend of op de fiets kunnen afleggen om onze boodschappen te doen. Toch is actief blijven juist dan belangrijk. In dat geval kan een omgeving waarin veel voorzieningen nabij zijn en waar een stoep breed genoeg is voor een rollator faciliterend werken. Het is naast fysieke mogelijkheden om actief te zijn aannemelijk dat cognitieve factoren, zoals de motivatie en/of de intentie om te bewegen, samenspelen met omgevingsfactoren. Op het moment dat iemand wel wíl sporten in de openbare ruimte, maar die openbare ruimte daar niet geschikt voor is, is de kans kleiner dat de positieve intenties om te sporten worden omgezet in sportparticipatie.

Figuur 2.2 Versie 2 theoretisch raamwerk beweegvriendelijke omgeving: toevoeging individuele factoren, naar het EnRG-raamwerk.

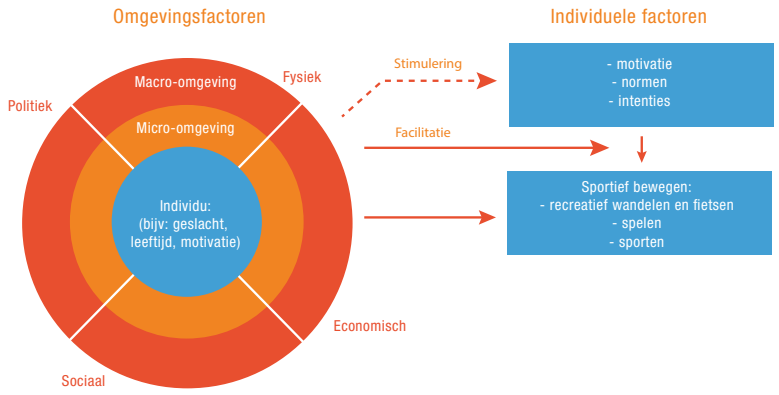

2.2.2.2 Aanzetten tot bewegen en sporten: de omgeving als stimulator

Een tweede mechanisme waarmee de omgeving sporten en bewegen kan bevorderen, is door beweeggedrag te stimuleren. Om na te gaan hoe dat kan is inzicht in de werkzame mechanismen nodig. De socio-ecologische modellen die we tot nu toe hebben gezien, veronderstellen niet expliciet een mechanisme waardoor de omgeving mensen al dan niet stimuleert

om te bewegen. Het EnRG-raamwerk (Kremers et al., 2006) doet dat wel (een adaptatie is toegevoegd in figuur 2.2) en stelt dat omgevingsfactoren een individu kunnen motiveren om meer te gaan bewegen. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat de houding (attitude) van een individu ten aanzien van beweeggedrag verandert doordat hij anderen ziet die actief zijn of doordat anderen laten zien dat de omgeving verrassende mogelijkheden biedt om actief te zijn. Een sportend individu kan dus andere mensen beïnvloeden, doordat bijvoorbeeld de norm voor sportparticipatie verandert. Gedrag is besmettelijk. Sporten in de openbare ruimte is daar geschikt voor, omdat het zichtbaarder is dan wanneer er in een sporthal of op een sportveld gesport wordt. Doordat het gedrag van een individu zijn eigen sociale omgeving verandert, ontstaat een terugkoppeling naar de sociale omgeving (zie figuur 2.3). Een gevolg daarvan is dat omgevingsveranderingen in de loop van de tijd zichzelf versterkende effecten zouden kunnen hebben. De weinige studies waarin naar omgevingsveranderingen is gekeken, duiden erop dat dit inderdaad zo is (Goodman, Sahlqvist & Ogilvie, 2014).

Figuur 2.3 Versie 3 theoretisch raamwerk beweegvriendelijke omgeving: toevoeging van een terugkoppeling.

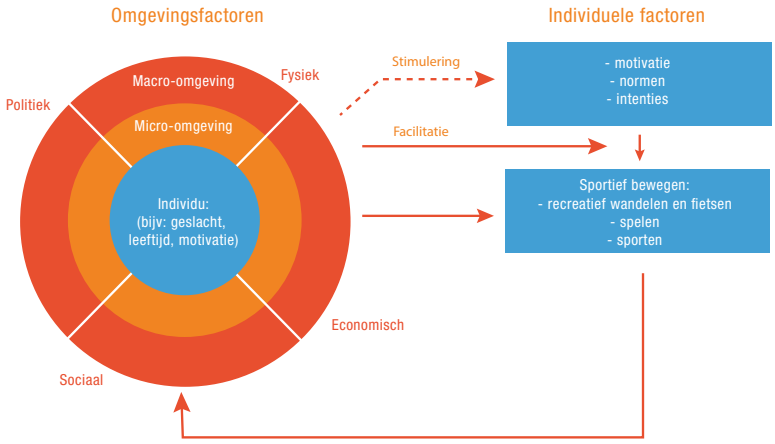

2.2.3 Bewijs voor samenwerking van verschillende factoren

In toenemende mate wordt het samenspel tussen verschillende omgevingsfactoren en individuele factoren onderzocht. Daarbij valt onderscheid te maken tussen een samenspel van verschillende omgevingsfactoren en een samenspel tussen omgevingsfactoren en het individu.

Het onderzoek naar het samenspel tussen omgevingsfactoren onderling richt zich voornamelijk op de voorwaarden waaronder een fysieke omgeving het meest beweegvriendelijk is. In Hongkong werd bijvoorbeeld vastgesteld dat de aanwezigheid van parken vooral positief gerelateerd was aan beweeggedrag als er minder loslopende honden waren en als er minder vandalisme en criminaliteit was (Cerin et al., 2013). In San Diego werden vergelijkbare resultaten gevonden: een goed onderhouden stoep leidde vooral tot meer bewegen in situaties waar minder criminaliteit was (Perez et al., 2016). Ook dichter bij huis is bewijs gevonden voor dergelijke synergetische effecten van omgevingsfactoren. Onder Rotterdamse jongeren bleek de aanwezigheid van parken sterker gerelateerd te zijn aan sport- en beweeggedrag wanneer er meer sociale cohesie in de wijk was (Prins, Mohnen, Van Lenthe, Brug & Oenema, 2012). Een van de verklaringen voor dit samenspel is dat een verhoogde sociale cohesie zou kunnen zorgen voor minder vandalisme en meer veiligheid. De bewijslast voor een samenspel tussen omgevingsfactoren uit deze observationele studies is nog dun, maar wel veelbelovend.

Eerder werd beschreven dat er ook een samenspel te verwachten is tussen individuele factoren en omgevingsfactoren. Een verandering in de omgeving zal niet voor iedereen hetzelfde effect sorteren, is daarbij de gedachte. Hier is inderdaad ook bewijs voor. Zo werd bijvoorbeeld ontdekt dat de wandelbaarheid van een omgeving vooral van belang is als burgers zelf het idee hebben dat ze 'kunnen' wandelen (Carlson et al., 2012). Op vergelijkbare wijze is de aanwezigheid van sportfaciliteiten in een buurt vooral van belang om te blijven sporten voor de erg gemotiveerde jongeren (Prins et al., 2010). Overigens werd bij dezelfde jongeren ook een samenspel gevonden tussen sociale cohesie in de buurt en motivationele factoren om te sporten. Jongeren met een positievere attitude ten aanzien van sporten en een intentie om te sporten hadden meer aan een omgeving met veel sociale cohesie dan jongeren met lagere attitudes en intenties (Prins et al., 2014). Deze studies laten zien dat de omgeving een faciliterende functie kan hebben voor mensen die willen of kunnen bewegen en sporten.

De hiervoor genoemde studies zijn observationele studies, waardoor ze wel een idee geven van een relatie, maar niet of deze relatie causaal is. Sterker bewijs komt uit studies en overzichtsstudies naar interventies. Uit twee overzichtsstudies bleek bijvoorbeeld dat programma's om gezond eten en gezond bewegen op scholen te bevorderen de meeste effecten hadden als veranderingen in de omgeving gecombineerd met veranderingen in het onderwijs werden aangeboden (Crutzen, 2010; De Bourdeaudhuij et al., 2011). Een recenter literatuuroverzicht naar programma's om beweeggedrag te bevorderen in de openbare ruimte kende dezelfde conclusie: omgevingsveranderingen hebben het meeste effect op beweeggedrag als ze gecombineerd worden met beweegstimuleringsprogramma's (Hunter et al., 2015). Een mooie illustratie daarvan komt uit een studie uit San Francisco. Daar hebben Tester en Baker de aanleg van sportveldjes in twee verschillende parken onderzocht (Tester & Baker, 2009). Toen de veldjes waren aangelegd, zagen de onderzoekers dat in een van de parken de veldjes veel

beter gebruikt werden. Het grote verschil tussen beide parken was dat op het meest gebruikte veldje een sportstimulerend programma liep.

2.3 De systeembenadering

Het conceptuele raamwerk dat we in dit hoofdstuk hebben opgebouwd, is al aardig complex, maar er wordt nog geen rekening gehouden met het feit dat omgevingsveranderingen verschillende effecten kunnen hebben in verschillende contexten. Eerder haalden we als beperking van de literatuur aan dat het lastig is om de resultaten van een Australische studie toe te passen op de Nederlandse situatie. De systeembenadering gaat ervan uit dat de effecten van omgevingsveranderingen afhankelijk zijn van de context waarin deze worden geïntroduceerd. Het is bijvoorbeeld minder waarschijnlijk dat we een stijging van beweeggedrag zien als we speeltuinen neerzetten in een wijk met alleen maar ouderen. In een wijk met veel jonge gezinnen en een tekort aan speelplekken zal exact dezelfde speeltuin wél een effect hebben. De context is dus belangrijk (zie figuur 2.4).

Figuur 2.4 Versie 4 theoretisch raamwerk beweegvriendelijke omgeving: toevoeging van de context.

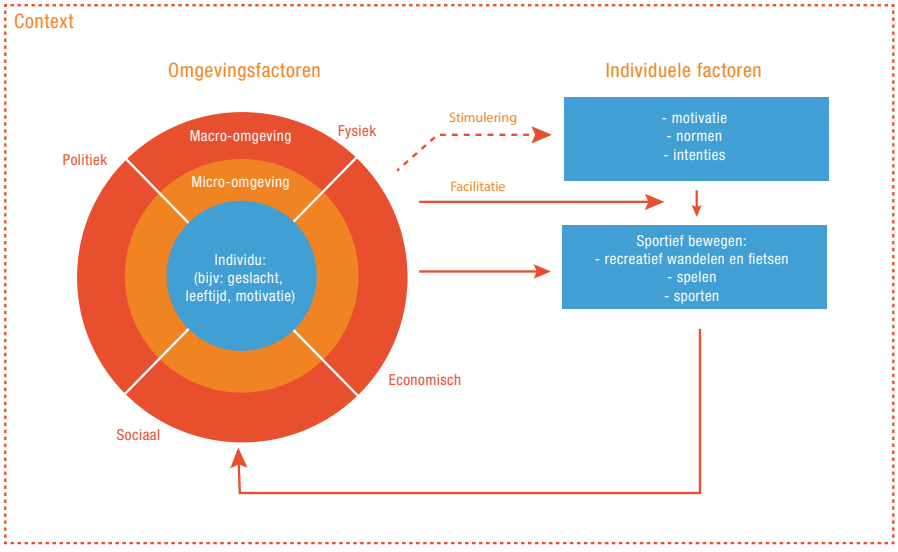

Naast de contextafhankelijkheid van effecten impliceert de systeembenadering dat de effecten van een verandering in de omgeving zich niet per definitie lineair in de tijd ontwikkelen. Volgens de systeemtheorie zijn hier twee redenen voor. Ten eerste beïnvloeden sommige factoren elkaar op wederkerige wijze, waardoor terugkoppelingen ontstaan. Een dergelijke terugkoppeling kan leiden tot een versnelling of vertraging van veranderingen, zodat de lineariteit wordt doorbroken. Ten tweede kan een verandering versnellen, vertragen of van richting veranderen als een bepaalde kritieke waarde wordt bereikt: een kantelpunt. Deze niet-lineaire effecten hebben we eerder al de revue laten passeren. Ons raamwerk bevat dergelijke elementen, doordat we het samenspel van verschillende elementen in een beweegvriendelijke omgeving beschrijven en uitgaan van terugkoppelingen (bijvoorbeeld van sportief bewegen naar de omgeving). In kader 2.1 beschrijven we een voorbeeld waarin de invloed van een omgevingsverandering op individueel gedrag volgens de systeembenadering beschouwd kan worden.

Kader 2.1
Vereenvoudigd voorbeeld van een omgevingsverandering beschouwd in een systeem

Uitgangspunten:

1. nieuwe fietspaden leiden tot meer fietsgedrag via verbetering van intenties om te fietsen;
2. het fietsgedrag van een individu beïnvloedt het fietsgedrag van anderen door voorbeeldgedrag;
3. de impact van intenties op fietsgedrag is groter in omgevingen die fietsgedrag stimuleren dan in omgevingen die dat niet doen;
4. we definiëren een wijk met weinig criminaliteit als een stimulerende fietsomgeving.

Anna woont in een buurt met weinig criminaliteit (context). Haar intentie om te fietsen wordt groter door de aanleg van een nieuw fietspad. Hierdoor gaat ze meer fietsen (aannames 1 en 3). Anna beïnvloedt haar vrienden, die vervolgens hun vrienden beïnvloeden, die elk op hun beurt weer hun vrienden beïnvloeden (aanname 2), waardoor veranderingen in fietsgedrag op populatieniveau exponentieel (niet-lineair) toenemen.

Andere contexten kunnen andere resultaten tot stand brengen. Als het fietspad was aangelegd in een buurt met veel criminaliteit, zou de impact van het fietspad op Anna's intentie waarschijnlijk kleiner zijn, waardoor ze minder invloed had gehad op haar vrienden.

2.3.1 Implicaties voor beleid

Ons raamwerk, of denkkader, heeft een aantal implicaties voor beleid. Ten eerste bestaat een beweegvriendelijke omgeving uit meer dan fysieke elementen. Een beweegvriendelijke omgeving vergt een combinatie van fysieke, sociale en individuele elementen. Belangrijker nog is dat deze elementen elkaar versterken. Beleid zou zich daarom niet geïsoleerd moeten inzetten

op óf een fysieke aanpassing, zoals een basketbalveldje, óf programmatisch aanbod, zoals de inzet van buurtsportcoaches. Samenwerking en afstemming zijn belangrijk. In sommige gevallen kan het ook zijn dat de bestaande fysieke omgeving voldoende is, maar dat juist ingezet moet worden op interventies om het gebruik ervan te bevorderen.

De tweede implicatie volgt uit het belang van het hiervoor beschreven samenspel tussen de omgeving en het individu: gedrag is slechts beperkt te sturen via een geïsoleerde fysieke verandering in de omgeving.

Ten derde impliceert het gegeven dat omgevingsveranderingen contextafhankelijk zijn dat omgevingsveranderingen die werken in gemeente A niet per se werken in gemeente B. Gemeente A heeft misschien een andere demografische opmaak, een andere sociale cohesie of andere beleidsprogramma's dan gemeente B. Het is bij het inzetten van omgevingsveranderingen daarom van belang om ervoor te zorgen dat deze goed aansluiten bij de lokale context. Daarvoor is interdisciplinaire samenwerking nodig, maar belangrijker nog is het betrekken van partijen en inwoners die vanuit hun werkzaamheden invloed hebben op de lokale context. Zij moeten (mede-)eigenaarschap krijgen van de ontwikkeling (en mogelijkerwijs de implementatie) van de omgevingsveranderingen. De overheid fungeert dan dus niet als regisseur, maar als facilitator.

Tot slot is een omgevingsverandering complex. Ook met zeer gedegen afstemming op de lokale context is het onzeker wat de effecten op beweeg- en sportgedrag zullen zijn. Het is daarom goed om de vinger aan de pols te houden door metingen te verrichten en eventueel bij te sturen als dat nodig is: lerend beleid dus. Daarbij is het aan te bevelen om onderzoek niet te richten op de vraag wat er werkt, maar op de vraag wat er werkt voor wie en waarom. Deze laatste vraagstelling kan potentieel contexten blootleggen waarin veranderingen werken. Een voorbeeld: bij de vraag wat er werkt, onderzoeken we of de blootgestelde populatie in een buurt met een hoge sociaal-economische status (SES) meer gaat bewegen als we fitnesstoestellen in de openbare ruimte plaatsen. Daar kan uitkomen dat mensen gemiddeld niet meer gaan bewegen. Bij de vraag wat er werkt voor wie en waarom is het mogelijk om na te gaan voor wie de fitnesstoestellen wel bijdragen aan beweeggedrag en voor wie niet – en bovenal waarom dat zo is. Dan kan aan het licht komen dat mensen met minder geld wél meer gaan bewegen, omdat ze ineens gratis mogelijkheden in hun buurt hebben, en dat mensen die meer te besteden hebben (het overgrote deel van de buurt) hun beweeggedrag niet aanpassen, omdat ze naar de fitness, het zwembad of de sportclub blijven gaan. Dus: blijf monitoren, en stel als het even kan de vraag wat werkt, voor wie en waarom. En deel de resultaten van het onderzoek naar die vraag, want daar kunnen andere gemeenten en overheden van leren.

2.4 Toepassing van ons raamwerk in dit brancherapport

We hebben een vrij compleet en complex raamwerk opgebouwd, dat ons in staat stelt om de effecten van een beweegvriendelijke omgeving op sport- en beweeggedrag te doorgronden. Helaas is het merendeel van het onderzoek en de beschikbare data niet gericht op dit raamwerk. Onderzoek naar samenspel van factoren is schaars en studies naar contextafhankelijke effecten worden nog nauwelijks uitgevoerd. Daarom wordt in de hoofdstukken in het brancherapport gebruikgemaakt van een versimpelde representatie van dit raamwerk: we kijken naar de hardware, de software en de orgware (Hoekman, Collard & Cevaal, 2011) (zie figuur 2.5). Waar mogelijk zal wel ingegaan worden op relaties en het samenspel tussen factoren.

Figuur 2.5 Versie 5 theoretisch raamwerk beweegvriendelijke omgeving: invulling van hardware, orgware en software.

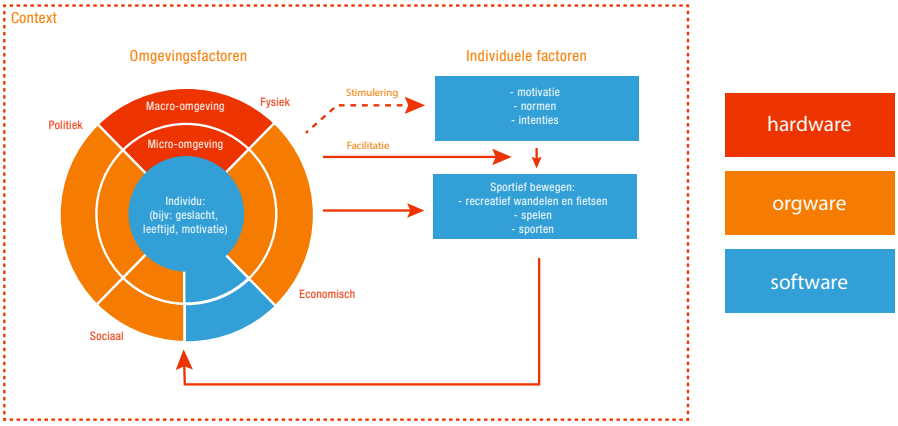

Hardware betreft de fysieke omgeving, software het sport- en beweegaanbod. Vaak zijn deze programma's gericht op het verhogen van motivatie of vaardigheden of op het bevorderen van sociale cohesie in een buurt. Orgware omvat het proces achter software en hardware. Het gaat dan om management, beheer en onderhoud, financiële afwikkeling en dergelijke van de hardware en de software. Soms doet de gemeente dat, maar er zijn ook andere aanbieders, zoals verenigingen, bonden of commerciële aanbieders. Zo kan op een voetbalveld (hardware) een buurtsportcoach (orgware) een voetbalclinic (software) geven.

2.5 Literatuur

- Bronfenbrenner, U. (1986). 'Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives', in: *Developmental Psychology*. 22(6), 723-742. doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723.
- Carlin, A., Perchoux, C., Puggina, A., Aleksovska, K., Buck, C., Burns, C., Cardon, G., Chantal, S., Ciarapica, D., Condello, G., Coppinger, T., Cortis, C., D'Haese, S., De Craemer, M., Di Blasio, A., Hansen, S., Iacoviello, L., Issartel, J., Izzicupo, P., Jaeschke, L., Kanning, M., Kennedy, A., Lakerveld, J., Ling, F.C.M., Luzak, A., Napolitano, G., Nazare, J.A., Pischon, T., Polito, A., Sannella, A., Schulz, H., Sohun, R., Steinbrecher, A., Schlicht, W., Ricciardi, W., Macdonncha, C., Capranica, Laura & Boccia, S. (2017). 'A life course examination of the physical environmental determinants of physical activity behaviour: A "Determinants of Diet and Physical Activity" (DEDIPAC) umbrella systematic literature review', in: *PLOS ONE*. 12(8), 1-26. doi.org/10.1371/journal.pone.0182083.
- Carlson, J.A., Sallis, J.F., Conway, T.L., Saelens, B.E., Frank, L.D., Kerr, J., Cain, K.L. & King, A.C. (2012). 'Interactions between psychosocial and built environment factors in explaining older adults' physical activity', in: *Preventive Medicine*. 54(1), 68-73. doi.org/10.1016/j.ypmed.2011.10.004.
- Cerin, E., Lee, K., Barnett, A., Sit, C.H.P., Cheung, M., Chan, W. & Johnston, J.M. (2013). 'Walking for transportation in Hong Kong Chinese urban elders: A cross-sectional study on what destinations matter and when', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 10, 1-10. doi.org/10.1186/1479-5868-10-78.
- Cerin, E., Nathan, A., Cauwenberg, J. van, Barnett, D.W. & Barnett, A. (2017). 'The neighbourhood physical environment and active travel in older adults: a systematic review and meta-analysis', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 14(1), 15. doi.org/10.1186/s12966-017-0471-5.
- Choi, J., Lee, M., Lee, J., Kang, D. & Choi, J.-Y. (2017). 'Correlates associated with participation in physical activity among adults: a systematic review of reviews and update', in: *BMC Public Health*. 17(1), 356. doi.org/10.1186/s12889-017-4255-2.
- Crutzen, R. (2010). 'Adding effect sizes to a systematic review on interventions for promoting physical activity among European teenagers', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 7(1), 29. doi.org/10.1186/1479-5868-7-29.
- De Bourdeaudhuij, I., Van Cauwenberghe, E., Spittaels, H., Oppert, J.M., Rostami, C., Brug, J., Lenthe, F. van, Lobstein, T. & Maes, L. (2011). 'School-based interventions promoting both physical activity and healthy eating in Europe: A systematic review within the HOPE project', in: *Obesity Reviews*. 12(3), 205-216. doi.org/10.1111/j.1467-789X.2009.00711.x.

- Giles-Corti, B., Timperio, A., Bull, F. & Pikora, T. (2005). 'Understanding physical activity environmental correlates: Increased specificity for ecological models', in: *Exercise and Sport Sciences Reviews*. 33(4), 175-181. doi.org/10.1097/00003677-200510000-00005.
- Goodman, A., Sahlqvist, S. & Ogilvie, D. (2014). 'New walking and cycling routes and increased physical activity: one- and 2-year findings from the UK iConnect Study', in: *American Journal of Public Health*. 104(9), e38-46. doi.org/10.2105/AJPH.2014.302059.
- Hoekman, R., Collard, D. & Cevaal, A. (2011). *Sportinfrastructuur in Nederland*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hunter, R.F., Christian, H., Veitch, J., Astell-Burt, T., Hipp, J.A. & Schipperijn, J. (2015). 'The impact of interventions to promote physical activity in urban green space: A systematic review and recommendations for future research', in: *Social Science and Medicine*. 124, 246-256. doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.11.051.
- Kremers, S.P.J., Bruijn, G.J. de, Visscher, T.L.S., Mechelen, W. van, Vries, N.K. de & Brug, J. (2006). 'Environmental influences on energy balance-related behaviors: A dual-process view', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 3, 1-10. doi.org/10.1186/1479-5868-3-9.
- Kwan, M.-P. (2012). 'The Uncertain Geographic Context Problem', in: *Annals of the Association of American Geographers*. 102(5), 958-968. doi.org/10.1080/00045608.2012.687349.
- Lewin, K. (2013). Principles Of Topological Psychology. Redditch: Read Books.
- Perez, L., Carlson, J., Slymen, D., Patrick, K., Kerr, J., Godbole, S., Elder, J., Ayala, G. & Arredondo, E. (2016). 'Does the social environment moderate associations of the built environment with Latinas' objectively-measured neighborhood outdoor physical activity?', in: *Preventive Medicine Reports*. 4, 551-557. doi.org/10.1016/j.pmedr.2016.10.006.
- Prins, R.G., Empelen, P. van, Velde, S.J. te, Timperio, A., Lenthe, F.J. van, Tak, N.I., Crawford, D., Brug, J. & Oenema, A. (2010). 'Availability of sports facilities as moderator of the intention-sports participation relationship among adolescents', in: *Health Education Research*. 25(3). doi.org/10.1093/her/cyq024.
- Prins, R.G., Mohnen, S.M., Lenthe, F.J. van, Brug, J. & Oenema, A. (2012). 'Are neighbourhood social capital and availability of sports facilities related to sports participation among Dutch adolescents?', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 9. doi.org/10.1186/1479-5868-9-90.
- Prins, R.G., Beenackers, M.A., Boog, M.C., Lenthe, F.J. van, Brug, J. & Oenema, A. (2014). 'Neighbourhood social capital as a moderator between individual cognitions and sports behaviour among Dutch adolescents', in: *Social Science and Medicine*. 105. doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.12.031.
- Ruetten, A., Abu-Omar, K., Frahsa, A. & Hartwig, N. (2011). Improving Infrastructures for Leisure-Time Physical Activity in the Local Arena. Erlangen-Nuremberg: IMPALA consortium.

- Sallis, J.F., Cervero, R.B., Ascher, W., Henderson, K.A., Kraft, M.K. & Kerr, J. (2006). 'An Ecological Approach To Creating Active Living Communities', in: *Annual Review of Public Health*. 27(1), 297-322. doi.org/10.1146/annurev.publhealth.27.021405.102100.
- Swinburn, B., Egger, G. & Raza, F. (1999). 'Dissecting obesogenic environments: The development and application of a framework for identifying and prioritizing environmental interventions for obesity', in: *Preventive Medicine*. 29(6 I), 563-570. doi.org/10.1006/pmed.1999.0585.
- Tester, J. & Baker, R. (2009). 'Making the playfields even: Evaluating the impact of an environmental intervention on park use and physical activity', in: *Preventive Medicine*. 48(4), 316-320. doi.org/10.1016/j.ypmed.2009.01.010.

3 Van trimmen naar calisthenics: de versporting van de recreatie

» Hugo van der Poel

In dit hoofdstuk wordt de historische context gegeven voor het thema van dit brancherapport: sporten en sportief bewegen in de openbare ruimte. De aandacht is gericht op drie aspecten van die historische context: ontwikkelingen op het conceptuele, het ruimtelijke en het beleidsmatige vlak. De gekozen benadering is genealogisch: de inzet is duiding van waar ons denken (begrippen) en doen (inrichten, beleid maken) in verband met het sportief bewegen in de openbare ruimte vandaan komen.

Bij de conceptuele ontwikkelingen gaat de aandacht uit naar begrippen als 'sporten', 'sportief bewegen' en 'openbare ruimte'. Waar komen die begrippen vandaan en welke veranderingen hebben zich voorgedaan in het gebruik en de betekenis van die begrippen? Vroeger hadden gemeenten afdelingen Sport en Recreatie en hadden we recreatieschappen en een openluchtrecreatiebeleid. Waar is dat begrip 'recreatie' gebleven? Waarom spreken we nu steeds vaker over 'bewegen' en een 'beweegvriendelijke omgeving'?

Het tweede aandachtspunt is de openbare ruimte, en meer in het bijzonder de opkomende wens en mogelijkheid om daarin sportief te bewegen. De spelgeënte sport (de 'traditionele sport') vergt een speeldomein, dat wil zeggen een door spelregels afgebakende speelruimte, waarbij die spelregels ook de toegang tot dat domein bepalen (Van der Poel, 2011). De openbare ruimte daarentegen is publiek domein, dat wil zeggen vrij toegankelijk voor iedereen. De spanning tussen de toegankelijkheid van enerzijds speeldomeinen en anderzijds het publieke domein in relatie tot de sportieve activiteiten die daarin kunnen plaatsvinden, vormt de rode draad in de paragraaf over de ontwikkelingen in de ruimtelijke context.

In de derde paragraaf gaan we in op de beleidsmatige aandacht voor het gebruik van de openbare ruimte voor sport en bewegen: Vanuit welke perspectieven is dat beleid gevoerd en wat was de inzet van dat beleid?

3.1 Conceptuele ontwikkelingen

3.1.1 Sport en spel

Zonen van aristocraten en industriëlen die in de periode 1860-1890 in Engeland naar kostscholen gingen, maakten daar kennis met voetbal, rugby, cricket, bandy en tennis (Van Bottenburg, 1994; Rewijk, 2015). Terug in Nederland wilden ze deze 'Engelse sporten' thuis kun-

nen beoefenen. Dat was pionieren, want er was nog niets: geen materialen, geen passende kleding, geen competitie, geen organisatie en geen accommodatie. Zelfs geen vastgelegde en onomstreden spelregels. Het begon met vriendenclubs die gingen oefenen met uit Engeland meegebrachte materialen. Deze konden vervolgens uitgroeien tot echte sportverenigingen, maar konden net zo makkelijk weer uit elkaar vallen.

Pim Mulier (1865-1954) is de grote animator van de sport in Nederland. Daniël Rewijk (2015, 62 e.v.) geeft in zijn biografie van Pim Mulier een levendige beschrijving van hoe het eraan toeging in Haarlem in de jaren tachtig van de negentiende eeuw. De Koekamp fungeert als de 'wieg van de Haarlemse sport'. Het was een oude 'publieksweide', in 1390 door hertog Albrecht van Beieren aan de stad Haarlem geschonken om als speelveld te dienen. Rond 1880 werd dit terrein gehuurd van een stalhouder, zodat in de zomer cricketclub Rood en Wit hier kon spelen (nadat de paardenvijgen waren verwijderd) en in de winter de Haarlemsche Football Club (HFC). Er werd ook hockey gespeeld. In de biografie van Pim Mulier is een illustratie opgenomen van hockeyspelers op de Koekamp, waarop de 'drie gehate populieren' staan afgebeeld die op het speelterrein stonden en waar men op een of andere manier omheen moest spelen. Geen wonder dat Mulier het gebrek aan 'goede speelvelden' zag als een van de grote beletsels om de sport in Nederland tot ontwikkeling te brengen (idem, 62-63).

Mulier introduceerde en propageerde sport georiënteerd op competitie en snelheid, zoals duidelijk aanwezig in voetbal en atletiek. Ook wintersporten hadden Muliers interesse. Van de schilderijen van Hendrik Avercamp weten we dat Nederland al eeuwenlang schaatst en een soort hockey op ijs (kolven) speelde. Tekenend is dat de in Friesland geboren Mulier in 1890 langs de elf Friese steden schaatste, "een van die aardige, oude gebruiken (...), die gelukkig nog niet zijn vervallen" (uit het boekje *Wintersport* van Mulier, aangehaald in Rewijk, 2015, 133). Hoe aardig dat oude gebruik ook was, Mulier zag potentie om deze tocht te 'sportificeren' en vroeg de Friese IJsbond in 1908 een Elfstedenwedstrijd te organiseren, waarvoor hij samen met Hylkema, de voorzitter van de Friese IJsbond, het wedstrijdreglement opstelde (idem, 257 e.v.).

Mulier zette hier twee lijnen uit, die tot de dag van vandaag bij elkaar vandaan lopen. In de eerste lijn, de zoektocht naar goede speelvelden, verplaatst de sport zich van de openbare ruimte naar specifieke, niet-openbaar toegankelijke sportaccommodaties. In de tweede lijn gebeurt het tegengestelde en worden vormen van recreatie en vermaak die in de openbare ruimte plaatsvonden en -vinden gesportificeerd, waarmee de sport juist zichtbaarder wordt in de openbare ruimte. 'Sport' is in deze beide lijnen een door vrijwilligers georganiseerde spelgeënte activiteit, georiënteerd op prestatieverbetering, competitie en winnen. Voor 'spel' geldt hierbij de beschrijving die Huizinga (1974 [1938], 13) bezigde in *Homo Ludens*: "een vrije handeling, die als 'niet gemeend' en buiten het gewone leven staande bewust is, die niettemin de speler geheel in beslag kan nemen, waaraan geen direct materieel belang verbonden is, of niet verworven wordt, die naar bepaalde regels ordelijk verloopt, en gemeenschapsbanden

in het leven roept, die zich gaarne met geheimen omringen of door vermomming als anders dan de gewone wereld accentueren."

Mulier overleed in 1954. Dat was het jaar dat in Nederland de KNVB betaald voetbal toestond. Zowel Huizinga als Mulier had grote moeite om betaalde sport als sport te zien. Zij zagen dit eerder als een vorm van 'vals spel', omdat het bij betaald voetbal niet louter een vorm van vrijetijdsbesteding betreft, maar 'direct materieel belang' gaat meespelen. Het spel wordt een middel of instrument en is niet langer doel op zich (zie ook Wagendorp, 2018).

3.1.2 De uitdijende sportfamilie

In de loop van de tijd is het begrip sport geëvolueerd tot een abstract koepelbegrip, waaronder een steeds groter scala aan sportieve activiteiten schuilgaat. Naast vanouds bekende vormen van amateursport vallen hier allerlei nieuwe sportvormen onder, van beroepssport tot fitness, van denksporten tot esports en van sportvissen tot walking football. Het sportsysteem raakt steeds verder intern gedifferentieerd. Conceptueel is sport daarbij het best te begrijpen met de door Crum aan Wittgenstein ontleende duiding van sport als "één grote familie, waarvan de leden op enigerlei wijze verwant zijn (...) [en] niet is uit te sluiten dat er in deze familie inmiddels ook enige geadopteerde kinderen zijn opgenomen" (Crum, 1991, 7).

Los van de vraag of er feitelijk meer of minder sport plaatsvindt in de openbare ruimte is het, met het abstracter worden van het begrip sport als een familie van op enigerlei wijze verwante activiteiten, begripsmatig mogelijk geworden een grotere groep activiteiten te bestempelen als sport. Dat impliceert dat, hoewel aan de ene kant de traditionele sport zich in de zoektocht naar goede speelvelden van de openbare ruimte heeft verplaatst naar specifieke speelruimten als zwembaden en sporthallen, aan de andere kant verwante activiteiten als hardlopen, fietsen, bootcamp, et cetera zich nu eveneens kunnen tooien met de familienaam sport en zich kunnen manifesteren als sportieve activiteiten in de openbare ruimte. De 'versporting' van bijvoorbeeld het (recreatieve) fietsen in de openbare ruimte, is af te leiden van en wordt letterlijk zichtbaar in het gebruik van een racefiets in plaats van een gewone stadsfiets, 'vermomming' als wielrenner (zie eerder de definitie van spel van Huizinga), meting van prestaties via apps als Strava, vorming van wielergroepjes, organisatie van allerlei wielerevenementen en de ontwikkeling van eigen jargon en gebruiken. Bij wandelen en in het bijzonder hardlopen is een soortgelijke versporting te zien.

3.1.3 Recreatie

De betekenis van het begrip recreatie moeten we vrij letterlijk zoeken in herschepping of herstel van krachten. Wat algemener is het gebruikt voor ontspanning, vooral in de vrije natuur ('openluchtrecreatie'), vanuit het idee dat die ontspanning leidt tot het gewenste herstel van krachten. Beckers (1983, 20) benoemt bij deze duiding van het begrip recreatie de stedenbouw en natuurbescherming als 'peetoom en peettante'. Hiermee onderstreept hij dat de aandacht voor de recreatie, en in het bijzonder de uitbouw van het (openlucht)recreatiebeleid, vorm

krijgen als tegenhanger van de verstedelijking en het verdwijnen van de natuur uit het dagelijks leven van een groeiend deel van de bevolking. Eind negentiende eeuw begon de 'woeste natuur' door ontginningen en de snel industrialiserende landbouw te verdwijnen uit het landschap. Dit leidde tot de opkomst van de georganiseerde natuurbescherming. Een vroeg voorbeeld is de oprichting van de vereniging met de veelzeggende naam Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1905. Die werd opgericht om weerwerk te kunnen bieden aan de plannen om het Naardermeer te gebruiken als stortplaats voor stedelijk afval (idem, 86 e.v.).

Het begrip recreatie, en zeker openluchtrecreatie, blijft echter vooral een beleidsterm. Het is "een konstruktie door deskundigen, een abstraktie van aktiviteiten in de alledaagse leefwereld" (Beckers, 1983, 23), die voorkomt in nota's, op borden en in de naam van de gemeentelijke afdeling Sport en Recreatie, maar weinig in het dagelijks spraakgebruik. Het verdwijnen van het begrip recreatie in de afgelopen twee decennia weerspiegelt de ontmanteling van het (openlucht)recreatiebeleid en de verschuiving naar het beleid naar bewegen en gezondheid. Dat wil zeggen, naar een meer instrumentele benadering van de vrije tijd, die in toenemende mate dienstig moet zijn aan gezondheidsbevordering (zie paragraaf 3.3, over beleidsmatige ontwikkelingen).

3.1.4 Sport differentieert in verschillende vrijetijdsdomeinen

In navolging van Lofland (1998) kunnen we een onderscheid maken tussen domein (bijvoorbeeld publiek domein) en ruimte (bijvoorbeeld openbare ruimte). Daarbij is er vaak wel een voorkeursrelatie tussen een bepaald domein en een bepaalde ruimte of typerende omgeving, maar geen een-op-eenrelatie. Een domein wordt bepaald door de relatievormen die het domineren. In het publieke domein is de overheersende relatievorm die tussen vreemden en/of mensen die categorische rollen vervullen, zoals winkelbediende en klant of verkeersregelaar en verkeersdeelnemer. De dominante relatievorm bepaalt in hoge mate de wijze van toegang tot het domein. Zo is het publieke domein vrij toegankelijk voor iedereen, terwijl bij een speeldomein de toegang wordt bepaald door de organisator en de regels van het spel dat daar wordt gespeeld.

Lofland identificeert drie typen domeinen: privé, parochiaal en publiek. Vooral dat laatste domein is nogal veelomvattend en een verdere uitsplitsing is dan ook gewenst. Voor sport als vorm van vrijetijdsbesteding geldt dat het zich kan afspelen in het publieke domein (zwemmen bij een stadsstrand, hardlopen in de openbare ruimte), maar ook in een speeldomein (waar relatievorm, inrichting en toegang bepaald worden door de organisator van het spel en de geldende spelregels), een interessedomein (met als dominante relatievorm de aanbieder-klantverhouding en toegang na betaling) en het virtuele domein (dominante relatievorm die tussen vreemden, toegang via informatie- en communicatietechnologie)(Van der Poel, 2004, 253-257). De georganiseerde sport speelt zich grotendeels af in speeldomeinen, de commerciële sport in interessedomeinen en esports in het virtuele domein. Daarmee is de differentiatie van de sportbeoefening naar verschillende vrijetijdsdomeinen overigens niet uitgeput: we

sporten ook in het privédomein (thuis, in huiselijke kring) en het parochiale domein (wijk, buurt).

De uitdijing van de sportfamilie manifesteert zich door de toenemende differentiatie in domeinen waarin de sport zich afspeelt. Doordat er geen noodzakelijke een-op-eenrelatie is tussen domein en ruimte, kan sport zich bovendien in één bepaalde fysieke ruimte in meerdere domeinvormen voordoen. Op deze ontwikkelingen gaan we in deze paragraaf wat dieper in.

In *De versporting van de samenleving* duidt Crum (1991) de versporting van de samenleving als het gecombineerde effect van de 'versporting van de sport' en de 'ontsporting van de sport'. De versporting van de sport betreft de professionalisering en commercialisering van de topsport. Die kent een steeds bedrijfsmatigere en rationelere opzet, gericht op het verbeteren van prestaties en het benutten van de maatschappelijke en economische opbrengsten. Tegenover de versporting staat de ontsporting van de sport, waarbij niet zozeer competitie en prestatieverbetering kernwaarden zijn, als wel gezelligheid, gezondheid, ontspanning en plezier. Hier is een uitwaaiering te zien naar vormen van sport waarin deze waarden centraal staan, zoals hardlopen en fietsen in de buitenruimte, fitness, darts, mud runs en yoga. Het is vooral deze ontsporting van de sport die leidt tot groei van de sportfamilie en die maakt dat steeds meer activiteiten als sport worden aangemerkt.

De traditionele sport (zeg amateurvoetbal, tennis en golf in verenigingsverband) wordt beoefend in typerende omgevingen als sportparken, tennisparken en golfbanen. De inrichting van die accommodaties is afgeleid van de spelregels (in dit geval van voetbal, tennis en golf) en het gebruik en de toegang worden bepaald door de sportvereniging. Deze traditionele speeldomeinen gaan gepaard met relatief afgescheiden ruimten, waar het spel zich, zoals Huizinga zei, "buiten het gewone leven staande" conform de spelregels kan ontplooien. Tegenwoordig zien we de een-op-eenrelatie tussen een specifiek speeldomein en een specifieke ruimte losser worden. Een goed voorbeeld hiervan is de omzetting van natuurgrasvelden naar kunstgrasvelden voor voetbal, vooral in de stedelijke gebieden. Kunstgrasvelden gaan gepaard met aanmerkelijk hogere exploitatielasten dan natuurgrasvelden, maar hebben als groot voordeel dat ze veel intensiever kunnen worden gebruikt en vrijwel altijd bespeelbaar zijn. Sommige gemeenten zijn ertoe overgegaan de kunstgrasvelden op uurbasis te verhuren. Een veld kan zo in de tijd veranderen van een speeldomein (als de vereniging speelt) naar een interessedomein (waarbij een aanbieder toegang mogelijk maakt na betaling) of een publiek domein (vrij toegankelijk voor iedereen).

Dat de relatie tussen de ruimtelijke omgeving (hardware) en domein (org- en software) losser wordt, zien we ook bij het gebruik van de openbare ruimte door kleine bedrijfjes of zzp'ers voor op commerciële basis aangeboden sportactiviteiten. Als een aanbieder van boksen, bootcamp of buitenfitness een deel van een park afbakent met linten, daarbij muziek

aanzet en start met de betreffende betaalde activiteit, maakt die aanbieder van het publieke domein (tijdelijk) een interessedomein. In een interessedomein is de dominerende relatievorm die van aanbieder-klant en is toegang in de regel alleen mogelijk na betaling.

3.1.5 Beweegvriendelijke omgeving

In de inleiding van dit brancherapport is 'beweegvriendelijke omgeving' beschreven als een omgeving die mensen optimaal stimuleert en faciliteert om te bewegen. In vergelijking met de begrippen sport en recreatie, zijn de voor die begrippen constitutieve elementen als spel, ontspanning, intrinsieke motivatie en vrije natuur in deze beschrijving van de beweegvriendelijke omgeving naar de achtergrond verdwenen, niet noodzakelijk of zelfs helemaal afwezig. Bij de beweegvriendelijke omgeving staat de context van gedrag centraal, terwijl het bij sport en recreatie primair draait om het gedrag zelf. Sport en recreatie zijn activiteiten die men voor zichzelf ontplooit. De beweegvriendelijke omgeving daarentegen is instrumenteel in het gezondheidsbeleid. Kortom, het verband tussen enerzijds sport en recreatie en anderzijds de beweegvriendelijke omgeving is op conceptueel niveau niet vanzelfsprekend.

Dat er toch sprake is van een verband tussen sport en recreatie en de beweegvriendelijke omgeving, heeft op conceptueel niveau alles te maken met de net beschreven uitdijing van de sportfamilie, in het bijzonder met het opnemen daarin van allerlei vormen van sportief bewegen die kunnen bijdragen aan de bevordering van de gezondheid. Dit verband is tot stand gekomen in de wisselwerking tussen beleid en wetenschap. Het beleid toont zich vanaf de jaren negentig steeds bezorgder over de 'obesitasepidemie' en de stijgende kosten van de gezondheidszorg, terwijl de wetenschap aantoont dat (meer) bewegen kan leiden tot kostenbesparingen in de gezondheidszorg en dat bewegingsstimulering vraagt om een 'systemische' aanpak van de omgeving van de (te weinig bewegende) burger. Met de instrumentele benadering van sport, die eveneens sterk is opgekomen in de jaren negentig, kan de beweegcomponent uit sport een bijdrage leveren aan de bevordering van de gezondheid. Zo wordt de beweegvriendelijke omgeving een relevant concept, als omgeving die mensen optimaal stimuleert en faciliteert om sportief te bewegen. In paragraaf 3.3 gaan we nader in op deze wisselwerking en op hoe de beweegvriendelijk omgeving evolutionair volgt op recreatieve voorzieningen.

3.2 Ruimtelijke ontwikkelingen

3.2.1 Waar ontstaat de openbare ruimte?

In de inleiding van dit brancherapport is openbare ruimte omschreven als de ruimte die eigendom is van de overheid en vrij toegankelijk is. Met het onderscheid tussen domein en typerende omgeving kan hieraan worden toegevoegd dat de mate van openbaarheid of vrije

toegankelijkheid geen (fysiek) kenmerk is van de ruimte zelf, maar volgt uit de heersende relatievorm en vigerende toegangsregels, oftewel de (tijdelijk) dominante domeinvorm. Anders gezegd, een bepaalde ruimte moet gedomineerd worden door het publieke domein, wil er sprake zijn van een openbare ruimte. Openbare ruimte ontstaat als de mensen die elkaar in de ruimte tegenkomen steeds vaker vreemden voor elkaar zijn of elkaar niet meer als persoon kennen, maar hooguit als roldrager (zoals trambestuurder en passagier) en als die ruimte voor iedereen vrij toegankelijk is (Lofland, 1998). Deze openbare ruimte is opgekomen in de steden en is snel uitgebreid tijdens de industrialisatie eind negentiende eeuw, toen arbeiders in grote getale naar de steden trokken om in de nieuwe fabrieken en kantoren te werken.

Toen de bolwerken ter verdediging van de steden in de loop van de negentiende eeuw hun militaire status verloren, werd de stad opengelegd en konden de tot dan vrij compacte steden ontbotten. Zo ontstaat er letterlijk ruimte in en voor de stad en allerlei (nieuwe) stedelijke functies, waaronder parken, volkstuintjes, bioscopen, theaters, speeltuinen en sportparken. Het gaat echter te snel om deze ruimte gelijk als openbare ruimte te beschouwen. In veel van deze ruimten is de dominante domeinvorm die van het interessedomein (bioscopen, theaters, cafés, een deel van het sportaanbod) of die van het speeldomein (speeltuinen, volkstuinen, een ander deel van het sportaanbod). De openbaarheid manifesteerde zich als eerste in de straat en op de rails, meer in het bijzonder op de grote doorgangswegen, in de winkelstraten en boulevards, op pleinen en markten en in de tram- en spoorverbindingen. Hier kwamen de instroom van arbeiders van het platteland, de scheiding van wonen en werken (in fabriek of kantoor), de snelgroeiende stad en de toegenomen mobiliteit als gevolg van de introductie van de trein, (paarden)tram, fiets en iets later ook de bus en de auto samen in groeiende vervoersstromen van anonieme verkeersdeelnemers.

3.2.2 Sportief-recreatieve voorzieningen in de openbare ruimte

De vrij toegankelijke ruimte waarin kan worden gesport of sportief kan worden bewogen, valt ruwweg uiteen in drie typen ruimte: de verkeersinfrastructuur, ruimte geschikt voor sportief-recreatief medegebruik en specifiek sportief-recreatieve ruimte. De verkeersinfrastructuur bestaat uit wegen, fietspaden, vaarroutes en dergelijke die door mensen gebruikt kunnen worden om zich te verplaatsen. Die verplaatsingen kunnen deels een sportief-recreatieve bestemming (bijvoorbeeld met de fiets naar een sportpark gaan) hebben en deels een sportief-recreatief doel in zichzelf hebben (recreatief schaatsen of roeien op een kanaal). Bij sportief-recreatief medegebruik kan het gaan om het gebruik van algemene verkeersinfrastructuur, maar ook om meren, bossen, stranden, duinen, golfbanen, agrarische gebieden, militaire oefenterreinen en dergelijke, die een andere hoofdbestemming hebben maar, al dan niet deels of tijdelijk, opengesteld worden of zijn voor sportief-recreatief medegebruik. Daarbij kan het gaan om sportief-recreatieve verplaatsingen, zoals wandelen over een weiland of paardrijden door een natuurlijke omgeving, maar ook om meer stationaire activiteiten, zoals surfen op een meer. Tot slot kennen we vrij toegankelijke ruimten die een specifiek sportief-

recreatieve hoofdbestemming hebben, zoals parken, plantsoenen en vrij toegankelijke tuinen, speelplaatsen, speelbossen en speelvijvers en 'recreatieterreinen'.

Parken en speelplekken vinden we vooral in de meer verstedelijkte gebieden. De aanleg hiervan kwam op als reactie op de ongebreidelde verstedelijking die inzette in de jaren zeventig van de negentiende eeuw. Parken moesten compensatie voor de verstening en de drukte van de stad en mogelijkheden tot ontspanning bieden (met een mooi woord dus: recreatie). Hoewel er ook min of meer particuliere parken werden aangelegd, waren de meeste parken 'volksparken' en voor iedereen vrij toegankelijk (Dupon & Van der Werf, 2019). Speelplekken, meestal in de vorm van speeltuinen, bleven lange tijd speeldomein, aangelegd en beheerd door speeltuinverenigingen. Pas na de oorlog werden veel van die speeltuinen vrij toegankelijk en richtten gemeenten van meet af aan vrij toegankelijke speelvoorzieningen in.

3.2.3 De wijkgedachte in de strijd tegen losbandigheid

Sociologen als Durkheim, Weber, Simmel en Tönnies signaleerden rond 1900 de opkomst van de maatschappij (Gesellschaft) naast de gemeenschap (Gemeinschaft). In de gemeenschap is het parochiale domein dominant, in de maatschappij het publieke domein. De opkomst van de maatschappij betekende dat gemeenschapsbanden losser werden of zelfs helemaal wegvielen. Het parochiale domein verkruimelde tussen enerzijds het sterker wordende privédomein en anderzijds het publieke domein. Velen ervoeren de lossere banden in het publieke domein als een bevrijding, maar de gezagsdragers, bazen en patriarchen die de touwtjes in handen hadden in de parochiale domeinen zagen in deze toenemende 'losbandigheid' vanzelfsprekend een bedenkelijke ontwikkeling, waarop gereageerd moest worden met beschavingsoffensieven. In Nederland kan de verzuiling worden geïnterpreteerd als een poging nieuwe gemeenschapsbanden te creëren met geloof of levensovertuiging als kern.

In ruimtelijke zin is de wijk een poging de parochiale gemeenschap van het dorp terug te brengen in de stad, heel letterlijk in de vorm van 'tuindorpen'. Een van de bekendste van die tuindorpen is tuindorp Watergraafsmeer, dat door het vele beton dat daar is gebruikt al snel Betondorp werd genoemd. In het oxymoron 'Betondorp' zit de spanning gevangen tussen enerzijds de hang naar het behoud van dorpse gemeenschappen en anderzijds de moderne planmatige aanpak van het tuindorp: geheel uitgedacht en uitgetekend en in een paar jaar tijd opgetrokken, voor de helft in voor de jaren twintig revolutionaire betonbouw. Het denken in wijken en dorpen heeft de Nederlandse stedenbouwers en planologen nog lang sterk beïnvloed. Denk bijvoorbeeld aan de inrichting van de Noordoostpolder net na de oorlog, met Emmeloord als centrum en daaromheen, helemaal uitgetekend, een kring van dorpen, en eind twintigste eeuw de bouw van zogenaamde Vinex-wijken als Vathorst bij Amersfoort, Stadshagen bij Zwolle en Leidsche Rijn bij Utrecht.

3.2.4 Stad en platteland groeien uit elkaar

Terwijl de bouw van de Vinex-wijken in de jaren negentig en daarna vorderde, kwam er in Nederland gaandeweg meer aandacht en waardering voor het stedelijke en begon men te spreken over de 'uitstad' (Burgers, 1992), 'stedelijke knooppunten' en de 'netwerkstad'. Een vroeg voorbeeld van dit opkomende positieve perspectief op het stedelijke is te vinden in een onderzoek naar het gebruik van het Vondelpark eind jaren tachtig. Hierin wordt met de nodige nadruk geconstateerd dat het park "stedelijk is in zijn gebruik" en dat de gemeente Amsterdam onderkent "dat het Vondelpark een openbare stedelijke ruimte is die op openbaarheid gerichte Amsterdammers de mogelijkheid biedt het stedelijke leven als zodanig te ondergaan en er aan deel te nemen" (Gadet (red.), 1991). Het park kende toen al 7 miljoen bezoeken per jaar, tegenwoordig zelfs 10 miljoen. Het is sinds 1996 een rijksmonument, waarvan velen nu vrezen dat het ten onder gaat aan het succes van de vele vormen van stedelijk gebruik.

Vanaf de jaren negentig is er fors geïnvesteerd in ontsluiting, kantorenparken en culturele en educatieve voorzieningen in de stedelijke centra. Deze investeringen en opeenhoping van grootstedelijk wonen, kenniswerk en vrijetijdseconomie gingen gepaard met verdichting, hoogbouw en toenemende druk op de resterende 'open' ruimten, zoals braakliggende terreinen en leeggelopen haven- en industriegebieden, maar ook volkstuincomplexen, sportvelden en openbaar groen. De steden 'profiteren' van de concentratie en schaalvergroting van (semi-)overheidsvoorzieningen. Zo worden steeds meer 'perifere' ziekenhuizen en zorginstellingen gesloten en verdwijnen bibliotheken, net als winkels, garages en banken, uit buurtschappen, dorpen en kleine plaatsen.

In sociaal-demografisch opzicht zijn de stedelijke gebieden, vergeleken met het buitengebied, relatief jong, hoogopgeleid en divers samengesteld. Bij die diversiteit gaat het dan niet alleen meer om wat vroeger de gastarbeiders werden genoemd (Spanjaarden, Marokkanen, Turken), maar ook om al dan niet hoogopgeleide vluchtelingen (Eritreeërs, Syriërs) en (meestal hoogopgeleide) expats (Engelsen, Duitsers, Indiërs). Op het platteland is sprake van krimp en bijna altijd vergrijzing. Werk, voorzieningen en keuzemogelijkheden op allerlei terreinen verdwijnen, het sociale leven in de dorpen kent steeds minder verrassingen en neemt af in vitaliteit. In Nederland is de stad nooit echt ver weg en velen kunnen in hun dagelijks leven de rust en ruimte van het dorp combineren met de levendigheid van de stad. Dit doet echter weinig af aan het in ruimtelijk opzicht uit elkaar groeien van stad en platteland, gepaard met groeiend spitsverkeer tussen woon- en werkplaats.

De ruimtelijke differentiatie tussen stad en platteland manifesteert zich ook als het gaat om sport en bewegen in de openbare ruimte. Deels volgen de verschillen in sport- en beweegpatronen de verschillen in de bevolkingssamenstelling, deels komen die voort uit de verschillen in bevolkingsdichtheid en deels uit verschillen in fysieke mogelijkheden. Bossen, natuurterreinen en open water vinden we in het buitengebied en bijgevolg zien we daar activiteiten als mountainbiken, zeilen en surfen.

3.2.5 Naar een gezonde stad

De kenniseconomie vraagt om hoger opgeleiden, die voor die hogere opleiding naar de steden komen en daar vervolgens blijven wonen, omdat ze de keuzevrijheid en voorzieningen in de steden waarderen. De steden begonnen in de jaren negentig weer te groeien in inwoneraantal, waardoor het draagvlak voor allerlei voorzieningen toenam en de keuzemogelijkheden uitdijden. Doordat (vlieg)reizen spotgoedkoop werden, explodeerde het aantal stedentrips en werd het draagvlak voor hotels, horeca, musea, theaters, et cetera nog groter en de stad (in eerste instantie) nog aantrekkelijker. Daardoor vestigden nog meer bedrijven uit de kenniseconomie, die sowieso al sterk groeide door de opkomst van het internet, zich in de stedelijke knooppunten, zodat de werkgelegenheid voor hogeropgeleiden in die knooppunten mee bleef groeien met hun toenemend aantal in die centra (Florida, 2002; Iversen & Soskice, 2019).

In deze binaire spiraalstructuur van groeiende stedelijkheid en groeiend(e) waardering en gebruik van de stad erodeerde het draagvlak voor het openluchtrecreatiebeleid. Dat beleid was gestoeld op het idee dat mensen alleen noodgedwongen in steden zouden willen wonen en in hun vrije tijd op zoek waren naar ontspanning in de vrije natuur, om te ontsnappen aan de drukte en volheid van de versteende stad (zie Beckers, 1983). Naast ontwikkelingen in het beleid zelf, waar in paragraaf 3.3 nader op wordt ingegaan, speelden hierbij de opkomst van het virtuele domein en sportieve interessedomeinen een rol, als aantrekkelijke alternatieven voor ontspanning in het buitengebied.

Wat betreft het virtuele domein is vooral de groei van het internet sinds het midden van de jaren negentig van belang, zo'n vijftien jaar later krachtig versterkt door de opkomst van de smartphone, sociale media en op gps gebaseerde apps. Dit creëerde zowel nieuwe ontsnappingsmogelijkheden als nieuwe vormen van verbinding ('connectiviteit') en vrijetijdbesteding, die concurreerden met recreatieve activiteiten in het buitengebied. Nog relevanter met het oog op sportief bewegen in de openbare ruimte was de ontwikkeling, min of meer in hetzelfde tijdsbestek, van de sportieve interessedomeinen, in het bijzonder de fitnesscentra. Begin jaren negentig was fitness nog een redelijk marginaal verschijnsel; begin 2020 hadden 3 miljoen mensen een abonnement bij een fitnesscentrum en was fitness de meest beoefende vorm van sportief bewegen. Eerst en vooral in de steden, waar het zich door zijn commerciële opzet en relatief geringe ruimtebehoefte gedraagt als winkelaanbod en makkelijk invoegt in het stedelijk weefsel, dicht bij de burger. Deze ontwikkeling zet door, zij het dat de groei vooral zit bij nieuwe varianten, zoals yoga en bootcamp, die deels bezocht worden in een soort winkelsetting (de yogastudio) en deels zich manifesteren in de stedelijke buitenruimte, met als het geijkte voorbeeld bootcamp in het stadspark.

Hoewel er ruimtelijk sprake lijkt te zijn van een doorlopende lijn van recreatie naar de beweegvriendelijke omgeving in de 'gezonde stad', is dat qua onderliggende benadering en beleidsmatige aandacht niet zo. De stedeling doet beeldschermwerk, verkeert in zijn vrije tijd achter een beeldscherm en groeit in gewicht en omvang. De homo ludens is een homo sedens geworden en de stad een obesogene omgeving. De beweegvriendelijke omgeving biedt

geen ontspanning in de vrije natuur, maar moet de mens verleiden in beweging te komen om overgewicht en gezondheidsproblemen tegen te gaan. Overigens geldt deze ontwikkeling niet alleen voor inwoners van de grote steden. Ook in de voorsteden en kleinere plaatsen is steeds meer werk zittend werk en neemt het overgewicht toe. Wel is het zo dat de recreatieve infrastructuur van wandel-, ruiter- en fietspaden, mountainbikeroutes en mogelijkheden om te varen in de kleinere plaatsen makkelijker toegankelijk zijn dan vanuit de stad. Daarbij komt dat de druk op de bestaande recreatieve infrastructuur in het buitengebied afneemt. In de verdichtende steden neemt de druk op de bestaande voorzieningen juist toe. Uitbreiding van de recreatieve capaciteit wordt lastiger, omdat de beschikbare ruimte schaarser wordt en daarmee duurder. Vandaar dat bewegen, naarmate de context stedelijker wordt, commercieel interessant wordt en gaat plaatsvinden in sportieve interessedomeinen als fitnesscentra, yogastudio's en klimhallen. Of het vindt plaats in de openbare ruimte, in de vorm van sportief-recreatief medegebruik van parken en (school)pleinen en intensiever gebruik van speeldomeinen als sportparken en speeltuinen. Het overkoepelende begrip hiervoor is de beweegvriendelijke omgeving, dat begrips- en beleidsmatig sterk verband houdt met de 'gezonde stad' en meer algemeen de 'gezonde omgeving'.

De gezonde stad gaat om meer dan beweging en betreft eveneens zaken als fijnstof, voedselaanbod en lawaaioverlast. En bij bewegen gaat het om meer dan sportief-recreatief bewegen. Illustratief is het Amsterdamse project 'Bewegen moet beloond worden. Ruimtelijke condities voor een gezonde wijk' (Gadet (red.), 2010). Beweging betreft in dit project de fysiek-actieve vormen van mobiliteit, oftewel wandelen en fietsen om van a naar b te komen. Het gaat vooral om de dagelijkse verplaatsingen naar school, werk, winkels, horeca en fitnesscentrum. Dat is terug te zien in de ruimtelijke condities die dit fysiek-actieve verplaatsingsgedrag bevorderen: de aanwezigheid van veel gedifferentieerde bestemmingen op korte afstand, afwisseling, hoge dichtheden, gecombineerd met ontmoediging van gemotoriseerd verkeer door dure en schaarse parkeerruimte, obstakels, afwezigheid van doorgaande routes, et cetera. Dit onderstreept dat het in ruimtelijk opzicht te simpel is om ervan uit te gaan dat de beweegvriendelijke omgeving overeenkomt met de (stedelijke) sportief-recreatieve infrastructuur. Die laatste omvat meer dan de ruimtelijke condities voor fysiek-actief verplaatsingsgedrag en past in een bredere benadering, die bijvoorbeeld is terug te vinden in het visiedocument 'Amsterdamse Beweeglogica: De Bewegende Stad' (Gemeente Amsterdam, 2016). Ruim baan voor de fietser en voetganger is hierin een van de uitgangspunten, maar ook 'sport om de hoek', 'de bewegende stad is een speeltuin' en 'in de bewegende stad wordt niet stil gezeten', waarmee de bevordering van sportief-recreatieve activiteit in de stad vorm krijgt. Deze bredere benadering van de beweegvriendelijke omgeving komt overeen met het gegeven dat de nabijheid van voorzieningen wel deel uitmaakt van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving, maar slechts voor een vierde deel. In die kernindicator zijn nog drie andere elementen opgenomen, die gelden als ruimtelijke condities voor sportief bewegen (zie verder hoofdstuk 4).

3.3 Beleidsmatige ontwikkelingen

In dit hoofdstuk is al diverse malen gerefereerd aan ontwikkelingen in beleid, beleidsnota's en beleidsprogramma's. Dat weerspiegelt de intensieve wisselwerking tussen beleid en maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen. Enerzijds oefent beleid invloed uit op maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen, anderzijds worden deze ontwikkelingen zichtbaar in beleidsnota's, waarin op die ontwikkelingen wordt gereflecteerd en duidelijk wordt gemaakt hoe overheden die ontwikkelingen waarderen en hoe ze erop willen reageren. Daarmee leggen die nota's impliciet veel ontwikkelingen vast en vormen ze dankbare bronnen voor terugblikken op die ontwikkelingen.

In deze paragraaf moet de doorgaande verhaallijn duidelijk worden waarin de voorgaande verwijzingen naar en aanhalingen van de beleidsmatige ontwikkelingen gekaderd kunnen worden. Die doorgaande verhaallijn betreft de beleidsmatige omgang met het thema 'sportief bewegen in de openbare ruimte op nationaal niveau'. Er is veel te zeggen over de omgang met dit thema op lokaal en regionaal niveau, maar omwille van de beperkte ruimte laten we dat achterwege. De kortste versie van de verhaallijn is dat de aandacht voor sportief bewegen in de loop van de tijd eerst is gedomineerd door een moreel-pedagogisch perspectief, vervolgens door een welzijnsperspectief en tot slot door een gezondheidsperspectief. Met 'dominantie' wordt bedoeld dat de drie perspectieven door de tijd heen allemaal aanwezig zijn (geweest), maar er beleidsmatig in een bepaald tijdvak relatief meer aandacht is voor beleid vanuit het ene of het andere perspectief. Die tijdvakken kunnen mooi worden opgehangen aan de namen van de centrale ministeries: Onderwijs, Kunst en Wetenschappen tot 1965, Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk van 1965-1982 en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur/Volksgezondheid, Welzijn en Sport van 1983 tot heden.

3.3.1 Moreel-pedagogisch perspectief, 1860-1960

Het dominante perspectief op sportief bewegen in de openbare ruimte was tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw het moreel-pedagogische perspectief. In dit perspectief is er geen tot weinig oog voor de mogelijk positieve effecten van sportief bewegen in de openbare ruimte. Er is vooral sprake van bezorgdheid, angst voor 'de massa' en 'losbandige jeugd' en drang tot beperken, inperken en reguleren. Belangrijke kanttekening is dat voor de meeste mensen in die tijd gold dat ze 'bewegend werk' hadden, lange werkdagen en zesdaagse werkweken. Er was geen televisie, geen Amerikaans junkfood en geen overgewichtsprobleem op populatieniveau. Kinderen speelden buiten en volwassenen gebruikten hun weinige vrije tijd om te tuinieren of radio te luisteren of voor sociale contacten. Niettemin was er in de periode 1860-1960 sprake van industrialisatie en verstedelijking, gepaard met maatschappelijke ontwikkelingen als secularisatie en emancipatie (van de arbeider en van de vrouw). Die ontwikkelingen voelden aan als het losser worden van de gemeenschapsbanden van de dorpen en kleine steden van voorheen. Parochiale domeinen vielen uiteen in privédomeinen en het

publieke domein, met verlies van sociale controle over de steeds grotere anonieme massa en de 'rondhangende' en 'verwilderde' jeugd in de openbare ruimte.

Met de hedendaagse systemische aanpak achter de beweegvriendelijke omgeving in gedachten, is het opmerkelijk dat de overheid in deze periode niet opteerde voor een 'staatsgeleide' aanpak van het bewegen in de openbare ruimte, maar voor een indirecte aanpak door ruim baan te geven aan het versterken van de 'eigen kring' (de verzuiling) en (in ruimtelijke zin) de wijkaanpak. Tot in de jaren zestig leefden veel mensen in de 'context' van een specifieke zuil, dat wil zeggen in een bijvoorbeeld compleet katholieke, gereformeerde of socialistische omgeving. Men ging naar een katholieke school, las katholieke kranten en tijdschriften, luisterde naar de Katholieke Radio Omroep (KRO), was lid van een katholieke voetbalvereniging en was ziek in een katholiek ziekenhuis. Deze katholieke omgeving was dus meeromvattend dan de ruimtelijke betekenis van het woord omgeving: deze was alomvattend ('systemisch') en iedereen omvattend. Men groeide op in een katholieke gemeenschap, of met een variant op een gevleugelde uitspraak: 'It took a pillar to raise a child.' De omgeving vormde de katholiek, die zelf, opgroeiend als katholiek, weer omgeving was voor anderen die in zijn of haar nabijheid verkeerden. Zo kwamen het morele (het katholieke), het pedagogische (het opgroeien) en de omgeving bij elkaar, door samenwerking van alle verzuilde organisaties, op de achtergrond gesteund door een overheid die bereid was een deel van de kosten van de (katholieke) voorzieningen te dragen en die met de wijkaanpak probeerde bij nieuwbouw de condities voor een verzuilde samenleving in stand te houden.

3.3.2 Het welzijnsperspectief, 1960-1980

In 1952 werd het Ministerie van Maatschappelijk Werk opgericht. Hoewel dit aanvankelijk was ingericht ter ondersteuning van het (verzuilde) particulier initiatief, was het aan de andere kant wel een landelijk opererend ministerie met de opdracht te werken aan het welzijn van de bevolking, naast de welvaart waarop de meeste andere ministeries waren gericht (De Haan & Duyvendak (red.), 2002, 30-31). Dit welzijnsperspectief kreeg een forse impuls toen de portefeuille van het ministerie werd uitgebreid met een aantal taken die tot dan toe onder het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap (OKW) vielen, te weten cultuur, media, recreatie en sport.

Het in 1965 nieuw gevormde Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) had op het oog alles in zich voor een integraal welzijnsbeleid, of zelfs een integraal vrijetijdsbeleid. Het zou het kloppend hart kunnen zijn van en voor de verzorgingsstaat (zie de titel van de bundel van De Haan & Duyvendak (red.), 2002), met zorg voor de spelende en creatieve mens en de leefbaarheid van de postindustriële samenleving, die het rijk van de materiële noodzaak was ontstegen. De tijd leek daar ook rijp voor. In de jaren zestig was sprake van een forse stijging van de koopkracht. De vrije zaterdag en betaalde vakanties werden gemeengoed, mensen konden zich brommers, auto's en televisies veroorloven en eind jaren zestig opende het nieuwe Schiphol, ten teken dat ook vliegen naar een vakantieoord

steeds normaler werd. Maar uiteindelijk bleek de poging om met een Kaderwet Specifiek Welzijn (KSW) te komen tot een integraal welzijnsbeleid, te ambitieus, terwijl de aanzetten tot een integraal vrijetijdsbeleid nooit verder zijn gekomen dan vingeroefeningen (Beckers, 1983; De Haan & Duyvendak (red.), 2002).

Dat de KSW mislukte, had veel oorzaken. Voor beleid gericht op sportief bewegen in de openbare ruimte zijn er drie het belangrijkst. Ten eerste wilde men met de KSW te veel regelen in één wet, ook al was dat een kaderwet. Niet alleen ging het om zeer verschillende beleidsterreinen, met verschillende soorten beleidsvragen en opgaven, maar daarbij werden (te) hoge eisen gesteld aan zaken als democratisering en decentralisatie, die in proefgebieden gepaard leken te gaan met bureaucratie (De Haan & Duyvendak (red.), 2002, 128-130). Ten tweede, en deels hiermee samenhangend, verschilden de beleidsterreinen onderling sterk in de mate van 'ruimtelijkheid' van het beleid. Het (openlucht)recreatiebeleid is noodzakelijkerwijs situatiespecifiek en (daardoor) in sterke mate verbonden met ruimtelijk en natuur- en milieubeleid. Het recreatiebeleid moet ingekaderd zijn in en (procedureel) worden afgestemd op het ruimtelijke beleid, terwijl dat voor de meeste vormen van cultuurbeleid en maatschappelijk werk in veel mindere mate of helemaal niet speelt. Ten derde verschilden de beleidsterreinen onderling sterk in de mate van georganiseerdheid van het beleidsveld en de kracht van de daarin opererende commerciële en maatschappelijke organisaties. Waar bij het (openlucht) recreatiebeleid nauwelijks sprake was van een georganiseerd veld, was de sport een sterke autonome vrijwilligerssector, die niet zat te wachten op de planningsprocedures van de KSW, de afstemming met professionals en de bijbehorende papierwinkel (idem, 170). Uiteindelijk klonterden verschillende problemen en vormen van verzet tegen de KSW samen in een ideologische afwijzing van staatsgeleid welzijnsbeleid en verdwenen zowel het Ministerie van CRM als de KSW bij de kabinetsformatie van Lubbers I in 1982.

Hoewel een integraal welzijnsbeleid een stap te ver bleek, zijn er in de bestaansperiode van het Ministerie van CRM wel relevante stappen gezet in het sectorale beleid. In dit verband zijn daarbij vooral de ontwikkeling van het openluchtrecreatiebeleid en de introductie en promotie van de sportieve recreatie van belang.

In zijn proefschrift schetst Beckers (1983) de opkomst en ontplooiing van het (openlucht) recreatiebeleid in de jaren zestig en zeventig. Gemeenten en provincies bundelden hun inspanningen in recreatieschappen. Met financiële steun van het Ministerie van CRM realiseerden deze recreatieschappen recreatieterreinen en recreatieve routestructuren, waarvan er veel tot op de dag van vandaag bestaan en intensief worden gebruikt door fietsers, wandelaars, hardlopers, zeilers, ruiters en surfers. De leidende gedachte hierbij was het welzijnsperspectief (Ministerie van CRM, 1977). De door de overheid ondersteunde recreatieve voorzieningen zouden zorgen voor ontspanning in een natuurlijke omgeving, vooral van belang voor stedelingen, en bijdragen aan ontplooiing en zinvolle vrijetijdsbesteding, met name voor mensen met een smalle beurs.

Beckers verdedigde zijn proefschrift in 1983, op het moment dat de R van recreatie uit de naam van het ministerie was verdwenen en het recreatiebeleid, samen met het natuurbeleid, verderging onder de hoede van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (LNV). Mogelijk gevoed door deze ontwikkeling, was Beckers niet al te zeker over de toekomstbestendigheid van het recreatiebeleid. In het slothoofdstuk schrijft hij: "Een evaluatie van het takenpakket van de verzorgingsstaat zou wel eens kunnen uitwijzen, dat de rekreatie een zwakke schakel vormt in het geheel van kollektieve voorzieningen" (idem, 356). Dat kwam volgens hem omdat de markt ook in veel recreatieve activiteiten kan voorzien (en voorziet), de maatschappelijke waarde van recreatieve activiteiten niet altijd duidelijk is en de vruchten van het recreatiebeleid nogal eens bij de beter bedeelden terecht kwamen, en niet bij de minder gefortuneerden (idem, 354-356). Met andere woorden: de evaluatie wijst uit dat het recreatiebeleid hooguit een deel van zijn beloften waarmaakt.

In lijn hiermee zien we dat de recreatieve erfenis van het Ministerie van CRM bij verschillende partijen is terechtgekomen en in delen uiteen is gevallen. De zorg voor de routestructuren is, toch min of meer als collectieve voorziening, terechtgekomen bij infrastructuur en bij terreinbeheerders. Recreatieterreinen zijn vaak de kant van 'marktgoederen' opgegaan. Ze zijn in beheer bij terreinbeheerders, die op weinig overheidssteun kunnen rekenen en zoeken naar inkomsten uit evenementen en verhuur aan buitensportondernemers, betaald parkeren en verkopen of verpachten van grond. Zij geven zo ruimte aan commerciële ontwikkelingen in de sfeer van horeca, wellness, vakantieparken, et cetera. Een ander deel van het recreatieve aanbod lift mee op het natuurbeleid en de ontwikkeling en het beheer van natuurgebieden. Ontsluiting van natuurgebieden voor recreanten draagt bij aan draagvlak voor het natuurbeleid, stimuleert mensen lid te blijven, bijvoorbeeld van Natuurmonumenten, en zorgt voor inkomsten, bijvoorbeeld uit horeca en rondleidingen. Tot slot zien we een deel van deze erfenis terug onder de noemer van de beweegvriendelijke omgeving. Dan gaat het om het deel 'bewegen' in recreatie, waarvan nu duidelijker is dan begin jaren tachtig dat dit een belangrijke component is van een gezonde leefstijl die kan bijdragen aan het tegengaan van de obesitasepidemie.

Bij het Ministerie van OKW viel de (zeer karige) aandacht voor sport onder de afdeling voor lichamelijke opvoeding en domineerde het moreel-pedagogisch perspectief ('vorming'). Bij het Ministerie van CRM kreeg het sportbeleid mogelijkheden om zich breder te ontplooien vanuit het welzijnsperspectief (Pouw, 1999; De Heer, 2000; Hoekman & Breedveld, 2013). Daarbij was het bovenal van belang dat sport voor iedereen toegankelijk zou worden door een goede ruimtelijke en sociale spreiding van voorzieningen. De 'gehele georganiseerde sport in Nederland' vond de ontwikkeling van het sportbeleid niet snel genoeg gaan en kwam in 1970 met de nota 'Sport 70', een soort nationaal sportakkoord, met daarin plannen voor een Nationaal Sportbeleid, gedragen door een publiek-private samenwerking tussen de drie overheidslagen en de georganiseerde sport. Onder druk gezet kwam het Ministerie van CRM

in 1974 met de 'Nota Sportbeleid', die vooral bekend is geworden vanwege de aandacht daarin voor de 'sportieve recreatie' (Van den Heuvel & Van der Poel, 1999, 16-17; Pouw, 1999, 224 e.v.). De hoofddoelstelling van het sportbeleid zoals geformuleerd in deze nota was: "Bijdragen in de bevordering van – op lichamelijke activiteit gericht – recreatief gedrag (sportieve recreatie) en van de gereglementeerde sportbeoefening" (Ministerie van CRM, 1974, 16). De uitwerking van deze hoofddoelstelling was vanuit het welzijnsperspectief. De nadruk lag op toegankelijkheid voor iedereen, in elke omgeving, met voor iedereen passend aanbod, waarbij de sportieve lichamelijke activiteit wordt beoefend op een "wijze die uit het oogpunt van gezondheid, van vorming en van mogelijkheden tot zelfontplooiing verantwoord is" (idem). De 'gereglementeerde sport' kwam in de uitwerking niet terug en werd beschouwd als een vorm van sportieve recreatie. Met andere woorden: de overheid formuleerde het belang van sport veel breder dan de georganiseerde sport in 'Sport 70' had gedaan en beschouwde de georganiseerde sport en de topsport als hooguit deelbelangen. Dat had ook materiële gevolgen. De rijksoverheid faciliteerde niet alleen de Nederlandse Sport Federatie (NSF) als belangenbehartiger van de georganiseerde sport, maar ook organisaties als Stichting Spel en Sport (SSS) en de Landelijke Dienst voor Beweging, Rekreatie en Spel (BRES), die zich nadrukkelijk richtten op sportstimuleringsactiviteiten buiten de bestaande sportverenigingen om.

De Structuurvisie Openluchtrecreatie die het Ministerie van CRM een paar jaar later uitbracht, heeft een vergelijkbare hoofddoelstelling als de Nota Sportbeleid: "De bevordering van het in vrijheid kunnen deelnemen aan een verscheidenheid van vormen van openluchtrecreatie, door in beginsel alle categorieën van de bevolking. (....)" (Ministerie van CRM, 1977). Beide doelstellingen laten zien dat het in het welzijnsperspectief dat domineerde in de CRM-periode als een overheidstaak werd gezien om de keuzevrijheid van burgers te vergroten door in te zetten op een zodanige spreiding van voorzieningen en aanbod dat iedereen overal iets van zijn of haar gading zou kunnen vinden als sportief-recreatieve activiteit. Deze inzet spoort met de hedendaagse aandacht voor de beweegvriendelijke omgeving, al is er wel een accentverschil: veel minder nadruk op 'vorming' en 'mogelijkheden tot zelfontplooiing' en veel meer nadruk op de gezondheidseffecten.

De 'TRIM-actie' uit de jaren zestig en zeventig was de eerste die er expliciet op gericht was volwassenen die niet of weinig aan sport deden of sportief bewogen, alsnog in beweging te krijgen. De belangrijkste promotor ervan was aanvankelijk de NSF, die was geïnspireerd door voorbeelden uit het buitenland. 'Trimmen' was een soort buitenfitness of calisthenics, waarvoor een parcours werd uitgezet van zestien stations/toestellen voor lichaamsoefeningen. Die parcoursen werden echter zelden op of nabij sportvelden gerealiseerd, maar meestal in bossen, parken of op recreatieterreinen. Achteraf vallen een paar zaken op.

Allereerst was de introductie door de NSF erg 'top-down': weinig bonden en verenigingen waren hierbij betrokken. Waren er meer van die parcoursen aangelegd in de buurt van of op reguliere sportterreinen, dan hadden verenigingen daar activiteiten kunnen organiseren,

waarmee meer doorstroming van het trimmen naar de gereglementeerde sportbeoefening had kunnen plaatsvinden. Het is een voorbeeld dat zorgen voor alleen hardware (in dit geval dus de aanleg van trimparcoursen) niet genoeg is om mensen in beweging te krijgen en te houden. Bij voorkeur wordt een omgeving gecreëerd of veranderd door een gecombineerd aanbod van hardware-, software- en orgwarecomponenten.

Ten tweede wreekte zich bij de TRIM-actie dat onduidelijk was of trimmen moest worden beschouwd als sportieve recreatie (dus als een bewegingsrijke ontspannende activiteit in het buitengebied of de natuur) of als recreatieve sport (de meest laagdrempelige vorm van sportbeoefening en een vorm van sportstimulering, waarbij men hoopt dat mensen doorstromen naar de reguliere wedstrijdsport). Verenigingen en bonden waren, in elk geval in het begin, huiverig voor de eerste variant (sportieve recreatie), die werd gezien als concurrerend voor hun eigen aanbod en te belastend voor de vrijwilligersorganisatie als vorm van extra aanbod naast het reguliere aanbod aan wedstrijdsport. Pouw (1999, 295-299) beschrijft hoe het Ministerie van CRM juist wél de meerwaarde van de sportieve recreatie zag (zie eerder in dit hoofdstuk de hoofddoelstelling van het sportbeleid), het initiatief overnam van de NSF en zich sterk maakte voor het trimmen en voor andere vormen van sportieve recreatie door de aanleg van trimparcoursen te faciliteren en organisaties als BRES en SSS te ondersteunen.

Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig slaat het politieke klimaat om, raakt het welzijnsperspectief in diskrediet en slaagt de sportsector erin het initiatief naar zich terug te halen. Sportieve recreatie wordt alsnog recreatiesport, en nog duidelijker: sportstimulering (idem).

3.3.3 Het gezondheidsperspectief, 1980 tot heden

Begin jaren tachtig werd het 'hart' uit de verzorgingsstaat gerukt door de opheffing van het Ministerie van CRM (De Haan & Duyvendak (red.), 2002). Sport kwam terecht in het nieuwe Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). In 1994 ging cultuur terug naar het onderwijsdepartement waar het in 1965 uit weggehaald was en werd in de naam van het ministerie de S van sport opgenomen. De WVC-periode is voor het nationale sportbeleid vooral een periode geweest van herbezinning en nadenken over de vraag of sportbeleid wel thuishoorde bij de kerntaken van de rijksoverheid (Van den Heuvel & Van der Poel, 1999, 17-18).

De ommekeer kwam begin jaren negentig, toen de NSF en het NOC fuseerden tot NOC*NSF en de Initiatiefgroep Sport en Samenleving, waarin bedrijfsleven, politiek en sport vertegenwoordigd waren, uitkwam met alweer een voorloper van het sportakkoord, nu met de veelzeggende titel 'Sport als inspiratiebron voor onze samenleving' (NOC*NSF, 1992). Hierin lag de nadruk op de instrumentele waarde van sport, en dit was ook de motor van het nieuwe sportbeleid zoals dat werd vastgelegd in de nota 'Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid' (Ministerie van VWS, 1996). De centrale doelstelling was "het optimaal benutten van de positieve waarde van sport", waarbij een stuk of tien beleidsterreinen werden genoemd waaraan de sport kon bijdragen. In de sportnota die in 2005 uitkwam, was dat aantal gecondenseerd tot drie, zoals blijkt uit de subtitel 'Tijd voor

sport. Bewegen, meedoen, presteren' (Ministerie van VWS, 2005). In de nota werd niet beargumenteerd waarom er werd ingezet op uitdagingen als "hoe we een gezondere samenleving en gezondere burgers kunnen krijgen en hoe we de maatschappelijke samenhang kunnen bevorderen", maar het lijkt plausibel hierbij te wijzen naar de kerntaken van het ministerie waar het sportbeleid is ondergebracht. Bewegen is functioneel voor het volksgezondheidsbeleid, meedoen voor het participatie- en welzijnsbeleid en presteren is waarom het draait in de (top)sport (Van der Poel, 2006, 53-55; 73). In het kader van de beleidsmatige aandacht voor sportief bewegen in de openbare ruimte is vooral de aandacht voor het thema gezondheid van belang.

Gezondheidswinst door sport en bewegen was al een van de thema's in de nota 'Wat sport beweegt' (Ministerie van VWS, 1996). Dit thema werd ontwikkeld en uitgewerkt in de sinds 1997 verschijnende Trendrapporten Bewegen en Gezondheid (Stiggelbout, Hildebrandt & Ooijendijk, 1997), de introductie van de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (Kemper, Ooijendijk & Stiggelbout, 2000; Duijvestein, Van den Berg & Wendel-Vos, 2020) en de nota 'Sport, bewegen en gezondheid' (Ministerie van VWS, 2001). De diverse titels zeggen genoeg: sport, bewegen en gezondheid worden (instrumenteel) gekoppeld om bewegingsarmoede tegen te gaan en een actieve en gezonde leefstijl te bevorderen, om zo te proberen het oprukken van welvaartsziekten een halt toe te roepen. Daarnaast was er aandacht voor verantwoorde wijzen van sporten en bewegen, in het bijzonder het tegengaan van blessures en andere gezondheidsrisico's van sporten en bewegen (Stuij & Stokvis, 2014).

De koppeling tussen sport en gezondheid wordt gelegd door de component 'bewegen' in sport. Die component was in recreatie en het welzijnsperspectief in veel mindere mate aanwezig. Waar die wel aanwezig was, was dat min of meer toevallig, als vorm van ontspanning (wandelen, fietsen), maar niet als 'werkzaam mechanisme' om recreatie-externe doelstellingen, zoals gezondheidsbevordering, te bewerkstelligen. Bij de meeste vormen van sport daarentegen is (verbetering van een specifieke vorm van) beweging essentieel. Bovendien zijn, in de context van de sinds begin jaren negentig sterk groeiende aandacht voor en investeringen in de topsport ('de versporting van de sport'), steeds meer bewegingswetenschappers zich gaan bezighouden met sportspecifieke bewegingsvraagstukken. Het is dan ook niet zo vreemd dat in het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport gaandeweg een wisselwerking is ontstaan tussen enerzijds de zorg over (de toenemende kosten van) gezondheidsproblemen, zoals dementie en gerelateerd aan overgewicht, en anderzijds de preventieve werking van sport, in het bijzonder de positieve effecten van de beweegcomponent in sport op gezondheid. In een studie van SEO in 1996 werd geconcludeerd dat op dat moment de kosten en baten van sportief bewegen op gezondheid in evenwicht waren, maar dat verder stimuleren van sportief bewegen tot een besparing van medische kosten zou leiden, zeker in het licht van de vergrijzende bevolking (Stam, Hildebrandt, Backx & Velthuijsen, 1996).

Vanuit deze wisselwerking is het dan nog een kleine stap naar de opkomst van het begrip beweegvriendelijke omgeving en de beleidsmatige aandacht daarvoor. Die stap komt voort uit het groeiend inzicht in de complexiteit van de factoren die gezondheidsproblemen veroorzaken en in stand houden. Dat geldt in het algemeen, maar in dit verband vooral wat betreft de 'obesitasepidemie'. We leven in een "obesogene samenleving" (Dagevos & Munnichs (red.), 2007), waarin een veelheid van elkaar onderling beïnvloedende factoren bijdraagt aan overgewicht en enkelvoudige of 'losse' interventies onvoldoende oplossing bieden. Omdat overgewicht uiteindelijk draait om een verstoorde balans tussen eten (innemen van energie) en bewegen (energieverbruik), is het duidelijk dat bewegen een deel van de oplossing zou kunnen, zo niet moeten zijn. Daarom en vanwege de andere positieve gezondheidseffecten van bewegen, is inzetten op het stimuleren van meer bewegen een voor de hand liggende en veelbelovende preventieve gezondheidsstrategie (Ministerie van VWS, 2001). Bevordering van een beweegvriendelijke omgeving past in een veelomvattende 'systemische' aanpak van overgewicht en gezondheidsproblemen in algemenere zin, want "ongezond gedrag clustert" (Molema, Van Erk, Van Winkelhof, Van 't Land en Kiefte-de Jong (red.), 2019, 29). Daarbij is er aandacht voor genen, leefstijl en omgevingsfactoren in onderlinge samenhang en is beleid deels gericht op aanpassing van deze omgevingscomponenten, gegeven de specifieke situatie of specifieke problematiek, op basis van terugkoppeling uit die situatie (Kremers, Visscher & Schuit, 2018; Molema et al. (red.), 2019). Dit is bij uitstek een aanpak die op 'natuurlijke' wijze toevalt aan een of andere vorm van collectiviteit en eigenlijk ook alleen door een collectiviteit kan worden geïmplementeerd, door de vele sturingsinstrumenten die nodig zijn om complexe en uit meerdere componenten bestaande problemen aan te pakken. Ten slotte is het een aanpak die gedifferentieerd kan worden ingezet, zowel op ruimtelijk als op populatieniveau, afhankelijk van in welke ruimtelijke eenheid of populatie men de omgeving beweegvriendelijker wil maken.

Veel chronisch, niet-overdraagbare ziekten worden symptomatisch aangepakt met medicijnen, terwijl de oorzaak van die problemen te vinden is in het gedrag. Verandering van gedrag kan oorzaken van gezondheidsproblemen aanpakken en de noodzaak van medicijngebruik terugdringen. Nog beter is het dat de problemen zich niet voordoen door het van jongs af aan aanhouden van een gezonde leefstijl. Dat vergt een "gelijktijdige implementatie van verschillende middelen en maatregelen, van individueel tot collectief (..) bijvoorbeeld door naast de individuele leefstijlinterventies belasting te heffen op ongezonde voeding, subsidie te geven voor gezonde voeding, fietspaden en parken toegankelijk aan te leggen en de werkplek gezond te maken" (Molema et al. (red.), 2019, 30).

Zo'n geïntegreerde systemische aanpak is terug te vinden in de opeenvolgende programma's Convenant Overgewicht 2005-2010, Convenant Gezond Gewicht 2011-2014 en Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG) 2015-2020, waarbij vooral dat laatste programma zich expliciet richt op het inslijten van een gezonde leefstijl bij kinderen en jongeren. De ambitie van JOGG

luidt als volgt: “Wij streven naar een samenleving waarin alle kinderen en jongeren wonen, leren, recreëren en werken in een gezonde omgeving met aandacht voor een gezonde leefstijl in het algemeen en een gezond gewicht in het bijzonder. Een samenleving waarin een gezonde leefstijl de normaalste zaak van de wereld is en een omgeving waarin de gezonde keuze de gemakkelijke keuze is” (Slot-Heijs et al., 2020). De ‘wij’ in deze ambitie verwijst naar een collectief, een veelheid van belanghebbende partijen, die elk op hun eigen manier een bijdrage kunnen leveren aan de inrichting van de omgeving waarin jongeren opgroeien. De overheid is niet allesbepalend en dwingend sturend, maar faciliteert de ‘wij’, enigszins vergelijkbaar met hoe de overheid in het verleden zuilen ondersteunde en daarmee bijvoorbeeld katholieke of protestantse omgevingen, of ‘bubbels’. De JOGG-aanpak is landelijk, maar de uitwerking is gedifferentieerd naar de lokale omgeving, met daarbij een cruciale rol voor de (JOGG-) gemeenten. In de loop der tijd zijn steeds meer aspecten van de ‘Gezonde Omgeving’, zoals vrije tijd, thuis en de buurt, onderdeel geworden van de JOGG-aanpak, waarmee de aanpak zowel omvattender als meer ruimtelijk gedifferentieerd is geworden (Slot-Heijs et al., 2020).

Uiteindelijk maakt de beweegvriendelijke omgeving beleidsmatig onlosmakelijk deel uit van de gezonde omgeving. De JOGG-aanpak laat zien hoe dat in de praktijk vorm krijgt en moet gaan werken. Met de nieuwe Omgevingswet (zie hoofdstuk 10) zal de hardwarecomponent van de beweegvriendelijke en gezonde omgeving nadrukkelijker dan voorheen een plek krijgen in de ruimtelijke ordening.

3.4 Tot slot

In dit hoofdstuk hebben we gepoogd een genealogie te ontwikkelen van het sportief bewegen in de openbare ruimte, waarbij de vraag was waar dit thema conceptueel, ruimtelijk en beleidsmatig in wortelt. Dit zou moeten helpen de relatieve bestendigheid van verschillende samenstellende elementen en de samenhang daarvan te duiden, bijvoorbeeld door zicht te krijgen op wat een historische samenloop van omstandigheden is, wat samenhangt met bredere maatschappelijke ontwikkelingen en waar sprake is van leerervaringen.

Bij de ministeriële inbedding van het thema ‘sportief bewegen in de openbare ruimte’ zijn niet alleen inhoudelijke afwegingen van belang geweest, maar speelt toeval eveneens een rol (De Haan & Duyvendak (red.), 2002). Eenmaal ondergebracht bij een bepaald ministerie heeft vervolgens de cultuur, interne organisatie en taakstelling van het betreffende ministerie invloed op het dominante perspectief op het thema en de mogelijkheden en middelen die voor het beleid (kunnen) worden ingezet. Als bij de ontmanteling van het Ministerie van CRM in 1982 sport niet was ondergebracht bij WVC, maar met recreatie was meegegaan naar LNV, was het sportbeleid waarschijnlijk meer gekleurd geweest door een economisch perspectief en sterker ontwikkeld als economische sector. Om het punt van historische samenloop van

omstandigheden nog duidelijker te maken: bij de vorming van het kabinet Kok I ging cultuur terug naar het onderwijsdepartement. Het restant kon geen V&W heten, want er was al een Ministerie van Verkeer & Waterstaat. De voetballende zoon van minister Els Borst zou toen hebben voorgesteld Sport toe te voegen aan de naam van het ministerie, want "dat vinden mensen heel belangrijk". En zo geschiedde (De Haan & Duyvendak (red.), 2002, 265).

Dat we tegenwoordig weinig meer spreken over recreatie en meer over sportief bewegen, de beweegvriendelijke omgeving en de gezonde stad weerspiegelt een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de crisis van de jaren tachtig, met in het verlengde daarvan de herwaardering van de stad, de opkomst van het neoliberalisme en de zeker in deze eeuw steeds grotere bezorgdheid over de (oplopende kosten van de) vergrijzing, de obesitasepidemie en meer algemeen de gezondheidsproblemen van de 8,5 miljoen Nederlanders met chronische, niet-overdraagbare aandoeningen. Tegen deze achtergrond is het begrijpelijk dat sportief bewegen in de openbare ruimte steeds minder vanuit een welzijnsperspectief en steeds meer vanuit een gezondheidsperspectief wordt benaderd en kan worden verwacht dat dit perspectief de komende tijd alleen maar dominanter zal worden.

Wat leerervaringen betreft komen er steeds meer wetenschappelijke aanwijzingen dat chronische, niet-overdraagbare aandoeningen aangepakt kunnen worden met of zelfs voorkomen kunnen worden door gedragsverandering, en dat gedragsverandering mogelijk is met gerichte leefstijlinterventies, waarin aspecten van kennis en motivatie en aanpassingen in de sociale en fysieke omgeving worden gecombineerd. In Nederland heeft zo'n integrale benadering wortels in de verzuiling en de wijkaanpak en is het sluiten van convenanten en akkoorden een voortzetting van onze traditie om te polderen. Een pragmatische lokale aanpak, gestoeld op overleg en afstemming en met een duidelijke focus, zoals toegepast in het JOGG-programma, lijkt op basis van ervaringen uit het verleden meer kans van slagen te hebben dan een top-downbenadering, zoals gebruikt bij de TRIM-actie.

3.5 Literatuur

- Beckers, Th. A.M. (1983). *Planning voor vrijheid. Een historisch-sociologische studie van de overheidsinterventie in rekreatie en vrije tijd.* (Proefschrift.) Wageningen: Landbouwhogeschool/Vakgroep sociologie.
- Bottenburg, M. van (1994). *Verborgen competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten.* Amsterdam: Bert Bakker.
- Burgers, J. (red.)(1992). *De uitstad. Over stedelijk vermaak*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Crum, B.J. (1991). *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid.* Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Dagevos, H. & Munnichs, G. (red.)(2007). *De obesogene samenleving. Maatschappelijke perspectieven op overgewicht*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Duijvestein, M., Berg, SW. van den & Wendel-Vos, G.C.W. (2020). 'Adhering to the 2017 Dutch Physical Activity Guidelines: A trend over Time 2001-2018', in: *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 17, 681; doi:10.3390/ijerph17030681.
- Dupon, S. & Werf, J. van der (2019). *Het Amsterdamse Bos. Een geschiedenis*. Bussum: THOTH.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Gadet, J. (red.)(1991). *Het Vondelpark. Enig stadspark in Nederland.* Amsterdam: SBA/ISR.
- Gadet, J. (red.)(2010). *Bewegen moet beloond worden! Ruimtelijke condities voor een gezonde wijk*. Gemeente Amsterdam: DRO.
- Gemeente Amsterdam (2016). *Amsterdamse Beweeglogica: De Bewegende Stad*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Haan, I. de & Duyvendak, J.W. (red.)(2002). *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*. Zutphen: Walburg Pers.
- Heer, W. de (2000). *Sportbeleidsontwikkeling 1945-2000*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Heuvel, M. van den & Poel, H. van der (1999). *Sport in Nederland. Een beleidsgerichte toekomstverkenning*. Tilburg: KUB/VTW.
- Hoekman, R. & Breedveld, K. (2013). 'The Netherlands', in: K. Hallman & K. Petry (red.). *Comparative Sport Development: Systems, Participation and Public Policy*. New York: Springer Science + Business Media, 119-134.
- Huizinga, J. (1974 [1938]). *Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur.* Groningen: H.D. Tjeenk Willink.
- Iversen, T. & Soskice, D. (2019). *Democracy and Prosperity. Reinventing Capitalism through a Turbulent Century*. Princeton en Oxford: Princeton University Press.
- Kemper, H.C.G., Ooijendijk, W.T.M & Stiggelbout, M. (2000). 'Consensus over de Nederlandse Norm Gezond Bewegen', in: *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg*. 78, 180-183.

- Kremers, S.P.J., Visscher, T.L.S. & Schuit, A.J. (2018). 'Effect in zijn context', in: *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*. 96, 128-131. doi:10.1007/s12508-018-0133-2.
- Lofland, L.H. (1998). *The Public Realm. Exploring the City's Quintessential Social Territory*. New York: Aldine de Gruyter.
- Ministerie van CRM (1974). *Nota Sportbeleid*. Den Haag: Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Ministerie van CRM (1977). *Structuurvisie openluchtrecreatie*. Den Haag: Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Ministerie van VWS (1996). *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*. Rijswijk: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie van VWS (2001). *Sport, bewegen en gezondheid. Naar een actief kabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en beweging*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie van VWS (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Molema, H., Erk, M. van, Winkelhof, M. van, Land, K. van 't & Kiefte-de Jong, J. (red.) (2019). *Wetenschappelijk bewijs leefstijlgeneeskunde*. Nederlands Innovatiecentrum voor Leefstijlgeneeskunde.
- NOC*NSF (1992). *Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving*. Arnhem: NOC*NSF.
- Poel, H. van der (2004). *Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd*. Amsterdam: Boom.
- Poel, H. van der (2006). 'Ontwikkelingen in het sportbeleid', in: K. Breedveld & A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2006*. Den Haag: SCP, 52-81.
- Poel, H. van der (2011). 'Het spelkarakter van de sport. Implicaties voor stedelijk sportbeleid', in: M. van den Heuvel, R. Hoekman & H. van der Poel (red.). *Sport in de stad. Over de maatschappelijke, ruimtelijke en economische rol van sport in de stedelijke context*. Nieuwegein: Arko Sports Media, 34-45.
- Pouw, D. (1999). *50 Jaar nationaal sportbeleid. Van Vorming Buiten Schoolverband tot breedtesport*. Tilburg: TUP.
- Rewijk, D. (2015). *Captain van jong Nederland. Een biografie van Pim Mulier 1865-1954*. Gorredijk: Bornmeer.
- Slot-Heijs, J., Gutter, K., Dellas, V., Balk, L., Poel, H. van der & Collard, D. (2020). *Jongeren Op Gezond Gewicht in beeld 2015-2019*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Sport 70 (1970). *Sport 70*. (Nota uitgebracht door de gehele georganiseerde sport in Nederland). Leiden: Meander.
- Stam, P.J.A., Hildebrandt, V.H., Backx, F.G.J. & Velthuijsen, J.W. (1996). *Sportief bewegen en gezondheidsaspecten: een verkennende studie naar kosten en baten*. Amsterdam: SEO.
- Stiggelbout, M., Hildebrandt, V.H. & Ooijendijk, W.T.M. (1997). *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 1996/1997*. Amsterdam: TNO-PG en NIA TNO.

- Stuij, M. & Stokvis, R. (2014). 'Sport, health and the genesis of a physical activity policy in the Netherlands', in: *International Journal of Sport Policy and Politics*, 1-16. doi: 10.1080/19406940.2014.962073.
- Wagendorp, B. (2018). *Vals spel. Nieuw licht op sport, macht en geld*. Amsterdam: Ambo/Anthos.

4 Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving: doorontwikkeling en toepassing

» Karin Wezenberg-Hoenderkamp, Mark Noordzij & Rick Prins

De wijze waarop we buurten en wijken fysiek inrichten, is een belangrijk onderdeel van een beweegvriendelijke omgeving. Een fysieke inrichting vormt de basis van de manier waarop de omgeving gebruikt kan worden om te bewegen en te sporten. Een stoep maakt het prettiger om te lopen en te wandelen, een speeltuin in de nabijheid maakt het voor kinderen makkelijker om buiten te spelen en winkels op loopafstand maken het mogelijk om lopend boodschappen te doen.

In 2014 heeft de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) de Kernindicatoren Sport en Bewegen benoemd om de stand van zaken op dit terrein duurzaam te kunnen monitoren. Kwaliteit, vergelijkbaarheid en continuïteit waren daarbij essentiële uitgangspunten (Sport en bewegen in cijfers, 2021). Een van de kernindicatoren is de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (KBO), die als doel heeft om samen met de Kernindicator Sportaccommodaties de ruimtelijke ontwikkelingen van sporten en bewegen inzichtelijk te maken. De KBO is in 2015 voor het eerst opgesteld en gedefinieerd als: “de mate waarin de publieke ruimte in de fysieke omgeving scoort op de mogelijkheden voor mensen om te sporten en te bewegen” (Van der Poel, Wezenberg-Hoenderkamp & Hoekman, 2016). Deze kernindicator is tweejaarlijks bijgewerkt. Zo was op gemeentelijk niveau inzichtelijk hoe het gesteld was met de fysieke, of hardwarematige, kant van de beweegvriendelijke omgeving. Hierdoor werd het voor het eerst mogelijk landsdekkend een beeld te krijgen van ontwikkelingen in de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van gemeenten.

Uit de praktijk bleek dat de KBO op een aantal punten verbeterd moest worden om a) op goede wijze te kunnen monitoren en b) aan te sluiten bij de beleidspraktijk. Ten eerste bleek veel behoefte te zijn om op buurtniveau inzicht te verkrijgen in de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van de buitenruimte. De kernindicator kon, vanwege de onderliggende rekenwijze, alleen op gemeente- en nationaal niveau monitoren. Ten tweede moest de gevoeligheid van de kernindicator voor beleidsingrepen omhoog. Lokale inspanningen om de inrichting van de buitenruimte beweegvriendelijker te maken, bleken onvoldoende tot uiting te komen in hogere scores op de kernindicator. Ten derde bestond de behoefte om de indicator inhoudelijk verder te ontwikkelen, zodat deze beter aan zou sluiten bij recente wetenschappelijke inzichten over de beweegvriendelijke omgeving.

Het Mulier Instituut besloot daarom aan een klankbordgroep een voorstel voor doorontwikkeling van de KBO voor te leggen. In deze klankbordgroep zijn het Kenniscentrum Sport & Bewegen, de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), het RIVM, GGD Nederland, het CBS, de KVLO en het Ministerie van VWS vertegenwoordigd. Zij stemden in met de doorontwikkeling van de KBO. Het Mulier Instituut heeft daarop, zo veel mogelijk op basis van wetenschappelijke literatuur en gedragen normen en richtlijnen, een voorstel voor een nieuwe KBO gepresenteerd aan de klankbordgroep. Op basis van de terugkoppeling van de projectgroep zijn wijzigingen doorgevoerd. Tot slot is de nieuwe kernindicator aan een aantal gemeenten voorgelegd tijdens een werksessie van de VSG, om na te gaan of de resultaten herkenbaar waren. Aan de hand van de opmerkingen van de gemeenten zijn verdere aanpassingen in de kernindicator doorgevoerd.

In dit hoofdstuk presenteren we de nieuwe versie van de KBO. Eerst vatten we samen hoe de eerste KBO in elkaar stak en wat verbeterpunten waren. Vervolgens geven we aan hoe we deze verbeterpunten hebben verwerkt in de nieuwe kernindicator en hoe de specifieke deelindicatoren zijn opgebouwd. Een van de grote verbeterpunten betreft de gevoeligheid van de nieuwe kernindicator voor beleid. Daarom laten we in één voorbeeld zien hoe de deelindicator speelplekken reageert op beleidsmatige ingrepen. We sluiten af met een bespreking van de kernindicator en de implicaties hiervan en van de uitgangspunten waarop deze is gebaseerd voor beleid.

4.1 De oude kernindicator

De ontwikkeling van de eerste versie van de KBO staat uitgebreid beschreven in het *Brancherapport Sportaccommodaties* (Van der Poel et al., 2016). We volstaan hier met een korte samenvatting van de opbouw van deze versie van de kernindicator.

De eerste versie van de KBO bestond uit zes onderdelen (deelindicatoren), die zelf weer uit meerdere categorieën bestonden (zie tabel 4.1). Per categorie werd per gemeente een score op een vijfpuntsschaal berekend. De deelindicator werd berekend door het gemiddelde van de onderliggende categorieën te nemen. Het gemiddelde van de zes deelindicatoren leverde de totaalscore van de kernindicator op.

Tabel 4.1 Indeling eerste versie Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving.

Deelindicator	Categorieën
Dichtheid sportvoorzieningen	Aantal sportaccommodaties, waarbij een sporthal zwaarder meeweegt dan een gymzaal, en een tennispark met elf banen zwaarder dan een park met drie banen.
Sport- en speelplekken	Aantal 'gemerkte' speelplekken (zoals Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds), niet-gemerkte speelplekken (zoals speeltuintjes en trapveldjes in de wijk), schoolpleinen (Gezonde Schoolpleinen en Schoolplein14) en natuurlijke omgevingen (open zwemwater, speelvijvers en speelbossen).
Sport-, speel- en beweegruimte	Oppervlakte parken en plantsoenen, recreatief water en volkstuinen.
Routes (paden)	Lengte wandelpaden, fietspaden en overige wegen (te voet of met de fiets te gebruiken).
Buitengebied	Oppervlakte bos, heide, zand en strand.
Nabijheid van voorzieningen	Gemiddelde afstand tot commerciële voorzieningen (zoals supermarkt), publieke voorzieningen (zoals scholen) en voorzieningen voor openbaar vervoer (zoals bushaltes).

De scores voor de kernindicator en de deelindicatoren werden op gemeenteniveau berekend en vervolgens naar nationaal niveau geaggregeerd. Op gemeenteniveau werden de deelindicatoren afgezet tegen het aantal inwoners per gemeente – zo werd bijvoorbeeld een maat verkregen van het aantal gemerkte speelplekken per tienduizend inwoners – en vervolgens in vijf klassen ingedeeld. Hierbij werden de klassegrenzen op basis van de scores van de gemeenten bepaald. Per deelindicator viel 20 procent van de gemeenten in één van de vijf klassen. Deze klassen zijn vervolgens naar een score van 1 tot en met 5 vertaald. Een gemeente waarin een bepaald onderdeel niet voorkwam, bijvoorbeeld een gemeente zonder strand, scoorde nul punten op dat onderdeel.

De kernindicatorscore was in 2015 op landelijk niveau 2,57 op een schaal van 1 tot en met 5 (Sport en bewegen in cijfers, 2021). Op gemeenteniveau was het gemiddelde 2,61 punten, met een bereik van 1,35 tot 4,04. Op deelindicatorniveau scoorden de gemeenten heel divers. In 2017 is de kernindicator opnieuw berekend en werd een landelijke score van 2,61 bepaald. De belangrijkste reden voor dit verschil is te vinden in het gebruik van andere en/of verbeterde data. Het betekent dus niet dat de fysieke inrichting beweegvriendelijker is geworden.

4.2 De doorontwikkeling in vogelvlucht

In 2020 heeft het Mulier Instituut zich gericht op een doorontwikkeling van de oorspronkelijke kernindicator. Deze doorontwikkeling had drie doelen. Ten eerste moest de indicator

beter aansluiten bij de werkelijke situatie door te werken met een hoger detailniveau en verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Ten tweede moest de vergelijkbaarheid over de tijd verbeterd worden om veranderingen in de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van de omgeving inzichtelijk te maken. Tot slot moest de indicator gevoeliger zijn voor gerichte beleidsinterventies. Daarbij was het van belang om deze doorontwikkeling te baseren op open data, zodat zowel de nieuwe kernindicator als de gebruikte bronnen beschikbaar zijn voor iedereen die met de nieuwe gegevens wil gaan werken.

Belangrijk is dat de KBO een indicator van de fysieke leefomgeving was en is. Andere onderdelen van een beweegvriendelijke omgeving, zoals georganiseerd aanbod en de sociale omgeving, zijn buiten beschouwing gelaten. Daar is voor gekozen omdat de fysieke kenmerken beter 'objectief' te registeren en te monitoren zijn. De sociale omgeving, mate van onderhoud en dergelijke zijn subjectievere maten, die ook nog kunnen verschillen over ruimte en tijd (denk aan gevoelens van veiligheid overdag of 's avonds). Een bijkomend probleem is de beschikbaarheid van data. Het is bijvoorbeeld onhaalbaar om al het aanbod, georganiseerd of anders georganiseerd, op nationaal niveau vast te leggen. Daarbij zou dan rekening gehouden moeten worden met frequentie, plaats en tijd (denk ook aan seizoensactiviteiten).

Bij de doorontwikkeling hebben we ons gericht op onderdelen van de fysieke leefomgeving waarvan een onderbouwde verwachting bestaat dat zij bewegen kunnen faciliteren en/of stimuleren. Naast deze selectie op basis van de wetenschappelijke literatuur, is de input van de klankbordgroep meegenomen bij de uiteindelijke selectie van onderdelen van de beweegvriendelijke omgeving. Op basis hiervan zijn we tot vier deelindicatoren gekomen:

1. recreatief groen en blauw;
2. nabijheid van sportaccommodaties;
3. nabijheid van sport- en speelplekken in de openbare ruimte;
4. nabijheid van voorzieningen.

Bij het berekenen van deze deelindicatoren hebben we een aantal conceptuele keuzes gemaakt.

Keuze 1: wandelen en fietsen zijn een integraal onderdeel van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving

Omdat wandelen en fietsen een essentiële rol spelen in de beweegvriendelijke omgeving, worden deze integraal verwerkt in de deelindicatoren en wordt de wandel- en fietsvriendelijke omgeving niet behandeld als een individuele deelindicator. Dit doen we door bij het berekenen van de deelindicatoren zo veel mogelijk uit te gaan van de bereikbaarheid van voorzieningen via wegen die te voet of met de fiets beschikbaar zijn en demografische gegevens van het CBS te gebruiken. Voor de deelindicatoren waarbij gerekend is met een wegennetwerk, te

weten sportaccommodaties en sport- en speelplekken, is daarom het wegennetwerk beperkt tot wegen die lopend of met de fiets toegankelijk zijn. Deze keuze impliceert dat het bijvoorbeeld niet alleen belangrijk is om een sport- of speelplek in de buurt te hebben, maar ook dat deze wandelend of fietsend bereikbaar moet zijn.

Voor de deelindicator groen en blauw is op een andere wijze gebruikgemaakt van dit wegennetwerk dat toegankelijk is voor voetgangers en fietsers. Hier is alleen groen en blauw (recreatief water) in de openbare ruimte dat toegankelijk is voor voetgangers en/of fietsers meegenomen in de berekening.

Keuze 2: we gaan uit van demografische gegevens op het kleinst beschikbare geografische schaalniveau

Een tweede belangrijke keuze die gemaakt is voor alle deelindicatoren, is om bij de berekening van de deelindicatoren zo veel mogelijk uit te gaan van demografische gegevens op het kleinst beschikbare schaalniveau. Hierdoor is het mogelijk om bijvoorbeeld op klein schaalniveau, zoals de buurt, uitspraken te doen over de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van de omgeving. Ook worden verbeteringen in de beweegvriendelijkheid op dit schaalniveau zichtbaar in de kernindicator. In de praktijk houdt dit in dat bij alle deelindicatoren rekening is gehouden met waar mensen daadwerkelijk wonen op het kleinste ruimtelijke schaalniveau van het CBS: de CBS-vierkanten van 100x100 meter (CBS, 2021; zie bijlage 1).

Keuze 3: het is van belang waar beweegvriendelijke faciliteiten zich bevinden, dus we houden rekening met waar mensen wonen

De derde keuze die is gemaakt, is om voor alle deelindicatoren rekening te houden met waar mensen wonen. Zo kan precies berekend worden hoeveel inwoners wel of niet voldoen aan een richtlijn zoals gedefinieerd in de deelindicator. De structuur met verschillende schaalniveaus maakt het mogelijk om per deelindicator na te gaan hoe deze zich verhoudt binnen een gemeente (zie kaart 4.1). Deze gegevens kunnen gemeenten helpen om inzicht te krijgen in hoe de verschillende onderdelen van de KBO verspreid zijn over een gemeente. Beleid kan er vervolgens op gericht zijn om de beweegvriendelijkheid op een specifiek onderdeel en in een specifieke buurt te verhogen. Vanuit meer conceptueel oogpunt is het dus niet alleen van belang dat beweegvriendelijke faciliteiten zich in een gemeente bevinden, maar ook dat deze zich dicht bij de inwoners bevinden. De beweegvriendelijke omgeving is daarmee op te vatten als een nutsvoorziening.

Keuze 4: we willen een instrument dat gevoelig is voor verandering, dus we gebruiken continue schalen van 0-100

De vierde en laatste keuze die voor alle deelindicatoren is gemaakt, is om te werken met continue schalen van 0-100. Per deelindicator wordt een score van 0-100 berekend die aangeeft

in hoeverre bewoners voldoen aan de richtlijnen van die deelindicator. Zo betekent een score van 70 op de deelindicator sport- en speelplekken dat 70 procent van de inwoners toegang heeft tot een sport- of speelplek in de buurt. Deze fijngevoeligere schaal maakt het eenvoudiger om direct de invloed van beleid te meten. Als bijvoorbeeld door het aanleggen van een nieuw park het percentage inwoners met voldoende groen in de buurt omhoog gaat van 40 naar 50 procent, is dit direct terug te zien in de score. Bij een vijfpuntenschaal is dit niet zo, omdat vaak een grote stap nodig is om van de ene categorie (score 2) naar de andere (score 3) te 'springen'. De koppeling met de demografische gegevens maakt het bovendien helder hoe een score van een deelindicator geïnterpreteerd moet worden. Omdat de score gebaseerd is op het aantal inwoners, kan eenvoudig nagegaan worden welk percentage van de inwoners voldoet aan een deelindicator. Hoe deze keuzes zich vertalen naar beleid, wordt besproken in paragraaf 4.5. Per deelindicator wordt eerst besproken hoe deze is berekend en welke specifieke keuzes hierin zijn gemaakt.

Kaart 4.1 Deelindicator groen en blauw op gemeente- en buurtniveau.

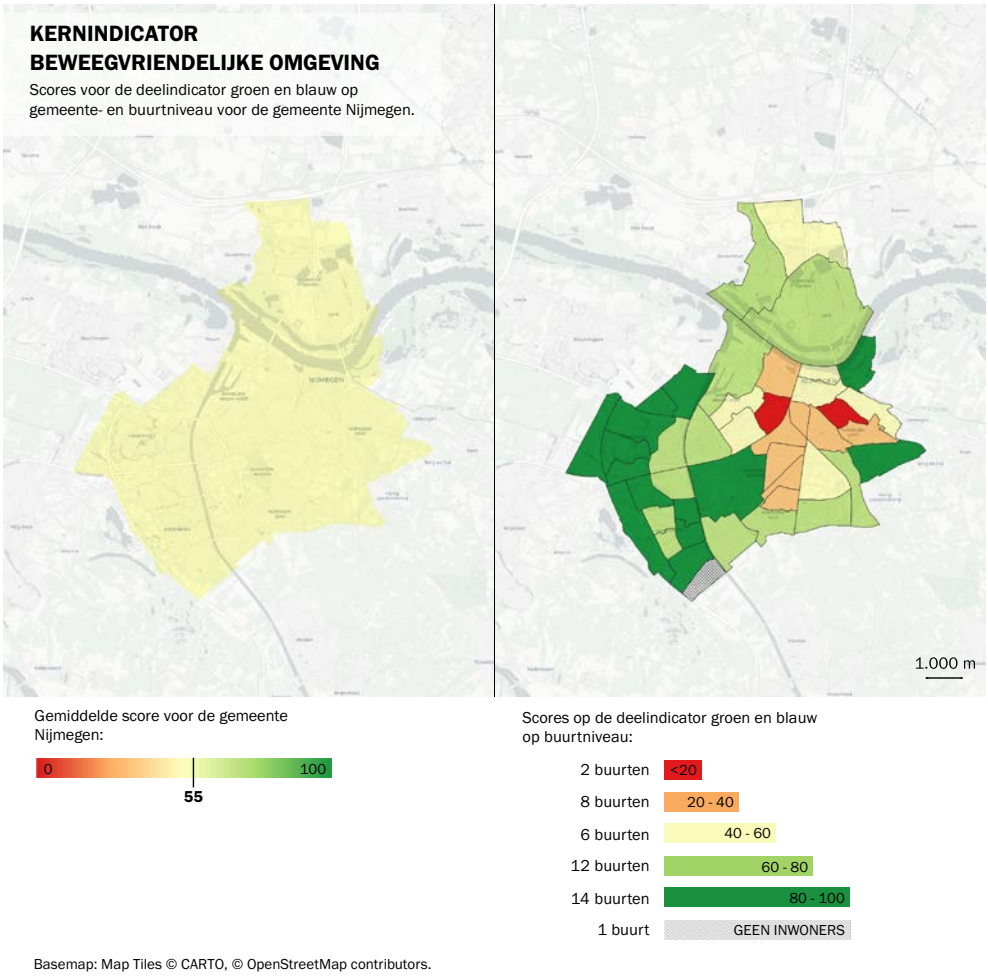

Bron: Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

4.2.1 Meer grip op de huidige staat en verandering van de beweegvriendelijke omgeving

Deze structuur met deelindicatoren maakt het mogelijk om inzicht te krijgen in waar en hoe een gemeente de beweegvriendelijke omgeving kan verbeteren. Scoort een gemeente bijvoorbeeld hoog op de nabijheid van voorzieningen, maar laag op de aanwezigheid van sport- en speelplekken in de openbare ruimte, dan kan gericht beleid worden geformuleerd om de beweegvriendelijke omgeving op dat vlak te verbeteren. In paragraaf 4.4 wordt een casus besproken die laat zien hoe gericht beleid van invloed kan zijn op de scores van een deelindicator.

Doordat de scores voor de deelindicatoren op het niveau van de CBS-vierkanten van 100x100 meter worden berekend, kan ook een betere vergelijkbaarheid over de tijd worden behaald. Vanuit het schaalniveau van de vierkanten kunnen de deelindicatoren op andere ruimtelijke schaalniveaus worden berekend, zoals het buurtniveau. Als buurtgrenzen veranderen, bijvoorbeeld doordat buurten samengevoegd worden, kan de indicator eenvoudig opnieuw worden berekend, omdat de onderliggende data niet veranderen. De gemaakte keuzes die ten grondslag liggen aan de doorontwikkeling van de KBO, dragen dus bij aan een betere weergave van de werkelijke situatie, maken een vergelijking over de tijd eenvoudiger en maken de indicator gevoeliger voor beleid. Deze doelen zijn behaald door de indicator op te splitsen in verschillende deelindicatoren die allemaal rekening houden met demografische gegevens, door deze deelindicatoren te berekenen voor het kleinste ruimtelijke schaalniveau, door de deelindicatoren sensitiever te maken door over te stappen naar een continue schaal en door de indicator beschikbaar te maken op zowel buurt- als gemeenteniveau.

4.3 Opbouw van de nieuwe kernindicator

In deze paragraaf gaan we uitgebreid in op de manier waarop de vier verschillende deelindicatoren berekend zijn en samenkomen tot de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving.

4.3.1 Deelindicator groen en blauw

De eerste deelindicator bestaat uit de aanwezigheid en nabijheid van en de hoeveelheid recreatief groen en blauw in de woonomgeving. De nabijheid van recreatief groen en blauw kan bijdragen aan het faciliteren en stimuleren van bewegen en was daarom ook onderdeel van de originele KBO. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is er een groeiende hoeveelheid bewijs voor positieve effecten van groen in de leefomgeving (Egorov, Mudu, Braubach & Martuzzi, 2016).

Om te komen tot een deelindicator, is het van belang om te weten wat voor soort groen van belang is en wat 'voldoende' groen inhoudt. Ook de rol van recreatief blauw in het stimuleren van bewegen is hierbij van belang. Helaas ontbreekt het aan een standaardisatie en definitie van voldoende groen en blauw in de buurt in relatie tot het bevorderen van bewegen en sporten. Er zijn dus ook geen consistente Europese of Nederlandse normen en richtlijnen voor hoeveel groen of blauw men in de directe leefomgeving zou moeten hebben. In de 'Nota Ruimte. Uitvoeringsagenda ruimte 2006' werd nog gesproken van een richtlijn van 75 vierkante meter groen per (nieuwbouw)woning, maar deze richtlijn is later komen te vervallen (Compendium voor de Leefomgeving, 2019). In het eerdergenoemde WHO-rapport uit 2016 worden ook enkele normeringen voor groen in de leefomgeving besproken, maar de conclu-

sie luidt dat er veelal geen duidelijke normen beschikbaar zijn. Het Britse adviesorgaan voor de natuurlijke omgeving, Natural England, stelt dat iedereen ten minste twee hectare groen binnen 300 meter van zijn of haar huis zou moeten hebben. De WHO vertaalt dit naar twee hectare groen binnen ongeveer vijf tot vijftien minuten lopen (Egorov et al., 2016). Op basis van deze verkenning zou dus gesteld kunnen worden dat twee hectare de minimale ondergrens is voor hoeveel groen men in de directe leefomgeving zou moeten hebben als het gaat om beweegvriendelijkheid en gezondheid.

Over de rol van recreatief blauw in het stimuleren van bewegen en sporten is helaas nog minder bekend. Voor de KBO hebben we ervoor gekozen recreatief blauw samen met groen in één deelindicator te berekenen, omdat het plausibel is dat groen en blauw een vergelijkbare functie binnen de beweegvriendelijke omgeving vervullen. De rol van groen in de beweegvriendelijke omgeving moet vooral gezocht worden in het stimuleren en faciliteren van bewegen. Deze conclusie kan ook getrokken worden voor blauw, waarbij gesteld moet worden dat het onderzoek naar blauw, bewegen en gezondheid nog in de kinderschoenen staat vergeleken met het onderzoek naar groen, bewegen en gezondheid. Zo zijn in eerder onderzoek voor blauw resultaten gevonden die vergelijkbaar zijn met die van groen als het gaat om mentaal welzijn, maar stellen de auteurs ook dat meer systematisch onderzoek hiernaar nodig is om gefundeerde conclusies te kunnen trekken (De Vries et al., 2016).

Voor het berekenen van de deelindicator is bepaald hoeveel groen en/of water (blauw) in de woonomgeving wenselijk is als het gaat om het stimuleren en faciliteren van bewegen en sporten. Zo ligt het voor de hand om te denken dat meer groen helpt om bewegen te stimuleren, maar rijst ook de vraag of te veel groen niet bijvoorbeeld nadelig kan zijn voor de totale beweegvriendelijke omgeving. Zo kan te veel groen misschien weer ten koste gaan van voorzieningen in de buurt. Voor de berekening van deze deelindicator hebben we daarom gebruik gemaakt van een Nederlandse studie (Klompmaker et al., 2018). In deze studie kijken de auteurs naar verschillende indicatoren van groen in de leefomgeving en hoe deze verband houden met beweeggedrag en overgewicht. De auteurs berekenen allereerst de gemiddelde hoeveelheid groen voor heel Nederland binnen buffers van onder andere 300 meter, die overeenkomen met de bufferafstanden uit het eerder genoemde WHO-rapport. Op basis van deze buffers berekenen zij vervolgens de gemiddelde hoeveelheid groen in Nederland in vijf groepen (kwintielen). Deze kwintielen helpen ons om inzicht te krijgen in hoeveel groen er gemiddeld in de woonomgeving beschikbaar is. Zo ligt de afkapwaarde van het laatste kwintiel ligt op 37 procent groen (zie tabel 4.2). Een belangrijke implicatie van deze methode is dat relatief de meeste winst te behalen valt in de stappen van weinig groen naar meer groen en niet in de stap van veel groen naar nog meer groen. Vanuit het oogpunt van de beweegvriendelijke omgeving is dit een verdedigbaar standpunt. Het is immers goed voor te stellen dat het toevoegen van groen in een niet-groene omgeving relatief meer effect heeft op de beweegvriendelijkheid van deze omgeving dan het toevoegen van nog meer groen aan een al groene omgeving.

Om tot een score voor de deelindicator te komen, worden de percentages groen/blauw binnen de buffer van 300 meter omgerekend naar hectares en afgerond op hele getallen. Vervolgens wordt aan iedere groep een aantal punten toegekend, waarbij gekozen is om de ondergrens van minimaal twee hectare uit het WHO-rapport aan te houden (zie tabel 4.2). Per CBS-vierkant wordt dan de oppervlakte groen en blauw binnen 300 meter berekend en wordt een puntenaantal toegekend aan het aantal inwoners van het vierkant. Als een vierkant bijvoorbeeld acht hectare groen binnen 300 meter heeft, krijgen de inwoners van dat vierkant een score van 3 punten. Om tot een continue deelindicatorscore op buurt- of gemeenteniveau te komen wordt vervolgens het aantal behaalde punten afgezet tegen het maximale aantal te behalen punten van die buurt of gemeente. Hiervoor is gebruikgemaakt van de buurt- en gemeentegrenzen van 2019, vanwege een aantal gemeentelijke herindelingen die in januari 2019 zijn doorgevoerd.

Tabel 4.2 Berekening van de deelindicator recreatief groen en blauw op basis van de hoeveelheid groen binnen 300 meter*.

Percentage groen/blauw	Oppervlakte groen/blauw	Deelindicatorscore
0-8	0-2 hectare	0 punten
9-15	2-4 hectare	1 punt
16-24	4-7 hectare	2 punten
25-37	7-10,5 hectare	3 punten
> 37	> 10,5 hectare	4 punten

* Het totale oppervlak van een cirkel van 300 meter is ongeveer 28 hectare.

De auteurs van de genoemde studie gebruiken het TOP10NL-databestand als een van hun bronnen voor het berekenen van groen in de leefomgeving. Dit topografische basisbestand bevat digitale geometrieën van het landgebruik in heel Nederland, geschikt voor gebruik op een schaal van 1:10.000 (Kadaster, 2020b, 2021b). Het TOP10NL-bestand is het meest gedetailleerde bestand dat het Kadaster aanbiedt. Het Kadaster biedt ook verschillende gegeneraliseerde bestanden aan die geschikt zijn voor gebruik op een kleiner schaalniveau. Voor de deelindicator hebben wij ervoor gekozen om het TOP50NL-bestand te gebruiken. De keuze hiervoor komt voornamelijk voort uit de afweging dat de KBO een indicatie moet geven van de mate waarin een omgeving beweegvriendelijk is. De rol die groen en blauw innemen in deze omgeving is vooral gericht op het faciliteren en stimuleren van bewegen. Hiervoor is voornamelijk groen en blauw van belang dat een recreatieve functie vervult. De keuze voor de TOP50NL faciliteert hierin, omdat de data gegeneraliseerd zijn naar een kleiner schaal-

niveau. Dit houdt in dat de geometrische vlakken veelal groter zijn en de grens om als groen of blauw gecategoriseerd te worden dus iets hoger ligt.

Binnen de datastructuur van de TOP50NL-dataset is vervolgens een keuze gemaakt welke landgebruikcategorieën relevant zijn als groen en blauw in het kader van de beweegvriendelijke omgeving. De mate waarin het type groen of blauw bewegen kan faciliteren is daarin doorslaggevend geweest. Zo zijn bos en grasland wel gecategoriseerd als groen, maar akkerland niet. De selectie van landgebruikcategorieën voor recreatief blauw is beperkt tot binnenwateren als plassen, vijvers, en waterlopen en de zee. De selectie van groen- en blauwdata is vervolgens verfijnd door alleen de geometrische vlakken mee te nemen waar een weg langs of doorheen loopt die te fiets of met de voet toegankelijk is. Dit is in lijn met de eerder genoemde keuze om wandelen en fietsen integraal te verwerken in alle deelindicatoren.

4.3.2 Deelindicator sportaccommodaties

De tweede deelindicator van de KBO bestaat uit de aanwezigheid, nabijheid en diversiteit van sportaccommodaties. In navolging op de originele KBO is gekozen om sportaccommodaties onderdeel te laten zijn van de doorontwikkelde kernindicator. In de beschrijving van de originele kernindicator is gesteld dat 'sportaccommodaties bij uitstek elementen in de omgeving zijn die gelegenheid geven tot een groot scala aan beweegactiviteiten' (Van der Poel et al., 2016). Uitgangspunt hierbij is dat mensen verschillende vormen van bewegen kennen en dat er vervolgens grote verschillen zijn in hoe de beweegactiviteiten er precies uitzien.

In de nieuwe kernindicator wordt niet alleen belang gehecht aan de aanwezigheid van sportaccommodaties, maar ook aan de diversiteit en nabijheid. Uit onderzoek van Hoekman (2018) blijkt dat, hoewel Nederland een zeer fijnmazige sportinfrastructuur heeft, een grotere diversiteit aan sportaccommodaties bijdraagt aan een hogere maandelijkse sportdeelname. Als mogelijke oorzaak wordt hiervoor de mindere intrinsieke motivatie en daarmee beperktere reisbereidheid van maandelijkse sporters genoemd. Om zowel de aanwezigheid van sportaccommodaties als de diversiteit een plaats te geven in de deelindicator, zijn vijf veelgebruikte typen sportaccommodaties, passend bij de meest beoefende sporten (zoals fitness, zwemmen, tennis en (veld)voetbal)(Sport en bewegen in cijfers, 2021), meegenomen. In figuur 4.1 is te zien dat sportscholen, zwembaden, sporthallen, sportvelden en tennisbanen, naast het gebruik van diverse vormen van de openbare ruimte, typen accommodaties zijn die volwassenen en kinderen veel voor sportbeoefening gebruiken.

Figuur 4.1 Gebruik van typen accommodaties voor sportbeoefening door kinderen en volwassenen in 2018 (in procenten).

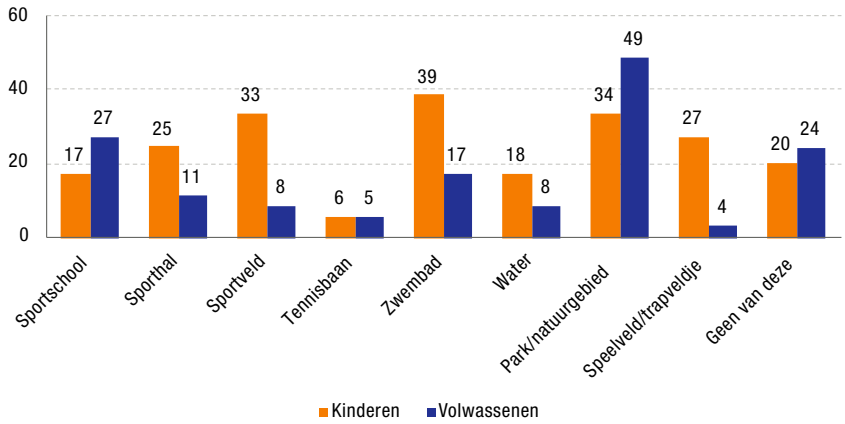

Bron: Nationaal Sportonderzoek 2018, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Op basis hiervan is besloten om deze vijf typen sportaccommodaties in de deelindicator op te nemen: sportscholen (fitness), sporthallen, sportvelden, tennisbanen en zwembaden. We maken hiervoor gebruik van de Database SportAanbod (DSA). De DSA is een database waarin alle sportaccommodaties van Nederland zijn opgenomen (Mulier Instituut, 2021). Uit de DSA (augustus 2020) zijn 2.771 fitnesscentra, 1.491 sporthallen, 2.579 accommodaties voor veldsport, 1.997 tennisaccommodaties en 847 zwembaden geselecteerd. Dit zijn zowel gemeentelijke als niet-gemeentelijke accommodaties. Voor fitnesscentra en sporthallen zijn dit alle voorzieningen die in de DSA aanwezig zijn. Sporthallen zijn hierbij gedefinieerd als binnensportruimten met een sportvloer van minimaal 44 bij 24 meter. De accommodaties voor veldsport zijn de sportparken waar voetbal- en/of hockeyvelden zijn. De tennisaccommodaties zijn de accommodaties waar buitenbanen aanwezig zijn. De geselecteerde zwembaden zijn 625 openbare zwembaden en 203 zwembaden die bij een sport- of zwemschool horen. In Nederland zijn bijna 1.900 zwembaden (Floor & Wezenberg-Hoenderkamp, 2021), waarvan de overige zwembaden, bijvoorbeeld bij campings en hotels, buiten beschouwing zijn gelaten.

Om de aanwezigheid van sportaccommodaties te kunnen 'waarderen', bouwen we voort op de theorie van de afstandsvervalcurves van de sport (Hoekman, Hoenderkamp & Van der Poel, 2013; Van der Poel et al., 2016). In deze theorie worden drie fasen onderscheiden. In de eerste fase neemt de reisbereidheid nauwelijks af: als een sportaccommodatie dichtbij is,

zijn de meeste mensen (die willen sporten) bereid om deze afstand af te leggen en maakt het nauwelijks uit hoe dichtbij de accommodatie is. In de tweede fase neemt de bereidheid sterk af bij een toename van de afstand: steeds meer mensen (die willen sporten) gaan de afstand als een belemmerende factor zien. In de derde fase heeft een toenemende afstand nauwelijks nog invloed op de reisbereidheid (Van der Poel et al., 2016). Voor een aantal mensen is de afstand geen reden om de door hen gewenste sport niet uit te oefenen; zij zullen naar de accommodatie gaan, ook al is deze verder weg. Voor de deelindicator is het relevant dat de meeste mensen gebaat zijn bij een sportaccommodatie (heel) dichtbij, dat een groot deel ook bereid is om iets verder te reizen en dat voor een klein deel van de mensen de afstand er helemaal niet toe doet. De deelindicator moet dus sportaccommodaties die dichterbij zijn een hogere score toekennen dan accommodaties die verder weg zijn. Sportaccommodaties die heel ver weg liggen, zijn voor de beweegvriendelijkheid van de (directe) omgeving niet van belang en worden daarom niet in de waardering meegenomen.

De vraag die zich nu aandient, is wanneer een sportaccommodatie 'dichtbij' genoeg is. Vanuit (wetenschappelijk) onderzoek zijn hiervoor weinig aanknopingspunten. Daarom is gekozen voor afkapwaarden die zijn gebaseerd op de huidige gemiddelde afstanden naar de verschillende typen accommodaties (zie tabel 4.3). We veronderstellen hierbij dat sportaccommodaties in het algemeen op díe plekken aanwezig zijn waar genoeg mensen in de omgeving wonen om sportaccommodaties de gewenste bezetting te geven.

Tabel 4.3 Gemiddelde afstand naar een sportaccommodatie, naar type sportaccommodatie (in kilometers), 2020.

	Gemiddelde afstand (in kilometers)
Fitnesscentra	1,4
Sporthallen	1,6
Sportvelden	1,5
Tennisbanen	1,5
Zwembaden	2,3

Bron: de afstanden zijn verkregen door geografische analyses met de data uit de Database SportAanbod 2020, Mulier Instituut en bevolkingsgegevens (zie bijlage 1).
Noot: de afstanden wijken, door het gebruik van actuele gegevens, licht af van de waarden uit 2016 (Van der Poel et al., 2016).

De theorie van de afstandsvervalcurves en de gemiddelde afstanden uit de praktijk hebben we vertaald naar deze toekenning van punten:

- sportaccommodatie binnen 50 procent van gemiddelde afstand: 3 punten;
- sportaccommodatie binnen gemiddelde afstand: 2 punten;
- sportaccommodatie binnen 150 procent van gemiddelde afstand: 1 punt;
- sportaccommodatie verder dan 150 procent van gemiddelde afstand: 0 punten.

Voor de deelindicator sportaccommodaties zijn voor alle sportaccommodaties drie verzorgingsgebieden met verschillende afstanden berekend: (1) 50 procent van gemiddelde afstand, (2) gemiddelde afstand en (3) 150 procent van gemiddelde afstand. Voor fitness betekent dit dat gebieden zijn bepaald die binnen 750 meter, 1.500 meter en 2.250 meter van de fitnessaccommodatie liggen. Voor het berekenen van deze verzorgingsgebieden is wederom gebruikgemaakt van een wegennetwerk dat beperkt is tot wegen die te voet of met de fiets toegankelijk zijn. Vervolgens zijn de CBS-vierkanten geselecteerd die overlappen met de verzorgingsgebieden. Afhankelijk van met welk verzorgingsgebied het CBS-vierkant overlapt, zijn één, twee of drie punten aan de betreffende CBS-vierkanten toegekend. CBS-vierkanten die niet overlappen met een netwerk, krijgen geen punten.

Voor elk CBS-vierkant is de totaalscore berekend door de score voor de vijf typen sportaccommodaties op te tellen. Inwoners die meer typen sportaccommodaties in de buurt hebben, scoren daarmee hoger dan inwoners die alleen nabij een fitnesscentrum en een voetbalveld wonen. Een belangrijke implicatie van deze methode is dat meer winst te behalen valt door een nieuw type accommodatie in de buurt te plaatsen dan met ‘meer van hetzelfde’. Daarnaast zal het verkleinen van de afstand tot een sportaccommodatie de score verhogen. Dit kan bereikt worden door een nieuwe accommodatie in de buurt van inwoners, maar ook door de toegankelijkheid te verbeteren met bijvoorbeeld een extra fietspad.

De uiteindelijke deelindicator op het niveau van het CBS-vierkant wordt berekend door het aantal behaalde punten te delen door het maximale aantal te behalen punten (=15). Dit resulteert in een continue score van 0-100 voor elk CBS-vierkant. De deelindicator op buurt-, gemeente- en landelijk niveau wordt berekend door (1) de score (tussen 0 en 100) van een CBS-vierkant te vermenigvuldigen met het aantal inwoners in het betreffende vierkant, (2) de resultaten hiervan per buurt, gemeente of landelijk bij elkaar op te tellen en (3) dit totaal te delen door het totaal aantal inwoners van de buurt, van de gemeente of landelijk. De deelindicator op buurt-, gemeente- en landelijk niveau is daarmee een gewogen (naar aantal inwoners) gemiddelde van de scores binnen de buurt, gemeente of landelijk.

De deelindicator sportaccommodaties is 62,4 voor heel Nederland (zie tabel 4.4). De score voor de afzonderlijke typen accommodaties varieert tussen de 57,0 voor tennisbanen en 69,2 voor fitnesscentra.

Tabel 4.4 Landelijke score op deelindicator sportaccommodaties, totaal en per type sportaccommodatie.

Type accommodatie	Score
Fitnesscentra	69,2
Sporthallen	64,2
Tennisbanen	57,0
Zwembaden	62,4
Veldsport	59,1
Totaal	**62,4**

Omdat de deelindicator gevoelig is voor demografie, wegen vierkanten met veel inwoners relatief zwaarder dan vierkanten met weinig inwoners. Dit blijkt ook uit de scores op landelijk niveau. Relatief veel buurten (met weinig inwoners) scoren bijvoorbeeld laag op de indicator voor het onderdeel fitness, maar in de landelijke score scoort dit onderdeel juist het hoogst.

Zoals bij de deelindicator groen en blauw is toegelicht, zorgt de gebruikte methodologie ervoor dat niet voor alle buurten scores kunnen worden berekend. Daardoor zijn er voor de deelindicator sportaccommodaties in totaal 198 buurten waarvoor geen score berekend is. Dit zijn buurten waar volgens de CBS-buurtdata wel mensen wonen, maar waar binnen onze methodologie geen CBS-vierkanten aan worden toegewezen. Veelal gaat dit om buurten waar slechts enkele mensen wonen (vijf tot tien).

4.3.3 Deelindicator sport- en speelplekken

De derde deelindicator van de KBO geeft aandacht aan de aanwezigheid van sport- en speelplekken in de openbare ruimte. De aanwezigheid van sport- en speelplekken in de buurt kan bijdragen aan sporten en bewegen in de openbare ruimte en de beweegvriendelijkheid van de buurt. Binnen het wetenschappelijk onderzoek is met name aandacht voor de rol die speel- en beweegplekken kunnen spelen bij het bevorderen van sporten en bewegen onder kinderen en jongeren. Uit recent Nederlands onderzoek blijkt dat er aanwijzingen zijn voor een verband tussen de aanwezigheid van speelplekken voor kinderen en buitenspelen (Mölenberg, Noordzij, Burdorf & Van Lenthe, 2019). De deelindicator sport- en speelplekken richt zich met name

op de aanwezigheid van sport- en speelplekken in de buurt. Daarbij wordt de buurt gedefinieerd als een verzorgingsgebied bestaande uit een netwerk van 400 meter via de weg. Vanuit een sport- of speelplek wordt via wegen waarop gefietst of gelopen mag worden een afstand van 400 meter berekend. Het gebied dat deze berekening beslaat, is het verzorgingsgebied.

Voor het berekenen van de deelindicator is wederom gebruikgemaakt van een wegennetwerk dat beperkt is tot wegen die te voet of met de fiets toegankelijk zijn. Met behulp van dit netwerk is vervolgens berekend welke CBS-vierkanten een sport- of speelplek binnen 400 meter hebben. De inwoners van deze vierkanten voldoen aan de richtlijn. Op buurt- en gemeenteniveau wordt de uiteindelijke deelindicator berekend door het aantal inwoners van de vierkanten binnen 400 meter van een sport- of speelplek te delen door het totaal aantal inwoners van de buurt of gemeente. De score van de deelindicator komt dan dus overeen met het percentage inwoners binnen de buurt of gemeente dat een sport- of speelplek binnen 400 meter heeft.

Voor de gegevens over sport- en speelplekken wordt gebruikgemaakt van data uit de Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT). De BGT is een gedetailleerde digitale kaart van Nederland waarop objecten als gebouwen, wegen, spoorlijnen en groen op eenduidige manier worden vastgelegd (Kadaster, 2021; zie bijlage 1). Het Kadaster beheert de BGT, maar andere overheden als gemeenten en provincies zijn verantwoordelijk voor het verzamelen van de gegevens die erin ontsloten worden. Binnen de BGT wordt onderscheid gemaakt tussen data die de overheden verplicht moeten verzamelen, zoals wegen, en data die niet verplicht zijn. De data van sport- en speelplekken vallen in deze tweede groep. Gemeenten zijn dus niet verplicht deze data bij te houden en te ontsluiten via de BGT. Daardoor zijn niet voor alle gemeenten data van sport- en speelplekken beschikbaar. Sommige gemeenten ontsluiten ook via hun eigen dataplatformen gegevens over sport- en speelplekken. Veelal komen deze data overeen met data uit de BGT, maar in enkele gevallen hebben gemeenten geen data in de BGT, maar ontsluiten ze die wel zelf. Daarnaast ontbreekt het aan een datastandaard en eenduidige definitie van een speelplek. Wanneer deze data opgeteld worden bij de BGT-data, komen wij voor 2020 uit op 231 gemeenten met data over sport- of speelplekken. Omdat het kan zijn dat het verzorgingsnetwerk van 400 meter van een sport- of speelplek over de gemeentegrenzen valt, zijn er ook enkele gemeenten die geen eigen data hebben, maar toch een (lage) score op de deelindicator.

Net als bij de deelindicator sportaccommodaties, komt het ook bij deze deelindicator voor dat buurten geen score hebben. Dit kunnen buurten zijn waar niemand woont, bijvoorbeeld een bedrijventerrein, of buurten waar wel mensen wonen, maar die geen score hebben vanwege de gebruikte methodologie.

4.3.4 Deelindicator voorzieningen

De vierde deelindicator geeft aan hoe nabij voorzieningen zijn. In hoofdstuk 5 wordt besproken dat de nabijheid van voorzieningen die dagelijks worden gebruikt kan bijdragen aan de beweegvriendelijkheid van de omgeving, omdat dit accommodaties zijn waar inwoners wandelend of fietsend naartoe kunnen gaan. Zo is vastgesteld dat mensen die in buurten wonen met een goed bereikbaar openbaarvervoernetwerk, meer wandelen en fietsen (Carlin et al., 2017) en dat dat ook geldt voor andere voorzieningen in de buurt (Salvo, Lashewicz, Doyle-Baker & McCormack, 2018).

Voor de berekening van deze deelindicator is gebruikgemaakt van de nabijheidsstatistieken van het CBS (zie bijlage 1). Hierin is per buurt in Nederland opgenomen wat de kleinste afstand over de weg tot een reeks voorzieningen is. In tegenstelling tot andere deelindicatoren, kan hier geen onderscheid gemaakt worden tussen autowegen en wegen waar fietsers en voetgangers gebruik van kunnen maken. Voor het berekenen van deze deelindicator is een aantal voorzieningen geselecteerd die voor verschillende leeftijdsgroepen een dagelijkste functie kunnen hebben (zie tabel 4.5).

Tabel 4.5 Puntenverdeling naar afstand en type voorziening.

	0 punten	1 punt	2 punten	3 punten
Huisarts	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Apotheek	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Supermarkt	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Overige levensmiddelen	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Kinderdagverblijf	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Buitenschoolse Opvang	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter
Basisschool	> 900 meter	600 tot 900 meter	300 tot 600 meter	< 300 meter
Middelbare school	> 12.000 meter	8.000 tot 12.000 meter	5.000 tot 8.000 meter	< 5.000 meter
Trein	> 1.600 meter	1.000 tot 1.600 meter	500 tot 1.000 meter	< 500 meter

In de berekening van een buurtscore zijn per buurt per voorziening punten toegekend op basis van de kortste afstand over de weg tot een voorziening (zie tabel 4.5). Als een voorzieningentype relatief dicht bij is, scoort dat voorzieningentype 3 punten. Als een voorzieningentype te ver weg is om met actief transport naartoe te gaan, scoort dat voorzieningentype 0 punten.

Voor de puntenverdeling was het van belang om te bepalen wat bereikbaarheid precies is. Voor een oudere persoon met fysieke beperkingen kan het onmogelijk zijn om 400 meter van huis te gaan, terwijl de actieradius van een jongere vele malen groter kan zijn. Het doel was

om de bereikbaarheid voor een zo groot mogelijke groep inwoners te bepalen. Daarom zijn we uitgegaan van de afstanden die ouderen met één of meer functionele beperkingen actief afleggen om naar winkels te gaan (Prins et al., 2014). Ongeveer een derde van de winkelbezoeken met een actief vervoersmiddel ging over een afstand van meer dan 1.600 meter, ongeveer de helft over meer dan 1.000 meter en ongeveer 70 procent over meer dan 500 meter. Voor voorzieningen die specifiek voor kinderen en jongeren bedoeld zijn, zoals de basisschool en de middelbare school, hebben we gebruikgemaakt van gegevens over afstanden die zij afleggen (CROW-KpVV, 2016; Van den Berg, Kemperman, Arentze, Fioreze & Geurs, 2018).

4.3.5 Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving

Hier beschrijven we hoe we de vier deelindicatoren samenbrengen tot de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving.

Om tot de totaalscore van de KBO te komen, worden de scores van de vier deelindicatoren gemiddeld. Hiervoor wordt gebruikgemaakt van de deelindicatorscores op het relevante schaalniveau. Zo wordt voor de totaalscore op buurtniveau het gemiddelde genomen van de deelindicatorscores op buurtniveau en voor de totaalscore op gemeenteniveau het gemiddelde van de gemeentescores. Voor gemeenten waar geen data van beschikbaar waren voor de deelindicator sport- en speelplekken, is deze totaalscore gebaseerd op drie deelindicatoren.

Omdat de berekening van de deelindicator sport- en speelplekken op het ruimtelijke schaalniveau van de CBS-vierkanten gebaseerd is, kan het zijn dat vierkanten binnen 400 meter liggen van een speelplek in een buurgemeente. Deze gemeente krijgt dan toch een deelindicatorscore, ondanks dat voor de gemeente zelf geen data beschikbaar zijn. Daarom is ervoor gekozen om de score van gemeenten met een deelindicatorscore van 3 of minder op de deelindicator sport- en speelplekken, niet mee te nemen in de berekening van de totaalscore (vijftien gemeenten). Voor heel Nederland komt de gemiddelde score voor de KBO uit op 57 (zie kaart 4.2). Veruit de meeste gemeenten scoren tussen de 40 en 80 punten, waarbij ongeveer 55 procent van de gemeenten een score van tussen de 40 en 60 punten heeft (zie kaart 4.2).

Kaart 4.2 Totaalscore van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving op gemeenteniveau.

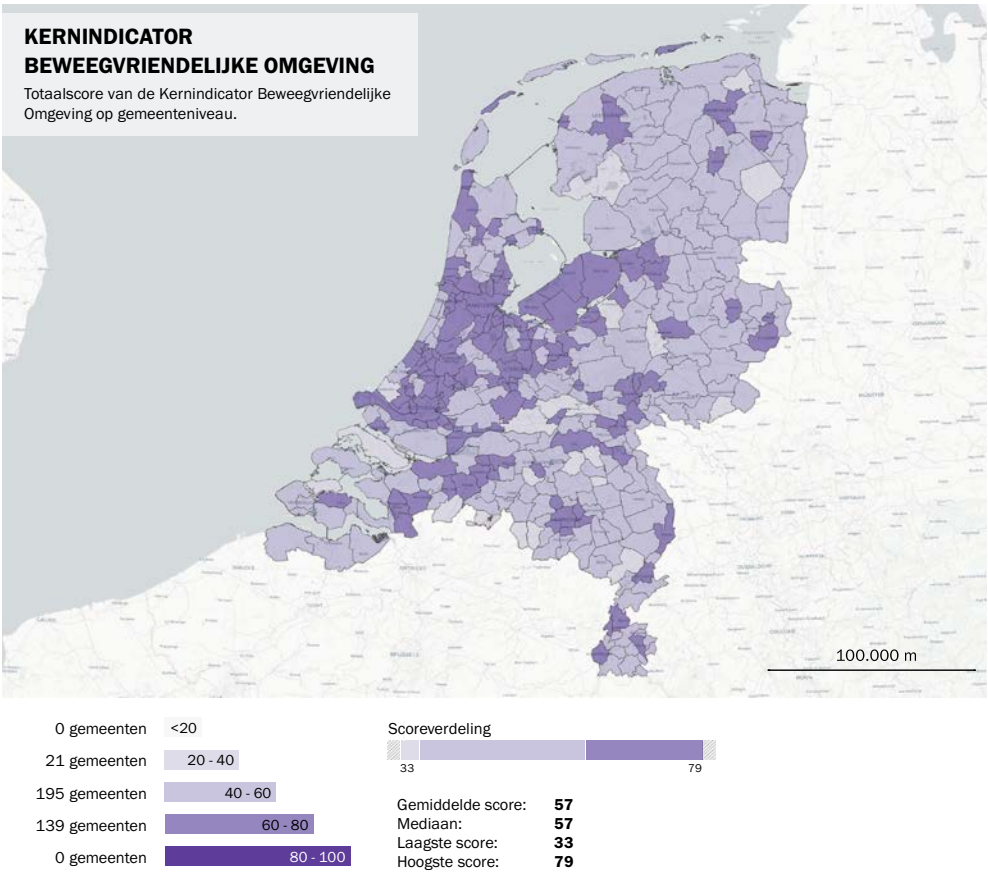

Bron: Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Bij het berekenen van de totale kernindicator op buurtniveau is aan buurten met een score op minder dan drie deelindicatoren geen totaalscore toegekend omdat dit een vertekend beeld van de totale indicator zou geven (203 van in totaal 13.594 buurten). Voor 435 buurten is geen score voor de kernindicator berekend, omdat deze buurten geen inwoners hebben. Voor ongeveer een derde van alle buurten is geen score berekend voor de deelindicator sport- en speelplekken in de openbare ruimte, omdat deze gegevens niet beschikbaar waren. Van de buurten met een score op de deelindicator sport- en speelplekken heeft nog eens ongeveer een derde een lage score die

gebaseerd is op data uit aangrenzende gemeenten. Voor de andere deelindicatoren kon voor minimaal 95 procent van alle buurten een score berekend worden. Bij de buurten waarvoor dit niet mogelijk was, gaat het om buurten zonder inwoners (ongeveer 3%) of was dit het gevolg van de aggregatie van de CBS-vierkanten naar het buurtniveau (ongeveer 1%).

Voor heel Nederland scoren buurten gemiddeld 54 van de 100 punten op de KBO (zie kaart 4.3). Veruit de meeste buurten scoren tussen de 20 en 80 punten, waarbij bijna twee derde van alle buurten tussen de 40 en 80 punten scoort (zie kaart 4.3). Van alle buurten scoort ongeveer 40 procent minder dan 50 punten en zijn er twee buurten die 0 punten scoren.

Kaart 4.3 Totaalscore van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving op buurtniveau.

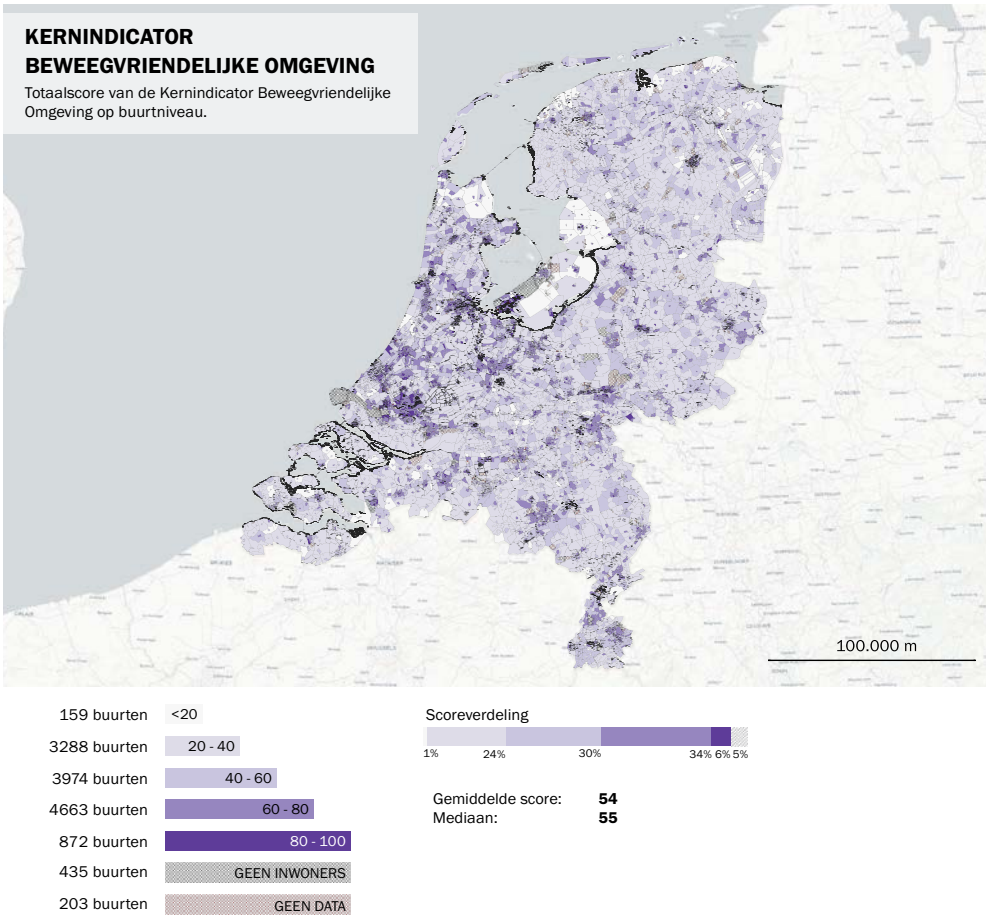

Bron: Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

De gemiddelde score van heel Nederland op de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving

Om tot een score voor de totale KBO voor heel Nederland te komen, gaan we niet uit van de scores op buurtniveau, maar van de gemiddelde scores op CBS-vierkantniveau. Dat doen we om zo ook voor heel Nederland rekening te houden met waar de meeste mensen wonen.

De gemiddelde totaalscore voor de KBO voor heel Nederland komt uit op 60 punten op een schaal van 0 tot en met 100 punten (zie tabel 4.6). Op landelijk niveau valt op dat de deelindicator voorzieningen relatief laag scoort. Omdat voor 131 van de 355 gemeenten geen data beschikbaar zijn over sport- en speelplekken in de openbare ruimte, is het landelijke beeld van deze deelindicator niet volledig. Het is echter lastig te bepalen hoe dit de landelijke score voor deze deelindicator beïnvloedt. Hebben gemeenten die data over sport- en speelplekken ontsluiten via de BGT bijvoorbeeld relatief meer speelplekken in de openbare ruimte? Dan zou het mogelijk zijn dat het werkelijke cijfer voor de deelindicator lager zou uitvallen als er data beschikbaar waren voor alle gemeenten. Het is echter ook goed denkbaar dat er andere redenen zijn waarom sommige gemeenten deze data niet ontsluiten. Om tot een volledige score voor de deelindicator sport- en speelplekken te komen, is het dus van belang om in de toekomst een volledige registratie van sport- en speelplekken in de openbare ruimte op te stellen.

Tabel 4.6 Opbouw van de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving voor heel Nederland.

	Score (0-100)
Recreatief groen en blauw	63
Sportaccommodaties	62
Sport- en speelplekken in de openbare ruimte	72
Nabijheid van voorzieningen	41
Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving	**60**

4.4 Beleidssensitiviteit

Een van de belangrijkste doelen van de doorontwikkeling van de KBO was om de indicator gevoeliger te maken voor gerichte beleidsinterventies. De kernindicator biedt beleidsmakers handvatten om beleid op te stellen, gericht op het beweegvriendelijker inrichten van de leefomgeving. Maar hoe reageert de kernindicator op beleidsveranderingen? In de deelindicatoren

groen/blauw, sportaccommodaties en speelplekken wordt rekening gehouden met zowel demografie als de bereikbaarheid voor voetgangers en fietsers. Daardoor zijn deze indicatoren op twee manieren beleidssensitief: de beweegvriendelijkheid van een buurt kan verhoogd worden door meer beweegvriendelijke faciliteiten aan te leggen op plekken waar bewoners wonen (het liefst op plekken die relatief laag scoren op een deelindicator) of door de bereikbaarheid van bestaande beweegvriendelijke faciliteiten te verbeteren, zodat meer bewoners er toegang toe hebben. Deze uitwerking geeft beleidsmakers dus gericht inzicht in wat zij kunnen doen om de buurt beweegvriendelijker in te richten en houdt rekening met verschillende potentiële beleidskeuzes. Welke invloed kunnen deze beleidskeuzes dan hebben op de nieuwe kernindicator? We bespreken een fictieve casus, waarin we door middel van verschillende beleidskeuzes proberen de score voor de beweegvriendelijke omgeving te verhogen.

Voor deze casus kijken we naar de deelindicator sport- en speelplekken in de buurt Vogelhorst in Almere. Deze buurt scoort 51 punten op de deelindicator, wat inhoudt dat 51 procent van de bewoners toegang heeft tot een sport- of speelplek in de openbare ruimte binnen 400 meter. Doordat de deelindicator sport- en speelplekken rekening houdt met demografische gegevens van het CBS op het CBS-vierkantniveau, kunnen we heel gedetailleerd kijken welke clusters bewoners binnen de buurt wel voldoen en welke niet (zie kaart 4.4).

Kaart 4.4 Deelindicator sport- en speelplekken in de buurt Vogelhorst in Almere met onderverdeling op basis van de CBS-vierkanten.

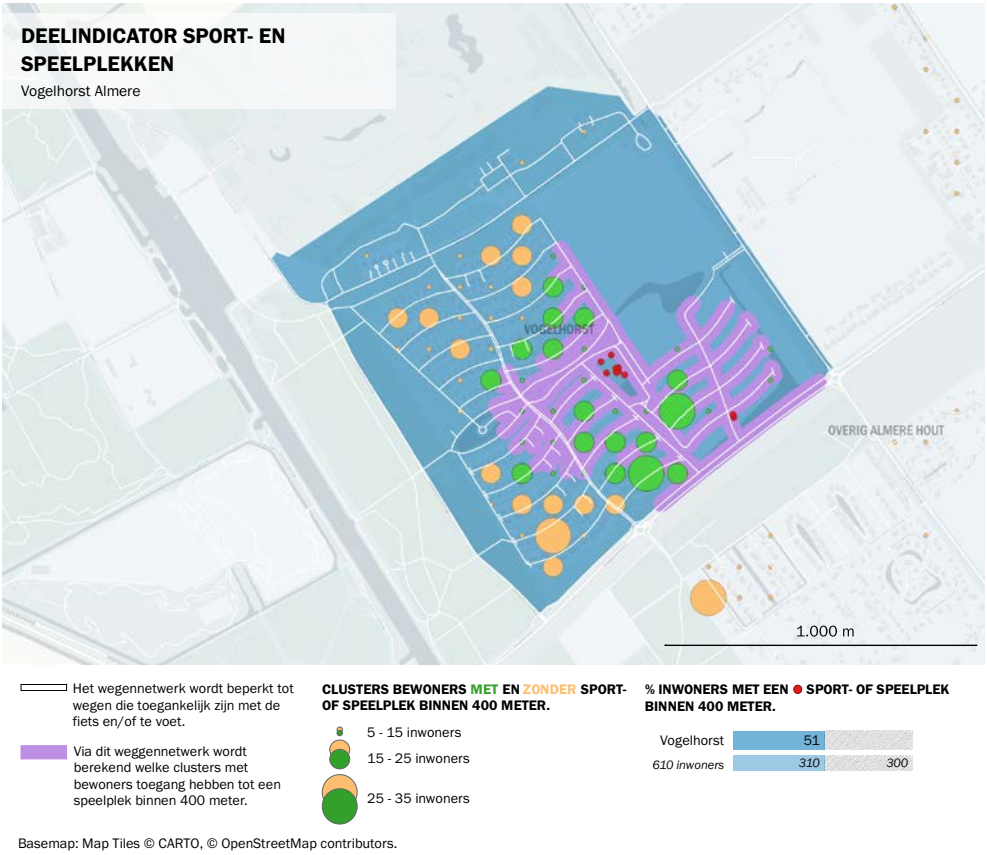

Bron: Basisregistratie Grootschalige Topografie, Kadaster; zie bijlage 1; Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Wanneer we via het wegennetwerk berekenen welke clusters bewoners binnen 400 meter een speelplek hebben, zien we dat met name in het zuiden, het noorden en het noordwestelijke deel van de buurt nog enkele bewonersclusters zijn die niet aan de norm voldoen. Om hier wat aan te doen, leggen we een nieuwe sport- en speelplek aan in de buurt. Wederom kijken we voor dit voorbeeld alleen naar de deelindicator en houden we bij het aanleggen van de speelplek geen rekening met andere mogelijke belangen. We leggen tevens een verbindingsweg aan die deze speelplek verbindt met het bestaande wegennetwerk (zie kaart 4.5).

Kaart 4.5 Nieuwe sport- en speelplek met een nieuwe verbindingsweg die toegankelijk is voor voetgangers en fietsers.

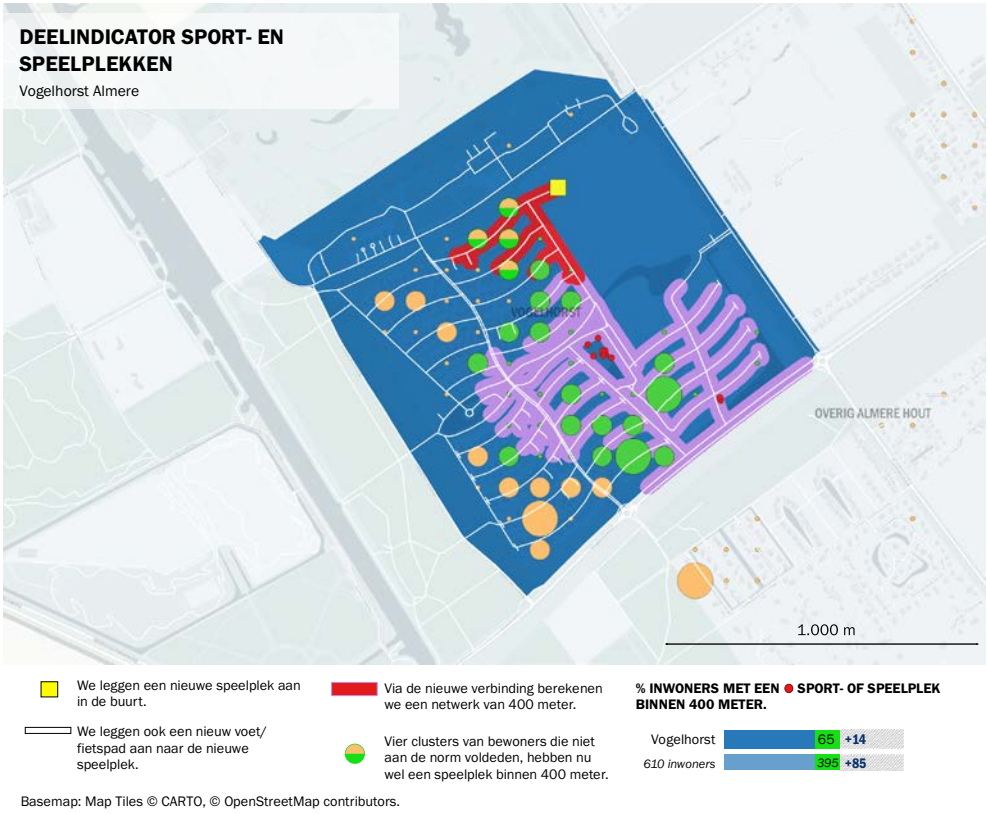

Bron: Basisregistratie Grootschalige Topografie, Kadaster; zie bijlage 1; Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

We zien dat door het aanleggen van de nieuwe speelplek vier clusters van tussen de 15 en 25 bewoners nu voldoen aan de norm, terwijl dat in de originele situatie nog niet zo was. De score voor de buurt als geheel is daardoor omhoog gegaan van 51 procent naar 65 procent.

Een tweede mogelijkheid om de score voor de buurt te verhogen, is door de bereikbaarheid van de nieuw aangelegde speelplek te vergroten. De deelindicator wordt immers berekend door middel van de bereikbaarheid via de weg. We vergroten de bereikbaarheid van de nieuwe speelplek door een extra verbindingsweg aan te leggen richting het noorden van de wijk (zie figuur 4.7).

Kaart 4.6 Het aanleggen van een tweede verbindingsweg richting het noordelijke deel van de buurt.

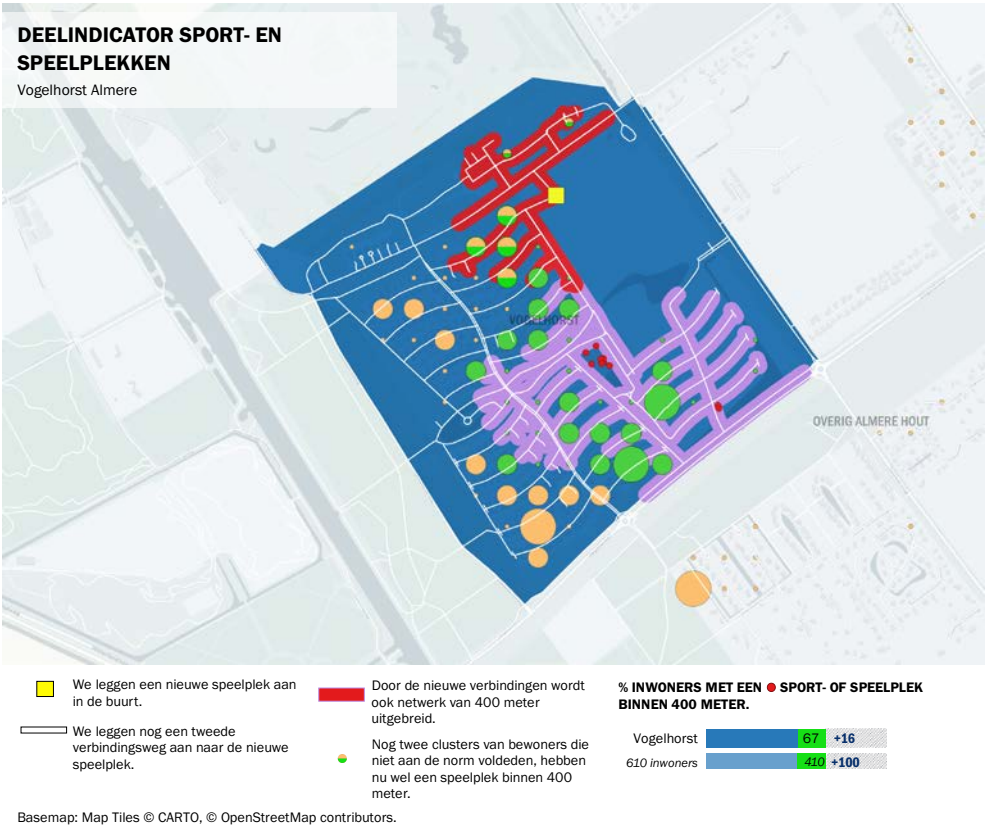

Bron: Basisregistratie Grootschalige Topografie, Kadaster; zie bijlage 1; Wijk- en buurtkaart 2020, Centraal Bureau voor de Statistiek; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Door het aanleggen van een tweede verbindingsweg hebben we de score van de buurt verder verhoogd zonder dat we daarvoor een nieuwe speelplek hebben aangelegd. Vijftien extra bewoners hebben nu toegang tot een sport- of speelplek binnen 400 meter, terwijl dat in de uitgangssituatie nog niet zo was. Ten opzichte van de uitgangssituatie hebben nu honderd extra buurtbewoners toegang gekregen tot een sport- of speelplek binnen 400 meter. De deelindicatorscore voor de buurt is daarmee gestegen van 51 naar 67.

Met behulp van deze casus hebben we laten zien hoe de nieuwe KBO reageert op beleidskeuzes. Doordat de deelindicatoren rekening houden met demografische gegevens op het CBS-vierkantniveau, kan heel gedetailleerd gekeken worden waar en op welk onderdeel verbetering van de beweegvriendelijke omgeving mogelijk en gewenst is. Het doel van deze casus was daarom ook om voor beleidsmakers inzichtelijk te maken welke keuzes zij kunnen maken op het gebied van de beweegvriendelijke omgeving en hoe deze veranderingen doorwegen in de deelindicatoren.

4.5 Toepassingen en conclusies

De nieuw ontwikkelde KBO beschouwt de beweegvriendelijke omgeving als nutsvoorziening. Dat betekent dat iedereen toegang zou moeten hebben tot een omgeving waarin bewogen en gesport kan worden. Met deze nieuwe kernindicator is de fysieke component van de beweegvriendelijke omgeving op nationaal, gemeentelijk en op buurtniveau over de tijd te volgen. Uit modelleringen heeft de kernindicator laten zien gevoelig te zijn voor beleidsveranderingen, zoals het plaatsen van nieuwe speeltoestellen of het verbeteren van het wandel- en fietsnetwerk.

De score voor de totale kernindicator moet vooral beschouwd worden als een composietmaat met een hoog abstractieniveau: een overzichtsmaat die een algemeen beeld geeft van de beweegvriendelijkheid van de leefomgeving. Nederland scoort gemiddeld 60 van de 100 punten op indicatoren voor de fysieke component van de beweegvriendelijkheid van de omgeving.

De waarde van de kernindicator komt het beste tot uitdrukking in de scores voor de individuele deelindicatoren. Deze scores bieden inzicht in op welke onderdelen van de beweegvriendelijke omgeving nog winst te behalen valt en in de verhouding tussen de verschillende onderdelen die samen de beweegvriendelijke omgeving vormen. Voor Nederland als geheel valt op dat de toegankelijkheid van voorzieningen relatief laag scoort (41 punten) en de toegankelijkheid van sport- en speelplekken in de openbare ruimte beter (72 punten). Dit roept de vraag op of er altijd gestreefd moet worden naar een maximale score op alle deelindicatoren en hoe de kernindicator ingezet kan worden voor beleid.

4.5.1 Gebruik op lokaal niveau: het belang van context

De KBO is geen norm of richtlijn, maar een instrument om te monitoren hoe beweegvriendelijk Nederland is. Daar zit een theoretisch maximum aan: 100 punten. Die maximale score kan de indruk wekken dat een score van 100 op alle deelindicatoren, in fysieke zin, een perfect beweegvriendelijke buurt zou opleveren. Dit is echter niet het geval. Voor veel deelindicatoren moet een score van 100 zelfs eerder gezien worden als een ondergrens: een streefpunt om een

gelijkwaardige verdeling van beweegvriendelijke faciliteiten binnen een gemeente of buurt te bewerkstelligen. Zo houdt een score van 100 op de deelindicator sport- en speelplekken in dat alle bewoners ten minste één sport- of speelplek binnen 400 meter hebben. Het is niet zo dat daarmee een volledig beweegvriendelijke buurt is gerealiseerd, want het is waarschijnlijk nog beter als álle bewoners twee of drie sport- of speelplekken in de buurt hebben. De kernindicator dient dus vooral om te beargumenteren waar verbeteringen gewenst zijn en niet om aan te geven welke buurten al beweegvriendelijk genoeg zijn.

Tegelijkertijd is het de vraag of de volledige score op de kernindicator nagestreefd kan en moet worden. Elk deel van de deelindicator heeft zijn ruimtebeslag. Een buurt die maximaal scoort op de bereikbaarheid van voorzieningen, de diversiteit en bereikbaarheid van sportaccommodaties, speelplekken en recreatief blauw en groen, heeft waarschijnlijk weinig ruimte voor inwoners. Daarbij is het ook fijn als er andere functies in een wijk zijn die we nu niet hebben meegenomen, zoals een bibliotheek of een cultuurhuis.

Streven naar de maximale score op de schaal die we gebruiken, is dan ook vaak niet wenselijk. Tevens spelen andere belangen mee, zoals de verdeling van voorzieningen ten opzichte van de concentratie van voorzieningen en de verantwoording van uitgaven. De kernindicator biedt daarom voornamelijk een keuzepalet, waarmee beleidsmakers aan de slag kunnen gaan. Zo zal het voor een landelijk gelegen gemeente wellicht niet haalbaar zijn om een score van 100 te behalen op de deelindicator sport- en speelplekken als dit in de praktijk inhoudt dat bij elke boerderij een speelplek geplaatst zou moeten worden. Voor een dergelijke gemeente loont het wellicht meer om in te zetten op andere onderdelen van de beweegvriendelijke omgeving.

Voorgaande laat zien dat de context van een gemeente of een wijk van belang is en meegenomen moet worden bij de interpretatie van een score op lokaal niveau. Een van de belangrijkste contextuele factoren is de mate van stedelijkheid. Door de centrale positie die bereikbaarheid heeft in de berekening van de kernindicator, scoren stedelijke gebieden hoger op de KBO. Dat wordt versterkt door de samenstelling van de deelindicatoren in de totale kernindicator. Elke deelindicator weegt even zwaar mee in de berekening van de totale kernindicator, omdat de score van alle deelindicatoren gemiddeld wordt. Van de vier deelindicatoren zijn er twee gericht op voorzieningen, namelijk sportaccommodaties en overige voorzieningen. Deze deelindicatoren zijn gebaseerd op de aanwezigheid van voorzieningen in de buurt. Omdat steden in het algemeen een hogere concentratie voorzieningen hebben dan landelijke gebieden, is het aannemelijk dat stedelijke gebieden hoger scoren op deze deelindicatoren dan landelijke gebieden. Ook voor sport- en speelplekken in de openbare ruimte is het aannemelijk dat deze meer aanwezig zijn in stedelijke gebieden. Gemeenten zullen immers geneigd zijn deze te plaatsen op plekken waar een relatief grote concentratie van de beoogde gebruikersgroep woont. Daarnaast is in landelijker gebied waarschijnlijk meer sport- en speelruimte in niet-

openbare ruimten, zoals tuinen en erven. De KBO richt zich niet op private ruimten en is daarmee geen uitputtende indicator als het gaat om de fysieke beweegmogelijkheden die er zijn.

De bevinding dat Nederland gemiddeld een hogere score op de kernindicator (60) heeft dan het gemiddelde van de buurten (54) is grotendeels te wijten aan het feit dat stedelijke gebieden hoger scoren én dat daar meer mensen wonen.

Lokaal krijgt de kernindicator echt betekenis als de lokale context meegenomen wordt. Die context gaat in veel gevallen verder dan de kernindicator. Om tot goede lokale oplossingsrichtingen te komen, is het van belang om naast de kernindicator ook andere elementen van een beweegvriendelijke omgeving in ogenschouw te nemen. De beweegvriendelijke omgeving heeft bijvoorbeeld een sterke sociale en sociaalruimtelijke dimensie. Zo kan een speelplek in de buurt bijdragen aan het bevorderen van bewegen, maar als dezelfde speelplek als onveilig wordt beschouwd, kan deze speelplek misschien zelfs een negatief effect hebben op de beweegvriendelijkheid. Ervaren veiligheid kan daarom een belangrijk onderdeel vormen van de beweegvriendelijke omgeving. Ook bijvoorbeeld sociale cohesie of esthetiek kan een rol spelen in de beweegvriendelijke omgeving. Het is lastig om dit soort abstractere begrippen landelijk te meten en inzichtelijk te maken. Op lokaal niveau zijn er al wel initiatieven om een betere koppeling te maken tussen de fysieke leefomgeving en de ervaren leefomgeving, zoals de wijkprofielen van de gemeente Rotterdam (Gemeente Rotterdam, 2020). Het theoretisch raamwerk uit hoofdstuk 2 en de hoofdstukken 5 tot en met 9 bieden verdere handvatten voor factoren die naast de fysieke inrichting van belang zijn om tot een beweegvriendelijke omgeving te komen.

4.5.2 Mogelijke toepassingen

De grootste verbeteringen in een beweegvriendelijke omgeving worden lokaal gemaakt, in wijken en buurten. Door het verhoogde detailniveau van de KBO kunnen deze data een hulpmiddel zijn om tot een beweegvriendelijke(r) omgeving te komen. We zien een aantal toepassingsmogelijkheden.

Ten eerste is de KBO bedoeld om een vinger aan de pols te houden. De kernindicator geeft zicht op de beweegvriendelijkheid van een gemeente of een buurt. Door demografische veranderingen kan de beweegvriendelijkheid in gedrang komen of juist beter worden. De kernindicator geeft beleidsmakers een indicatie hoe de beweegvriendelijkheid gezien deze ontwikkelingen verandert en of er actie nodig is.

Ten tweede, en in het verlengde daarvan, kan de kernindicator gebruikt worden om na te gaan hoe de beweegvriendelijkheid er in de toekomst uitziet, gegeven demografische prognoses, mocht er niets gedaan worden aan de fysieke inrichting van de buitenruimte. Hiermee kan worden ingeschat hoe toekomstbestendig een huidige investering is.

Ten derde kan in een gemeente geïdentificeerd worden waar mogelijk aandacht nodig is voor de fysieke inrichting van de buitenruimte voor bewegen en sporten. Daarbij is van

belang om de eerdergenoemde lokale context en demografische prognoses mee te nemen, om na te gaan of er daadwerkelijk een probleem is en wat eventuele oplossingsrichtingen zijn.

Tot slot is de KBO een instrument om in nieuwe wijken in te zetten: Hoe zien nieuwe ontwikkelplannen er door de bril van de fysieke beweegvriendelijke omgeving uit en kan dat nog geoptimaliseerd worden?

4.5.3 Beperkingen: een gebrek aan normen en data

Bij de doorontwikkeling van de KBO hebben we getracht ons zo veel mogelijk op normen te baseren. Tijdens het ontwikkelproces werd snel duidelijk dat voor veel deelindicatoren van de KBO geen landelijke normen of normafstanden beschikbaar zijn. Voor veel deelindicatoren zijn we nu afgegaan op bestaand wetenschappelijk onderzoek, waarbij zo veel mogelijk rekening wordt gehouden met de Nederlandse sociaalruimtelijke context.

Het probleem hierbij is dat voor veel onderdelen van de beweegvriendelijke omgeving nog geen eenduidige wetenschappelijke of beleidsmatige consensus aanwezig is. Hierdoor bestaat het gevaar dat de kernindicator aangepast moet worden als er wel consensus ontstaat. Voor de deelindicator groen en blauw hebben wij ons bijvoorbeeld beperkt tot groen en blauw in de openbare ruimte, zoals vastgesteld in het datamodel van de TOP50NL (Kadaster, 2020a). De keuze hiervoor is gebaseerd op de onderbouwde aanname dat met name recreatief openbaar groen van belang is voor het faciliteren en stimuleren van bewegen. Een alternatieve databron, zoals een genormaliseerde vegetatie-index op basis van satellietdata (NDVI), zou ook privégroen zoals tuinen en groene daken mee kunnen nemen. Er zijn studies waarin wordt beschreven dat juist deze algemene mate van 'groenheid' van een buurt belangrijk is om bewegen en gezondheid te bevorderen (Markevych et al., 2017). In andere studies wordt juist weer beargumenteerd dat het belangrijk is om groen in de buurt te hebben dat aan bepaalde kwaliteitseisen voldoet (Jansen, Ettema, Kamphuis, Pierik & Dijst, 2017).

Ook vanuit beleidsperspectief is er nog veel onduidelijkheid. Zo sprak de Nota 'Ruimte van 2006' nog over een richtlijn van 75 vierkante meter groen per (nieuwbouw)woning, maar deze richtlijn is later weer losgelaten (Compendium voor de Leefomgeving, 2019). Als we over de landsgrenzen kijken is het verhaal hetzelfde: weinig consensus. In een WHO-rapport uit 2016 staat dat het belangrijk is om groen binnen 300 meter van je huis te hebben (Egorov et al., 2016). Volgens de richtlijnen van Natural England komt dit overeen met ongeveer vijf minuten wandelen, terwijl dezelfde 300 meter volgens de European Common Indicator of local public open areas overeenkomt met ongeveer vijftien minuten lopen. Dit probleem speelt bij vrijwel alle deelindicatoren: duidelijke normeringen of een gestandaardiseerde aanpak ontbreken.

Naast een gebrek aan normeringen zijn, vooral op het gebied van speelplekken, momenteel te weinig gestandaardiseerde data beschikbaar. Zoals we in paragraaf 4.3.3 over de deelindicator sport- en speelplekken in de openbare ruimte al hebben aangehaald zijn deze data

niet voor alle gemeenten beschikbaar en verschilt de definitie van een speelplek. Om deze deelindicator goed te kunnen doorrekenen, is het van belang dat deze data voor alle gemeenten beschikbaar komen, maar ook dat er een eenduidige definitie komt van speelplekken, zodat er onderscheid kan worden gemaakt naar type sport- of speelplek en de beoogde doelgroep. Een calisthenicspark heeft immers een andere doelgroep dan een speeltuin en zou dus een andere rol in de kernindicator kunnen krijgen als gedetailleerdere data beschikbaar zouden zijn.

De nieuwe KBO zal tweejaarlijks worden bepaald voor alle gemeenten en buurten.

4.6 Literatuur

- Bancroft, C., Joshi, S., Rundle, A., Hutson, M., Chong, C., Weiss, C.C., Genkinger, J., Neckerman, K. & Lovasi, G. (2015). 'Association of proximity and density of parks and objectively measured physical activity in the United States: A systematic review', in: *Social Science & Medicine*. 138, 22-30. doi.org///dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.05.034.
- Beenackers, M.A., Foster, S., Kamphuis, C.B.M., Titze, S., Divitini, M., Knuiman, M., Lenthe, F.J. van & Giles-Corti, B. (2012). 'Taking Up Cycling After Residential Relocation: Built Environment Factors', in: *American Journal of Preventive Medicine*. 42(6), 610-615. doi.org/10.1016/j.amepre.2012.02.021.
- Berg, P. van den, Kemperman, A., Arentze, T., Fioreze, T. & Geurs, K. (2018). *Bike2School: een onderzoek naar de factoren die van invloed zijn op het fietsgebruik van jongeren in Limburg, Noord-Brabant en Overijssel*. Eindhoven: TU/e Eindhoven University of Technology.
- Carlin, A., Perchoux, C., Puggina, A., Aleksovska, K., Buck, C., Burns, C., Cardon, G., Chantal, S., Ciarapica, D., Condello, G., Coppinger, T., Cortis, C., D'Haese, S., De Craemer, M., Di Blasio, A., Hansen, S., Iacoviello, L., Issartel, J., Izzicupo, P., Jaeschke, L., Kanning, M., Kennedy, A., Lakerveld, J., Ling, F.C.M., Luzak, A., Napolitano, G., Nazare, J.A., Pischon, T., Polito, A., Sannella, A., Schulz, H., Sohun, R., Steinbrecher, A., Schlicht, W., Ricciardi, W., Macdonncha, C., Capranica, Laura & Boccia, S. (2017). 'A life course examination of the physical environmental determinants of physical activity behaviour: A "Determinants of Diet and Physical Activity" (DEDIPAC) umbrella systematic literature review', in: *PLOS ONE*. 12(8), 1-26. doi.org/10.1371/journal.pone.0182083.
- CBS (2021). *Kaart van 100 meter bij 100 meter met statistieken*. Geraadpleegd via www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/kaart-van-100-meter-bij-100-meter-met-statistieken. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Committee on Environmental Health (2009). 'The Built Environment: Designing Communities to Promote Physical Activity in Children', in: *Pediatrics*. 123(6), 1591 LP – 1598. doi.org/10.1542/peds.2009-0750.
- Compendium voor de Leefomgeving (2019). *Beschikbaarheid groen in de stad | Compendium voor de Leefomgeving*. Beschikbaarheid Groen in de Stad. www.clo.nl/indicatoren/nl0299-beschikbaarheid-van-groen-in-de-stad?i=13-46.
- CROW-KpVV (2016). *Schoolmobiliteit en gedrag*. Ede: CROW-KpVV.
- Egorov, A., Mudu, P., Braubach, M. & Martuzzi, M. (2016). *Urban green spaces and health – a review of evidence*. In WHO Regional Office for Europe. WHO Regional Office for Europe. www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/urban-health/publications/2016/urban-green-spaces-and-health-a-review-of-evidence-2016.
- Floor, C. & Wezenberg-Hoenderkamp, K. (2021). *Aantal zwembaden in Nederland. Overzicht van de zwembaden opgenomen in de Database SportAanbod december 2020*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Gemeente Rotterdam (2020). *Wijkprofiel Rotterdam*. https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2020/rotterdam.
- Hoekman, R., Hoenderkamp, K. & Poel, H. van der (red.)(2013). *Sportaccommodaties in beeld*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Hoekman, R.H.A. (2018). *Sport policy, sport facilities and sport participation*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Jansen, F.M., Ettema, D.F., Kamphuis, C.B.M., Pierik, F.H. & Dijst, M.J. (2017). 'How do type and size of natural environments relate to physical activity behavior?', in: *Health & Place*. 46 (supplement C), 73-81. doi.org///doi.org/10.1016/j.healthplace.2017.05.005.
- Klompmaker, J.O., Hoek, G., Bloemsma, L.D., Gehring, U., Strak, M., Wijga, A.H., Brink, C. van den, Brunekreef, B., Lebret, E. & Janssen, N.A.H. (2018). 'Green space definition affects associations of green space with overweight and physical activity', in: *Environmental Research*. 160, 531-540. doi.org/https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.10.027.
- Koohsari, M.J., Badland, H., Mavoa, S., Villanueva, K., Francis, J., Hooper, P., Owen, N. & Giles-Corti, B. (2018). 'Are public open space attributes associated with walking and depression?', in: *Cities*. 74, 119-125. doi.org///doi.org/10.1016/j.cities.2017.11.011.
- Markevych, I., Schoierer, J., Hartig, T., Chudnovsky, A., Hystad, P., Dzhambov, A.M., Vries, S. de, Triguero-Mas, M., Brauer, M., Nieuwenhuijsen, M.J., Lupp, G., Richardson, E.A., Astell-Burt, T., Dimitrova, D., Feng, X., Sadeh, M., Standl, M., Heinrich, J. & Fuertes, E. (2017). 'Exploring pathways linking greenspace to health: Theoretical and methodological guidance', in: *Environmental Research*. 158, 301-317. doi.org///doi.org/10.1016/j.envres.2017.06.028.
- McCormack, G.R. & Shiell, A. (2011). 'In search of causality: a systematic review of the relationship between the built environment and physical activity among adults', in: *Inter-*

national Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 8(1), 125. doi.org/10.1186/1479-5868-8-125.

- Mölenberg, F.J.M., Noordzij, J.M., Burdorf, A. & Lenthe, F.J. van (2019). 'New physical activity spaces in deprived neighborhoods: Does it change outdoor play and sedentary behavior? A natural experiment', in: *Health and Place*. 58. doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102151.
- Mulier Instituut (2021). *Database SportAanbod*. www.mulierinstituut.nl/producten-diensten/dataverzameling/database-sportaanbod/.
- Poel, H. van der, Wezenberg-Hoenderkamp, K. & Hoekman, R. (2016). *Sportaccommodaties in Nederland: kaarten en kengetallen*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media. www.kenniscentrumsportenbewegen.nl/kennisbank/publicaties/?sportaccommodaties-in-nederland&kb_id=21399.
- Prins, R.G., Pierik, F., Etman, A., Sterkenburg, R.P., Kamphuis, C.B.M. & Lenthe, F.J. van (2014). 'How many walking and cycling trips made by elderly are beyond commonly used buffer sizes: Results from a GPS study', in: *Health & Place*. 27, 127-133. doi.org///doi.org/10.1016/j.healthplace.2014.01.012.
- Salvo, G., Lashewicz, B.M., Doyle-Baker, P.K. & McCormack, G.R. (2018). 'Neighbourhood built environment influences on physical activity among adults: A systematized review of qualitative evidence', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 15(5). doi.org/10.3390/ijerph15050897.
- Sport en bewegen in cijfers (2021). *Overzicht kernindicatoren sport en bewegen | Sport en bewegen in cijfers*. www.sportenbewegenincijfers.nl/kernindicatoren.
- Timperio, A., Reid, J. & Veitch, J. (2015). 'Playability: Built and Social Environment Features That Promote Physical Activity Within Children', in: *Current Obesity Reports*. 4(4), 460-476. https://doi.org/10.1007/s13679-015-0178-3.
- Vries, S. de, Have, M. ten, Dorsselear, S.V., Wezep, M.V., Hermans, T. & Graaf, R.D. (2016). 'Local availability of green and blue space and prevalence of common mental disorders in the Netherlands', in: *BJPsych Open*. 2, 366-372. http://bjpo.rcpsych.org/content/bjporcpsych/2/6/366.full.pdf.

5 De beweegvriendelijke openbare ruimte voor verschillende leeftijdsgroepen

» Rick Prins & Caroline van Lindert

Door het leven heen lijken we de openbare ruimte steeds anders te gebruiken. Waar kinderen buitenspelen, gebruiken volwassenen de openbare ruimte meer om er te gaan hardlopen, bootcampen of wandelen. In dit hoofdstuk bespreken we daarom het gebruik van de openbare ruimte als voorziening om sportief te bewegen voor verschillende leeftijdsgroepen. We gaan in op de sportief-recreatieve activiteiten[1] die deze groepen uitvoeren, waarom er al dan niet gekozen wordt om specifiek in de openbare ruimte te bewegen en te sporten, en hoe omgevingsfactoren daarin stimuleren of beperken.

In dit brancherapport bedoelen we met openbare ruimte de ruimte die eigendom is van de overheid en vrij toegankelijk is. Het uitgangspunt van een vrij toegankelijke openbare ruimte betekent dat iedereen in staat zou moeten zijn de openbare ruimte te gebruiken om sportief te bewegen. Dit sluit aan bij de ambitie van 'Inclusief sporten en bewegen', een belangrijke pijler van het Nationaal Sportakkoord: "Inclusief sporten en bewegen gaat over iedereen in Nederland en over alle vormen van sporten en bewegen" (Ministerie van VWS, 2018a). Impliciet spreekt het Nationaal Sportakkoord bij het thema inclusie van verschillende groepen in de bevolking die belemmeringen kunnen ervaren op basis van kenmerken als leeftijd, beperkingen of gezondheid, sociaaleconomische status, etniciteit en seksuele voorkeur. Specifiek voor mensen met een beperking sluiten de ambities van het Ministerie van VWS voor inclusief sporten en bewegen aan bij de grondbeginselen van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN-verdrag Handicap). Nederland heeft dit verdrag in 2016 geratificeerd, en in het actieprogramma Onbeperkt Meedoen! heeft het Ministerie van VWS maatregelen uitgewerkt om de inclusie van mensen met een beperking in de samenleving te bevorderen (Ministerie van VWS, 2018b). Rijk en gemeenten hebben een wettelijke verantwoordelijkheid om de mogelijkheden van inwoners met een beperking tot onbeperkt meedoen te verbeteren. Daarom verkennen we waar mogelijk, binnen de verschillende leeftijdsgroepen, verschillen naar demografische kenmerken en beperkingen.

5.1 Gebruik van de openbare ruimte

Om het gebruik van de openbare ruimte te beschrijven maken we allereerst een onderscheid naar leeftijd, tussen kinderen en jongeren enerzijds en volwassenen en ouderen anderzijds. Dat doen we omdat het gebruik van de openbare ruimte tussen deze leeftijdsgroepen verschilt en omdat de gegevensbronnen en daarmee de beschikbare informatie voor deze doelgroepen anders zijn (zie bijlage 1). Binnen deze leeftijdsgroepen splitsen we het gebruik van de openbare ruimte uit naar de kenmerken geslacht, beperking of chronische aandoening, en opleidingsniveau.

5.1.1 Kinderen en jongeren

Voor kinderen (4 tot en met 11 jaar) en jongeren (12 tot en met 18 jaar) zetten we de mate waarin ze recreatief wandelen en fietsen, buitenspelen (in verschillende vormen) en sporten op een rij.

5.1.1.1 Recreatief wandelen en fietsen

In hoofdstuk 8 komt aan de orde dat kinderen gemiddeld 118 minuten per week wandelen en 126 minuten per week fietsen in hun vrije tijd. Jongeren wandelen ongeveer evenveel (124 minuten per week), maar fietsen iets meer (161 minuten per week).

71 procent van de ouders van kinderen met een lichamelijke beperking (visueel, auditief of motorisch) geeft aan dat hun kind met een beperking wekelijks fietst en/of wandelt als recreatie (De Jonge & Van Lindert, 2020). Niet bekend is hoeveel minuten per week deze kinderen wandelen en/of fietsen. Daarnaast blijkt dat 59 procent van de 4- tot 11-jarigen met een verstandelijke beperking wandelt als ontspanning en 54 procent fietst als ontspanning (Van Lindert, De Jonge & Balk, 2020). Van de 12- tot 25-jarigen met een verstandelijke beperking wandelt 40 procent als ontspanning en fietst 36 procent als ontspanning (Van Lindert et al., 2020).

5.1.1.2 Buitenspelen

Alle voordelen van sportief bewegen in de buitenlucht ten spijt, spelen kinderen steeds minder (tijd) buiten (Dellas, Van den Dool & Collard, 2018; Remmers et al., 2014). Tussen 2006 en 2014 was het aantal kinderen dat buitenspeelt min of meer stabiel, maar de gemiddelde tijd die kinderen doorbrengen met buitenspelen, nam in deze periode wel af. Kinderen met een migratieachtergrond of een lage sociaaleconomische positie spelen volgens Rotterdams onderzoek significant minder buiten (Wijtzes et al., 2014). Ook spelen meisjes minder buiten dan jongens, wat deels te verklaren is door verschillen in ouderschapsstijlen (bijvoorbeeld autoritair of toegevend)(Remmers et al., 2014).

Volgens ouders speelt 14 procent van de kinderen van 4 tot en met 11 jaar met een beperking twee uur of minder per week buiten. 11 procent besteedt twee tot vier uur per week aan buitenspelen en 38 procent speelt meer dan vier uur per week buiten (NSO 2019, zie bijlage 1). Kinderen zonder beperking spelen gemiddeld genomen meer uren per week buiten: 16 procent twee tot vier uur en 58 procent meer dan vier uur per week (NSO 2019, zie bijlage 1). Deze bevindingen bevestigen eerder onderzoek waaruit bleek dat kinderen met een beperking in het speciaal onderwijs veel minder buitenspelen dan hun leeftijdsgenoten zonder beperking (Von Heijden-Brinkman, Van den Dool, Van Lindert & Breedveld, 2013).

5.1.1.3 Sporten

Kinderen maken relatief weinig gebruik van de openbare ruimte om te sporten: slechts één op de tien kinderen doet dit wekelijks (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2017; data niet gepresenteerd, zie bijlage 1 voor definities). Slechts 1 procent van de kinderen maakt uitsluitend gebruik van de openbare ruimte om te sporten. Jongeren maken aanzienlijk meer gebruik van de openbare ruimte om te sporten: ongeveer één op de vijf jongeren doet dat.

Voetbal is de sport die kinderen het meest beoefenen in de openbare ruimte: ongeveer één op de drie kinderen die de openbare ruimte gebruiken om te sporten voetbalt in de openbare ruimte (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2017; data niet gepresenteerd, zie bijlage 1 voor definities). Daarna volgen turnen (13%) en dansen (12%). Jongeren gebruiken de openbare ruimte anders dan kinderen wanneer zij er sporten. Fitness, trimmen en joggen zijn veel populairder bij jongeren dan bij kinderen. Net als kinderen doen ook jongeren veel aan voetbal als ze sporten in de openbare ruimte.

5.1.2 Volwassenen en ouderen

Bij de beschrijving van het gebruik van de openbare ruimte door volwassenen en ouderen kijken we naar de mate waarin zij gebruikmaken van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen en naar welke activiteiten zij daarbij uitvoeren.

5.1.2.1 Mate gebruik van de openbare ruimte en type activiteiten

Ruim 90 procent van de Nederlanders gebruikt de openbare ruimte jaarlijks en ongeveer 70 procent maandelijks om te sporten of (recreatief) te bewegen (NSO 2019, zie bijlage 1). Ouderen (65-79 jaar, 86%) maakten significant minder gebruik van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen dan volwassenen tussen 20 en 65 jaar (92-94%). Mensen met een hoge opleiding (97%) hadden significant vaker een of meer activiteiten uitgevoerd dan mensen met een lage opleiding (87%). Mensen met minimaal één beperking (87%) en mensen met een laag inkomen (minder dan 1.500 euro netto per maand, 79%) zijn minder vaak minstens één keer actief geweest in de openbare ruimte dan mensen zonder beperking (95%)

of met een hoog inkomen (meer dan 3.000 euro netto per maand, 97%). Naar geslacht zien we geen verschillen. Veel van de bovenstaande factoren zijn gerelateerd aan elkaar. De kans op een beperking neemt bijvoorbeeld toe als we ouder worden. Als we daarvoor corrigeren, blijkt de kans dat een persoon in de afgelopen twaalf maanden een of meer activiteiten heeft ondernomen om te sporten of te bewegen in de openbare ruimte vooral afhankelijk te zijn van inkomen. Hoe hoger het inkomen, hoe vaker gebruikgemaakt wordt van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen.

In figuur 5.1 zien we welke activiteiten mensen zoal ondernemen in de openbare ruimte. De verschillen naar geslacht komen overeen met een internationale overzichtsstudie (Pollard & Wagnild, 2017), waarin eveneens geen verschillen werden gevonden in de totale hoeveelheid wandelen naar geslacht. Opvallend is dat in deze studie wel werd vastgesteld dat jonge vrouwen gemiddeld genomen meer recreatief wandelen dan jonge mannen, maar dat dit verschil in de oudste leeftijdsgroepen juist omkeert.

Figuur 5.1 Activiteiten in de openbare ruimte in de afgelopen twaalf maanden, naar geslacht, bevolking 16-70 jaar (basis is Nederlanders die minstens één activiteit uitvoerden, n=1.395, in procenten).

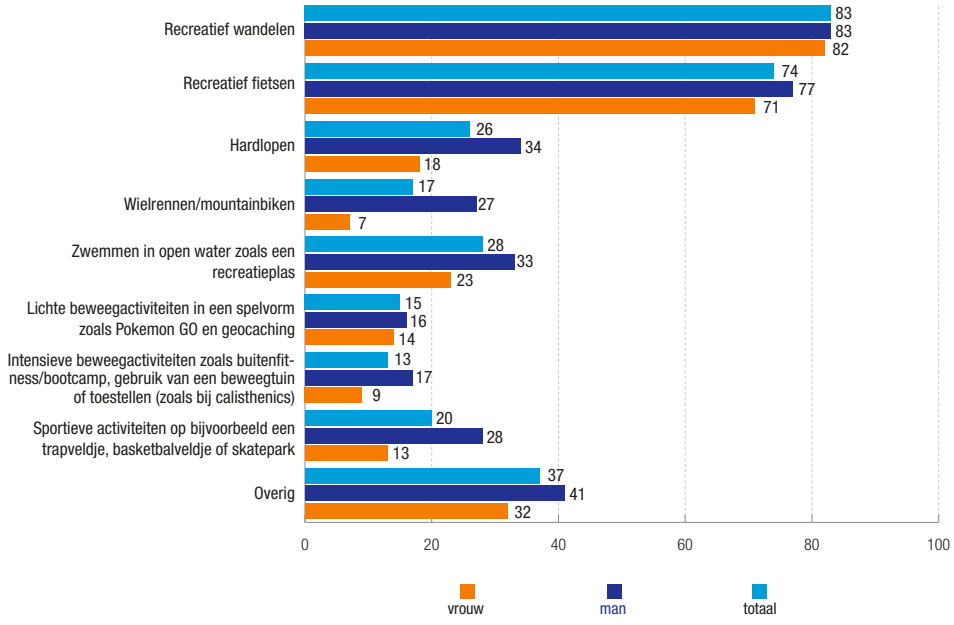

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Naar leeftijd zien we vooral dat ouderen van 65-79 jaar en in iets mindere mate de leeftijdsgroep van 55- tot 64-jarigen in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen minder vaak de uitgevraagde activiteiten beoefenen (zie figuur 5.2). Het verschil is wat minder groot bij recreatief wandelen en fietsen.

Figuur 5.2 Activiteiten in de openbare ruimte in de afgelopen twaalf maanden, naar leeftijdsgroep, bevolking 20-70 jaar (basis is Nederlanders die minstens één activiteit uitvoerden, n=1.395, in procenten). Leeftijdsgroep 16-19 uitgesloten vanwege lage n.

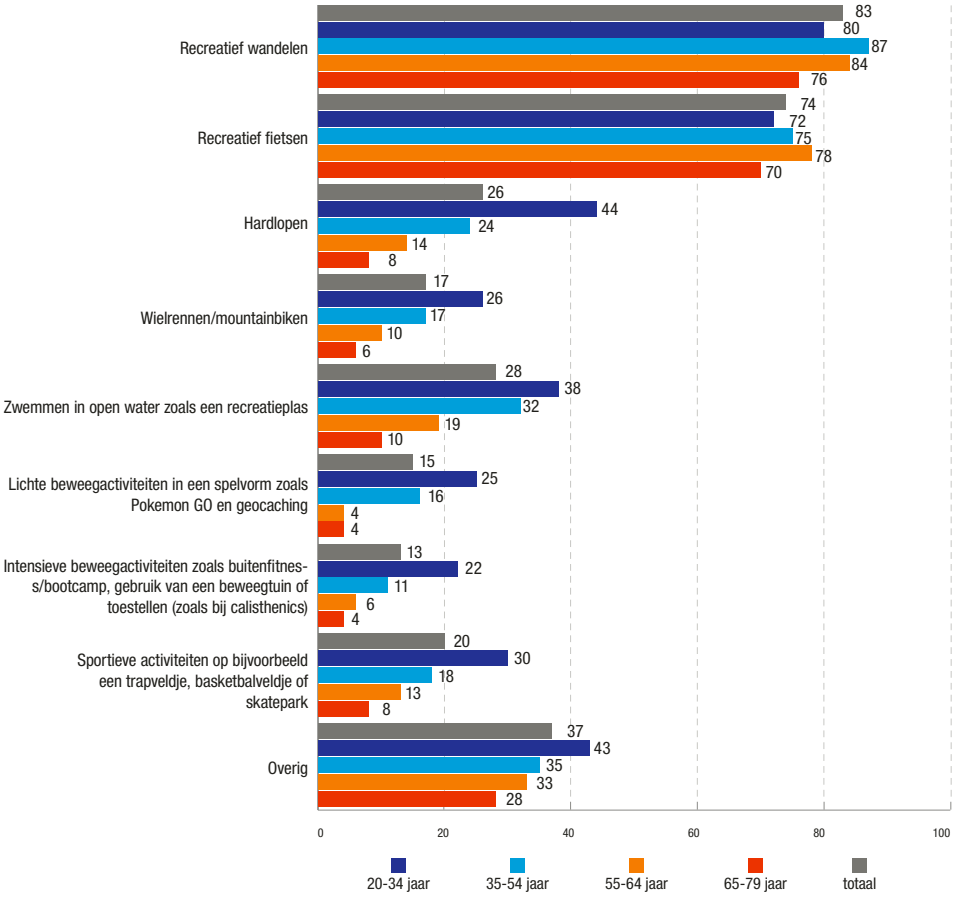

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Als we naar de verschillen tussen groepen kijken, zien we dat er minder lageropgeleiden fietsen en wandelen dan hogeropgeleiden. Verder zien we dat er meer mensen met een hoger inkomen wandelen en fietsen dan mensen met een lager inkomen. Kijkend naar mensen met een beperking zien we dat relatief weinig mensen aangeven in de afgelopen twaalf maanden recreatief gefietst te hebben.

Jongvolwassenen doen vaker aan licht intensieve activiteiten, sportieve activiteiten, intensieve activiteiten, hardlopen, zwemmen, wielrennen of mountainbiken dan 55-plussers. Naar geslacht zien we dat mannen vaker aan sportieve activiteiten, intensieve activiteiten, hardlopen, of wielrennen of mountainbiken doen dan vrouwen. De kans dat iemand met een beperking aan hardlopen doet, is kleiner dan de kans dat iemand zonder beperking dat doet.

In een recent onderzoek voor de provincie Zuid-Holland bleek dat de LHBTI-groep meer sport (binnen en buiten) en meer aan rustige recreatie doet dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Deze groep verschilt niet van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland als het gaat om actieve buitenactiviteiten als wandelen en fietsen (Van den Dool et al., 2019).

5.2 Motieven voor sporten en bewegen in de openbare ruimte

In deze paragraaf gaan we in op de motieven die mensen hebben om voor het sporten en bewegen gebruik te maken van de openbare ruimte. Wederom maken we onderscheid tussen kinderen en jongeren enerzijds en volwassenen en ouderen anderzijds. Daarbinnen zoomen we waar mogelijk in op verschillen naar sociaal-demografische kenmerken.

5.2.1 Kinderen en jongeren

Het merendeel van de kinderen (ongeveer 80%) speelt graag of heel graag buiten. Het initiatief om buiten te spelen komt in driekwart van de gevallen van het kind zelf. Kinderen spelen graag buiten omdat andere kinderen buitenspelen of omdat ze helemaal zichzelf kunnen zijn. Deze laatste reden geldt vaker voor jonge kinderen dan voor oudere kinderen (zie figuur 5.3).

Figuur 5.3 Redenen voor kinderen om buiten te spelen, volgens ouders (in procenten, n=751).

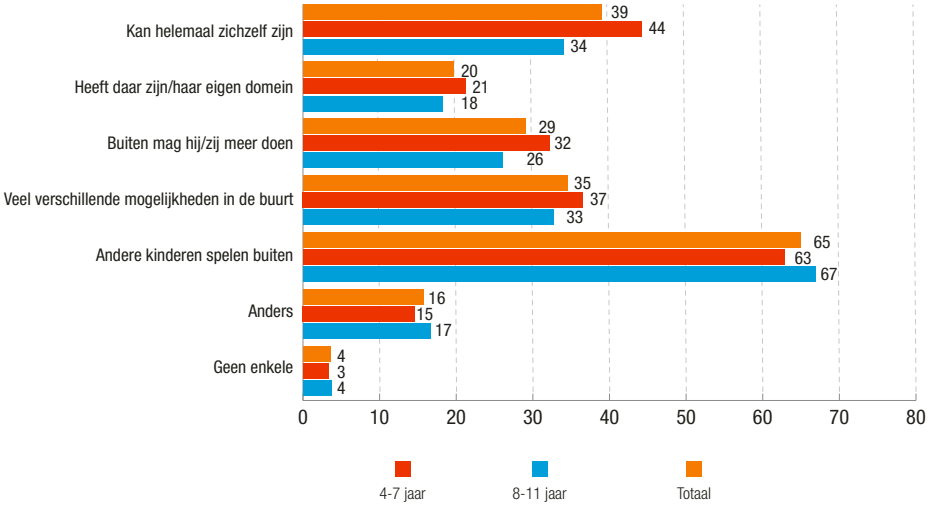

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Naar opleidingsniveau en inkomen van de ouders komen weinig verschillen naar voren. Wel noemen hogeropgeleide ouders en ouders met een hoger inkomen iets vaker dat het kind zijn eigen domein heeft.

Onder de redenen waarom kinderen niet buitenspelen, valt op dat oudere kinderen, naast barrières die in de omgeving worden opgeworpen (zie paragraaf 5.3.1), minder graag buitenspelen en liever gamen. De concurrentie van digitale speelmogelijkheden wordt ook in een peiling van Jantje Beton genoemd als barrière om te spelen (Kantar Public, 2018). De helft van de ouders noemde in deze peiling dat dit een barrière was. Daarna volgden een gebrek aan kinderen om mee buiten te spelen en meer interesse om binnen te spelen. Tot slot noemde één op de tien ouders als beperkende factor dat het kind te druk was met huiswerk (11%) en/of met hobby's of sportclubs (8%). Voor ouders zelf waren, naast verkeersveiligheid (16%) en sociale veiligheid (12%), het te druk zijn met werk (10%) of andere bezigheden (12%) belangrijke barrières om het kind buiten te laten spelen. Uit Noors onderzoek kwam naar voren dat een tekort aan tijd de grootste barrière was voor kinderen om buiten in de natuur te spelen (Skar, Wold, Gundersen & O'Brien, 2016). Kinderen zijn vaak te druk met georganiseerde sport, andere vormen van vrijetijdsbesteding en het maken van huiswerk om buiten te spelen.

Noorse ouders zien het als hun taak om hun kinderen te motiveren en met hen naar buiten te gaan. Maar ook zij hebben, net als hun kinderen, te maken met tijdsdruk. Hierdoor is het voor ouders en kinderen lastig tijd te vinden om naar buiten te gaan.

Uit onderzoek in de Rotterdamse deelgemeente Delfshaven is gebleken dat verschillende sport- en speelplekken, hoewel verschillend in inrichting en programmering, elk op hun eigen wijze voorzien in een belangrijke behoefte van kinderen en jongeren om lichamelijk actief te zijn en op een vaste plek in de wijk vrienden en kennissen te ontmoeten (Van Lindert, Romijn & Cevaal, 2009b). Een eigen sport- of speelplek in de wijk zorgde voor gevoelens van trots bij de jonge gebruikers. Bij een grote groep spelers speelde de sportplek een belangrijke rol in hun leven. De spelers gingen sporten leuker vinden, verveelden zich minder en vonden de wijk leuker. Ook wijkprofessionals gaven aan dat de sportplek een positieve uitstraling kan hebben op de buurt als geheel. Een mooie voorziening, zoals een Cruyff Court, in wijken waar het met de leefbaarheid minder gesteld is, kan een zekere imagoverbetering opleveren voor dat stukje wijk (Van Lindert et al., 2009b). Deze bevinding is in overeenstemming met Vlaams onderzoek, waaruit blijkt dat openbare ruimtes voor jongeren belangrijke plekken zijn om anderen te ontmoeten en hun eigen identiteit te ontwikkelen (Van Hecke et al., 2018).

5.2.2 Volwassenen en ouderen

Gezondheid en het werken aan conditie vormen voor volwassenen de belangrijkste redenen om te bewegen en te sporten in het algemeen, los van de locatie waar zij dit doen (Van den Dool, 2019). Deze motivaties zien we ook bij volwassenen die in de openbare ruimte aan fitness, conditietraining, trimmen en joggen doen. Deze activiteiten zijn gericht op het verbeteren van de fitheid. In lijn met Van den Dool (2019) hebben Deelen en collega's ontdekt dat gezondheid het meest genoemde doel was om te sporten, ook voor mensen die de openbare ruimte gebruiken om te sporten. Opvallend is dat de groep sporters die gebruikmaakt van de openbare ruimte zich gemiddeld genomen minder gezond voelt dan sporters bij verenigingen (Deelen, Ettema & Kamphuis, 2018).

Naast gezondheid zijn er meer redenen om voor sporten in de openbare ruimte te kiezen. Van Eck en Davids komen tot de conclusie dat 'in de buitenlucht zijn' voor mensen de belangrijkste reden is om in de openbare ruimte recreatief te fietsen en te wandelen. Wielrenners en hardlopers vinden vooral 'het sportief bezig zijn' belangrijk (Van Eck & Davids, 2018). Dat komt overeen met een Noorse studie naar motieven om te bewegen in het groen. Noren die bewegen in het groen noemen vaker motieven als het ervaren van de natuur en de flexibiliteit van de activiteit (goedkoop, het altijd kunnen doen, dicht bij huis) dan andere sporters (Calogiuri & Elliott, 2017). Affectieve motivaties, zoals het leuk vinden, worden juist minder genoemd door mensen die bewegen en sporten in het groen. Een bijkomend voordeel van sporten in de openbare ruimte is dat beweegactiviteiten die in de buitenlucht worden beoefend langer wor-

den volgehouden en meer gezondheidsvoordelen lijken te hebben dan activiteiten die binnen worden gedaan (Thompson Coon et al., 2011; Twohig-Bennett & Jones, 2018).

De helft (52%) van de Nederlanders vindt het (heel) belangrijk om in een buurt te wonen die aantrekkelijk is om te sporten en te bewegen (NSO 2019, zie bijlage 1). 12 procent vindt het (heel) onbelangrijk. De rest is neutraal. Jongvolwassenen (20-34 jaar) vinden dit iets belangrijker (59%) dan andere leeftijdsgroepen. Mensen met een hoge opleiding (61%) hechten hier meer belang aan dan mensen met een lage of middelhoge opleiding (respectievelijk 49% en 51%). Dit geldt ook voor mensen met een hoog inkomen ten opzichte van mensen met een lager inkomen. Gecorrigeerd voor andere factoren komt naar voren dat mensen met een hogere opleiding en een hoger inkomen het meeste belang hechten aan het wonen in een buurt die aantrekkelijk is om te bewegen en te sporten. Tussen mensen met of zonder beperking is geen verschil te zien. Gemiddeld genomen kunnen we constateren dat Nederlanders het redelijk belangrijk vinden om in een beweegvriendelijke omgeving te wonen.

5.3 Factoren die gebruik van de openbare ruimte beïnvloeden

In deze paragraaf gaan we in op de omgevingskenmerken die het gebruik van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen belemmeren dan wel bevorderen. Bij het beschrijven van de factoren maken we een indeling naar enerzijds hardware en anderzijds software en orgware (zie hoofdstuk 2).

5.3.1 Kinderen en jongeren

Het gebruik van de openbare ruimte kan verschillen afhankelijk van functie en inrichting en de behoeften van kinderen en jongeren. Denk hierbij aan het fietspad om naar school te gaan, de speeltuin of de stoep om te spelen en het Cruyff Court om elkaar te ontmoeten. Zo is een onderscheid mogelijk tussen formele en informele sport- en speelruimte. Bij formele openbare sport- en speelruimte gaat het om ruimte die hoofdzakelijk als doestelling heeft om gebruikt te worden als sport- of speelruimte en ook zo wordt (h)erkend door kinderen en jongeren. Daarnaast bestaat de informele ruimte, die niet door iedereen wordt (h)erkend als sport- en speelruimte voor kinderen, zoals parken, stoepen of woonerven (Van Lindert, Frelier & Nielander, 2009a).

5.3.1.1 De fysieke omgeving: hardware

Uit verschillende kindmonitoren van GGD'en komt naar voren dat in de fysieke omgeving te veel verkeer en te weinig speelplekken de belangrijkste belemmerende factoren zijn om buiten te spelen (Lucassen, Singh, Heijnen & Slot-Heijs, 2020). Ook ouders noemen het verkeer

en een gebrek aan goed bereikbare speelplekken, na weersomstandigheden en een gebrek aan kinderen om mee buiten te spelen, als de belangrijkste barrières. Veiligheidsaspecten en nabijheid zijn voor jongere kinderen belangrijker dan voor oudere kinderen. Dat geldt ook voor weersomstandigheden.

Verkeersveiligheid
Voor kinderen is de (verkeers)veiligheid van een omgeving een belangrijke factor in het buitenspeelgedrag. Kinderen en jongeren die in gebieden wonen waar de verkeersveiligheid in het geding is, bewegen minder (Carlin et al., 2017) en spelen minder buiten (Lambert, Vlaar, Herrington & Brussoni, 2019). Door middel van ingrepen in onder meer de fysieke omgeving kan de verkeersveiligheid worden bevorderd, bijvoorbeeld door veilige oversteekplaatsen te realiseren, omheiningen te plaatsen op plekken waar een bal de straat op kan rollen of geparkeerde auto's als buffer te gebruiken tegen verkeer op straat.

Aanwezigheid van voorzieningen: informeel, groen en gevarieerd
Jonge kinderen zijn graag actief op informele speelplekken (Karsten & Reubsaet, 2001; Meire, 2007; Reek, 2008). Denk daarbij aan natuurlijke terreinen, zoals grasveldjes, slootjes en rommelterreinen. Nederlandse (basisschool)kinderen halen hun dosis sportief bewegen vooral uit groene plekken (Remmers et al., 2019), een beeld dat ook uit internationale studies naar voren komt (Lambert et al., 2019; Li & Seymour, 2019).

Deze informele speelplekken stellen kinderen in staat om op een flexibele manier te spelen, fantaseren en ontdekken. Volgens Cosaro (in Meire, 2007) is het voor kinderen belangrijk dat ze meer controle ervaren over hun fysieke omgeving als ze kunnen spelen in natuurlijke terreinen waar losse elementen beschikbaar zijn. Uit Deens-Zweeds onderzoek blijkt dat kinderen een gevarieerde natuurlijke speelplek waarderen, met hellingen, kort gras (om te voetballen) en formele speelgelegenheden afgewisseld met informele speelgelegenheden (Jansson & Lerstrup, 2021).

Formele speel- en sportplekken als Krajicek Playgrounds kunnen het beweeggedrag van kinderen bevorderen. Krajicek Playgrounds worden bijvoorbeeld meer gebruikt dan reguliere sport- en speelveldjes, en kinderen zijn hier gemiddeld genomen actiever dan op andere sport- en speelveldjes (Boonzajer Flaes, Chinapaw, Koolhaas, Van Mechelen & Verhagen, 2016). Toch lijkt het erop dat de introductie van formele speelplekken niet voor alle kinderen hetzelfde effect heeft. Zo hebben Mölenberg et al. (2019b) ontdekt dat het introduceren van een nieuwe speelplek gemiddeld genomen geen effect heeft op het beweeggedrag bij kinderen. Voor kinderen met een lage sociaaleconomische positie had een nieuwe speelplek echter wel een positief effect op het beweeggedrag (Mölenberg, Noordzij, Burdorf & Van Lenthe, 2019b). Ander onderzoek suggereert dat meisjes en jongens en kinderen van verschillende leeftijden

anders gebruikmaken van sport- en speelplekken. Daarom is het goed als plekken gevarieerd spel mogelijk maken (Frelier, Janssens, Van Schendel, Van der Meulen & Luijt, 2007).

Net als kinderen willen ook jongeren controle krijgen, maar dan vooral over sociale interacties (zie ook orgware en software). Daarom zijn winkelcentra bijvoorbeeld een ideale voorziening voor jongeren. Daar kunnen ze rondhangen, gezien worden en leeftijdsgenoten ontmoeten (Meire, 2007; Noorda & Veenbaas, 2000). Sport- en speelmogelijkheden in het zicht van huizen of plekken waar veel mensen komen (winkelcentra) zijn daarom favoriet bij jongeren.

Nabijheid van voorzieningen
Een belangrijke randvoorwaarde voor gebruik is dat voorzieningen dicht bij het woonhuis van het kind zijn. Zo kunnen kinderen ze niet alleen zelfstandig bereiken, maar is de kans ook groter dat kinderen en jongeren er bekenden tegenkomen.

Kinderen en jongeren die dichter bij parken, speeltuinen en overige open ruimte wonen, bewegen gemiddeld genomen meer dan kinderen en jongeren die er verder vandaan wonen (Carlin et al., 2017; Lambert et al., 2019). Dit pleit voor het bereikbaar maken van mogelijkheden om te bewegen, spelen en sporten. Daarbij zou rekening moeten worden gehouden met de actieradius van een kind (zie hoofdstuk 6).

Loop- en fietsbaarheid
Kinderen en jongeren die in een omgeving wonen die 'wandelvriendelijker' is, bewegen meer dan kinderen die in minder wandelvriendelijke omgevingen wonen (Carlin et al., 2017). De wandelvriendelijkheid (*walkability*) wordt doorgaans bepaald door de aanwezigheid van voetpaden, nabijheid van voorzieningen, gemengd landgebruik en directheid van routes. Dergelijke omgevingen maken het niet alleen mogelijk, maar ook aantrekkelijk om te wandelen.

Toegankelijkheid
In 2019 is het SamenSpeelAkkoord gesloten, met als doel om speelplekken toegankelijk te maken voor kinderen met een beperking. De opstellers van het SamenSpeelAkkoord schatten, op basis van (grote) speeltuinen die zijn aangesloten bij NUSO,[2] dat negen van de tien speelplekken niet goed toegankelijk zijn voor kinderen met een beperking. Dat kan komen door slecht begaanbare paden, toegangshekken of doordat speelplekken alleen te gebruiken zijn als het kind kan klimmen en klauteren.

Uit een overzicht van internationale studies blijkt dat er weinig onderzoek beschikbaar is naar de toegankelijkheid en bruikbaarheid van speeltuinen voor kinderen met een beperking (Moore & Lynch, 2015). Uit de studies die wel gedaan zijn, komt naar voren dat vooral ontoegankelijke routes en een slechte ondergrond voor problemen zorgen. De voorzieningen op de

grond zijn toegankelijker, maar hebben weer minder variatie en zijn daardoor minder aantrekkelijk. Voor kinderen met een beperking is het belangrijk dat ontwerpen van speelvoorzieningen ook als speelvoorziening herkenbaar zijn, omdat ze op die manier bruikbaarder zijn.

5.3.1.2 De niet-fysieke omgeving: orgware en software

Aanwezigheid leeftijdsgenoten

De voornaamste niet-fysieke belemmerende factor voor buitenspelen is een gebrek aan vriendjes of vriendinnetjes om op de speelplek mee te spelen (Lucassen et al., 2020). Dit beeld wordt door andere gegevens bevestigd: een gebrek aan kinderen om mee buiten te spelen is voor 29 procent van de kinderen een barrière (NSO, 2019; zie bijlage 1). Hogeropgeleide ouders noemen significant vaker dat er te weinig andere kinderen zijn om mee buiten te spelen. Ook in internationale studies is bewijs gevonden voor het belang van leeftijdsgenootjes om mee te spelen (Reimers, Schoeppe, Demetriou & Knapp, 2018).

Schoon, heel en goed onderhouden

Voor kinderen is een openbare ruimte die schoon en heel is van belang. Verschillende onderzoeken tonen aan dat kinderen minder op sport- en speelplekken komen die niet goed onderhouden zijn; denk aan de aanwezigheid van hondenpoep, zwerfafval of defecte speeltoestellen (Frelier et al., 2007; Karsten & Reubsaet, 2001; Meire, 2007; Reek, 2008). Opvallend is dat meisjes relatief kritisch blijken te zijn als het gaat om het schoon en heel zijn van speelplekken (Frelier et al., 2007; Meire, 2007). Deens-Zweeds onderzoek bevestigt dat onderhoud van speeltoestellen van belang is. Verder blijkt uit dit onderzoek dat kinderen vooral afval vervelend vinden, maar dat graffiti mooi en interessant kan zijn om naar te kijken. Bij dat laatste lijkt het wel te gaan om graffiti die door een professionele artiest is gemaakt (Jansson & Lerstrup, 2021).

Het belang van de kwaliteit van een speelplek wordt onderstreept in onderzoek van Bakker et al., waaruit blijkt dat niet de hoeveelheid speelplekken, maar de kwaliteit en aantrekkelijkheid van de speelplekken bepalend zijn voor het buitenspelen (Bakker et al., 2008). Dat beeld werd door Van Lindert en Romijn bevestigd in onderzoek in Rotterdam (Van Lindert et al., 2009b).

Sociale veiligheid

Veiligheid raakt zowel de fysieke inrichting als de sociale omgeving. Gevoelens van sociale veiligheid kunnen beïnvloed worden door de inrichting van de buurt (denk aan zichtbaarheid vanuit woningen, voldoende straatverlichting) en de aanwezigheid van mensen. Vooral bij jongere kinderen is veiligheid een belangrijke factor die gerelateerd is aan het buitenspelen (NSO, 2019, zie bijlage 1). Voor ouders met een lager inkomen is het gebrek aan mogelijkheden om toezicht te houden een grotere barrière dan voor ouders met een hoger inkomen.

Andere sociale invloeden
Uit Noors onderzoek blijkt dat de fysieke inrichting van de buitenruimte minder van invloed is op de keuze om buiten in de natuur te spelen dan sociale factoren (Skar, Wold, Gundersen & O'Brien, 2016). Ook uit Nederlands onderzoek blijkt dat buitenspeelgedrag van kinderen gerelateerd kan zijn aan de sociale omgeving. Zo is vastgesteld dat kinderen in buurten met een hogere mate van sociale cohesie meer buitenspelen dan in buurten met een lagere mate van sociale cohesie (Aarts, Wendel-Vos, Van Oers, Van de Goor & Schuit, 2010).

In overeenstemming met het theoretisch raamwerk uit hoofdstuk 2 blijkt uit onderzoek dat de relatie tussen de inrichting van de buitenruimte en beweeggedrag niet eenduidig is. Vaak wordt een omgeving pas beweegvriendelijk als de sociale omgeving en de fysieke omgeving op elkaar zijn afgestemd en als de omgeving passend is voor een bepaalde bevolkingsgroep. Zo is vastgesteld dat de mate van sociale cohesie van een buurt de relatie tussen de aanwezigheid van parken en sportgedrag versterkt (Prins, Mohnen, Van Lenthe, Brug & Oenema, 2012). Jongeren die in een buurt wonen met veel parken en een hoge mate van sociale cohesie, sporten bijvoorbeeld meer dan jongeren die in een buurt wonen met veel parken en weinig sociale cohesie.

De samenstelling van de groep andere gebruikers van een speelplek kan van invloed kan zijn op het beweeggedrag van kinderen. Meisjes worden bijvoorbeeld minder actief als op dezelfde speelplek meer jongens aanwezig zijn (Reimers et al., 2018). Dat beeld is bevestigd door onderzoek naar Gelderse projecten om de openbare ruimte sportvriendelijker te maken (Reitsma & Prins, 2020). Toch kan dit worden beïnvloed. Uit onderzoek van Reitsma en Prins (2020) naar een Krajicek Playground in Ede blijkt: als er specifiek activiteitenaanbod voor meisjes wordt georganiseerd, maken meisjes in de dagen daarna ook meer gebruik van de Playground.

5.3.2 Volwassenen en ouderen
Ook voor volwassenen en ouderen kan het gebruik van de openbare ruimte verschillen afhankelijk van functie en inrichting. In deze paragraaf bespreken we eerst wat het voor volwassenen en ouderen aantrekkelijk maakt om te bewegen in de openbare ruimte en wat hierin volgens hen nog kan verbeteren. Daarna bespreken we welke (externe) factoren hun gebruik van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen beïnvloeden, onderverdeeld naar hardware en naar soft- en orgware.

5.3.2.1 Aantrekkelijkheid openbare ruimte om te bewegen
85 procent van de Nederlanders vindt dat zijn buurt voldoende mogelijkheden biedt om te bewegen en te sporten in de openbare ruimte (NSO, 2019; zie bijlage 1). De Eurobarometer laat zien dat 94 procent van de Nederlanders tevreden is met de mogelijkheden die de lokale omgeving biedt om fysiek actief te zijn (Europese Commissie, 2014). Daarmee is Nederland

Europees koploper. Een veilig gevoel op straat, goed onderhoud van de openbare ruimte en de aanwezigheid van goede verlichting zijn de drie belangrijkste aspecten die volwassenen belangrijk vinden om in de buurt meer te sporten en te bewegen (zie figuur 5.4).

Figuur 5.4 Belangrijke eigenschappen om in de buurt meer te sporten en te bewegen, percentage (zeer) belangrijk, bevolking 16 jaar en ouder (in procenten, n=1.395).

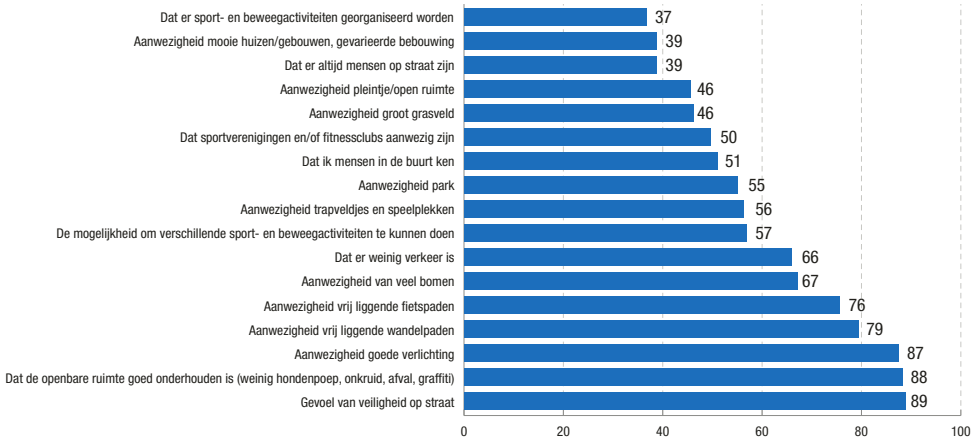

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Naar demografische kenmerken zien we enkele verschillen in de aspecten die volwassenen belangrijk vinden voor hun buurt (niet in figuur). Niet duidelijk is wat de achtergrond is van deze verschillen. Mensen met een beperking vinden de aanwezigheid van parken belangrijker dan mensen zonder beperking. Vrouwen lijken de aanwezigheid van een trapveldje en speelplekken en van vrijliggende wandelpaden belangrijker te vinden dan mannen. Mensen met een hoger maandinkomen vinden vrijliggende wandelpaden belangrijker dan mensen met een lager inkomen; dat komt overeen met het feit dat deze groep relatief veel wandelt. De mogelijkheid om verschillende sport- en spelactiviteiten te ondernemen, wordt vooral gewaardeerd door hogeropgeleiden, net als wanneer sport- en spelactiviteiten georganiseerd worden. Aanwezigheid van sport- en fitnessclubs is voor hogeropgeleiden belangrijk. Dat er mensen op straat zijn, is belangrijk voor mensen met een lager inkomen en voor mensen zonder beperking. Weinig verkeer is vooral voor mensen van 35-54 jaar belangrijk; dit houdt mogelijk verband met het feit dat deze doelgroep gemiddeld genomen vaker jonge kinderen heeft.

Gevoelens van veiligheid zijn relatief belangrijk voor vrouwen, mensen in de leeftijdsgroep 35-54 jaar en mensen zonder beperking. De aanwezigheid van goede verlichting en goed onderhoud van de openbare ruimte zijn vooral belangrijk voor vrouwen en worden belangrijker met het ouder worden. De aanwezigheid van bomen wordt vooral gewaardeerd door mensen met een beperking. De redenen voor deze verschillen zijn niet te achterhalen op basis van dit onderzoek.

Verbeteringen

In de NSO is ook gevraagd hoe de buurt nog aantrekkelijker zou kunnen worden om te bewegen of te sporten (zie figuur 5.5). Ommetjes/routes aanleggen, verlichting verbeteren en toestellen plaatsen zijn de drie meest genoemde aspecten.

Figuur 5.5 Aspecten die de buurt (nog) aantrekkelijker kunnen maken om te sporten en te bewegen, bevolking 16 jaar en ouder (in procenten, n=1.395).

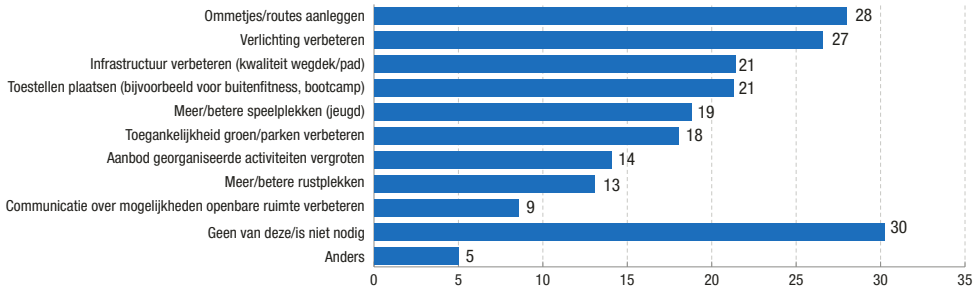

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Ook hier zien we enkele verschillen naar demografische kenmerken (niet in figuur). In vergelijking met hogeropgeleiden vinden lageropgeleiden minder vaak dat de toegankelijkheid van parken zou moeten worden verbeterd. Vrouwen vinden vaker dat er meer en betere speelplekken voor de jeugd zouden moeten komen. Hogeropgeleiden vinden vaker dat er meer ommetjes aangelegd zouden moeten worden dan lageropgeleiden. Meer en betere rustplekken worden vaker genoemd met het toenemen van de leeftijd, vooral door 65-plussers. Voor de meest verdienende groep is dit een minder relevante verbetering. Het verbeteren van het wegdek wordt vooral genoemd door mannen en door mensen met een beperking. Dat heeft mogelijk te maken met het feit dat mensen met een beperking relatief vaak een rolstoel gebruiken en de bevinding dat mannen relatief veel wielrennen.

5.3.2.2 Hardware

Een wandel- en fietsvriendelijke omgeving

Net als voor kinderen en jongeren is voor volwassenen de wandelvriendelijkheid van een buurt een belangrijke eigenschap die gerelateerd is aan meer beweeggedrag (Carlin et al., 2017). Eerder beschreven we dat de wandelbaarheid van een omgeving vooral te maken heeft met fysieke kenmerken, zoals de directheid van routes en gemengd landgebruik. Er komt steeds meer bewijs dat de effecten van deze kenmerken op het bewegen voor volwassenen deels afhangen van de aan- of afwezigheid van sociale factoren, zoals de veiligheid of sociale cohesie van een buurt (Carlin et al., 2017). Dit is wederom een bevestiging van het beeld dat een beweegvriendelijke omgeving gaat om een samenspel van factoren.

Verkeersveiligheid

Uit een overzicht van de manier waarop de omgeving kan aanzetten tot beweeggedrag, is opgemaakt dat veiligheid in veel gevallen een grondvoorwaarde is voor een omgeving om beweegvriendelijk te zijn (Prins, Ruikes & Hoekman, 2020). Denk hierbij aan vrijliggende fiets- en wandelpaden, veilige oversteekplaatsen en verlichting. Dat betekent bijvoorbeeld dat een fietspad pas goed gebruikt wordt als het veilig is om daar te fietsen.

Nabijheid van voorzieningen

Om wandelen en fietsen te stimuleren is het van belang dat bestemmingen bereikbaar zijn. Dat begint met een goed openbaarvervoersnetwerk. Mensen die in buurten wonen met een goed openbaarvervoersnetwerk, wandelen en/of fietsen meer (Carlin et al., 2017). Dat laatste is van belang omdat volwassenen die zich meer met de fiets of te voet verplaatsen gemiddeld genomen actiever zijn dan volwassenen die dat nauwelijks doen (Carlin et al., 2017). Naast goede infrastructuur voor actief transport en openbaar vervoer is het van belang dat er voldoende voorzieningen nabij zijn. De nabijheid van voorzieningen kan het gebruik van actief transport stimuleren (Salvo, Lashewicz, Doyle-Baker & McCormack, 2018). In een overzichtsstudie naar de manier waarop omgevingsveranderingen van invloed zijn op wandel- en fietsgedrag, concluderen de onderzoekers dat het verbeteren van de toegankelijkheid van fiets- en wandelpaden een van de effectiefste interventies is (Panter, Guell, Humphreys & Ogilvie, 2019).

Groen

Groen is een gewaardeerde eigenschap van een beweegvriendelijke omgeving (zie figuur 5.4). Het onderzoek naar de relatie tussen groen en beweeggedrag is wat minder eenduidig. Zo blijkt uit een overzichtsstudie van kwalitatieve onderzoeken dat esthetische eigenschappen van een omgeving, zoals groen of mooie gebouwen, invloed hebben op hoelang mensen buiten zijn (Salvo et al., 2018). Daartegenover staan Nederlandse studies waaruit geen sterke relatie tussen de aanwezigheid van groen en beweeggedrag bleek (Hogendorf, Oude Groeniger, Noordzij, Beenackers & Van Lenthe, 2020; Kramer et al., 2014).

Omgevingsveranderingen
Veel van de hiervoor genoemde mechanismen komen voort uit interventiestudies of studies naar de relatie tussen veranderingen van omgevingsfactoren en beweeggedrag. Veelal gaat het hier om fysieke veranderingen in de omgeving. In zijn algemeenheid lijkt het erop dat verbetering van de wandelbaarheid van buurten, de kwaliteit van parken en een adequate infrastructuur om te wandelen en te fietsen positieve effecten heeft op het beweeggedrag van volwassenen (Mölenberg, Panter, Burdorf & Van Lenthe, 2019a; Smith et al., z.j.; Stankov et al., 2020; Stappers, Van Kann, Ettema, De Vries & Kremers, 2018). De bewijslast voor de effecten van omgevingsveranderingen op fietsen lijkt echter groter dan de bewijslast voor wandelen (Mölenberg et al., 2019a; Stappers et al., 2018). Het toegankelijk en veilig maken van de fiets- en wandelinfrastructuur lijken effectieve ingrepen te zijn om het gebruik van de openbare ruimte te stimuleren.

De laatste jaren worden steeds meer fitnesstoestellen en beweegaanleidingen in de openbare ruimte geplaatst, passend bij een toegenomen interesse in leefstijlsporten (zie hoofdstuk 7). De bewijslast voor het effect van het plaatsen van fitnesstoestellen op beweeggedrag is echter beperkt, vooral door het geringe aantal studies en de variatie in de soorten toestellen die worden geplaatst (Jansson et al., 2019). Toch lijkt dit te wijzen op een positieve invloed op gezondheid en beweeggedrag (Jansson et al., 2019).

Beperking en omgeving
Zeker voor mensen met een beperking kan een omgeving bepalend zijn voor hoe zij kunnen bewegen en sporten. In het beperkte aantal studies dat zich hierop richt (Eisenberg, Vanderbom & Vasudevan, 2017), valt op dat de barrières die mensen met een beperking ervaren vaak met het fysieke ontwerp van de buitenruimte te maken hebben: ongelijke stoepen, verlichting en barrières op de stoep. Verder werd vastgesteld dat esthetisch aangename plekken en veiligheid belangrijke voorwaarden zijn voor het gebruik van de buitenruimte door mensen met een beperking. Daarnaast bleek de aanwezigheid van bankjes om te rusten en goed afgestelde verkeerslichten bij voetgangersoversteekplaatsen van belang te zijn.

Uit een overzichtsstudie naar de sociale participatie en mobiliteit van mensen die gebruikmaken van hulpmiddelen, blijkt dat er veel bewijs is dat de kwaliteit van de stoep en straat belangrijk is voor deze doelgroep (Bigonnesse et al., 2018). Ongelijke, smalle stoepen en een gebrek aan verlagingen van de stoeprand (doorsneden) worden het meest genoemd als barrière. Zelfs als de stoep zelf van goede kwaliteit is, kunnen tijdelijke obstakels als reclameborden een barrière zijn voor mensen die gebruikmaken van hulpmiddelen (Bigonnesse et al., 2018). Drukte op de stoep of op de straat wordt daarnaast als hinderlijk ervaren. Dit brancherapport richt zich op de openbare ruimte, maar daar houden de barrières voor mensen met een mobiliteitsbeperking niet op. Hoewel het te ver voert om hier diep op in te gaan, is ook de

toegankelijkheid van de bestemming een belangrijke reden om ergens al dan niet naartoe te gaan (Bigonnesse et al., 2018).

5.3.2.3 Software en orgware

Sociale veiligheid

Een interessant mechanisme dat in eerder onderzoek naar voren kwam, is dat veiligheid enerzijds een voorwaarde is voor een beweegvriendelijke omgeving, maar anderzijds ook een gevolg is van een beweegvriendelijke omgeving (Prins et al., 2020). Doordat mensen meer naar buiten gaan, kunnen gevoelens van veiligheid toenemen. Dat betekent dat hier, theoretisch gezien, virtueuze cirkels kunnen ontstaan waarbij omgevingen steeds aantrekkelijker worden om te bewegen doordat ze steeds veiliger aanvoelen, waardoor weer meer mensen naar buiten gaan. Uiteraard kan dit ook andersom (een vicieuze cirkel), waarbij onveilige omgevingen steeds minder veilig voelen omdat er minder mensen buiten zijn, waardoor er weer minder mensen naar buiten gaan.

Meer dan groen

Eerder in dit hoofdstuk gaven we aan dat de relatie tussen groen in de openbare ruimte en de beweeg- en sportparticipatie niet eenduidig is. Het is goed mogelijk dat alleen de aanwezigheid van groen niet voldoende is om bewegen en sporten in de openbare ruimte te bevorderen en dat deze relatie complexer in elkaar steekt. Hunter et al. concluderen dat parken pas echt goed bezocht worden, als daar ook voldoende programmatisch aanbod is (Hunter et al., 2015). Naast voldoende programmatisch aanbod kan de sociale omgeving ook van invloed zijn op de relatie tussen groen en beweeggedrag, zoals uit Nederlands onderzoek – weliswaar onder jongeren – blijkt (Prins et al., 2012). In deze studie is geen directe relatie tussen de aanwezigheid van parken en beweeggedrag ontdekt, maar als de aanwezigheid van parken samen met sociale cohesie beschouwd werd, bleek er wel een relatie te zijn. Jongeren bewegen het meest in buurten met zowel een hoge sociale cohesie als een betere beschikbaarheid van parken.

5.4 Slotbeschouwing

In dit hoofdstuk hebben we een globaal beeld geschetst van het gebruik van de openbare ruimte om te sporten en te bewegen door verschillende leeftijdsgroepen. Daarbij hebben we, waar mogelijk, onderscheid gemaakt naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, inkomen en het al dan niet hebben van een lichamelijke of verstandelijke beperking.

We zien dat een groot deel van de Nederlanders gebruikmaakt van de openbare ruimte om te bewegen en te sporten, maar sommige groepen (mensen met een beperking, migratieach-

tergrond of een lagere sociaaleconomische positie) doen dit wat minder. Dit zijn groepen die mogelijk drempels ervaren voor het gebruik van de openbare ruimte als plek om recreatief te bewegen en te sporten. Om tot een beweegvriendelijker omgeving voor iedereen te komen is het van belang om rekening te houden met de kenmerken, wensen en behoeften van alle inwoners van een buurt, wijk of plaats. In dit hoofdstuk hebben we laten zien dat veiligheid, verkeer en nabijheid van voorzieningen (winkels, school, speeltuin) voor alle doelgroepen van belang zijn en dat het op de eerste plaats stellen van voetgangers en fietsers een eerste stap is naar een beweegvriendelijker omgeving. Daarbij is ook aandacht nodig voor programmatisch aanbod en goed onderhoud van de openbare ruimte om alle groepen de mogelijkheid te geven de openbare ruimte te gebruiken als plaats om recreatief te bewegen en te sporten. Voor een inclusieve openbare ruimte is het tot slot belangrijk om burgers actief te betrekken bij de ontwikkeling van plannen, programmering en onderhoud van ruimtes die voor hen van belang zijn.

In de rest van dit hoofdstuk gaan we in op de implicaties van onze bevindingen voor beleid.

5.4.1 Meer aandacht nodig voor het 'inclusief maken' van de openbare ruimte

We zagen dat de openbare ruimte voor alle doelgroepen een belangrijke plek is om te sporten en te bewegen. Maar liefst zeven op de tien Nederlanders gebruiken de openbare ruimte minimaal maandelijks om te sporten of (recreatief) te bewegen. Tegelijkertijd zien we dat niet elke doelgroep de openbare ruimte evenveel gebruikt om te bewegen en te sporten. Bovendien verschilt het gebruik van de openbare ruimte per leeftijdsgroep. We zien dat kinderen met een migratieachtergrond en kinderen met een beperking iets minder bewegen in de openbare ruimte dan respectievelijk kinderen zonder migratieachtergrond en zonder beperking. Bij volwassenen zien we dat het van hun sociaaleconomische positie afhangt of zij de openbare ruimte gebruiken om te bewegen. Als we naar de specifieke invulling van de activiteiten kijken, wordt duidelijk dat mannen, hogeropgeleiden en mensen met een hoger inkomen de openbare ruimte relatief veel gebruiken om te bewegen en te sporten. Ouderen en mensen met een beperking gebruiken de openbare ruimte minder frequent.

We concluderen dat mensen met een beperking, mensen met een migratieachtergrond, vrouwen en mensen met een laag inkomen en/of lage opleiding minder gebruikmaken van de openbare ruimte. Dit zijn groepen die in vergelijking met de algemene bevolking een lagere algemene sport- en beweegdeelname hebben en ook in de openbare ruimte relatief weinig bewegen. We hebben ook vastgesteld dat verschillende groepen de openbare ruimte op verschillende manieren gebruiken. Mannen doen relatief vaak actieve buitensporten, in hun eentje of in kleine groepjes (denk aan hardlopen en fietsen), vrouwen doen relatief vaak in groepen fitnessactiviteiten, ouderen wandelen, kinderen spelen en voor jongeren is de openbare ruimte een sociale ontmoetingsplaats.

Gezien deze verschillen in gebruik en de wijze waarop verschillende groepen gebruik willen maken van de openbare ruimte, is het belangrijk dat er in beleid om de openbare ruimte beweegvriendelijker te maken aandacht is voor de verschillen tussen groepen in behoefte en gebruik. Moore en Lynch geven bijvoorbeeld aan dat het van belang is om kinderen met een beperking bij het ontwerp van speelplekken te betrekken, om deze speelplekken ook voor hen geschikt te maken (Moore & Lynch, 2015). In het algemeen zou het, bij trajecten om de omgeving beweegvriendelijker te maken, goed zijn om te starten met participatieve (onderzoeks)trajecten, waarbij een representatieve doorsnede van de bevolking wordt betrokken. De uitkomst van een dergelijk proces biedt aanknopingspunten om de verschillen in beweeg- en sportparticipatie tussen bevolkingsgroepen te verkleinen. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat een investering in een calisthenicspark minder oplevert dan het aanstellen van een buurtsportcoach die programmatisch aanbod voor ouderen ontwikkelt.

5.4.2 Bevorder een loop- en fietsvriendelijke omgeving door te letten op veiligheid, verkeer en nabijheid

Uiteraard is een speeltuin relevanter voor het beweeggedrag van kinderen dan voor dat van ouderen, maar op hoofdlijnen verschillen de eisen die de verschillende doelgroepen aan een openbare ruimte stellen niet noemenswaardig. De thema's veiligheid, verkeer en nabijheid van voorzieningen worden door alle groepen als belangrijk gezien. Dit zijn bevindingen die overeenkomen met ander onderzoek naar bewegen in de Nederlandse openbare ruimte (Prins et al., 2020; Ruikes & Schots, 2020). Een veilige omgeving met goede infrastructuur voor lopen en fietsen en bereikbare voorzieningen valt te typeren als een loop- en fietsvriendelijke omgeving. Met deze ingrepen in de hardware van de openbare ruimte kunnen beleidsmakers en projectontwikkelaars bijdragen aan het realiseren van een beweegvriendelijker omgeving.

Zowel sociale veiligheid als verkeersveiligheid lijken voorwaarden te zijn om naar buiten te gaan om recreatief te bewegen en te sporten, vooral voor jonge kinderen, vrouwen en mensen in de leeftijdsgroep 35-54 jaar. Investeren in veiligheid en bevordering van gevoelens van veiligheid is daarom van belang. Dat kan bijvoorbeeld gaan om het aanleggen van verlichting, het verwijderen van sporen van vandalisme en het creëren van een plek waar jongeren kunnen samenkomen. Daarnaast kan investeren in een beweegvriendelijker omgeving ook bijdragen aan veiligheid: een veiliger omgeving is een beweegvriendelijker omgeving, en een beweegvriendelijker omgeving is een veiliger omgeving (Prins et al., 2020).

Het is goed om te beseffen dat we het, zeker als het om sociale veiligheid gaat, hebben over gevoelens van veiligheid en onveiligheid. Die gevoelens kunnen per individu verschillen. Zeker als het doel is om te komen tot een inclusieve openbare ruimte, is het daarom van belang om na te gaan hoe veilig verschillende groepen zich in de buurt voelen: kinderen, ouderen, mensen met een migratieachtergrond, mannen, vrouwen, mensen met een LHBTI-achtergrond, enzovoort.

5.4.3 Zet voetgangers en fietsers op de eerste plaats bij (her)ontwikkeling

Veel volwassenen noemen een goede wandel- en fietsinfrastructuur als belangrijke aspecten om te bewegen en te sporten. Als verbeterpunt wordt ook het aanleggen van ommetjes genoemd. Daarnaast vinden volwassenen het prettig als er minder verkeer is. In wetenschappelijke literatuur komt naar voren dat het verbeteren van de fiets- en wandelinfrastructuur een effectieve bijdrage kan leveren aan het beweeggedrag in de openbare ruimte.

Het concept 'wandelbaarheid' gaat niet voor niets uit van een combinatie van efficiënte infrastructuur en gemengd landgebruik. Deze combinatie maakt het voor mensen aantrekkelijker om te voet of met de fiets naar bestemmingen te reizen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat uit dit hoofdstuk het belang van de nabijheid van voorzieningen blijkt. We hebben aanwijzingen gevonden voor het belang van de nabijheid van winkels, speeltuinen en openbaar vervoer. Mensen die in buurten wonen waar dergelijke voorzieningen dichtbij en te voet of met de fiets bereikbaar zijn, bewegen gemiddeld genomen meer.

Al met al duiden deze bevindingen erop dat het aan te bevelen is de voetganger en fietser op de eerste plaats te zetten bij het (her)inrichten van de openbare ruimte. Daarbij zou het STOP-principe kunnen worden toegepast: Stappers, Trappers, OV, Personenvervoer. Het inrichten van een dergelijke omgeving is een eerste stap naar het realiseren van een beweegvriendelijker omgeving; de tweede stap is onderhoud van de openbare ruimte.

5.4.4 Denk na over programmatisch aanbod

Hoewel beweegactiviteiten voor volwassenen geen voorname factor zijn om te bewegen en te sporten in de openbare ruimte, kunnen deze wel degelijk het gebruik van de openbare ruimte bevorderen. We hebben gezien dat parken waar activiteiten worden georganiseerd beter worden gebruikt. Denk hierbij aan buurtsportcoaches die activiteiten organiseren, een hardloopgroep die vanaf een locatie vertrekt of een speelcoach die spellen begeleidt op een playground. Daarnaast blijkt uit verschillende onderzoeken dat meisjes wel gebruik willen maken van sport- en spelfaciliteiten in de openbare ruimte, maar dat ze dat niet doen als er veel jongens zijn. Door programmering van specifieke activiteiten voor meisjes kan dit gebruik onder hen worden gestimuleerd.

5.4.5 Bezuinig niet op onderhoud

Hoewel de eisen aan de openbare ruimte niet noemenswaardig verschillen tussen verschillende leeftijdsgroepen, kunnen de gevolgen van deze eisen voor deze groepen wel verschillen. Voor mensen die kwetsbaarder zijn, zoals sommige ouderen of mensen met een beperking, kunnen de barrières die een omgeving kan opwerpen grotere gevolgen hebben voor hun beweeggedrag dan voor minder kwetsbare mensen. Stoeptegels die scheef liggen, een onderbreking van het pad naar het speeltoestel of een reclamebord op de stoep zijn voor mensen

zonder fysieke beperking hooguit vervelend. Voor mensen met een fysieke beperking kunnen deze obstakels barrières vormen voor het gebruik van de ruimte. Bij het plannen, inrichten en onderhouden van de buitenruimte moet daarom, bij voorkeur vooraf, rekening worden gehouden met deze doelgroep. Naleving van het VN-verdrag Handicap maakt deze taak voor gemeenten nog dwingender. Hier wordt ook het belang van goed onderhoud (orgware) zichtbaar. Enkel het inrichten van sport- en beweegvoorzieningen (hardware) en aanbod (software) is niet voldoende.

5.5 Noten

1. Sportief bewegen (of sportief-recreatieve activiteiten) betreft verschillende vormen van sport, spel en andere soorten recreatief gedrag. De focus ligt dus niet op functioneel bewegen, zoals wandelen of fietsen naar het werk, naar de winkel of naar school.
2. NUSO is een brancheverenigingdie zich inzet voor het behoud van speeltuinen die in beheer van een buurt zijn. NUSO heeft een verregaande samenwerking met Jantje Beton.

5.6 Literatuur

- Aarts, M.-J., Wendel-Vos, W., Oers, H.A.M. van, Goor, I.A.M. van de & Schuit, A.J. (2010). 'Environmental Determinants of Outdoor Play in Children', in: *American Journal of Preventive Medicine*. 39(3), 212-219. doi.org/10.1016/j.amepre.2010.05.008.
- Bakker, I., Vries, S. de, Boogaard, C. van den, Hirtum, W. van, Joore, J. & Jongert, M. (2008). *Playground van de toekomst: succesvolle speelplekken voor basisscholieren*. Leiden: TNO.
- Bigonnesse, C., Mahmood, A., Chaudhury, H., Mortenson, W.B., Miller, W.C. & Martin Ginis, K.A. (2018). 'The role of neighborhood physical environment on mobility and social participation among people using mobility assistive technology', in: *Disability and Society*. 33(6), 866-893. doi.org/10.1080/09687599.2018.1453783.
- Boonzajer Flaes, S.A.M., Chinapaw, M.J.M., Koolhaas, C.M., Mechelen, W. van & Verhagen, E.A.L.M. (2016). 'More children more active: Tailored playgrounds positively affect physical activity levels amongst youth', in: *Journal of Science and Medicine in Sport*. 19(3), 250-254. doi.org/10.1016/j.jsams.2015.03.001.
- Calogiuri, G. & Elliott, L.R. (2017). 'Why Do People Exercise in Natural Environments? Norwegian Adults' Motives for Nature-, Gym-, and Sports-Based Exercise', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 14(4). doi.org/10.3390/ijerph14040377.

- Carlin, A., Perchoux, C., Puggina, A., Aleksovska, K., Buck, C., Burns, C., Cardon, G., Chantal, S., Ciarapica, D., Condello, G., Coppinger, T., Cortis, C., D'Haese, S., De Craemer, M., Di Blasio, A., Hansen, S., Iacoviello, L., Issartel, J., Izzicupo, P., Jaeschke, L., Kanning, M., Kennedy, A., Lakerveld, J., Ling, F.C.M., Luzak, A., Napolitano, G., Nazare, J.A., Pischon, T., Polito, A., Sannella, A., Schulz, H., Sohun, R., Steinbrecher, A., Schlicht, W., Ricciardi, W., Macdonncha, C., Capranica, Laura & Boccia, S. (2017). 'A life course examination of the physical environmental determinants of physical activity behaviour: A "Determinants of Diet and Physical Activity" (DEDIPAC) umbrella systematic literature review', in: *PLOS ONE*. 12(8), 1-26. doi.org/10.1371/journal.pone.0182083.
- Deelen, I., Ettema, D. & Kamphuis, C.B.M. (2018). 'Sports participation in sport clubs, gyms or public spaces: How users of different sports settings differ in their motivations, goals, and sports frequency', in: *PLOS ONE*. 13(10), e0205198. doi.org/10.1371/journal.pone.0205198.
- Dellas, V., Dool, R. van den & Collard, D. (2018). *Ontwikkeling buitenspelen bij kinderen in Nederland*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Dool, R. van den (2019). *Deelname aan sport en bewegen door ouderen*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Dool, R. van den, Dellas, V., Heijnen, E., Lycklama, T., Perdok, A. & Meekes, S. (2020). *De inclusieve buitenruimte: behoeftenonderzoek naar sport en recreatie van inwoners in Zuid-Holland*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Eck, M. van & Davids, A. (2018). *Sport en bewegen in de openbare ruimte. Het gebruik van de openbare ruimte voor beweegactiviteiten*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Eisenberg, Y., Vanderbom, K.A. & Vasudevan, V. (2017). 'Does the built environment moderate the relationship between having a disability and lower levels of physical activity? A systematic review', in: *Preventive Medicine*. 95, S75-S84. doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.07.019.
- Europese Commissie (2014). *Special Eurobarometer 412: Sport and Physical Activity* (Issue December 2013). doi.org/10.1007/978-1-137-06127-0.
- Frelier, M., Janssens, J., Schendel, M. van, Meulen, R. van der & Luijt, R. (2007). *Wat beweegt kinderen? Een onderzoek naar het sport- en beweeggedrag van kinderen*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hecke, L. Van, Verhoeven, H., Clarys, P., Dyck, D., Weghe, N. Van De, Baert, T., Deforche, B. & Cauwenberg, J. Van (2018). 'Factors related with public open space use among adolescents: A study using GPS and accelerometers', in: *International Journal of Health Geographics*. 17(1), 1-16. doi.org/10.1186/s12942-018-0123-2.
- Heijden-Brinkman, A. von, Dool, R. van den, Lindert, C. van & Breedveld, K. (2013). *(On)beperkt sportief 2013 : monitor sport- en beweegdeelname van mensen met een handicap*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

- Hogendorf, M., Oude Groeniger, J., Noordzij, J.M., Beenackers, M.A. & Lenthe, F.J. van (2020). 'Longitudinal effects of urban green space on walking and cycling: A fixed effects analysis', in: *Health & Place*. 61, 102264. doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102264.
- Hunter, R.F., Christian, H., Veitch, J., Astell-Burt, T., Hipp, J.A. & Schipperijn, J. (2015). 'The impact of interventions to promote physical activity in urban green space: A systematic review and recommendations for future research', in: *Social Science and Medicine*. 124, 246-256. doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.11.051.
- Jansson, A.K., Lubans, D.R., Smith, J.J., Duncan, M.J., Haslam, R. & Plotnikoff, R.C. (2019). 'A systematic review of outdoor gym use: Current evidence and future directions', in: *Journal of Science and Medicine in Sport*. 22(12), 1335-1343. doi.org/10.1016/j.jsams.2019.08.003.
- Jansson, M. & Lerstrup, I. (2021). 'Children's perspectives on green space management in Sweden and Denmark', in: M. Khan, S. Bell & J. Wood (red.). *Place, Pedagogy and Play. Participation, Design and Research with Children*. Londen: Routledge.
- Jonge, M. de & Lindert, C. van (2020). *Het sport- en beweeggedrag van kinderen met een beperking*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Kantar Public (2018). Barrières die ouders ervaren bij het buiten laten spelen van hun kinderen. Amsterdam: Kantar Public.
- Karsten, L. & Reubsaet, K. (2001). *Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte verkend*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Kramer, D., Droomers, M., Jongeneel-Grimen, B., Wingen, M., Stronks, K. & Kunst, A.E. (2014). 'The impact of area-based initiatives on physical activity trends in deprived areas; a quasi-experimental evaluation of the Dutch District Approach', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 11(1), 1-10. doi.org/10.1186/1479-5868-11-36.
- Lambert, A., Vlaar, J., Herrington, S. & Brussoni, M. (2019). 'What Is the Relationship between the Neighbourhood Built Environment and Time Spent in Outdoor Play? A Systematic Review', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16(20), 3840. doi.org/10.3390/ijerph16203840.
- Li, C. & Seymour, M. (2019). 'Children's perceptions of neighbourhood environments for walking and outdoor play', in: *Landscape Research*. 44(4), 430-443. doi.org/10.1080/01426397.2018.1460336.
- Lindert, C. van, Frelier, M. & Nielander, D. (2009a). *Gebruik en effecten van openbare sport- en speelruimte gemeente Almere*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Lindert, C. van, Romijn, D. & Cevaal, A. (2009b). *Sport, een verdiende plek in de wijk*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Lindert, C. van, Jonge, M. de & Balk, L. (2020). *Ontmoetingen tussen sporters met en zonder verstandelijke beperking: 1-meting #PlayUnified*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Lucassen, J.M.H., Singh, A.S., Heijnen, E. & Slot-Heijs, J.J. (2020). *Buitenspelen 2020: een verkenning van het beleid in Nederland en Europa*. Utrecht: Mulier Instituut.

- Meire, J. (2007). 'Qualitative research on children's play: a review of recent literature', in: T. Jabor & J. van Gild (red.). *Several Perspectives on Children's Play. Scientific Reflections for Practicioners* (p.27-78). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Ministerie van VWS (2018a). *Nationaal Sportakkoord. Sport Verenigt Nederland*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Ministerie van VWS (2018b). *Programma VN-verdrag Onbeperkt meedoen! Implementatie VN-verdrag inzake de rechten van personen met een beperking*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Mölenberg, F.J.M., Panter, J., Burdorf, A. & Lenthe, F.J. van (2019a). 'A systematic review of the effect of infrastructural interventions to promote cycling: strengthening causal inference from observational data', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 16(1), 93. doi.org/10.1186/s12966-019-0850-1.
- Mölenberg, F.J.M., Noordzij, J.M., Burdorf, A. & Lenthe, F.J. van (2019b). 'New physical activity spaces in deprived neighborhoods: Does it change outdoor play and sedentary behavior? A natural experiment', in: *Health & Place*. 58, 102151. doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102151.
- Moore, A. & Lynch, H. (2015). 'Accessibility and usability of playground environments for children under 12: A scoping review', in: *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 22(5), 331-344. doi.org/10.3109/11038128.2015.1049549.
- Noorda, J. & Veenbaas, R. (2000). *Hangplekken – een nieuwe rage? Handleiding voor jongeren-ontmoetingsplekken en lokaal jeugdbeleid*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Panter, J., Guell, C., Humphreys, D. & Ogilvie, D. (2019). 'Title: Can changing the physical environment promote walking and cycling? A systematic review of what works and how', in: *Health and Place*. 58(July), 102161. doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102161.
- Pollard, T.M. & Wagnild, J.M. (2017). 'Gender differences in walking (for leisure, transport and in total) across adult life: a systematic review', in: *BMC Public Health*. 17(1), 341. doi.org/10.1186/s12889-017-4253-4.
- Prins, R.G., Mohnen, S.M., Lenthe, F.J. van, Brug, J. & Oenema, A. (2012). 'Are neighbourhood social capital and availability of sports facilities related to sports participation among Dutch adolescents?', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 9. doi.org/10.1186/1479-5868-9-90.
- Prins, R.G., Ruikes, D. & Hoekman, R. (2020). *Werkzame elementen van de beweegvriendelijke omgeving*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Reek, M. (2008). *Gezonde wijken voor kinderen: de relatie tussen fysieke kenmerken van de woonomgeving en gezond beweeggedrag van kinderen van 10-12 jaar* (afstudeeronderzoek). Delft: TU Delft.
- Reimers, A., Schoeppe, S., Demetriou, Y. & Knapp, G. (2018). 'Physical Activity and Outdoor Play of Children in Public Playgrounds—Do Gender and Social Environment Matter?', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 15(7), 1356. doi.org/10.3390/ijerph15071356.

- Reitsma, M. & Prins, R.G. (2020). *Een sportvriendelijke omgeving in Gelderland. Twaalf Gelderse projecten om de openbare ruimte sportvriendelijker te maken*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Remmers, T., Broeren, S.M.L., Renders, C.M., Hirasing, R.A., Grieken, A. van & Raat, H. (2014). 'A longitudinal study of children's outside play using family environment and perceived physical environment as predictors', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 11(1), 1-9. doi.org/10.1186/1479-5868-11-76.
- Remmers, T., Thijs, C., Ettema, D., Vries, S. de, Slingerland, M. & Kremers, S. (2019). 'Critical Hours and Important Environments: Relationships between Afterschool Physical Activity and the Physical Environment Using GPS, GIS and Accelerometers in 10–12-Year-Old Children', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16(17), 3116. doi.org/10.3390/ijerph16173116.
- Ruikes, D. & Schots, M. (2020). *Belangrijke buurtkenmerken voor een beweegvriendelijke omgeving*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Salvo, G., Lashewicz, B.M., Doyle-Baker, P.K. & McCormack, G.R. (2018). 'Neighbourhood built environment influences on physical activity among adults: A systematized review of qualitative evidence', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 15(5). doi.org/10.3390/ijerph15050897.
- Skar, M., Wold, L.C., Gundersen, V. & O'Brien, L. (2016). 'Why do children not play in nearby nature? Results from a Norwegian survey', in: *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*. 16(3), 239-255. doi.org/10.1080/14729679.2016.1140587.
- Smith, M., Hosking, J., Woodward, A., Witten, K., Macmillan, A., Field, A., Baas, P. & Mackie, H. (z.j.). 'Systematic literature review of built environment effects on physical activity and active transport – an update and new findings on health equity', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 14(1):158. doi.org/10.1186/s12966-017-0613-9.
- Stankov, I., Garcia, L.M.T., Mascolli, M.A., Montes, F., Meisel, J.D., Gouveia, N., Sarmiento, O.L., Rodriguez, D.A., Hammond, R.A., Caiaffa, W.T. & Diez Roux, A.V. (2020). 'A systematic review of empirical and simulation studies evaluating the health impact of transportation interventions', in: *Environmental Research*. 186, 109519. doi.org/10.1016/j.envres.2020.109519.
- Stappers, N.E.H., Kann, D.H.H. van, Ettema, D., Vries, N.K. de & Kremers, S.P.J. (2018). 'The effect of infrastructural changes in the built environment on physical activity, active transportation and sedentary behavior – A systematic review', in: *Health and Place*. 53(July), 135-149. doi.org/10.1016/j.healthplace.2018.08.002.
- Thompson Coon, J., Boddy, K., Stein, K., Whear, R., Barton, J. & Depledge, M.H. (2011). 'Does participating in physical activity in outdoor natural environments have a greater effect on physical and mental wellbeing than physical activity indoors? A systematic review', in: *Environmental Science and Technology*. 45(5), 1761-1772. doi.org/10.1021/es102947t.

- Twohig-Bennett, C. & Jones, A. (2018). 'The health benefits of the great outdoors: A systematic review and meta-analysis of greenspace exposure and health outcomes', in: *Environmental Research*. 166(June), 628-637. doi.org/10.1016/j.envres.2018.06.030.
- Wijtzes, A.I., Jansen, W., Bouthoorn, S.H., Pot, N., Hofman, A., Jaddoe, V.W.V & Raat, H. (2014). 'Social inequalities in young children's sports participation and outdoor play', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 11(1), 155. doi.org/10.1186/s12966-014-0155-3.

6 Buitenspelen in Nederland

» Vicky Dellas, Amika Singh & Rick Prins

6.1 Inleiding

Buitenspelen krijgt steeds meer aandacht, en vaak wordt de vraag gesteld of onze kinderen nog wel voldoende buitenspelen. In verschillende media verschijnen berichten dat kinderen minder tijd besteden aan buitenspelen dan vroeger en wordt bepleit dat dit moet veranderen (NOS, 2018; Van de Wier, 2019; Sitanala, 2018; Van Gaalen, 2019). Met de komst van het Nationaal Sportakkoord en het SamenSpeelAkkoord staat buitenspelen tevens hoog op de politieke agenda en is er vanuit de Tweede Kamer behoefte aan kennisontwikkeling over buitenspelen (Lucassen, Singh, Heijnen & Slot-Heijs, 2020). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat buitenspelen positieve effecten heeft op de fysieke, cognitieve, psychische en sociaal-emotionele gezondheid en ontwikkeling van kinderen.

Zo blijkt uit onderzoek van Fjørtoft (2004) een positieve relatie tussen buitenspelen in een natuurlijke omgeving en motorische vaardigheden, balans en coördinatie. Als kinderen buitenspelen, worden verschillende cognitieve vaardigheden gestimuleerd, zoals creativiteit (Brussoni et al., 2015), ruimtelijk inzicht (Burdette & Whitaker, 2005), geheugen en concentratie (McMillan, 2014). Verder bevordert buitenspelen de emotieregulatie (McMillan, 2014) en de veerkracht (Brussoni et al., 2015) van kinderen en vermindert het stress (McCurdy, Winterbottom, Mehta & Roberts, 2010). Bovendien bewegen kinderen die veel buitenspelen gemiddeld genomen meer (Cleland et al., 2008). Het is dan ook niet verwonderlijk dat kinderen die meer buiten bewegen vaker voldoen aan de beweegrichtlijn (Dellas, Van den Dool & Collard, 2018; Klauw, Schokker, Slinger & Verheijden, 2012).

Buitenspelen is een actueel en belangrijk thema dat aandacht verdient in het kader van bewegen in de openbare ruimte. Het doel van dit hoofdstuk is het beschrijven van buitenspelen, van de hoeveelheid tijd die kinderen daaraan besteden tot de invloed die de leefomgeving daarop heeft en de manier waarop buitenspelen kan worden gestimuleerd via beleid. Eerst presenteren we trends in buitenspelen en reflecteren we op de rol van buitenspelen in de huidige maatschappij. Vervolgens gaan we in op de invloed van sociale en fysieke omgevingsfactoren op de mate waarin kinderen buitenspelen. Daarna geven we verschillende soorten speelplekken in Nederland weer, gevolgd door een paragraaf over het onderhoud daarvan, de activiteiten die op speelplekken worden georganiseerd en landelijke of lokale buitenspeel-

activiteiten in het algemeen. Nadat we hebben ingezoomd op nationaal beleid over buitenspelen, sluiten we het hoofdstuk af door kansen te belichten om buitenspelen te stimuleren.

In dit hoofdstuk definiëren we buitenspelen als het in de vrije tijd ontdekken, manipuleren en experimenteren (Staempfli, 2009; Dyment & Bell, 2008), in de buitenlucht en in een natuurlijke omgeving zoals bos of grasland of in een bebouwde omgeving zoals een (speel)tuin, een speelplek of met speeltoestellen (Mergen, 2003). Hoewel buitenspelen tijdens schooltijd en de kinderopvang/bso zeker bij het buitenspelen in zijn geheel hoort, nemen we dit nu niet mee, omdat hier niet altijd sprake is van vrij toegankelijke openbare ruimte.

6.2 Deelname: Hoeveel en waar spelen kinderen buiten?

Verschillende organisaties (zie bijlage 1) verzamelen data over de tijd dat kinderen aan buitenspelen besteden. Daarin is een kleine verschuiving te zien in het aantal dagen dat kinderen buitenspelen (Dellas et al., 2018). Het percentage kinderen dat vijf dagen per week of meer buitenspeelt, is gedaald van 75 procent naar 72 procent (zie figuur 6.1). Het percentage kinderen dat drie tot vier dagen per week buitenspeelt, stijgt daardoor.

Figuur 6.1 Aantal dagen per week dat kinderen in Nederland buitenspelen, 2006-2014 (4-11 jaar, in procenten, n=2969).

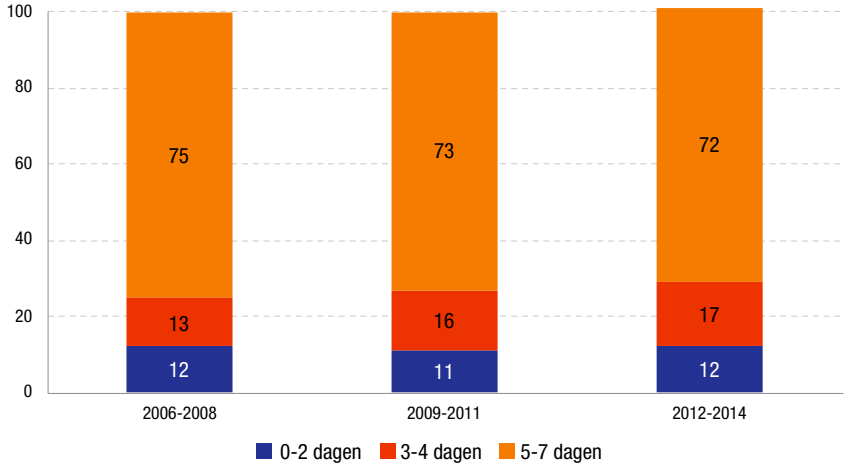

Bron: OBiN, 2006-2014; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

In figuur 6.2 is te zien dat kinderen volgens hun ouders in de zomer aanzienlijk meer buitenspelen (gemiddeld zeventien uur per week) dan in de winter (gemiddeld acht uur per week). Dit kan deels worden verklaard doordat het in de winter minder lang licht is. Het is ook aannemelijk dat slechte weersomstandigheden een barrière vormen voor kinderen (en hun ouders die toezicht houden) om buiten te spelen.

Figuur 6.2 Aantal uren per week dat kinderen (4-11 jaar) buitenspelen volgens ouders, in de zomer- en winterperiode (in procenten, n=751).

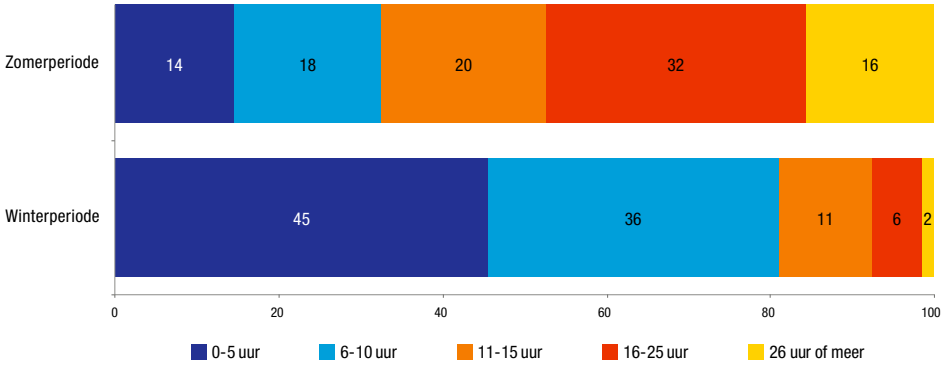

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Kinderen spelen voornamelijk buiten in de (eigen) tuin (65%), op de stoep/in de buurt (51%) en in een speeltuin met voorzieningen (45%)(Jantje Beton, 2019).

Buitenspelen concurreert met activiteiten binnenshuis. In figuur 6.3 is te zien dat kinderen de top drie van de binnenactiviteiten vaker dagelijks tot wekelijks uitvoeren dan de buitenactiviteiten.

Figuur 6.3 Top drie van de binnen- en buitenactiviteiten waaraan kinderen (4-11 jaar) deelnemen, volgens hun ouders (in procenten, n=751).

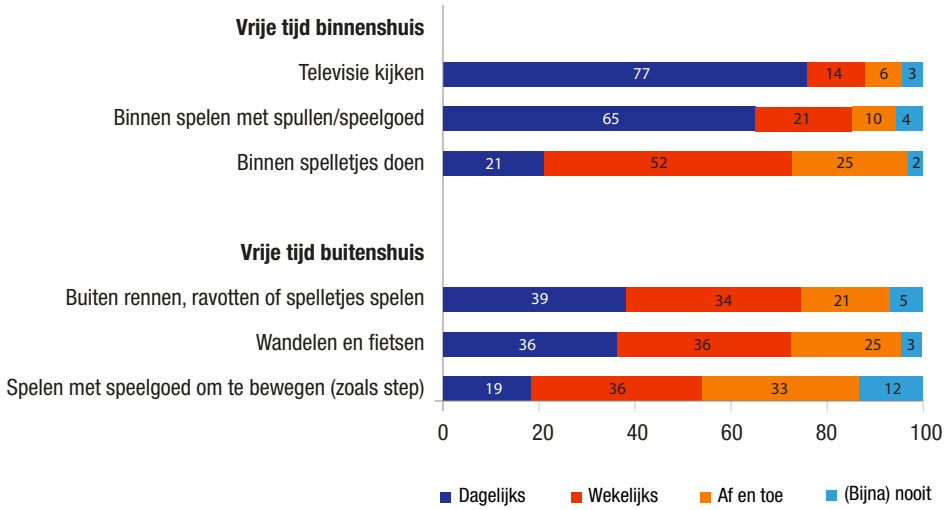

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

6.2.1 Mogelijke impact van maatschappelijke ontwikkelingen op deelname

6.2.1.1 Verstedelijking

Steden worden wereldwijd steeds drukker en groter, ook in Nederland. Meer dan de helft van de wereldbevolking woont in een stad en naar verwachting zal dit stijgen tot twee derde (66%) in 2050 (Block, 2015). Dit resulteert in dichte bebouwing en toegenomen (verkeers)drukte op straat, waardoor de mogelijkheden tot buitenspelen voor stadskinderen beperkter worden (De Vries, Bakker, Van Overbeek, Boer & Hopman-Rock, 2005). Kinderen in sterk stedelijke gebieden spelen dan ook minder buiten (Timmermans, Meinema & Snel, 2013; Snel, 2011; zie figuur 6.4).

Figuur 6.4 Aantal uur per week dat kinderen (4-11 jaar) in Nederland buitenspelen en/of lichamelijk actief zijn, naar stedelijkheid, 2018 (in uren, n=923).

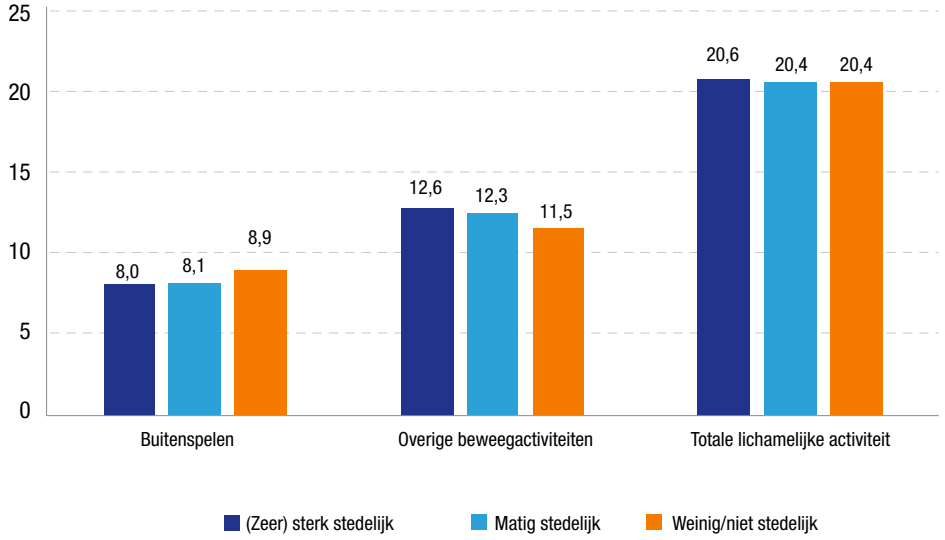

Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS i.s.m. RIVM, 2018; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

6.2.1.2 Digitalisering

Door de opkomst van schermen kunnen kinderen digitale spellen spelen en hun sociale contacten via digitale kanalen onderhouden. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de tijd die kinderen doorbrengen achter televisie, computer en tablet, ten koste gaat van andere activiteiten, zoals buitenspelen (Clements, 2004; Rideout, Foehr & Roberts, 2010; Singer, Singer, D'Agnostino & DeLong, 2009; Burdette & Whitaker, 2005). Volgens de helft van de ouders (50%) geeft hun kind de voorkeur aan digitale speelmogelijkheden boven buitenspelen (Jantje Beton, 2019).

Schermgerelateerde activiteiten domineren in de top vijf (zie figuur 6.5) van een lijst van tien buitenspeel- en drie schermactiviteiten van kinderen van 4 tot en met 11 jaar. Kanttekeningen hierbij zijn dat er geen zicht is op de hoeveelheid tijd die kinderen aan de genoemde activiteiten besteden en dat het onderzoek in het najaar is uitgevoerd.

Figuur 6.5 Top vijf (van de dertien) buitenspeel- en schermgerelateerde activiteiten waaraan kinderen (4-11 jaar) dagelijks tot wekelijks deelnemen, volgens hun ouders (in procenten, n=751).

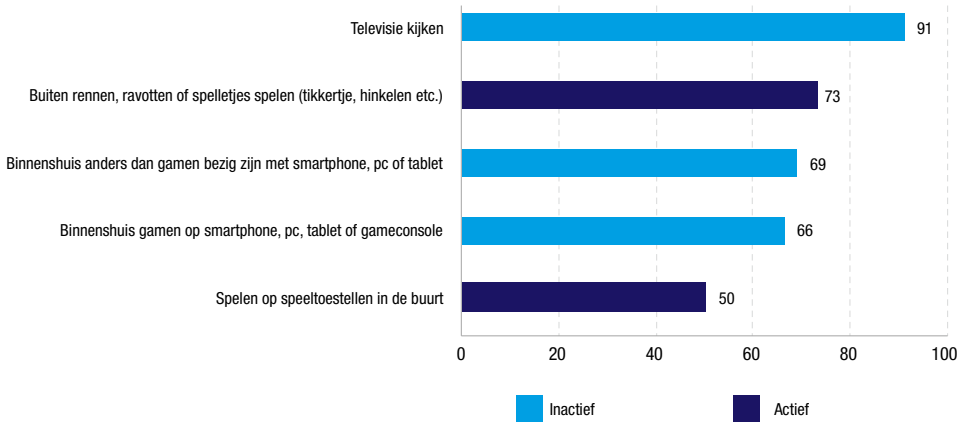

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

6.2.1.3 Veranderend arbeidsethos

Het aantal tweeverdieners met kinderen is van 69 procent in 2005 gestegen naar 76 procent in 2015, terwijl het percentage tweeverdieners zonder kinderen in deze periode gelijk is gebleven (77%)(Jongen, De Boer & Koot, 2018). Deze toename kan worden verklaard door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen (Portegijs & Van den Brakel, 2016). Mensen besteden wekelijks meer tijd aan (over)werk, zorg en opleiding: dit is gestegen van 44 uur in 1985 naar 50 uur in 2005 (Roeters, 2018).

Als beide ouders werken en daar over het algemeen veel tijd aan besteden, gaan kinderen vaker en langer naar de opvang. Zo brengen de afgelopen jaren steeds meer kinderen een deel van hun vrije tijd op de buitenschoolse opvang (bso) door. Waar in 2007 nog 252.810 kinderen in de leeftijd tussen de 4 en 12 jaar naar de bso gingen, is dit aantal bijna verdubbeld naar 503.980 in 2018. Anno 2018 brengen kinderen gemiddeld ongeveer 37 uur per maand op de bso door (CBS Statline, 2020; Ministerie van SZW, 2018).[1] Van de kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 7 jaar gaat twee vijfde (40%) wekelijks naar de kinderopvang. In de leeftijd van 8 tot en met 11 jaar is dat een kwart (26%). Hoewel de mogelijkheid tot buitenspelen ook aanwezig is bij de bso en kinderdagopvang, is deze wel afhankelijk van verschillende factoren, zoals een geschikte buitenruimte en een begeleider met affiniteit voor bewegen (Wargers, Slot-Heijs & Dellas, 2020).

Op basis van deze trends is het aannemelijk dat ouders en hun kinderen minder vrije tijd met elkaar doorbrengen. De hoeveelheid tijd die overblijft om samen activiteiten te ondernemen, is beperkt en de mogelijkheid bestaat dat ouders, en daarmee kinderen, deze tijd met andere activiteiten invullen dan met buitenspelen.

In figuur 6.6 is zichtbaar dat kinderen in driekwart (76%) van de gevallen op eigen initiatief buitenspelen en slechts in een vijfde van de gevallen (21%) op initiatief van de ouder(s).

Figuur 6.6 Initiatiefnemer voor het buitenspelen van het kind (4-11 jaar), volgens hun ouders (in procenten, n=751).

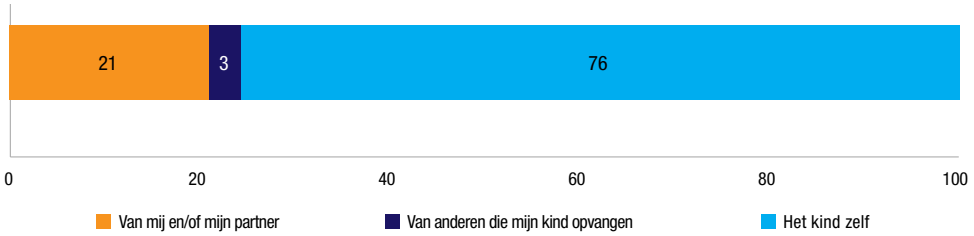

Bron: Nationaal Sportonderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Daarnaast zijn de verwachtingen van de prestaties van kinderen veranderd (Curran & Hill, 2019; Vermeulen, 2018). Kinderen besteden meer tijd aan het vervullen van verwachtingen als goed zijn in sport of een instrument kunnen bespelen, wat ten koste kan gaan van hun vrije tijd en daarmee de tijd die ze kunnen besteden aan buitenspelen. Dit is een zorgwekkende ontwikkeling, omdat kinderen, net als volwassenen, moeten herstellen van gestructureerde routines (Pellegrini & Bohn, 2005). Dit kan bijvoorbeeld door buiten te spelen, tv te kijken of te gamen.

6.3 Hardware: speelplekken in de openbare ruimte

Momenteel ontbreekt een goed overzicht van alle speeltuinen en speelplekken in Nederland. Wel zijn cijfers over het aantal Cruyff Courts (n=150), Special Cruyff Courts[2] (n=73), Krajicek Playgrounds (n=96) en Schoolpleinen 14 (n=494) beschikbaar. Het aantal verschilt sterk per provincie (zie tabel 6.1). De speelplekken bevinden zich voornamelijk in buurten met een lage

sociaaleconomische status. Op de Cruyff Courts zijn dagelijks 6.800 kinderen actief. Hiervan is het merendeel (80%) jongen (USBO, Advies Utrecht, Substance & Johan Cruyff Foundation, 2018). Verder telt Nederland ongeveer 540 speeltuinverenigingen die bij het NUSO[3] zijn aangesloten, waar jaarlijks ongeveer 8 miljoen volwassenen en kinderen gebruik van maken en 150.000 gezinnen lid van zijn (NUSO, z.d.).

Tabel 6.1 Overzicht (Special) Cruyff Courts, Krajicek Playgrounds en Schoolpleinen 14 in Nederland, naar provincie.

Provincie	Cruyff Court	Speciaal Cruyff Court	Krajicek Playground	Schoolplein 14	Totaal
Drenthe	2	0	2	12	16
Flevoland	4	0	1	6	11
Friesland	2	2	2	22	28
Gelderland	17	18	10	51	96
Groningen	4	2	3	6	15
Limburg	9	2	1	16	28
Noord-Brabant	28	18	9	77	132
Noord-Holland	31	10	13	118	172
Overijssel	12	3	5	29	49
Utrecht	9	4	8	32	53
Zeeland	1	2	1	8	12
Zuid-Holland	31	12	41	117	201
Totaal	**150**	**73**	**96**	**494**	**813**

Bron: Database SportAanbod, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

6.3.1 Sociale en ruimtelijke omgevingsfactoren bij buitenspelen

Verschillende factoren dragen bij aan het bevorderen of belemmeren van de mate waarin kinderen buitenspelen. Zoals beschreven in hoofdstuk 2 wordt het buitenspeelgedrag van kinderen beïnvloed door een samenspel tussen het individu en zijn omgeving. In deze paragraaf gaan we kort in op de invloed van volwassenen en leeftijdsgenoten in de omgeving van het kind en van de openbare ruimte op het buitenspelen van kinderen.

6.3.1.1 Volwassenen en leeftijdsgenoten in de omgeving van het kind

De voorkeur voor een actieve leefstijl en de beweeggewoonten van kinderen komen vaak overeen met die van hun ouders (Brustad, 2010). Kinderen bewegen meer als zij hun ouders

(meer) zien bewegen (O'Connor, Jago & Baranowski, 2009; Frelier & Janssens, 2007). Kinderen van sportieve ouders bewegen bijvoorbeeld meer in hun vrije tijd (Schoeppe, Röbl, Liersch, Krauth & Walter, 2016). Andersom zijn kinderen van minder actieve ouders zelf ook minder actief (Hutchens & Lee, 2018). De angst van ouders om kinderen op bepaalde plekken of met bepaalde toestellen/materialen te laten spelen, heeft negatieve invloed op de mate waarin kinderen buitenspelen (Clements, 2004; Weir, Etelson & Brand, 2006). In de volgende paragraaf over de openbare ruimte wordt hier verder op ingegaan.

Leerkrachten die de rol van speelcoach innemen op het schoolplein, zelf meedoen (Burema & Haring, 2011; Jans & Borghouts, 2011) en aanmoedigen (Jans & Borghouts, 2011) bevorderen het beweeggedrag van kinderen. Deze resultaten suggereren dat (buurt)sportcoaches die sport- en beweegactiviteiten in de openbare ruimte begeleiden, het beweeggedrag van kinderen buiten schooltijd kunnen bevorderen.

De aanwezigheid van spelende leeftijdsgenootjes heeft een positieve invloed op de mate waarin kinderen buitenspelen (Reimers, Schoeppe, Demetriou & Knapp, 2018; De Vries, Van Winsum-Westra, Vreke & Langers, 2008). Het merendeel van de kinderen vindt het niet leuk om alleen te spelen (Bakker et al., 2008).

6.3.1.2 De openbare ruimte

Factoren in de fysieke omgeving, zoals bebouwing en de aanwezigheid van groen, water en speelplekken, beïnvloeden het buitenspeelgedrag van kinderen. Ouders die mogelijke speelplekken in de omgeving waarnemen, stimuleren hun kinderen vaker om buiten te spelen dan ouders die dat niet doen (Lu, Huang & Corpeleijn, 2019). Kinderen in stedelijke gebieden worden over het algemeen vaker beperkt in hun mogelijkheden om buiten te spelen, onder andere door dichte bebouwing en het vele verkeer (De Vries et al., 2005). De verkeersveiligheid is een belangrijke bevorderende of belemmerende factor voor buitenspelen (Lambert, Vlaar, Herrington & Brussoni, 2019; Horton & Kraftl, 2018; Aarts, 2011). Een kwart van de ouders (25%) en kinderen (24%) gaat niet naar een speelplek omdat het verkeer een belemmering vormt (Snel, 2011). Een kwart van de kinderen die in de stad wonen, blijkt geen geschikte speelplek te hebben om buiten te spelen (Timmermans et al., 2013). Met andere woorden, de buitenruimte in stedelijke gebieden is minder kindvriendelijk, terwijl volgens Bouw en Karsten (2004) de binnenruimte de afgelopen jaren juist kindvriendelijker is geworden.

Logischerwijs hebben kinderen in niet-stedelijke gebieden minder te maken met bebouwing en verkeer en zijn zij vrijer om te spelen in de openbare ruimte. Dit kunnen zowel formele speelplekken zijn, die voor spelen zijn bedoeld, zoals speeltuinen en -rekjes, als informele plekken als de stoep of een grasveld, zoals beschreven door De Vries et al. (2005). Meer ruimte om te spelen is een gevolg van een lagere bevolkingsdichtheid en dus minder bebouwing en heeft een positieve samenhang met de mate waarin kinderen buitenspelen (Lambert et al.,

2019). Factoren die buitenspelen stimuleren, zoals de aanwezigheid van groen en de sociale en verkeersveiligheid (Li & Seymour, 2018; Wendel-Vos, Schuit & Seidell, 2002), zijn tevens kenmerken van minder stedelijke gebieden. Tot op heden is er echter, door een gebrek aan onderzoek, weinig eenduidig bewijs voor een causale relatie tussen veranderingen in de bebouwde omgeving en fysieke activiteit (Timperio, Reid & Veitch, 2015; Ding, Sallis, Kerr, Lee & Rosenberg, 2011; Committee on Environmental Health, 2009).

Groen wordt traditioneel gezien als een geschikte speelomgeving voor kinderen (Karsten, 2005) en speelt een belangrijke rol in het stimuleren van buitenspelen (Lambert et al., 2019; Dowdell, Gray & Malone, 2011; Veitch, Salmon & Ball, 2010). Uit zowel nationaal als internationaal onderzoek blijkt een positieve relatie tussen de mate waarin kinderen (plezier beleven aan het) spelen in het groen en water in de omgeving (Li & Seymour, 2018; Back et al., 2016; De Vries et al., 2008).

De relatie tussen de aanwezigheid van speelplekken in het algemeen en buitenspeelgedrag is lastig te bepalen. Wel hebben Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds een positieve invloed op de mate waarin kinderen buitenspelen (Mölenberg, Noordzij, Burdorf & Van Lenthe, 2019; Boonzajer-Flaes, Chinapaw, Koolhaas, Van Mechelen & Verhagen, 2016). In hun studie onder Rotterdamse kinderen laten Mölenberg et al. (2019) zien dat kinderen van niet-westerse afkomst die binnen een straal van 600 meter van een Cruyff Court of Krajicek Playground wonen, fysiek actiever zijn geworden na de aanleg van zo'n court.

6.4 Orgware: speelpleknormen en buitenspeelbeleid

De hoeveelheid benodigde speelruimte voor kinderen is vastgesteld in verschillende normen, met diverse uitgangspunten. Een aantal van deze normen is door Jantje Beton, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, NUSO en het Ministerie van VROM (2006) in een handboek vastgelegd. Het doel van dit handboek is om beleidsmakers te ondersteunen en handvatten te bieden. Uit onderzoek van Steketee en Mak (2012) blijkt echter dat slechts de helft van de 35.000 hectare die volgens deze normen in Nederland nodig is voor speelruimte, feitelijk beschikbaar is. De speelruimtenormen in Nederland zijn richtinggevend en kwantitatief van aard, terwijl de kwaliteit (Veitch, Bagley, Ball & Salmon, 2006) en diversiteit (Fjørtoft, Kristoffersen & Sageie, 2009; Staempfli, 2009) van speelruimte en de aansluiting bij de doelgroep (Cunningham & Jones, 1999) ook belangrijk zijn. Het is niet bekend of kinderen die in buurten wonen die voldoen aan deze normen daadwerkelijk meer buitenspelen en actief zijn; idealiter zijn normen en richtlijnen gekoppeld aan positieve uitkomsten.

Op lokaal niveau wordt regelmatig onderzoek uitgevoerd naar buitenspelen. Dit wordt voornamelijk gebruikt voor de voorbereiding van een speelruimteplan of speelbeleid binnen de

gemeente, met als doel het spelen van kinderen zo goed mogelijk te faciliteren. Experts van speelstichtingen en speeladviesbureaus schatten dat ten minste 90 procent van de Nederlandse gemeenten een speelruimteplan of speelbeleid heeft. Vanwege de afwezigheid van wettelijke richtlijnen voor dergelijk beleid geeft elke gemeente hier een andere invulling aan. Er zijn duidelijke verschillen in lokaal speelruimtebeleid, bijvoorbeeld of beleid gericht is op iedereen of op specifieke doelgroepen. Wel hanteren sommige gemeenten normen voor buitenspelen, zo blijkt uit onderzoek van Lucassen et al. (2020) in vijf casegemeenten (Montferland, Roermond, Rotterdam, Heerenveen en Almere). In hun onderzoek beschrijven zij dat vier van de vijf beleidsplannen gericht zijn op het spelen in het algemeen en dat buitenspelen daar een onderdeel van is. In geen van de vijf beleidsplannen wordt het begrip 'buitenspelen' nader afgebakend. In alle beleidsplannen wordt aangegeven waarom spelen voor kinderen belangrijk is. Het speelruimtebeleid van Heerenveen (0-12 jaar) en dat van Roermond (0-5 jaar en 6-12 jaar) richten zich specifiek op kinderen. Het speelruimtebeleid van de overige gemeenten richt zich op alle inwoners, waarbij in Almere en Rotterdam ook het belang van aandacht voor mensen met een beperking wordt benadrukt.

In alle beleidsplannen wordt gesproken over een beweeg- en kindvriendelijke omgeving, het belang van zowel formele (ingericht met speeltoestellen) als informele (stoep of grasveldje) elementen benoemd, ingezet op meer groene speelplekken en gesproken over het belang van schoolpleinen voor spelen. Het schoolplein wordt als ontmoetingsplek gezien, en het openstellen van schoolpleinen na schooltijd creëert extra mogelijkheden om te spelen. De gemeenten hanteren verschillende wetten en normen met betrekking tot het buitenspeelbeleid.

6.4.1 Nationaal beleid

In 2018 hebben het Ministerie van VWS, de sport, de gemeenten, maatschappelijke organisaties en bedrijven het Nationaal Sportakkoord getekend. Het doel van het Sportakkoord is dat iedereen die in Nederland woont in de toekomst zonder belemmeringen in een veilige en gezonde omgeving plezier in de sport kan hebben. In het Sportakkoord wordt gewezen op het belang van buitenspelen voor het ontwikkelen van motorische vaardigheden bij kinderen en van voldoende bewegen in het algemeen.

In december 2019 hebben veertien landelijke organisaties het SamenSpeelAkkoord ondertekend (Ministerie van VWS, 2019). In dit akkoord zijn voor de komende jaren drie speerpunten geformuleerd. Het eerste speerpunt betreft een inclusieve speelcultuur waar kinderen met en zonder handicap, hun ouders en de mensen in hun omgeving samen spelen vanzelfsprekend vinden. Het tweede speerpunt is de realisatie van meer samenspeelplekken, waar elk kind met een beperking in de eigen woonomgeving met andere kinderen kan spelen. Het derde speerpunt is het vergroten en toegankelijker maken van de kennis over samen spelen van kinderen met en zonder beperking; bijvoorbeeld door het te openen SamenSpeelLoket. Dit moet dé plek worden waar alle lokale initiatiefnemers kennis en inspiratie kunnen vinden om aan de slag te gaan.

Binnen het Sportakkoord en SamenSpeelAkkoord wordt een nieuw programma opgezet, gericht op het bevorderen van buitenspelen door 0- tot 12-jarigen. Hoe dit programma eruit komt te zien, is op moment van schrijven nog onduidelijk. Wel is een start gemaakt op basis van de aanbevelingen van het onderzoek van Lucassen et al. (2020).

6.5 Software: georganiseerde buitenspeelactiviteiten in de openbare ruimte

Georganiseerde buitenspeelactiviteiten (onder begeleiding) kunnen een positieve bijdrage leveren aan de mate waarin kinderen bewegen en het plezier dat zij op de speelplekken ervaren. Evaluatiestudies naar Cruyff Courts, Krajicek Playgrounds en andere speelplekken onderstrepen dat het aanbieden van activiteiten en begeleiding essentieel zijn voor het bereiken van sociale effecten (zie Reitsma & Prins, 2019; Van Wonderen & Jonkman, 2015; Cevaal & Romijn, 2012). Uit de evaluatiestudie van Reitsma en Prins (2019) komt naar voren dat dergelijke speelplekken voornamelijk door jongens worden gebruikt. Extra aandacht voor meisjes, bijvoorbeeld door het organiseren van speciale meidenactiviteiten (onder begeleiding van vrouwelijke trainers/coaches) of het faciliteren van de materialen voor de sporten die zij leuk vinden, draagt bij aan het verhogen van de speldeelname van meisjes. Op de Cruyff Courts vinden wekelijks ten minste drie activiteiten plaats, onder begeleiding van coaches, waar gemiddeld 37 kinderen aan deelnemen (USBO Advies Utrecht, Substance & Johan Cruyff Foundation, 2018). Op de Krajicek Playgrounds is in het buitenspeelseizoen (april tot en met oktober) ten minste negen uur per week een begeleider aanwezig om te sporten met kinderen. Deze begeleider wordt ook wel 'scholarshipper' genoemd. Hij of zij krijgt in ruil voor het organiseren van de activiteiten een sportopleiding (Krajicek Foundation, z.d.). Van veel andere speelplekken en speeltuinen die in het beheer van gemeenten zijn, is het onduidelijk in hoeverre sprake is van programmatisch aanbod. Wel is het vermoeden dat op sommige speelplekken en in sommige speeltuinen buurtsportcoaches of andere begeleiders worden ingezet. Ongeveer driekwart (76%) van de buurtsportcoaches maakt verbinding met de buurt (Pulles, Van Stam, Heijnen & Van Lindert, 2019) en in de afgelopen jaren (2018-2020) nam ongeveer zestig procent van de kinderen (60-63%) volgens hun ouders deel aan sport- en beweegactiviteiten in de buurt (Heijnen & Van Stam, 2020).

Er zijn verschillende initiatieven en programma's die buitenspelen voor kinderen stimuleren en aantrekkelijker maken, zoals 'Natuursprong', De Buitenspeelbus en OERRR. Natuursprong is een interventie gericht op kinderen in de leeftijdscategorie van 4 tot en met 12 jaar. Binnen het programma 'Natuursprong' leren de kinderen, onder begeleiding van een opgeleide Natuursprong-professional, hoe ze kunnen bewegen en spelen in de natuur. De Buitenspeel-

bus is een initiatief uit het programma 'Buitenspelen' van Stichting Natuur- en Milieueducatie Regio Alkmaar. Het doel is dat kinderen dol worden op buitenspelen doordat zij en hun ouders enthousiast worden gemaakt over alles wat zij buiten kunnen doen. OERRR is een initiatief van Natuurmonumenten met als doel kinderen te inspireren om op avontuur te gaan in het bos, het park, de tuin of op straat. Voor een kleine bijdrage per maand krijgen kinderen verschillende tools toegestuurd, zoals kaarten voor een spel buiten (in de natuur) of korting op uitjes in de natuur.

Jantje Beton organiseert verschillende buitenspeelevenementen. Zo wordt sinds 1994 elke tweede woensdag van juni de Nationale Buitenspeeldag georganiseerd. Straten worden dan afgesloten van verkeer, zodat kinderen zonder gevaar buiten kunnen spelen. In 2019 werd de Nationale Buitenspeeldag georganiseerd door Jantje Beton en de televisiezender Nickelodeon, die de zender die dag op zwart heeft gezet. In totaal worden op die dag door heel Nederland ongeveer duizend activiteiten georganiseerd. Een ander evenement georganiseerd door Jantje Beton is de Obstakelrun. In 2016 vond de eerste Obstakelrun plaats. Hierbij wordt samen met kinderen een parcours gebouwd, waarna kinderen de hindernissen kunnen afleggen en zo leren hun eigen grenzen te verleggen, angsten te overwinnen, samen te werken en successen te ervaren. Tijdens de Obstakelrun komen 25.000 kinderen in actie (Jantje Beton, z.d.). Dergelijke evenementen kunnen bijdragen aan het onder de aandacht brengen van (het belang van) buitenspelen. Zo krijgen ouders en kinderen bijvoorbeeld de kans om het plezier te ervaren dat buitenspelen met zich mee kan brengen en wordt in de media aandacht aan sommige evenementen besteed.

6.6 Conclusie

Het buitenspelen staat onder druk. Ondanks dat de beschikbare cijfers over de mate waarin kinderen buitenspelen geen (drastische) daling weergeven, is het aannemelijk dat de mate waarin kinderen buitenspelen door verschillende maatschappelijke veranderingen onder druk staat. Zo hebben speelplekken te concurreren met digitale schermen, besteden kinderen hun vrije tijd vaker op de bso doordat het aantal tweeverdieners is gestegen, en vormen bebouwing en het toegenomen verkeer een belemmering om naar speelplekken te gaan. Gezien de huidige maatschappelijke veranderingen is het aannemelijk dat de mate waarin kinderen buitenspelen zonder ingreep onder grote druk zal komen te staan. Om ervoor te zorgen dat kinderen blijven buitenspelen, voeren veel gemeenten en particuliere organisaties een actief beleid en heeft de rijksoverheid recent verschillende initiatieven genomen, zoals het sluiten van het Nationaal Sportakkoord en het SamenSpeelAkkoord.

Als onderdeel van het speelbeleid is het raadzaam om een onderbouwde speelnorm te ontwikkelen en te implementeren die aantoonbaar positieve effecten sorteert op de hoeveelheid en kwaliteit van buitenspelen onder kinderen. Gezien het belang van programmatisch aanbod en onderhoud zou een dergelijke norm idealiter breder moeten kijken dan alleen de hardware en ook software en orgware moeten meenemen.

Gemeenten kunnen buitenspelen onder kinderen op verschillende manieren stimuleren. Dit kan bijvoorbeeld door nieuwe speelplekken aan te leggen op locaties waar sprake is van weinig verkeer of door verkeer rondom bestaande speelplekken te verminderen of te vertragen. De aanwezigheid van verkeer is vaak een drempel voor kinderen en hun ouders om speelplekken te bezoeken. Met name voor kinderen die woonachtig zijn in (sterk) stedelijke gemeenten, kan dit de deelname aan buitenspelen vergroten, waardoor de ongelijkheid in de hoeveelheid buitenspelen tussen kinderen in stedelijke en niet-stedelijke gebieden kleiner wordt. Programmatisch aanbod op speelplekken kan kinderen extra stimuleren om gebruik te maken van de speelplek. Omdat speelplekken over het algemeen vaker worden bezet door jongens dan door meisjes, kunnen speciale meidenactiviteiten of -materialen op speelplekken bijdragen aan het verkleinen van de ongelijkheid tussen jongens en meisjes in het gebruik ervan. De inzet van buurtsportcoaches voor de begeleiding van dergelijke activiteiten is aan te raden om het buitenspelen onder kinderen te bevorderen.

Deze aanbevelingen zijn geformuleerd op basis van enkele onderzoeken naar stimulerende en belemmerende factoren voor buitenspelen bij kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar en op basis van beschikbare data. Over het verloop van de uitvoering en de effecten van speelbeleid op lokaal niveau is weinig bekend. Monitoring en evaluatie van speelbeleid in de toekomst is daarom aan te raden. Gemeenten kunnen verder bij andere gemeenten inspiratie opdoen voor het inrichten van hun buitenspeelbeleid. Aangezien bijna alle gemeenten over een speelbeleid beschikken, is het aannemelijk dat het mogelijk is inspiratie op te doen bij een vergelijkbare gemeente.

Het is lastig een landelijk beeld van (ontwikkelingen en verschillen in) het buitenspeelgedrag van kinderen te krijgen doordat er geen afstemming is over het verzamelen van gegevens daarover. Om dit wel te kunnen doen, zijn harmonisering van meetmethoden, afstemming van onderzoek(sfrequentie) en centrale dataverzameling noodzakelijk.

We zijn bij het verzamelen van informatie voor dit hoofdstuk op verschillende kennislacunes gestuit. Informatie over het gebruik van niet-formele speelplekken, zoals de stoep of een groenstrook, ontbreekt bijvoorbeeld, en beschikbare data over het gebruik van speelplekken en buitenspeelgedrag, voor zover beschikbaar, zijn voornamelijk kwantitatief van aard. Meer zicht op en kennis over waar kinderen buitenspelen en wat ze doen is nodig om buitenspelen onder kinderen te kunnen stimuleren.

6.7 Noten

1. Cijfers betreffen kinderen met kinderopvangtoeslag in een bij de gemeente geregistreerd centrum voor buitenschoolse opvang.
2. Speciale Cruyff Courts zijn aangepaste courts voor kinderen met een beperking.
3. Het NUSO is onderdeel van Jantje Beton en heeft als doel het initiëren van projecten voor speeltuinen en het aanvragen van fondsen om deze te financieren.

6.8 Literatuur

- Aarts, M.J. (2011). *Children, physical activity and the environment: opportunities for multisector policy*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Back, J., Heeffer, C., Paget, S., Rau, A., Sallnäs Pysander, E.L. & Waern, A. (2016). 'Designing for Children's Outdoor Play', in: *Proceedings of the 2016 ACM Conference on Designing Interactive Systems*. 28-38, june.
- Bakker, I., Vries, S.I. de, Boogaard, C.M.H. van den, Hirtum, W.J.E.M. van, Joore, J.P. & Jongert, M.W.A. (2008). *Playground van de Toekomst: succesvolle speelplekken voor basisscholieren*. (No. B&G 2008.012). Leiden: TNO.
- Bartlett, S. (1999). 'Children's experience of the physical environment in poor urban settlements and the implications for policy, planning and practice', in: *Environment and Urbanization*. 11(2), 63-74.
- Beer, P. de & Pinxteren, M. van (2016). *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* Amsterdam: Amsterdam University Press. doi.org/10.5117/9789462983397.
- Block, T. (2015). 'Steden van de Toekomst', in: Triodos Bank (red.). *De Kleur van het Geld* (8-11). Brussel: Triodos Bank. https://biblio.ugent.be/publication/6954513.
- Bouw, C. & Karsten, L. (2004). *Stadskinderen, verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*. Amsterdam: Aksant.
- Boonzajer-Flaes, S.A.B., Chinapaw, M.J., Koolhaas, C.M., Mechelen, W. van & Verhagen, E.A. (2016). 'More children more active: Tailored playgrounds positively affect physical activity levels amongst youth', in: *Journal of Science and Medicine in Sport*. 19(3), 250-254.
- Bronfenbrenner, U. (1979). 'Contexts of child rearing: Problems and prospects', in: *American Psychologist*. 34(10), 844.
- Brussoni, M., Gibbons, R., Gray, C., Ishikawa, T., Sandseter, E.B., Bienenstock, A., Chabot, G., Fuselli, P., Herrington, S., Janssen, I., Pickett, W., Power, M., Stanger, N., Sampson, M. & Tremblay, M.S. (2015). 'What is the Relationship between Risky Outdoor Play

and Health in Children? A Systematic Review', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 12(6), 6423-6454. doi.org/10.3390/ijerph120606423.
- Brustad, R.J. (2010). 'The role of family in promoting physical activity', in: *President's Council on Physical Fitness and Sports Research Digest*. 10(3), 1-8.
- Burdette, H.L. & Whitaker, R.C. (2005). 'Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect', in: *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 159(1), 46-50.
- Bureau Speelruimte (2007). *Nulmeting speelruimtebeleid. Enquêterapport*. Amersfoort: Bureau Speelruimte.
- Burema, J. & Haring, E. (2011). *Iedereen heeft het fijn op het schoolplein*. Alkmaar: InHolland.
- CBS Statline (2020). *Formele kinderopvang; kinderen, uren, soort opvang, vorm opvang, regio*. Geraadpleegd op 18 juni 2020 via https://jmopendata.cbs.nl/#/JM/nl/dataset/20214NED/table?fromstatweb.
- Cevaal, A. & Romijn, D. (2012). *Cruyff Courts monitor 2012: resultaten van de vierde meting*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Cleland, V., Crawford, D., Baur, L.A., Hume, C., Timperio, A. & Salmon, J. (2008). 'A prospective examination of children's time spent outdoors, objectively measured physical activity and overweight', in: *International Journal of Obesity*. 32(11), 1685-1693.
- Clements, R. (2004). 'An investigation of the status of outdoor play', in: *Contemporary issues in early childhood*. 5(1), 68-80.
- Committee on Environmental Health (2009). 'The built environment: designing communities to promote physical activity in children', in: *Pediatrics*. 123(6), 1591-1598.
- Cunningham, C. & Jones, M. (1999). 'The playground: a confession of failure?', in: *Built Environment*. 25(1), 11-17.
- Curran, T. & Hill, A.P. (2019). 'Perfectionism is increasing over time: A meta-analysis of birth cohort differences from 1989 to 2016', in: *Psychological Bulletin*. 145(4), 410-429. doi.org/10.1037/bul0000138.
- Dellas, V., Dool, R. van den & Collard, D.C.M. (2018). *Ontwikkeling buitenspelen bij kinderen in Nederland: factsheet 2018/4*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Dekkers, H.P.J.M. & Bosker, R.J. (2004). 'Het meritocratisch gehalte van het voortgezet onderwijs: Inleiding op het themanummer', in: *Pedagogische Studiën*, 2, 75-78.
- Ding, D., Sallis, J.F., Kerr, J., Lee, S. & Rosenberg, D.E. (2011). 'Neighborhood environment and physical activity among youth: a review', in: *American Journal of Preventive Medicine*. 41(4), 442-455.
- Dowdell, K., Gray, T. & Malone, K. (2011). 'Nature and its influence on children's outdoor play', in: *Journal of Outdoor and Environmental Education*. 15(2), 24-35.
- Dyment, J.E. & Bell, A.C. (2008). 'Grounds for movement: green school grounds as sites for promoting physical activity', in: *Health Education Research*. 23(6), 952-962.

- Fjørtoft, I. (2004). 'Landscape as playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development', in: *Children Youth and Environments*. 14(2), 21-44.
- Fjørtoft, I., Kristoffersen, B. & Sageie, J. (2009). 'Children in schoolyards: Tracking movement patterns and physical activity in schoolyards using global positioning system and heart rate monitoring', in: *Landscape and urban planning*. 93(3-4), 210-217.
- Frelier, M. & Janssens, J. (2007). *Wat beweegt kinderen? Een onderzoek naar het sport- en beweeggedrag van kinderen*. Den Haag: Nicis Institute.
- Gaalen, E. van (2019, 7 juni). 'Vooral kind van hoogopgeleide ouders speelt nooit buiten', in: *AD*. Geraadpleegd op 5 december 2019 via www.ad.nl/binnenland/vooral-kind-van-hoogopgeleide-ouders-speelt-nooit-buiten~ae810724/.
- Gezondheidsraad (2017). *Beweegrichtlijnen 2017*. Geraadpleegd op 26 maart 2020 via www.gezondheidsraad.nl/documenten/adviezen/2017/08/22/beweegrichtlijnen-2017.
- Heijnen, E. & Stam, W. van (2020). *Sport en bewegen in de buurt (2020): bekendheid van Nederlanders met sportieve activiteiten in hun buurt en de buurtsportcoach, factsheet 2020/30*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Horton, J. & Kraftl, P. (2018). 'Three playgrounds: Researching the multiple geographies of children's outdoor play', in: *Environment and Planning A: Economy and Space*. 50(1), 214-235.
- Hutchens, A. & Lee, R.E. (2018). 'Parenting practices and children's physical activity: an integrative review', in: *The Journal of School Nursing*. 34(1), 68-85.
- Jans, L. & Lars Borghouts, B. (2011). 'Volop beweging op het schoolplein?', in: *Jeugd in School en Wereld*. 95(5), 34-37.
- Jantje Beton, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, NUSO & Ministerie van VROM (2006). *Spelen met ruimte – Handboek gemeentelijk speelruimtebeleid*. Amsterdam: Mets & Schilt. Geraadpleegd op 16 december 2019 via https://vng.nl/files/vng/handboekspelen-metruimte.pdf.
- Jantje Beton (2019). *Onderzoeken buitenspelen 2019*. Amsterdam/Utrecht: Kantar Public/ Jantje Beton.
- Jantje Beton (z.d.). *25.000 kinderen in actie tijdens Obstakelrun*. Geraadpleegd op 17 maart 2020 via https://jantjebeton.nl/projecten/25-000-kinderen-in-actie-tijdens-obstakelrun.
- Jongen, E.L.W., Boer, H.W. de & Koot, P. (2018). *Eenverdieners onder druk*. CPB Policy Brief. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Karsten, L. (2005). 'It all used to be better? Different generations on continuity and change in urban children's daily use of space', in: *Children's Geographies*. 3(3), 275-290.
- Klauw, M., Schokker, D.F., Slinger, J. & Verheijden, M. (2012). *Kinderen en jongeren in beweging! De rol van de school en ouders*. (No. 2012 10124). Leiden: TNO.
- Krajicek Foundation. (z.d.). *De Krajicek Foundation brengt jeugd in beweging*. Geraadpleegd op 28 juni 2021 via https://krajicek.nl/over-ons/krajicek-foundation/.

- Lambert, A., Vlaar, J., Herrington, S. & Brussoni, M. (2019). 'What is the relationship between the neighbourhood built environment and time spent in outdoor play? A systematic review', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16(20), 3840.
- Li, C. & Seymour, M. (2018). 'Children's perceptions of neighbourhood environments for walking and outdoor play', in: *Landscape Research*. 44(4), 430-443. doi.org/10.1080/01426397.2018.1460336.
- Littler, J. (2017). *Against meritocracy: Culture, power and myths of mobility*. Den Haag: Taylor & Francis.
- Lu, C., Huang, G. & Corpeleijn, E. (2019). 'Environmental correlates of sedentary time and physical activity in preschool children living in a relatively rural setting in the Netherlands: a cross-sectional analysis of the GECKO Drenthe cohort', in: *BMJ Open*. 9(5), e027468.
- Lucassen, J., Singh, A., Heijnen, E. & Slot-Heijs, J. (2020). *Buitenspelen – een verkenning van het beleid in Nederland en Europa*. Utrecht: Mulier Instituut.
- McClain, C. & Vandermaas-Peeler, M. (2016). 'Social contexts of development in natural outdoor environments: children's motor activities, personal challenges and peer interactions at the river and the creek', in: *Journal of adventure education and outdoor learning*. 16(1), 31-48.
- McCurdy, L.E., Winterbottom, K.E., Mehta, S.S. & Roberts, J.R. (2010). 'Using nature and outdoor activity to improve children's health', in: *Current problems in pediatric and adolescent health care*. 40(5), 102-117.
- McMillan, M. (2014). *Outdoor play matters. The Benefits of Outdoor Play for Young Children*. Dublin: Barnados.
- Mergen, B. (2003). 'Children and nature in history', in: *Environmental History*. 8(4): 643-66.
- Ministerie van SZW (2018). *Aantal uren opvang per kind gestegen*. Geraadpleegd op 18 juni 2020 via www.nieuwsszw.nl/aantal-uren-opvang-per-kind-gestegen/.
- Ministerie van VWS (2019). *SamenSpeelAkkoord. Elk kind speelt mee!* Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Mölenberg, F.J., Noordzij, J.M., Burdorf, A. & Lenthe, F.J. van (2019). 'New physical activity spaces in deprived neighborhoods: Does it change outdoor play and sedentary behavior? A natural experiment', in: *Health & Place*. 58, 102151.
- NOS (2018, 17 april). *Kinderen zijn in vijf jaar aanzienlijk minder buiten gaan spelen*. Geraadpleegd op 5 december 2019 via https://nos.nl/artikel/2227689-kinderen-zijn-in-vijf-jaar-aanzienlijk-minder-buiten-gaan-spelen.html.
- NUSO (z.d.). *Feiten & Cijfers NUSO-speeltuinen*. Geraadpleegd op 17 december 2019, van www.nuso.nl/.

- O'Connor, T.M., Jago, R. & Baranowski, T. (2009). 'Engaging parents to increase youth physical activity a systematic review', in: *American Journal Of Preventive Medicine*. 37(2), 141-9.
- Pellegrini, A.D. & Bohn, C.M. (2005). 'The role of recess in children's cognitive performance and school adjustment', in: *Educational Researcher*. 34, 13-19.
- Portegijs, W. & Brakel, M. van den (red.)(2016). *Emancipatiemonitor 2016*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Pulles, I., Stam, W. van, Heijnen, E. & Lindert, C. van (2019). *Monitor Brede Regeling Combinatiefuncties 2019*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Reimers, A., Schoeppe, S., Demetriou, Y. & Knapp, G. (2018). 'Physical Activity and Outdoor Play of Children in Public Playgrounds—Do Gender and Social Environment Matter?', in: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 15(7), 1356.
- Reitsma, M. & Prins, R. (2019). *Een sportvriendelijke omgeving in Gelderland – Twaalf Gelderse projecten om de openbare ruimte sportvriendelijk te maken*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Rideout, V.J., Foehr, U.G. & Roberts, D.F. (2010). *Generation M 2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-Olds*. San Francisco: Henry J. Kaiser Family Foundation.
- Roeters, A. (2018). *Alle ballen in de lucht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schoeppe, S., Röbl, M., Liersch, S., Krauth, C. & Walter, U. (2016). 'Mothers and fathers both matter: the positive influence of parental physical activity modeling on children's leisure-time physical activity', in: *Pediatric exercise science*. 28(3), 466-472.
- Singer, D.G., Singer, J.L., D'Agnostino, H. & DeLong, R. (2009). 'Children's Pastimes and Play in Sixteen Nations: Is Free-Play Declining?', in: *American journal of play*. 1(3), 283-312.
- Sitanala, S. (2018, 9 december). 'Hoe erg is het dat kinderen minder buitenspelen?', in: *Metro*. Geraadpleegd op 5 december 2019 via www.metronieuws.nl/lifestyle/2018/12/hoe-erg-is-het-dat-kinderen-minder-buitenspelen.
- Snel, N. (2011). *Buitenspelen: kwaliteit van de speelomgeving in de eigen buurt*. Amsterdam: TNS NIPO.
- Staempfli, M.B. (2009). 'Reintroducing adventure into children's outdoor play environments', in: *Environment and Behavior*. 41(2), 268-280.
- Steketee, M. & Mak, J. (2012). *Kinderen in Tel Databoek 2006 Kinderrechten als basis voor lokaal jeugdbeleid*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Swinburn, B., Egger, G. & Raza, F. (1999). 'Dissecting obesogenic environments: the development and application of a framework for identifying and prioritizing environmental interventions for obesity', in: *Preventive medicine*. 29(6), 563-570.
- Timmermans, P., Meinema, M. & Snel, N. (2013). *Buitenspelen 2013: kwaliteit van de speelomgeving in de eigen buurt*. Amsterdam: TNS Nipo/Jantje Beton.
- Timperio, A., Reid, J. & Veitch, J. (2015). 'Playability: Built and Social Environment Features That Promote Physical Activity Within Children', in: *Curr Obes Rep*. 4, 460-476. doi. org/10.1007/s13679-015-0178-3.

- USBO Advies Utrecht, Substance & Johan Cruyff Foundation (2018). *De impact van de Johan Cruyff Foundation*. Geraadpleegd op 17 december 2019 via www.cruyff-foundation.org/uploads/pages/nl/WEB_JCF_impactreport_A4.pdf.
- Veitch, J., Bagley, S., Ball, K. & Salmon, J. (2006). 'Where do children usually play? A qualitative study of parents' perceptions of influences on children's active free-play', in: *Health & Place*. 12(4), 383-393.
- Veitch, J., Salmon, J. & Ball, K. (2010). 'Individual, social and physical environmental correlates of children's active free-play: a cross-sectional study', in: *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 7(1), 11.
- Vermeulen, M. (2018). 'Zesjescultuur maakt plaats voor stijd om hoge cijfers – wat doet dat met jongeren?', in: *de Volkskrant*, 16 maart.
- Vries, S. de, Bakker, I., Overbeek, K. van, Boer, N. & Hopman-Rock, M. (2005). *Kinderen in prioriteitswijken: lichamelijke (in)activiteit en overgewicht*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Vries, S. de, Winsum-Westra, M. van, Vreke, J. & Langers, F. (2008). *Jeugd, overgewicht en groen: nadere beschouwing en analyse van de mogelijke bijdrage van groen in de woonomgeving aan de preventie van overgewicht bij schoolkinderen*. (No. 1744). Wageningen: Alterra.
- Wargers, A., Slot-Heijs, J. & Dellas, V. (2020). *Bewegen op het kinderdagverblijf*. Amsterdam-Duivendrecht: KIDDO.
- Weir, L.A., Etelson, D. & Brand, D.A. (2006). 'Parent's perceptions of neighbourhood safety and children's physical activity', in: *Preventive Medicine*. 43 (3), p.212-217.
- Wendel-Vos, G.C.W., Schuit, A.J. & Seidell, J.C. (2002). *De gevolgen van beleidsmaatregelen uit de Nota Wonen op bewegingsarmoede in Nederland. Onderdeel van de gezondheidseffectrapportage "Mensen wensen gezond wonen"*. Bilthoven: RIVM, rapport 269960001.
- Wier, M. van de (2019, 3 juli). 'Kan een zesjarige zonder ouder buitenspelen? Tips en trucs voor het maken van afspraken', in: *Trouw*. Geraadpleegd op 5 december 2019 via www.trouw.nl/onderwijs/hoe-spreek-je-af-wat-wel-en-niet-mag-bij-het-buitenspelen~bcb521e9/.
- Wonderen, R. van & Jonkman, H. (2015). *De effecten van Thuis op Straat: resultaten van een vierjarige studie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

7 Trendsporten: urban sports en outdoor fitness

» Jo Lucassen & Rick Prins, met medewerking van Niels van Dijk

Veel bekende sporten worden van oudsher beoefend in de openbare ruimte, zoals wandelen, hardlopen, fietsen, mountainbiken, zeilen en motor- en autosport. Na de laatste eeuwwisseling is de snelle opkomst zichtbaar van een aantal nieuwe sportactiviteiten die op straat en in parken worden beoefend en worden aangeduid met streetsports of urban sports.

Urban sports is een verzamelnaam voor sporten die zich afspelen in een veelal stedelijke (urban) setting en niet in een specifiek op sport ingerichte omgeving, zoals een sportpark of sporthal. Deze sporten zijn minder strak georganiseerd in vergelijking met sportverenigingen (BrabantSport, 2018; Gemeente Rotterdam, 2018a).

Urban sports zijn veelal sport- en beweegactiviteiten waarbij je vaardigheden leert en deze laat zien in de bebouwde omgeving, of via social media. Denk aan het uitvoeren van trucs met een skateboard, fiets of step (skateboarden, inlineskaten, BMX'en) of het springen over hindernissen van gebouw tot gebouw (freerunning). Steeds meer 'traditionele' sporten hebben ook een urban-variant, zoals street football en 3x3-basketbal. De ontwikkeling van urban sports is gerelateerd aan die van andere culturele activiteiten in de stad, de zogenoemde Urban Culture (Rietveld, 2007). Dit is een verzamelnaam voor muzikale, visuele, fysieke en creatieve uitingsvormen van (jonge) mensen die wonen en leven in de stad of in een stedelijke omgeving. In dit hoofdstuk onderscheiden we deze activiteiten gericht op (sport)vaardigheid van fysieke oefening (exercise) in de openbare ruimte (outdoor fitness), zoals bootcamp, city trails en calisthenics.[1]

We spreken hier van trendsporten in de openbare ruimte, omdat verschillende ervan in de afgelopen jaren snel in populariteit zijn toegenomen. Tegelijkertijd zijn in de belangstelling voor deze sporten soms duidelijke golfbewegingen merkbaar, zoals terug te zien is in de mate waarin er op Google naar is gezocht (zie figuur 7.1). Sporten als windsurfen en skeeleren, die enkele decennia geleden als 'booming' golden, lijken over hun hoogtepunt heen of soms voor andere varianten ingewisseld (zoals windsurfen voor kitesurfen[2] (Hoeijmakers & Romijn, 2018)). Andere nieuwe sportactiviteiten in de openbare ruimte lijken in Nederland nog maar net aan een opmars begonnen, zoals diskgolf, stuntsteppen, canicross en orienteering. Trendsporten zijn in hun beginfase vooral het resultaat van ondernemende individuen en groepsinitiatieven en kunnen daarna in hun organisatiewijze sterk veranderen (Lucassen & Wisse, 2011). Commerciële aanbieders, maar ook sportbonden, spannen zich in om deze activiteiten aan zich te binden. Denk hierbij aan de adoptie van BMX door de KNWU,

freerunning door de KNGU, 3x3-basketbal door de NBB en urban hockey door de KNHB. Op deze ontwikkeling in de 'orgware' en 'software' komen we in paragrafen 7.4 en 7.5 nog terug. Daaraan voorafgaand schetsen we in paragraaf 7.2 een beeld van de deelname aan deze sporten. Ook gaan we in dit hoofdstuk in op ruimtegebruik en voorzieningen (de 'hardware', zie paragraaf 7.3) en beleid (paragraaf 7.6) voor deze nieuwe sportvormen. Voor de beschrijving van de trendsporten is gebruikgemaakt van gegevens uit diverse publicaties en openbare bronnen en is een serie interviews gehouden met betrokkenen bij een aantal urban sports.[3]

Figuur 7.1 Zoekfrequentie op Google naar skateboarden, bootcamp, freerunning en calisthenics in Nederland in de periode januari 2004-mei 2020.

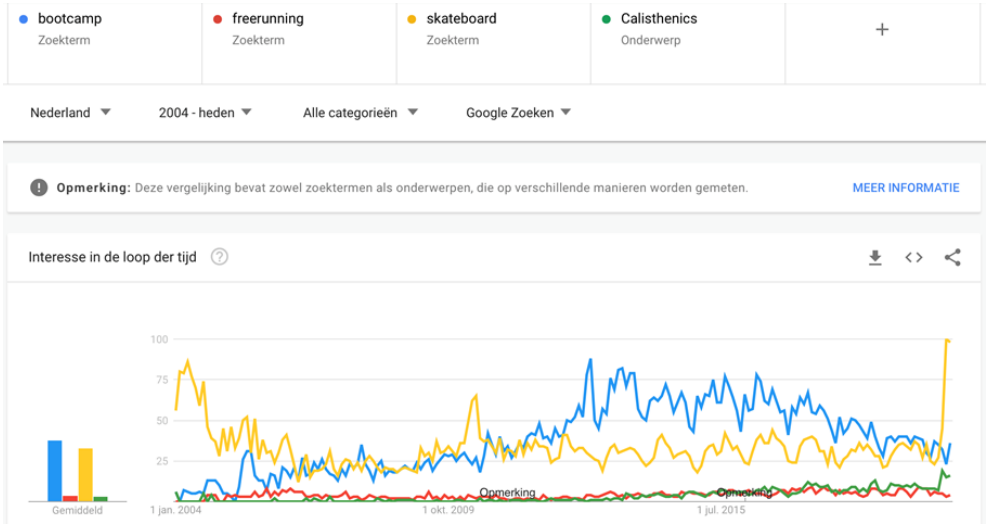

Bron: GoogleTrends.

7.1 Deelname aan trendsporten

Het is niet eenvoudig een betrouwbaar beeld te geven van de ontwikkeling van nieuwe vormen van sport en outdoor fitness. Lange tijd werden nieuwe activiteiten niet expliciet in deelnameonderzoek onderscheiden, maar samengenomen onder de categorie overig. In recentere peilingen, zoals de *Gezondheidsenquête* van het CBS en het *Leefstijlonderzoek*, gebeurt dit wel.[4] Op basis van deze cijfers is de beoefening van een aantal trendsporten nader geanalyseerd: bootcamp, calisthenics, freerunning, skateboarden, skeeleren/skaten en survivalrunning. Er

zijn meer trendsporten, maar we beperken ons hier tot de genoemde, die in het tekstkader 7.1 kort worden getypeerd. Ook is met vertegenwoordigers van organisaties en ketens voor deze sporten gesproken (zie bijlage 7.1). Op basis van deze gesprekken en andere bronnen kunnen we dit beeld aanvullen.

Bootcamp is een outdoor fitnessactiviteit die sinds ongeveer tien jaar in Nederland wordt beoefend. Het aantal deelnemers is in enkele jaren tijd explosief gegroeid. Naar schatting nemen zo'n 300.000 personen wekelijks deel aan bootcampactiviteiten (KPMG, 2019). De directeur van The Bootcamp Club, Ramses Jedeloo, meldde in 2018 dat zijn organisatie 85.000 leden telde (Jedeloo, 2018).[5]

Kader 7.1
Korte omschrijving van enkele nader onderzochte trendsporten

Bootcamp: een bootcamptraining duurt een uur en begint en eindigt altijd met een warming-up en cooling-down. Tijdens de training doe je fitnessoefeningen, waarbij je voornamelijk je eigen lichaamsgewicht gebruikt.
Calisthenics is afgeleid is van de twee Griekse woorden kalos en sthenos, die respectievelijk schoonheid en kracht betekenen. Letterlijk 'mooie kracht' dus, gericht op het ontwikkelen van een mooi en krachtig lichaam door middel van training met je eigen lichaamsgewicht aan een oefenrek.
Freerunning of parkour is een sport waarbij het de bedoeling is om zo sierlijk en snel mogelijk over obstakels te bewegen en om van het ene obstakel naar het andere te springen of te zwaaien.

Over het aantal deelnemers aan outdoor calisthenics zijn minder gegevens beschikbaar. Op basis van de data uit de eerdergenoemde landelijke peilingen, is het aantal deelnemers naar schatting ongeveer een kwart van de bootcampers (70.000).

Het aantal inlineskaters/skeeleraars in Nederland is aanzienlijk. Als sinds de jaren tachtig wordt deze sport veel beoefend, maar de trend is dat de sport de laatste jaren verplaatst van beoefening in de openbare ruimte naar beoefening op vaste accommodaties (Smit, 2019). Dit is onder meer het gevolg van de opname van de Nederlandse Skeeler Bond in de KNSB, die het beoefenen op schaatsaccommodaties stimuleert.

Survivalrun is eveneens een vrij jonge sport, die eigenlijk pas sinds eind jaren tachtig bestaat. De sport raakte vanuit het oosten van Nederland langzaam verspreid naar het noorden en de laatste jaren ook naar het westen en zuiden (Schutten, 2019). De grootste groei is de afgelopen tien jaar gerealiseerd (SBN, 2020). Gemiddeld groeide het ledental van de Survivalrun Bond de laatste tien jaar met 20 procent per jaar. Per september 2020 waren er bijna 13.000 leden (SBN, 2020).

Wanneer we een beeld proberen te krijgen op basis van landelijk bevolkingsonderzoek naar de deelnemers aan de trendsporten, is van belang dat daarbij weliswaar grote steekproeven worden getrokken, maar dat desondanks relatief weinig respondenten aangeven aan deze sporten deel te nemen. Het weergegeven beeld in dit hoofdstuk is dan ook indicatief en vaak zijn uitsplitsingen door de kleine aantallen respondenten niet mogelijk. Om toch het een en ander te kunnen zeggen, zijn de gegevens van verschillende jaarlijkse peilingen samengevoegd.

Bootcamp en skeeleren/skaten zijn relatief populaire trendsporten. De andere sporten worden minder gedaan (zie tabel 7.1). Wat sekse betreft valt op dat verhoudingsgewijs meer vrouwen een trendsport beoefenen dan mannen. Dit komt vooral doordat zij meer dan mannen deelnemen aan bootcamp en skaten/skeeleren. Bij freerunning en skateboarden zijn mannen juist in de meerderheid.

Tabel 7.1 Wekelijkse beoefening trendsporten, naar geslacht (absolute en relatieve aantallen, n=375).[6]

	% man	% vrouw	n totaal
Bootcamp	25	75	168
Calisthenics			<50*
Freerunning/parkour			<50*
Skateboarden			<50*
Skeeleren/skaten			81*
Survivalrun			<50*
Minstens één leefstijlsport (max. 7)	**40**	**60**	

* In verband met het kleine aantal respondenten zijn uitsplitsingen niet mogelijk.
Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor 2016-2018, CBS i.s.m. RIVM; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Naar leeftijdsgroep zijn er ook enkele duidelijke verschillen. Van de beoefenaars van deze trendsporten behoort de helft tot de groep 20-39-jarigen en een kwart van de beoefenaars is 40-54 jaar (zie tabel 7.2).[7]

Tabel 7.2 Beoefening trendsporten, naar leeftijd (in procenten, n=375).

	4-11 jaar	12-19 jaar	20-39 jaar	40-54 jaar	55-plus	n totaal
Bootcamp	3	5	64	24	4	168
Calisthenics						<50*
Freerunning						<50*
Skateboarden						<50*
Skeeleren/skaten						81*
Survivalrun						<50*
Minstens één leefstijlsport (max. 7)	**10**	**11**	**50**	**24**	**6**	

* In verband met het kleine aantal respondenten zijn uitsplitsingen niet mogelijk.
Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor 2016-2018, CBS i.s.m. RIVM; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Een ruime meerderheid van de beoefenaars van de trendsporten heeft een hogere opleiding afgerond. Van degenen die ten minste een van de geselecteerde trendsporten beoefent, is bijna 60 procent hogeropgeleid. Nog geen 10 procent behoort tot de laagopgeleide groep (Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor 2016-2018, CBS i.s.m. RIVM; zie bijlage 1). De oververtegenwoordiging van hogeropgeleiden in trendsporten is ook elders in onderzoek vastgesteld (Wheaton, 2004).

7.2 Ruimtegebruik en voorzieningen voor trendsporten

In deze paragraaf ligt de focus op ruimtegebruik bij de verschillende trendsporten. Op basis van landelijke onderzoeksgegevens valt na te gaan van welke ruimten of accommodaties de beoefenaren gebruikmaken. Vervolgens beschrijven we de ontwikkeling van het accommodatieaanbod voor de trendsporten. Hoewel een aantal urban sports ook zonder voorzieningen in de openbare ruimte kan worden beoefend, maken beoefenaars graag gebruik van passende voorzieningen, zoals parken en banen voor skaten, freerunning en calisthenics. Zowel gemeenten als particulieren hebben het afgelopen decennium dergelijke voorzieningen gebouwd.

Trendsporten worden overwegend in de openbare ruimte uitgevoerd. Gegevens uit de Leefstijlmonitor laten bijvoorbeeld zien dat bootcamp door ongeveer drie kwart van de participanten uitgevoerd wordt in de openbare ruimte (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Skeeleren en skaten wordt ook overwegend in de openbare ruimte gedaan, maar wordt ook soms beoefend op formele sportaccommodaties buiten of binnen (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het hier inline skatebanen betreft die de afgelopen jaren zijn aangelegd (Kool, interview 2019; Smit, interview 2019). Doordat het niet mogelijk is meerdere jaren met elkaar te vergelijken, kan niet geconcludeerd worden dat de invloed van deze sportvorm op de openbare ruimte is afgenomen door de aanleg van nieuwe sportaccommodaties.

Opvallend is dat survivalrun en freerunning veel worden uitgevoerd op reguliere sportaccommodaties (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). De intensieve betrokkenheid van sportverenigingen bij beide sporten, die in paragraaf 7.4 aan de orde komt, speelt hierbij een rol. Nogal wat survivalrungroepen zijn een initiatief van bestaande verenigingen, en andere krijgen de mogelijkheid om bij sportverenigingen te sporten op een speciaal aangelegde hindernisbaan. Zo kan deze trainingsgroep naderhand gebruikmaken van de faciliteiten op de sportvereniging, zoals de douches, waar de sportvereniging van profiteert vanwege een kostendeling (Schutten, 2019). Daarnaast wordt deze sport veelal uitgevoerd in een park of bos. Gezien het feit dat natuurelementen een grote rol spelen bij deze sport, is dit een logisch verschijnsel.

Calisthenics wordt veel in een binnenaccommodatie of thuis beoefend. Dit is een activiteit die ook door fitnesscentra wordt aangeboden en zich maar voor een klein deel afspeelt in de openbare ruimte. Recentelijk zijn in de openbare ruimte outdoor fitnessvoorzieningen aangelegd waar calisthenics beoefend kan worden (Scherpen, 2019).

7.2.1 Ontwikkeling van voorzieningen voor urban sports en outdoor fitness

Een systematische registratie of inventarisatie van voorzieningen (hardware) voor urban sports en outdoor fitness in Nederland ontbreekt. Het beeld dat op dit moment van de voorzieningen kan worden gegeven, is daardoor incompleet en verbrokkeld. Hoewel jongeren al in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw actief waren als skateboarders op pleinen en straten, worden vooral na de eeuwwisseling doelbewust skatevoorzieningen ontwikkeld en aangelegd. Particulieren en jongerencentra bouwden voor 2000 hier en daar een miniramp of halfpipe. De eerste gemeentelijke skatebaan in Amsterdam werd in 1999 aangekondigd en in 2019 levert een zoekopdracht op internet twintig skateparken op. Rotterdam opende in 2000 een spectaculair skatepark op de Westblaak en telt er nu zeker elf. Skatepark Den Haag telde

in 2005 achttien voorzieningen en in 2015 zelfs 21 (Gemeente Den Haag, 2016). In Den Bosch is er sinds 2003 het World Skate Center (WSC).

Volgens een onderzoek naar openbare speelvoorzieningen onder 470 gemeenten en deelgemeenten in 2006, waren bij 220 gemeenten of deelgemeenten al 913 skateboardbanen en -pleinen aanwezig (Bureau Speelruimte, 2007). Ook actuele websites die een overzicht bieden van skatemogelijkheden in Nederland maken zichtbaar dat zij in aantal en verspreiding zijn toegenomen. Zo worden op Playadvisor.nl 85 skatebanen vermeld en treffen we op skatebanenoverzicht.nl 170 skatebanen in zeventig gemeenten, naast indoorparken (Skate Place, 2021). Veel van de skatebanen die aan het begin van deze eeuw zijn aangelegd, zijn toe aan vervanging of groot onderhoud. Dit is een vraagstuk waarmee verschillende gemeenten momenteel blijken te worstelen (De Stentor, 2019; BN DeStem, 2019; SP, 2019; De Gelderlander, 2019; Tubantia, 2019).

Naast skatevoorzieningen in de openlucht hebben vooral grotere steden de laatste tien jaar grote indoor skateparken ontwikkeld, waarvan we er zeventien aantreffen in een overzicht van de Skateboard Federatie Nederland (SFN). In dergelijke parken worden veelal mogelijkheden geboden voor een scala aan urban sports. Zo heeft Eindhoven bijvoorbeeld Area 51, gevestigd in Strijp-S, voor inlineskaters, skateboarders, BMX'ers,[8] MTB'ers, stuntsteppers en WCMX'ers, breakdancers en emovers (Maaren, 2017). Ook inlineskaten en skeeleren gebeurt deels in overdekte voorzieningen. De KNSB meldt op haar website 34 indoor skatebanen en tachtig inlineskatebanen.

De ontwikkeling van aparte voorzieningen voor calisthenics is iets van de laatste jaren. Eind 2015 ging het om vijftien voorzieningen; in 2021 is dit aantal volgens de Nederlandse Calisthenics Bond (NLCB, opgericht in 2018) gestegen tot driehonderd (Nederlandse Calisthenics Bond, 2021). De website calisthenics-parks.com geeft een overzicht van 75 oefenplekken, waarvan een deel bij bredere outdoor fitnessvoorzieningen.

Zoals eerder in dit hoofdstuk al aangegeven, is de aanleg van outdoor fitnessvoorzieningen vaak gericht op gemengd gebruik voor verschillende activiteiten. Bootcamp wordt in veel gevallen dan ook niet op een speciaal daarvoor ingerichte plek beoefend, maar in een gewoon openbaar park of een plek voor outdoor fitness. Gemeenten voeren op dit punt soms een gericht beleid (zie ook paragraaf 7.4), zoals Den Haag, waar sinds 2010 zeven fitplaatsen zijn aangelegd. Wiggers schatte op basis van gegevens van bouwers van fitnesslocaties in 2011 het aantal aangelegde locaties op vijftig (Wiggers, 2011a).

Survivalruns vinden zonder uitzondering in de openbare ruimte plaats. In Nederland worden jaarlijks zo'n veertig van deze runs georganiseerd, vaak in gemeenten die dit al eerder deden.

In Beltrum, waar dit fenomeen in Nederland begon, vond in 2019 de dertigste editie plaats. Het parcours loopt zowel over publiek toegankelijke delen als over privéterrein. Er zijn beperkte variaties van jaar tot jaar, omdat men gebruikmaakt van natuurlijke en aangebrachte hindernissen. Veel van de vijftig survivalrunverenigingen hebben een eigen trainingslocatie of een survivalrunbaan.

7.3 Organisaties

In deze paragraaf beschrijven we de organisatievormen waarin trendsporten georganiseerd worden. Daarbij maken we gebruik van de Leefstijlmonitor en van interviews met respondenten. Daarbij moet aangetekend worden dat het aantal respondenten in de Leefstijlmonitor die een trendsport doen beperkt is. Daarom volstaan we hier met een kwalitatieve beschrijving van de prevalente organisatievormen.

Gegevens uit de Leefstijlmonitor geven een indicatie dat bootcamp en calisthenics voornamelijk worden aangeboden door andere sportaanbieders dan sportverenigingen (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Dit zijn commerciële organisaties of instructeurs die deze sporten aanbieden in bijvoorbeeld parken. Vaak zijn dit kleine organisaties, maar er zijn ook grotere spelers. Zo is er The Bootcamp Club, een franchiseorganisatie die op tweehonderd locaties in Midden- en West-Nederland actief is (Jedeloo, 2018). In Oost- en Zuid-Nederland is City Bootcamp op dertig locaties actief.

Calisthenics wordt overwegend op overdekte locaties gedaan en bij andere sportaanbieders dan sportverenigingen (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Dit komt overeen met de informatie van geïnterviewden (Wolfsen, interview 2019) en van de calisthenicsbond, die aangeeft dat calisthenics eind 2018 door negentien sportscholen werd aangeboden (Nederlandse Calisthenics Bond, 2018).

Bij freerunning zijn de meeste beoefenaars juist actief bij een sportvereniging (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Dit is onder meer het gevolg van de inspanningen van de gymnastiekunie KNGU om zich over deze sportactiviteit te ontfermen. De afgelopen tien jaar zijn gymnastiekclubs freerunning in hun aanbod gaan opnemen. Op dit moment bieden volgens informatie van de KNGU[9] 112 verenigingen dit aan en zijn er ruim 5.500 freerunners bij deze clubs ingeschreven.

Het kleine aantal responderende skateboarders beoefent hun sport niet bij aanbiedende organisaties, maar in de openbare ruimte (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM,

VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Dit wil overigens niet zeggen dat skateboarden in het geheel niet georganiseerd wordt aangeboden. Zoals in paragraaf 7.2 werd vermeld, is er een twintigtal indoor skateparken in Nederland die oefensessies organiseren en zijn er verschillende vrijgevestigde instructeurs actief.

Skeeleren en inlineskaten wordt voornamelijk gedaan in de openbare ruimte, maar in enkele gevallen ook bij sportverenigingen (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Deze sportverenigingen houden hun trainingen en wedstrijden onder andere op de aangelegde inlineskatebanen (Kool, 2019; Smit, 2019). Ook hier speelt een sportbond een rol in het stimuleren van de beoefening en in het aanbieden van voorzieningen. In dit geval is dat de KNSB, die inlineskaten ziet als een geschikte activiteit om ook buiten het winterseizoen de schaatsvaardigheid te verbeteren.

Tot slot geeft de Leefstijlmonitor de indicatie dat survivalrunners relatief vaak lid zijn van een sportvereniging (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS (2017); zie bijlage 1). Het betreft leden van trainingsgroepen die onder andere gebruikmaken van de bij sportverenigingen speciaal aangelegde accommodaties. Daarnaast wordt deze sportvorm ongebonden beoefend in de openbare ruimte. Bij de Survivalrun Bond Nederland (SBN) zijn zo'n vijftig clubs aangesloten, en sinds 2016 is SBN aspirant-lid van NOC*NSF.

7.3.1 Institutionalisering en sportificatie

Het besluit van het IOC uit 2016 om skateboarden, BMX, golfsurfen, boulderen (sportklimmen) en 3x3-basketbal toe te voegen aan het olympische programma 2020, heeft de ontwikkeling van deze urban sports in een versnellingsproces gebracht (BrabantSport 2018; Gemeente Rotterdam, 2018a). Dat is een transitie die het inlineskaten al eerder doorgemaakt heeft. Het besluit van het IOC dwong de skatebond om binnen een korte periode een enorme ontwikkeling door te maken (Leijten, 2016). De Skateboard Federatie Nederland (SFN) was al gedurende een langere periode bezig om lid te worden van NOC*NSF. Eind 2017 werd ze (aspirant-)lid. Met de kennis die al aanwezig is bij NOC*NSF kan de bond gemakkelijker een transitie doormaken wat betreft institutionalisering (Lely, 2019). Met steun van NOC*NSF is in 2017 een selectie samengesteld van twintig potentiële deelnemers voor het olympisch team van de Olympische Spelen 2020. Zo maakt de skateboardsport op dit moment in rap tempo een ontwikkeling door naar een reguliere sportorganisatie.

De SFN wil ook de traditionele competitiesportpiramide binnen de sport invoeren. Door de ontwikkeling van een competitieformat waarbij sporters zich met elkaar meten, kan er een ranking ontstaan. Op lange termijn worden verschillende niveaus ontwikkeld, waardoor sporters zich kunnen meten met anderen van hun eigen niveau en kunnen doorstromen naar een hoger niveau, waardoor een prestatiepiramide opgebouwd wordt. Op het hoogste niveau gaat het om topsport; daar vallen ook de olympische sporters onder. Om deze piramide verder

vorm te geven, worden trainers opgeleid voor de verschillende niveaus. Zij krijgen diploma's waarmee ze training kunnen geven aan jongeren binnen het niveau waarvoor zij het diploma behaald hebben. Zo wordt de wedstrijdpiramide verder vormgegeven en kan de sport verder ontwikkeld worden (Lely, 2019). De ontwikkeling van skateboard van een lifestyle-activiteit naar competitiesport verloopt niet zonder slag of stoot: er is onder de beoefenaars de nodige weerstand tegen deze 'overname' van hun subcultuur (Thorpe & Dumont, 2018; Wheaton & O'Loughlin, 2017).

Verschillende landelijke sportbonden zijn direct betrokken bij de ontwikkeling van urban sports. De betrokkenheid van de KNGU bij freerunning en van de KNSB bij inlineskaten werden al aangestipt. Voor het 3x3-basketbal geldt dat het vanaf het begin onderdeel is van de Nederlandse Basketball Bond (NBB). Sinds 2009 zet de NBB sterk in op de ontwikkeling van 3x3-basketbal, om zo de sport voor iedereen toegankelijk te maken (NBB, 2019). De NBB schatte in 2019 dat ongeveer 2.500 Brabanders aan 3x3-basketbal doen en dat het landelijk om ongeveer 10.000 deelnemers gaat. De bond organiseert jaarlijks het Nederlands kampioenschap 3x3-basketbal, 3x3NL Tour genaamd, met in 2019 meer dan 1.100 deelnemende teams.

De hockeybond (KNHB) is al enkele jaren bezig met de ontwikkeling en stimulering van Urban Hockey. Dit is een uitdagende, 'coole' vorm van hockey die ook op straat kan worden gespeeld. Het bestaat in verschillende varianten, zoals Streethockey 3v3 en 5v5, Urban Skills & Tricks, Urban Challenges, Urban Battles en Urban Parcours. De KNHB en betrokken partners stellen zich als doel de sportparticipatie onder kinderen tussen de 8 en 12 jaar structureel te verhogen in wijken in grote steden waar geen gestructureerd hockeyaanbod (zoals hockeyverenigingen) aanwezig is. De kinderen kunnen op een laagdrempelige wijze kennismaken met hockey op Krajicek Playgrounds en Cruyff Courts en vervolgens lid worden van een Krajicek Sportclub, buurtsportclub of een andere vorm van structureel aanbod. Urban Hockey wordt gespeeld in de wijk, bijvoorbeeld op Cruyff Courts, op Krajicek Playgrounds, op scholen, tijdens Urban Sports Events en op de vereniging. Er is een Urban Hockey-lesprogramma ontwikkeld voor de doelgroep. Ter promotie organiseerde de KNHB in 2019 een zogenoemde Urban Road Show die toerde langs 27 lokale urban sportevenementen.

Sinds 2008 zet de KNVB met het straatvoetbal in op het vergroten van de voetbalbeleving en het spelplezier bij de jeugd. Straatvoetbal is een toegankelijke voetbalvorm waarmee de KNVB een vernieuwend aanbod wil bieden en kinderen wil stimuleren om meer buiten te gaan voetballen.

7.4 Begeleiding en opleidingen – Software

Hoewel urban sports en outdoor fitness laagdrempelig zijn en ook zonder begeleiding kunnen worden beoefend, zijn binnen deze sporten veelal van meet af aan begeleiders of instructeurs actief en worden er clinics en cursussen aangeboden. De verschillende typen aanbieders (clubs, sportscholen, fitnesscentra, parken) bieden deze instructie en begeleiding aan. The Bootcamp Club bijvoorbeeld organiseert op tweehonderd locaties zo'n 3.500 trainingen per maand (Jedeloo, 2018). Ook zijn er zelfstandig gevestigde instructeurs actief.

De betrokken ketens van aanbieders en sportbonden ontwikkelen opleidingen. Zelfs voor een zeer jonge urban sport als calisthenics wordt een opleiding aangeboden (AALO, 2018). Ook beroepsopleidingen spelen in op de trends. Zo biedt de Hanzehogeschool Groningen de Leerlijn Bewegen in de Openbare Ruimte (BIOR) aan voor de 'Buurtsportcoach als katalysator voor beweegvriendelijke buurten'. We kunnen dus constateren dat de ontwikkeling van deze trendsporten ook gepaard gaat met die van 'software'.

7.4.1 Urban sportevenementen

De organisatie van evenementen vormt een belangrijk element van de urban sports. Gemeenten zijn hierbij vaak betrokken, omdat ze het zien als een aantrekkelijke vorm van city marketing en sportstimulering. De veertig lokale survivalruns die de afgelopen jaren worden georganiseerd, trekken bijvoorbeeld zo'n 14.000 deelnemers en een veelvoud daarvan aan toeschouwers.

Al jaren voordat gemeenten zichtbaar bij deze urban sportevenementen betrokken waren, organiseerden commerciële partijen als Red Bull internationale wedstrijden en demonstraties (Kunz, Elsässer & Santomier, 2016; Puzzle, 2016). In het evenementencircuit van dit bedrijf zijn zo'n vijfhonderd sporters professioneel actief, waarbij van de zestien Nederlandse sporters ruim de helft een urban sport beoefent. Bij evenementen van het bedrijf, maar ook bij door andere partijen georganiseerde commerciële evenementen, is een prijzenpot beschikbaar voor de best presterende sporters.

Bij verschillende evenementen zien we een mix van internationale kampioenschappen, demonstraties, kennismakingsclinics en culturele activiteiten. De benodigde accommodaties worden soms speciaal door gemeenten ontworpen en aangelegd voor een bepaald evenement.[10] Recente voorbeelden zijn:

- Amsterdam 2016 Urban Sports Week Amsterdam;
- Rotterdam 2017 en 2018 World Cup Skateboarden;
- Den Haag 2016, 2017, 2018 Pro Freestyle;
- Amsterdam 2017 EK panna, Dutch Freerunning Championships;
- Arnhem juli 2018 WK Inline- & Freestyle-skaten met Urban Sports Festival;

- Breda oktober 2018 World Cup skateboarden bij Pier15;
- Den Bosch augustus 2019 NK skateboarden Junioren;
- Utrecht juli 2018 en 2019 Open NK 4x4 straatvoetbal.

Om de belangstelling voor de skatesport verder te stimuleren, zijn recent regionale tours opgezet. Zo organiseert SportBrabant in samenwerking met vijf steden de Brabant Open, bedoeld voor iedereen die kennis wil maken met skateboarden of op zoek is naar een leuk dagje uit. Sportservice Flevoland organiseert jaarlijks langs de zes Flevolandse gemeenten skateparktour Own the Spot.

7.5 Beleid voor trendsporten

Op dit moment voeren vooral grote en middelgrote steden een expliciet beleid voor urban sports en outdoor fitness. Voorbeelden zijn Den Haag, Rotterdam, Amsterdam, Utrecht, Arnhem, Groningen, Enschede en de G5 in Brabant (Breda, Eindhoven, Helmond, Den Bosch en Tilburg). De motieven die daarbij voor gemeenten een rol spelen variëren. We beschrijven deze kort voor enkele steden.

7.5.1 Bevorderen van sportparticipatie en inspelen op burgerwensen

Alle geïnterviewde vertegenwoordigers van middelgrote gemeenten stellen dat de populariteit van trendsporten de afgelopen jaren is toegenomen. Voor een deel komt dit doordat bestaande sportverenigingen in de steden de verschillende sporten zijn gaan aanbieden. Zo wordt 3x3-basketbal bijvoorbeeld aangeboden door de lokale basketbalvereniging en biedt de gymnastiekvereniging freerunning aan (Speelman, 2019). Gemeenten zijn enthousiast over de ontwikkelingen die plaatsvinden, aangezien deze sportvormen een doelgroep bereiken die niet (meer) sportief actief was. Jongeren vanaf 12 jaar weten steeds vaker de weg te vinden naar de trendsporten (Apeldoorn, Amersfoort). Rond hun twaalfde levensjaar stoppen zij vaak bij traditionele sportverenigingen als een voetbal- of hockeyvereniging, waarna zij vaak niet meer actief zijn in de sport. De trendsporten bieden voor deze groep een alternatief.

Daarnaast merken de gemeenten op dat de populariteit van de trendsporten toeneemt omdat mensen steeds flexibeler willen sporten (Nijmegen, Oss). Doordat gemeenten bezig zijn met het creëren van een omgevingsvisie in aanloop naar de Omgevingswet (zie ook hoofdstuk 10), komt bij hen de vraag op hoe zij de omgeving zó in kunnen richten dat deze sportief gezien aantrekkelijk is. De gemeente Nijmegen haakt hierop in door meerdere beweegroutes aan te leggen in diverse delen van de stad. Bij het afleggen van deze routes kunnen mensen verschillende (fitness)activiteiten uitvoeren. De openbare ruimte wordt zó ingericht dat deze aantrek-

kelijk wordt gemaakt voor sporters. Een soortgelijk proces is gaande in Groningen binnen het project 'Bewegen in de openbare ruimte', met steun van de Hanzehogeschool (Wiggers, 2016).

Bij de bouw van nieuwe wijken wordt steeds vaker rekening gehouden met het sportieve aspect, door al meteen na te denken over mogelijke sportvormen die daar uitgevoerd kunnen worden (Nijmegen). De openbare ruimte kan zo gebruikt worden om de sportparticipatie te verhogen, maar ook om een gezonde leefstijl te stimuleren. Trendsporten spelen daarbij een grote rol, omdat die in veel gevallen in de openbare ruimte worden beoefend.

Specifiek beleid voor de trendsporten hebben deze gemeenten vaak nog niet. Wel bieden zij de sportvormen de ruimte en staan zij open voor burgerinitiatieven. Het gaat daarbij zowel om initiatieven om nieuwe accommodaties te bouwen als om initiatieven voor urban sportevenementen. Zo wordt in de gemeente Oss jaarlijks een Obstaclerun georganiseerd op initiatief van inwoners. De gemeente heeft bij dit soort evenementen meer een faciliterende rol, aangezien zij zich verder niet bezighoudt met de feitelijke organisatie van het evenement. Zij biedt slechts de ruimte aan. Daar komen in sommige gevallen ook andere instanties bij kijken. Bij het organiseren van een survivalrun in bosgebieden speelt bijvoorbeeld Staatsbosbeheer ook een rol (Schutten, 2019).

7.5.2 Specifiek beleid voor urban sports – gebiedsontwikkeling en evenementen

Specifiek beleid voor urban sports en outdoor fitness treffen we wel aan bij enkele provincies en bij de grote steden. De provincie Noord-Brabant en de vijf grote Brabantse gemeenten hebben zich geschaard achter het *Ambitieplan Urban Sports & Culture Brabant 2018-2020* van BrabantSport (BrabantSport, 2018). Urban sports hebben volgens de opstellers al aardig voet aan de grond in Brabant[11] en kunnen in de stad een rol spelen bij het hergebruik van leegstaande gebouwen en bijdragen aan gebiedsontwikkeling en innovatie. Daarmee bieden urban sports gemeenten mogelijkheden om anders te kijken naar ruimtelijke ordening en (sport)accommodatiebeleid. In het *Ambitieplan Urban Sports* wordt door de overheid in drie jaar tijd 2 miljoen euro geïnvesteerd. Daarmee wil men de volgende zaken realiseren:

- een Nationaal Trainingscentrum (NTC) Skateboard, discipline park, en een NTC BMX, discipline freestyle, in Brabant;
- een Urban Sports Performance Center (USPC) in samenwerking met de vijf urban scenes;
- een collectieve urban marketing in Brabant, met daarin een overzicht van de evenementenkalender en een eerste opzet van een gezamenlijk B5 UP-evenement;
- een propositie voor het bedrijfsleven;
- een plan voor het opzetten van urban activiteiten in wijken en buurten.

De provincie Gelderland ziet urban sports als een belangrijke ontwikkeling en ondersteunt evenementen als het WK Inline- & Freestyle-skaten 2018 in Arnhem, Urban ReFramed in 2019 op Papendal en de voorbereiding van het WK BMX in 2021.

Rotterdam heeft als uitwerking op de Sportnota 17+ de *Beleidsnota urban sports 2018-2021* opgesteld (Gemeente Rotterdam, 2018a). Geconstateerd wordt dat urban sports onderdeel zijn van de stijgende trend van 'ongeorganiseerde' sporten. Bovendien biedt de leefstijl rondom urban sports aanknopingspunten om jongeren te bereiken en te activeren. De urban sports verdienen volgens de opstellers een prominente plek in het hedendaags gemeentelijk sportbeleid. Door gebrek aan onderzoek is er op dit moment weinig inzicht in de aantallen en behoeften van (potentiële) beoefenaars van urban sports. De olympische status van urban sports zorgt bovendien voor een verschuiving van leefstijl naar sport. De gemeente zou de leefstijl van de urban sports moeten onderkennen en de sport moeten stimuleren en faciliteren zonder die leefstijl uit het oog te verliezen. Concreet heeft de nota onder meer een vertaling gekregen in een gemeentelijke subsidieregeling voor urban sports (Gemeente Rotterdam, 2018b).

Amsterdam laat in haar *Sportvisie 2025* weten meer aandacht aan urban sports te willen besteden. Men schatte dat in 2016 bijna 60.000 Amsterdammers aan urban sports deden (Gemeente Amsterdam, 2016). De ontwikkeling van eigentijdse sportevenementconcepten als de Amsterdam City Swim, Amsterdam Urban Sports Week en NextGen Amsterdam wordt voortgezet. Amsterdam heeft onvoldoende multifunctionele voorzieningen voor het beoefenen van urban sports. De bestaande outdoorvoorzieningen in Amsterdam zijn vaak klein en liggen versnipperd door de stad. Een indoorvoorziening is er op dit moment niet. Voor urban sports is de inzet om in overleg met de community zowel een aansprekende binnen- als buitenvoorziening te realiseren, zodat urban sporters het hele jaar door een plek hebben. Daarnaast wordt ingezet op het versterken van het netwerk van kleinschalige voorzieningen in de buurten (Gemeente Amsterdam, 2015). In 2019 is de aanleg gestart van een omvangrijk urban sportpark in Zeeburg; het skatepark is in de zomer van 2020 geopend.

De inspanningen van de gemeente Den Haag, die al in 2004 een skatenota opstelde (Gemeente Den Haag, 2004), kwamen al ter sprake. Ook voor outdoorsport wordt gericht beleid gevoerd (Gemeente Den Haag, 2011). Den Haag continueert dit beleid en is nauw betrokken bij urban sportevenementen en de aanleg van het Topsport Skatepark in Den Haag, dat in 2018 officieel is geopend. De voormalige RAC-hallen in het Haagse Laakhavengebied zijn omgebouwd tot de eerste skateboardbaan van Nederland die speciaal is ingericht voor topsporttrainingen, onder meer van het Nederlands Olympisch Skateboard Team.

Het Sportbedrijf Arnhem nam in april 2018 met de KNGU en de KNWU gezamenlijk het initiatief voor een Urban Sports Coalition Arnhem (urbansportscoalition.nl). Het concrete doel

was om de 10-18-jarigen in Arnhem op een leuke en passende manier in beweging te krijgen en te houden, omdat in deze groep (ook landelijk) veel uitstroom is uit de sport. Daarom zijn urban sports aangeboden die ongeorganiseerd zijn en waarin niet de klassieke wedstrijden centraal staan, maar community, het verleggen van je eigen grenzen, je eigen weg vinden en plezier hebben.

7.5.3 Accommodatiebeleid: Inspelen op de trend?

Zoals eerder beschreven in dit hoofdstuk, leggen gemeenten, naast het aanbieden van openbare ruimte, ook specifieke sportlocaties aan voor trendsporten. In veel gevallen gebeurt dit op basis van initiatieven van burgers. De aanleg van skatebanen is niet zelden het gevolg van een initiatief van een groep enthousiaste jongeren (Rhenense en Betuwse Courant, 2018). Ook in Apeldoorn is een Obstacleparcours aangelegd op initiatief van een burger uit de gemeente. Daarnaast zijn ook playgrounds, sportveldjes en calisthenicsparkjes in de gemeente vaak gebouwd naar aanleiding van gesprekken met inwoners. Meestal worden deze voorzieningen aangelegd op plekken waar al veel wordt gesport, wat het gebruik bevordert en waardoor gebruikers meerdere sportvormen kunnen combineren. Datzelfde gebeurde in de gemeente Nijmegen, waar een calisthenicspark is aangelegd nabij het Goffertpark, op aandrang van twee initiatiefnemers die graag een dergelijk park wilden zien in Nijmegen. De gemeente stond hiervoor open, maar zocht wel een locatie waar het gebruik optimaal is. Nu kunnen bijvoorbeeld hardlopers in het Goffertpark gebruikmaken van deze voorziening. De gemeente Amersfoort heeft een subsidie beschikbaar gesteld voor mensen die een aanvraag doen om een dergelijke sportvoorziening te plaatsen.

Gemeenten staan vaak open voor initiatieven, denken mee over het aanleggen van nieuwe accommodaties en voeren dit uit wanneer er een goed plan is. Toch heeft dit hele proces vaak wel wat voeten in de aarde, niet in de laatste plaats omdat de aanleg van deze voorzieningen een behoorlijke investering vergt. Een combinatietoestel voor calisthenics kost al gauw vijfduizend euro (los van de plaatsingskosten), een outdoor fitnessparkje twintigduizend euro en de kosten voor een skatebaan lopen van veertigduizend euro voor een eenvoudige voorziening tot het tienvoudige voor een compleet skatepark. Of er sprake is van intensief en langdurig gebruik van de voorziening is daarbij veelal onzeker.

Ook wanneer de gemeente zelf een nieuwe sportvoorziening wil aanleggen, betrekt ze sporters of organisaties daarbij. Zo werd er in de gemeente Amersfoort in samenwerking met een basketbalclub een 3x3-basketbalveld aangelegd. De hoop is dat mensen door gebruik te maken van dit sportveld sneller de weg naar de sportvereniging weten te vinden, wat een effect heeft op de sportparticipatie. Soms gaat de gemeente vooraf oriënterend met de sporters in gesprek over accommodatiewensen. Zo wil de gemeente Utrecht het netwerk van mensen die trendsporten beoefenen beter leren kennen. Voor het aanleggen van een nieuwe skate-

voorziening is contact gelegd met Utrechtse skaters. Door in gesprek te gaan kan er gezamenlijk bepaald worden wat de eisen zijn. Dit bevordert dat de te bouwen locaties attractief zijn en optimaal gebruikt worden.

Een punt van aandacht voor gemeenten is de mogelijke overlast van activiteiten als bootcamps. Zolang die er niet is, zien gemeenten het als een goede manier om de openbare ruimte sportief te gebruiken. Daarom leggen zij vooralsnog geen regels op aan de bootcamporganisatoren. In de gemeente Utrecht stelt de bootcamporganisator zelf regels op voor het gebruik van de openbare ruimte om zo de overlast die daar mogelijk mee gepaard gaat te beperken (Wolfsen, 2019). Buurtbewoners kunnen direct contact opnemen met de organisatoren om hun problemen te melden. Doel hiervan is om een open sfeer te creëren waarbij er geen beperkingen opgelegd worden aan deze aanbieders. De gemeente Utrecht is tevreden met deze ontwikkeling en ziet dit als een goed voorbeeld.

Er kan dus gesteld worden dat gemeenten zich op diverse manieren bezighouden met de trendsporten. Door aanbieders ruimte te geven, sportlocaties aan te leggen en in gesprek te gaan met de sporters kunnen gemeenten een grote bijdrage leveren aan de opkomst van deze sporten. Dit is niet alleen wenselijk voor de sporters, maar ook voor gemeenten, gezien het feit dat de sportparticipatie daardoor verder verhoogd wordt.

7.6 Evaluatie van beleid voor trendsporten in de openbare ruimte

Het (lokale) beleid gericht op trendsporten is in veel gevallen nog betrekkelijk jong. Gezien de investeringen die met de voorzieningen gepaard gaan, zijn de betrokken gemeenten geïnteresseerd in wat het ingezette beleid oplevert.

Wiggers deed in 2011 onderzoek naar de ervaringen met en toekomstperspectieven voor outdoor fitnessvoorzieningen (Wiggers, 2011a). Zij constateert dat de motieven om zo'n voorziening aan te leggen kunnen verschillen en veranderen. Lang was bij beleidsmakers de behoefte aan orde en veiligheid dominant bij het inrichten van allerlei openbare sport- en speelplekken. Aanleg en gebruik van dergelijke plekken moesten aan strenge regels voldoen. De diverse plekken werden omringd door een hekwerk en waren beperkt toegankelijk. Inmiddels spelen andere motieven een belangrijkere rol, op basis waarvan Wiggers (2011b) drie typen outdoor fitnesslocaties onderscheidt:

- type A. Dat zijn locaties waar het trainen en het prestatieve karakter centraal staan. De locatie is voor leden van sportverenigingen en andere (commerciële) sportorganisaties;
- type B-locaties zijn gericht op het trainen van de algehele conditie en fitheid. Deze

locatie is voor inactieve volwassenen en/of senioren die op eigen initiatief of op advies samen met anderen willen bewegen;
- type C-locaties hebben tot doel recreatief bewegen, ontmoeten en beleven. Deze locaties zijn geschikt voor iedereen en maken onderdeel uit van een multifunctionele en intergenerationele ontmoetingsplek. Er is geen begeleiding, de locatie wordt gedragen door online en interactieve platformen.

Wiggers constateert uit haar casestudies dat bij de betrokken gemeenten van tevoren niet volledig helder was waar de outdoor fitnesslocatie voor moest dienen. De beoogde gebruikers werden niet goed betrokken bij de planning. Wiggers acht het essentieel dat deze gebruikers aan de voorkant van het traject bedenken en bepalen wat ze precies willen met sport in de openbare ruimte en vervolgens bekijken of outdoor fitness als nieuwe sportvorm past bij de realisatie van deze doelen. In de onderzochte gevallen werd niet nagegaan welke doelgroepen daadwerkelijk gebruikmaken van de voorziening. De ervaringen wijzen erop dat de software op de outdoor fitnesslocatie (begeleiding, activiteitenaanbod) een bepalende voorwaarde is voor het succes van outdoor fitness in Nederland.

Evaluatief onderzoek naar outdoor fitness in Den Haag, Groningen en Amsterdam bevestigt de belangrijke rol van een gericht aanbod (software). In Den Haag voerde de Haagse Hogeschool onderzoek uit naar het gebruik en de succesfactoren van zes lokale fitplaatsen. Daaruit bleek dat het merendeel van de Haagse fitplaatsen ten tijde van het onderzoek niet optimaal werd gebruikt. Fitplaats Zuiderpark bleek wel een succes. Op alle geobserveerde momenten was hier een aanzienlijke groep mensen actief (gemiddeld veertien). Bij het minimale gebruik van de overige fitplaatsen kan meespelen dat inwoners niet van het bestaan van deze fitplaatsen afwisten. Promotie is dus mogelijk een belangrijke factor. Daarop kan ingespeeld worden door bijvoorbeeld informatie in wijkkrantjes en op de gemeentewebsite, voorlichtingsavonden, kennismakingsbijeenkomsten en structurele groepslessen op de fitplaats. Verder bleken ligging (met name zichtbaarheid) en sfeer een grote rol te spelen. Als de fitplaats niet direct zichtbaar is vanaf de openbare weg, is aan te raden om in de omgeving van de fitplaatsen borden te plaatsen die mensen wijzen op de ligging. Het is tevens van belang de fitplaats goed te onderhouden, mankementen snel te verhelpen en ervoor te zorgen dat er geen afval rondslingert op de fitplaats (orgware). Daarnaast duiden de resultaten erop dat de aanwezigheid van gebruikers een stimulerende werking kan hebben. Dat is een terugkoppelmechanisme dat ook in het theoretisch kader (hoofdstuk 2) wordt aangehaald. Samenwerking met omliggende instanties en professionals kan ervoor te zorgen dat de fitplaatsen in beeld komen en blijven. Hierbij kan worden gedacht aan wooncentra voor ouderen, buurthuizen en scholen, maar ook aan professionals als buurtsportcoaches en fysiotherapeuten, die begeleiding kunnen bieden bij het gebruik van de toestellen. Deze begeleiding is met name van belang om de doelgroep ouderen naar de fitplaatsen te krijgen en dit bezoek vast te houden.

De Hanzehogeschool is in Groningen als monitoringpartner betrokken bij projecten voor Bewegen in de openbare ruimte (BIOR)(Wiggers, 2016). In dit kader zijn er tussen januari 2015 en mei 2016 drie concrete projecten in de openbare ruimte gerealiseerd: a) Outdoor Fitness Reitdiep (outdoor fitnessapparaten), b) Hunze-van Starkenborgh (sport- en speelvoorzieningen) en c) Oosterkade (multifunctionele sport- en speelplek). In het onderzoek is bekeken in hoeverre de vernieuwde inrichting van de openbare ruimte uitnodigt tot meer bewegen, sporten en spelen. In tabel 7.3 worden de belangrijkste resultaten weergegeven volgens het MAPE-evaluatieschema.

Tabel 7.3 Cross-casevergelijking van drie wijkprojecten van Bewegende Stad Groningen op basis van het MAPE-model.

Locatie	M (middelen)	A (activiteiten)	P (prestatie)	E (effectiviteit)
Outdoor fitness Reitdiep	- Meer sporten en bewegen - Burgerinitiatief 35.000 euro	- Outdoor fitnessapparaten	- Mannen, >60 jaar - 44% is frequenter gaan sporten in openbare ruimte (2/3 niet afhankelijk van locatie) - 80% tevreden met locatie	- Effectiviteit bij vervolgonderzoek in kaart brengen
Hunze-van Starkenborgh	- Meer sporten en bewegen - Burgerparticipatie (lang, intensief traject) - 175.000 euro	- Sport- en spelvoorzieningen	Kinderen tot 12 jaar - Gebruik speeltoestel middenterrein hoogst - Meest tevreden met pannakooien	- Idem
Oosterkade	- Meer sporten en bewegen - Burgerparticipatie (kort, matig intensief traject) - 70.000-80.000 euro	- Multifunctionele sport- en speelplek	- Mannen, gem. 24 jaar - 87% is frequenter gaan sporten in openbare ruimte (2/3 niet afhankelijk van locatie) - 80% tevreden met locatie	- Idem

Bron: De Jong, Slender, Verbree, Wiggers, 2016, p.7.

Gebruikers bleken over het algemeen al actief met sporten en bewegen in de openbare ruimte. De vernieuwde inrichting leidde tot weinig nieuwe gebruikers, maar door de vernieuwing werd er wel frequenter gesport in de openbare ruimte. Gebruikers van de locaties waren erg tevreden met de gerealiseerde voorzieningen. De onderzoekers verklaren dit door het gekozen proces van realisatie en de totstandkoming van de voorzieningen. De wijkbewoners waren

zelf de initiatiefnemers of werden actief en intensief betrokken bij de inrichting van de openbare ruimte. Als een wijk gemiddeld een lage sociaaleconomische status (SES) heeft, is het te verwachten effect op het beweeggedrag van de wijkbewoners groter (Lakerveld et al., 2015).

Vogel (2018) deed in Amsterdam onderzoek naar de ervaringen en perceptie van gebruikers en niet-gebruikers van fitnesstoestellen in de openbare ruimte in drie buurten met een lage SES. Voordelen van outdoor fitnesstoestellen zijn de nabijheid en de afwezigheid van kosten en vaste openingstijden, waardoor deze voorzieningen relatief laagdrempelig zijn. Een openbaar fitnesstoestel zou daardoor een aantal belemmeringen weg kunnen nemen die mensen met een lage SES kunnen ervaren, zoals het moeten aangaan van langetermijnverbintenissen en gebrek aan tijd, inkomen en beweegervaring. Op drie verschillende locaties in Amsterdam is geobserveerd en geïnterviewd. In totaal werd, verspreid over zes doordeweekse dagen, drie keer per dag twee uur lang geobserveerd. De mate van gebruik van de voorzieningen verschilde flink en was veruit het hoogst in het Sloterpark. Daar waren gebruikers veelvuldig mensen met een lage SES, op beide andere locaties niet. Verder bleek dat de toestellen het vaakst werden gebruikt door mannen. Vrouwen waren veel minder op de toestellen te vinden. Mannen maakten vaak individueel gebruik van de toestellen, terwijl vrouwen dat meer in duo's deden. De motieven van gebruikers liepen uiteen. Vrouwen en oudere mannen noemden als belangrijkste reden dat zij trainen om gezond te blijven, terwijl jongere mannen veelal trainen om breder en aantrekkelijker te worden bevonden. De studie wees uit dat met name voor vrouwen de fitnesslocaties geen plek zijn waar ze normaliter naartoe gaan, omdat ze zich te bekeken voelen en de locatie niet altijd als veilig ervaren.

Op basis van haar onderzoek formuleert Vogel enkele succesbepalende condities voor gebruik van outdoor fitnesstoestellen, die aansluiten wat in de net beschreven studies werd geconstateerd:

- de locatie, de fysieke omgeving en de vorm van de toestellen blijkt voor veel mensen een bepalende factor. Er moet bij de locatiekeuze niet alleen rekening worden gehouden met goede bereikbaarheid, maar ook met zaken zoals een gevoel van veiligheid en met het milieu (dat wil zeggen voldoende afstand van autogassen);
- het succes van een locatie hangt samen met de doelgroep die ermee bereikt moet worden. Wensen en succescondities verschillen per leeftijdsgroep, geslacht en sporter/niet-sporter. Voordat er een toestel geplaatst wordt, is het daarom van belang om in gesprek te gaan met de buurtbewoners;
- het gebruik kan worden bevorderd door een regelmatig activiteitenaanbod onder begeleiding en door randvoorzieningen zoals een dakje tegen de regen, een bankje om op uit te rusten, een waterkraantje of een prullenbak.

7.7 Conclusie

We kunnen constateren dat er een snelle ontwikkeling gaande is van trendsporten in openbare ruimte: urban sports als skaten, skateboarden en outdoor fitnessactiviteiten als bootcamp en calisthenics. De huidige sportdeelnamestatistieken bieden nog weinig zicht op de omvang van deelname aan deze activiteiten. Toch mag worden aangenomen dat deze deelname bij sommige trendsporten omvangrijk is. Zo is in tien jaar tijd het aantal mensen dat wekelijks deelneemt aan bootcamp gegroeid van nul tot zo'n 300.000. Het landschap van beoefende sportactiviteiten in Nederland verandert voortdurend en er zijn activiteiten die het karakter hebben van een kortdurende hype.

Een belangrijk deel van de trendsporten krijgt gestalte via nieuwe organisaties (orgware). Dit betreft vaak ondernemende aanbieders en soms vormen van zelforganisatie (community's), maar ook traditionele sportbonden hebben een aantal van deze trendsporten onder hun hoede genomen. Deze organisaties zijn verantwoordelijk voor de ontwikkeling van cursussen en activiteitenprogramma's en stellen opleidingseisen aan begeleiders (software).

De populariteit van de trendsporten gaat gepaard met de ontwikkeling van voorzieningen en accommodaties in de openbare ruimte (hardware), vaak op initiatief van de enthousiaste beoefenaars. Vooral de gemeenten hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in honderden skateparken en -banen, outdoor fitnessparken en calisthenicsparken. De attractiviteit van deze activiteiten voor lokale overheden ligt in het "aansluiten bij nieuwe sportwensen", gericht op groei van de sportparticipatie. Ze zijn bovendien innovatief en lokale trendsportevenementen hebben een grote zichtbaarheid.

Verschillende grote steden hebben inmiddels een specifiek op urban sports gericht beleid ontwikkeld. Daarbij speelt een rol dat een aantal trendsporten door het IOC is toegevoegd aan het olympisch programma, waardoor het aanlokkelijk wordt te investeren in nationale en internationale evenementen en in de ontwikkeling van lokale en regionale talenten. De snelle sportificatie van de nieuwe activiteiten staat echter in sommige gevallen op gespannen voet met het subculturele, ongebonden karakter dat de initiatiefnemers eraan hebben gegeven.

De effectiviteit van de soms forse investeringen in de nieuwe voorzieningen blijkt sterk afhankelijk van de gedragenheid van het initiatief: gaat het om meer dan een hobby van enkelen? Uit evaluaties blijkt dat het bereik van veel voorzieningen qua beoefening vaak beperkt en soms ook exclusief is (Gilchrist & Wheaton, 2017). Ook zijn het aanbod en de deelname niet altijd 'duurzaam'. De trendsporten zijn een voorbeeld van *liquid leisure*, de beweeglijke en commercieel gestuurde vrijetijdscultuur (King & Church, 2017). De evaluaties onderstrepen dat naast de keuze van een goede locatie en goed onderhoud van belang is dat de voorzieningen worden ingebed in aanwezige sociale netwerken en beter draaien wanneer er regelmatig begeleide activiteiten plaatsvinden.

7.8 Noten

1. Calisthenics wordt ook wel *street work-out* genoemd.
2. Er is feitelijk voortdurend sprake van wisselende belangstelling voor sportvormen, waarbij steeds nieuwe vormen 'trending' zijn. Zo werd zaalvoetbal ooit als sport van de toekomst bestempeld, maar ook unihockey, padel en quidditch. Sporten die in Nederland plots in de belangstelling komen, worden in het buitenland soms al breed beoefend, zoals oriëntering in Zweden en Engeland. Ook de aanduiding van deze opkomende sporten verschilt van land tot land. In Duitsland spreekt men van trend sports, in Engeland van lifestyle sports (Wheaton, 2004) en in de VS van *street* of *action sports*.
3. Zie voor een overzicht van de geïnterviewden zie lijst van geïnterviewden.
4. Respondenten vullen hun beoefende sporten als open antwoord in. Omdat zij soms andere benamingen gebruiken voor dezelfde activiteit, is het maken van een totaalplaatje niet altijd eenvoudig.
5. De onderneming heeft begin 2020 dertig medewerkers en zes franchisenemers door heel Nederland. Zij verzorgen 3.500 bootcamptrainingen per maand voor 90.000 sporters.
6. Het totale aantal ondervraagden in deze meetjaren bedroeg 29.034; het aandeel beoefenaars van ten minste een van de genoemde leefstijlsporten komt dan op 1,3 procent.
7. Ook uit recent onderzoek onder urban sporters in Rotterdam blijkt dat de beoefenaars veelal jongeren zijn (Bruggeling & Van Batenburg-Eddes, 2020).
8. BMX of fietscross is een olympische sport sinds de Spelen van Peking in 2008. Het woord BMX staat voor Bicycle Motocross (de X staat dus voor cross). Een andere fietssport is mountainbiken (MTB). WCMX staat voor Weelchair Motocross, een extreme rolstoelsport.
9. KNGU-informatie, verstrekt op maandag 5 augustus 2019.
10. Nine Yards Skateparks Co onder andere voorzieningen voor Den Haag World Cup, Nationaal Skateboard Training centrum, Breda Pier15 NK skateboard 2017 (www.nine-yards.com/work).
11. Om een beeld te schetsen een paar cijfers voor Brabant (BrabantSport, 2018):
    - gemiddeld aantal bezoekers van een Brabants skatepark: 55.000 per jaar; waarvan deelnemers aan lessen/workshops: 25.000 per jaar;
    - aantal deelnemers aan lessen op andere plekken dan skateparken: 18.000 per jaar;
    - aantal deelnemers aan kinderfeestjes in de skateparken: 15.000 per jaar;
    - aantal bezoekers van evenementen in 2017 (waaronder Woo Hah, Emoves en Urban Matterz): 45.000.

7.9 Literatuur

- AALO (2018). *Calisthenics Instructeur Level 1*. Geraadpleegd op 16 augustus 2019 via www.aalo.nl/fitness-academie/calisthenics-instructeur-level-1-/.
- BN DeStem (2019). *Skatepark Bergen op Zoom krijgt nog geen opknapbeurt*. Geraadpleegd op 12 februari 2020 via www.bndestem.nl/bergen-op-zoom/skatepark-bergen-op-zoom-krijgt-nog-geen-opknapbeurt~a44bd67b/.
- BrabantSport (2018). *Ambitieplan Urban Sports & Culture Brabant 2018-2020*. Eindhoven: BrabantSport.
- Bruggeling, D. & Batenburg-Eddes, T. van (2020). *Onderzoek Urban Sports*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam, afdeling Onderzoek en Business Intelligence (OBI).
- Bureau Speelruimte (2007). *Nulmeting speelruimtebeleid. Enquêterapport*. Amersfoort: Bureau Speelruimte.
- De Gelderlander (2019). *Skatepark en skeelerbaan in park Wageningen lijken haalbaar*. Geraadpleegd op 12 februari 2020 via www.gelderlander.nl/wageningen/skatepark-en-skeelerbaan-in-park-wageningen-lijken-haalbaar~a8668c8e/.
- De Stentor (2019). *Putten krijgt nieuwe skatebaan*. Geraadpleegd op 12 februari 2020 via www.destentor.nl/putten/putten-krijgt-een-nieuwe-skatebaan~acaf3bee/.
- Gemeente Amsterdam (2015). *Sportaccommodatieplan 2015-2020*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, afdeling Sport.
- Gemeente Amsterdam (2016). *Sportvisie Amsterdam 2025. De Sportieve Stad*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Gemeente Den Haag (2004). *Skating Den Haag. Naar een goed aanbod van skatevoorzieningen in de stad*. Den Haag: Gemeente Den Haag, dienst Stadsbeheer.
- Gemeente Den Haag (2011). *Den Haag naar Olympisch Niveau. Sportnota Gemeente Den Haag 2011-2014*. Den Haag: Gemeente Den Haag.
- Gemeente Den Haag (2016). *Skaten in Den Haag 2016-2021*. Den Haag: Gemeente Den Haag, dienst Publiekszaken.
- Gemeente Rotterdam (2018a). *Beleidsnota urban sports 2018-2021 'van de straat'. Van lifestyle naar sport*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam (2018b). *Subsidieregeling Urban Sports*. CVDR613907, gemeenteblad 2018 nummer 132. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gilchrist, P. & Wheaton, B. (2017). 'The social benefits of informal and lifestyle sports: a research agenda', in: *International Journal of Sport Policy and Politics*. 9(1), 1-10.
- Hoeijmakers, R. & Romijn, D. (2018). *Onze sport is booming. Een casestudie naar de opkomst van padel, beachvolleybal en boulderen*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Jedeloo, R. (2018). 'Ramses Jedeloo: 'Vroeger rangschikte ik mijn afstandsbedieningen van groot naar klein'', in: *Flair*, 18 juni. Geraadpleegd op 31 juli 2019 via www.flaironline.nl/

thuis/ramses-jedeloo-vroeger-rangschikte-ik-mijn-afstandsbedieningen-van-groot-naar-klein/.
- Jong, J. de, Slender, H., Verbree, H. & Wiggers, H. (2016). *Monitoring Projecten Bewegende Stad. Nodigt de vernieuwde inrichting uit tot meer bewegen?* Groningen: Instituut voor Sportstudies - InnovatieWerkPlaats Beweegvriendelijke Inrichting Openbare Ruimte.
- King, K. & Church, A. (2017). 'Lifestyle sports delivery and sustainability: clubs, communities and user-managers', in: *International Journal of Sport Policy and Politics*. 9(1), 107-119.
- KPMG Advisory N.V. (2019) *Brancherapport sport*. Amstelveen: KPMG.
- Kunz, R.E., Elsässer, F. & Santomier, J. (2016). 'Sport-related branded entertainment: the Red Bull phenomenon', in: *Sport, Business and Management: An International Journal*. 6(5), 520-541.
- Lakerveld, J., Ben Rebah, M., Mackenbach, J.D., Charreire, H., Compernolle, S., Glonti, K., Bardos, H., Rutter, H., Bourdeaudhuij, I. de, Brug, J. & Oppert, J. (2015). 'Obesity-related behaviours and BMI in five urban regions across Europe: sampling design and results from the SPOTLIGHT cross- sectional survey', in: *BMJ Open*. 5:e008505. doi:10.1136/bmjopen-2015-008505.
- Lucassen, J. & Wisse, E. (red.)(2011). *Sporten op de grens. Studies over leefstijlsporten*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Maaren, D. van (2017). *What about US?! Urban Sports in Eindhoven*. Eindhoven: Fontys Sporthogeschool.
- NBB (2019). *3x3 Basketball*. Geraadpleegd via www.basketball.nl/kennis-hub/aanbod/disciplines/3x3-basketball/.
- Nederlandse Calisthenics Bond (2018). *Presentatie Bondsmeeting 1 december 2018*. Heesch: Bodyweight Sports.
- Nederlandse Calisthenics Bond (2021). *Keurmerk voor calisthenicsparken*. Persbericht Nederlandse Calisthenics Bond, 8 maart 2021.
- Puzzle (2016). *Red Bull's Success in Sponsorship, Marketing and Branded Content*. Geraadpleegd op 14 augustus 2019 via http://puzzlelondonsport.com/red-bulls-success-sponsorship/.
- Rhenense en Betuwse Courant (2018). *Jongeren willen een skatepark in Dodewaard*. Geraadpleegd via www.bennekomsnieuwsblad.nl/reader/49986/726646/jongeren-willen-een-skatepark-in-dodewaard#p=6.
- Rietveld, M. (2007). *Urban Sports. Productverslag Vrijetijdsmanagement*. Breda: NHTV.
- Skate Place (2021). *Skateparken in Nederland en Europa*. Geraadpleegd op 15 maart 2021 via https://skateplace.nl.
- SP (2019). *Steun voor opknapbeurt skatepark*. Geraadpleegd op 12 februari 2020 via https://hilversum.sp.nl/nieuws/2019/07/steun-voor-opknapbeurt-skatepark-oude-haven.
- SBN (2020). *Jaarverslag seizoen 2019/2020*. Arnhem: Survivalrun Bond Nederland.

- Thorpe, H. & Dumont, G. (2018). 'The professionalization of action sports: mapping trends and future directions', in: *Sport in Society*. 1-16.
- Tubantia (2019). *Opknapbeurt skatebaan Hulsbeek: bedevaartsoord voor skateboarders*. Geraadpleegd op 12 februari 2020 via www.tubantia.nl/oldenzaal/opknapbeurt-skatebaan-hulsbeek-bedevaartsoord-voor-skateboarders~ac55f7cf/.
- Vogel, K. (2018). *Bloed, zweet en zwanen: fitnessen in het park: een masterscriptie over het gebruik van openbare fitnesstoestellen in buurten met een lage sociaaleconomische status*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Wheaton, B. (2004). 'Mapping the lifestyle sport scape. Introduction', in: B. Wheaton (red.). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. Londen/New York: Routledge.
- Wheaton, B. & O'Loughlin, A. (2017). 'Informal sport, institutionalisation, and sport policy: challenging the sportization of parkour in England', in: *International Journal of Sport Policy and Politics*. 9(1), 71-88.
- Wiggers, H. (2011a). *Een toekomst voor outdoor fitness in Nederland?* Groningen: Sport Management Instituut.
- Wiggers, H. (2011b). 'Een toekomst voor outdoor fitness in Nederland?', in: *SportLokaal*. nr, 4, augustus, 28-29.
- Wiggers, H. (2016). 'Beweegvriendelijke Inrichting Openbare Ruimte. De stad als sportschool', in: *Stedelijk interieur*. 1, 46-49.

Lijst van geïnterviewden

Niels van Dijk heeft voor dit hoofdstuk de volgende personen geïnterviewd:

- Aranka Bosch (16 mei 2019), Beleidsadviseur Sport Gemeente Apeldoorn.
- Austin van Gaal (14 mei 2019), Beleidsmedewerker Gemeente Nijmegen.
- Huub Geelen (16 mei 2019), Senior Beleidsadviseur Sport Gemeente Apeldoorn.
- Kees van Geffen (12 april 2019), Wethouder Gemeente Oss.
- Geert Geurken (25 april 2019), Strategisch Adviseur Sport en Bewegen gemeente Arnhem.
- Sandra Hanrath (18 april 2019), Senior Beleidsadviseur Sport Gemeente Utrecht.
- Marieke van Kan (14 mei 2019), Projectleider Gemeente Nijmegen.
- Hans Kool (9 april 2019), Doelgroepmanager sportparticipatie KNSB.
- Nynke Lely (1 april 2019), Voorzitter Skateboard Federatie Nederland.
- Dennis Scherpen (21 maart 2019), Eigenaar/oprichter Street Workout Nederland.
- Jochem Schutten (21 maart 2019), Medewerker Bondsbureau SBN.
- Maxi Sellering (25 april 2019), Urban City Manager gemeente Arnhem & professioneel scheidsrechter (3x3) basketball.
- Arjan Smit (9 april 2019), Disciplinemanager Inlineskaten KNSB.
- Els Speelman (30 april 2019), Beleidsregisseur Gemeente Amersfoort.
- Niek Toussaint (9 mei 2019), Senior Beleidsadviseur Sport Gemeente Utrecht.
- Rik Wolfsen (4 april 2019), Eigenaar The Bootcamp Club Utrecht.

8 (Recreatief) wandelen en fietsen, hardlopen en wielrennen

» Daniëlle Ruikes & Rick Prins, met medewerking van Paul Hover

Wandelen en fietsen zijn in Nederland relatief veelvoorkomende vormen van transport, om bijvoorbeeld naar het werk, de stad of een vereniging te gaan. Nederland is een fietsland; in vergelijking met andere Europese landen is fietsen populair in Nederland. In een onderzoek van de Europese Commissie (2014) gaf 36 procent van de Nederlanders aan dat de fiets de meest gebruikte vorm van transport is, gevolgd door Denemarken (23%) en Hongarije (22%). Gemiddeld gaf in Europa slechts 8 procent aan dat de fiets de meest gebruikte vorm van transport is (Europese Commissie, 2014). Een groot deel van de Nederlanders wandelt en fietst daarnaast voor het plezier. Recreatie is de populairste vrijetijdsbesteding buitenshuis van Nederlanders in 2018. Een wandeling maken voor het plezier stond in 2018 bovenaan de lijst met populaire vrijetijdsactiviteiten in Nederland. Een fietstocht maken voor het plezier is terug te vinden op plaats vijf in die lijst (CBS, 2019). Daarmee zijn wandelen en fietsen een belangrijke bron van beweeggedrag voor Nederlanders. Daarnaast participeert een aanzienlijk deel van de Nederlanders in snellere varianten van wandelen en fietsen: hardlopen en wielrennen.

Diverse groepen mensen maken om verschillende redenen en in verschillende omgevingen recreatieve wandelingen of fietstochten (NSO; zie bijlage 1; Wagenaar, 2016). Naast de recreatieve varianten zijn de wandel- en fietssport populair in ons land. De wandel- en fietssport passen als activiteit in de categorie sport, terwijl recreatief wandelen en fietsen in de categorie buitenrecreatie vallen. De wandel- en fietssporters zijn gericht op prestatie: er wordt een (matig) intensief tempo aangehouden tijdens de activiteit en er is sprake van een vorm van competitie en/of aandacht voor de prestatie. In de top tien meest beoefende sporten door de Nederlandse bevolking van 4 jaar en ouder in 2018 (n=7.867) staan zowel hardlopen/joggen (plek twee) en fietsen (plek zes) als (sportief) wandelen (plek zeven). Wielrennen is terug te vinden op plaats twaalf van de meest beoefende sporten in Nederland (Gezondheidsenquête/*Leefstijlmonitor*; zie bijlage 1). Hardlopen en wielrennen zijn snellere varianten van wandelen en fietsen. Ook deze varianten worden om verschillende redenen en in verschillende omgevingen ondernomen. Hardlopers en wielrenners gaan niet alleen vaak sneller dan wandelaars en fietsers, maar de activiteit is meestal ook meer op prestatie of prestatieverbetering gericht. In dit hoofdstuk wordt voornamelijk gekeken naar wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen als vorm van 'sportief bewegen', waaronder sport, spel en andere vormen van recreatief bewegen vallen.

Sport- en beweegactiviteiten vinden zowel individueel plaats als met een groep, in toenemende mate in ongeorganiseerd verband, dus buiten verenigingen. Deze trend van informeel sporten en bewegen is te zien bij activiteiten die bij uitstek geschikt zijn om in de openbare ruimte uit te voeren.

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de cijfers, trends en ontwikkelingen met betrekking tot deelname aan wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen, het ruimtegebruik voor deze activiteiten (hardware), evenementen, en bestaande (beleids)interventies en programma's (orgware en software) om deze activiteiten te stimuleren.

8.1 Deelname

8.1.1 Wandelen en fietsen

De wekelijkse deelname aan wandelen in de vrije tijd is de afgelopen jaren geleidelijk toegenomen. In de periode 2015-2018 wandelde 69,1 procent (95% betrouwbaarheidsinterval: 68,6-69,6) van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder wekelijks in de vrije tijd, waar in de periode 2001-2005 62,8 procent (95% betrouwbaarheidsinterval: 62,3-63,4) wekelijkse wandelde. De wekelijkse deelname aan fietsen in de vrije tijd nam tot 2014 toe, waarna deze vanaf 2014 weer licht is afgenomen. Ondanks de afname is fietsen nog steeds een populaire activiteit, met een wekelijkse deelname van 55 procent in de periode 2015-2018 (zie figuur 8.1; zie bijlage 1 voor de berekening van de uitkomsten).

8.1.2 Hardlopen en wielrennen

De wekelijkse deelname aan hardlopen nam tot 2014 toe, waarna deze weer licht is afgenomen. Ondanks de afname is de deelname momenteel nog steeds hoger dan aan het begin van deze eeuw. In de periode 2015-2018 liep 10,7 procent (95% betrouwbaarheidsinterval: 10,4-11,2) van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder wekelijks hard; in de periode 2001-2005 was dit 4,9 procent (95% betrouwbaarheidsinterval: 4,7-5,2). De wekelijkse deelname aan wielrennen lag in de periode 2015-2018 op 2,2 procent (95% betrouwbaarheidsinterval: 2,0-2,3); aan het begin van deze eeuw (periode 2001-2005) lag deze op 0,6 procent (95% betrouwbaarheidsinterval 0,5-0,7)(zie figuur 8.1).

Figuur 8.1 Wekelijkse deelname aan wandelen en fietsen in de vrije tijd en aan hardlopen en wielrennen (2001-2018), Nederlandse bevolking van 18 jaar een ouder (in procenten).[1]

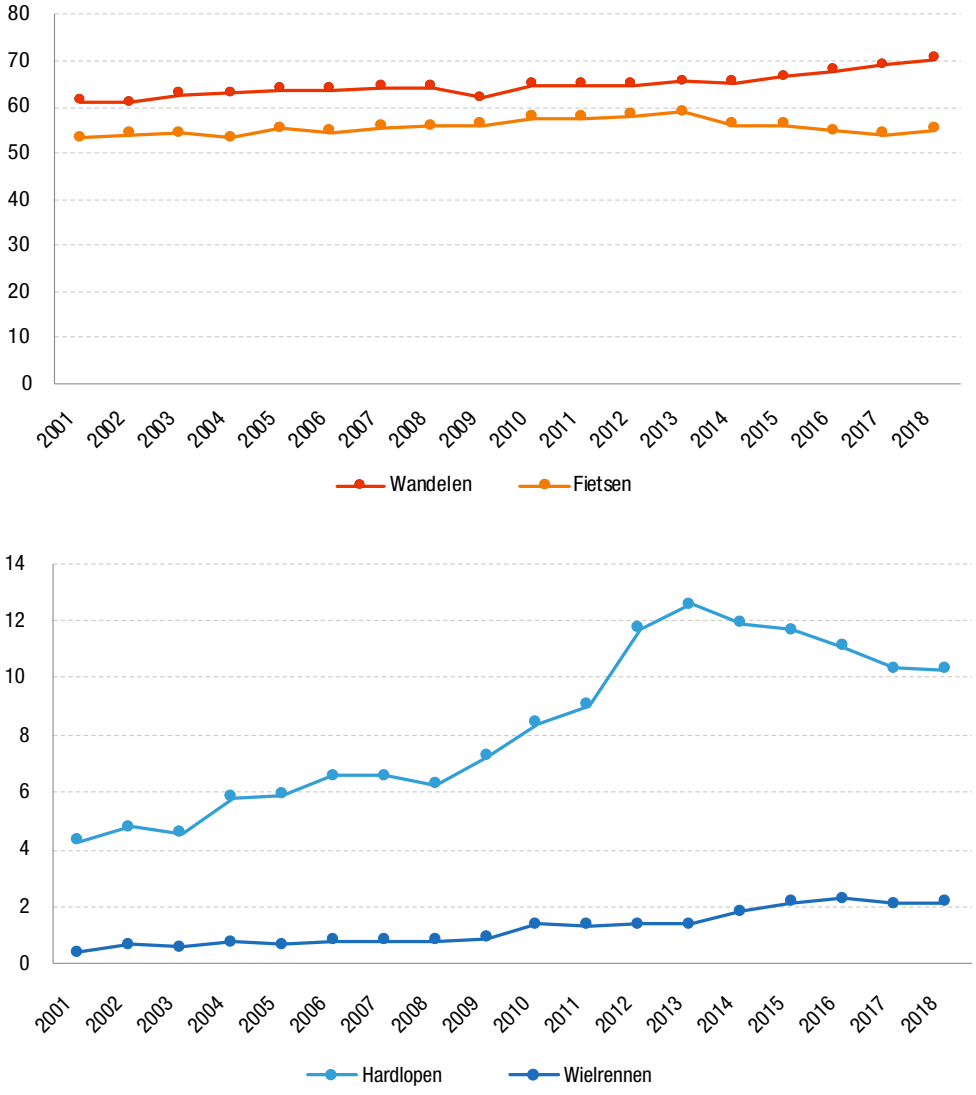

Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS i.s.m. RIVM, 2001-2018; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Een andere manier om een indruk te krijgen van de deelname aan (sportief) wandelen en fietsen en hardlopen en wielrennen, is door te kijken naar de lidmaatschappen van de bijbehorende sportbonden (zie figuur 8.2). De Koninklijke Wandel Bond Nederland (KWBN) had in 2018 circa 82.000 leden en ruim 1.100 aangesloten verenigingen. De Nederlandse Toer Fiets Unie (NTFU) had in 2018 ruim 74.000 leden en circa 520 aangesloten verenigingen; zij behartigt zowel de belangen van de recreatieve fietser en de sportieve racefietser als de mountainbiker. De Atletiekunie had in 2018 135.000 leden en bijna 390 aangesloten verenigingen. Zij behartigt zowel de belangen van de atletiekers als van de loopsporters. De Koninklijke Nederlandse Wielren Unie (KNWU) is de sportbond voor wielrenners, maar behartigt ook de belangen van andere fietssporters, zoals mountainbikers, BMX'ers en veldrijders. De KNWU had in 2018 37.000 leden en ruim 230 aangesloten verenigingen (NOC*NSF, 2019).

Figuur 8.2 Ontwikkeling lidmaatschappen van sportbonden (2001-2018)(in aantallen).

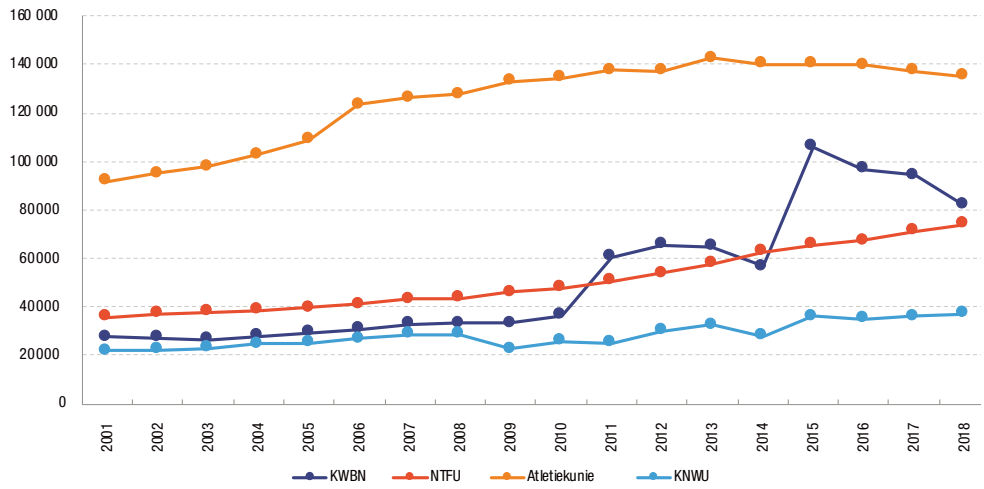

Toelichting: Op 1 januari 2015 is de Koninklijke Nederlandse Bond voor Lichamelijke Opvoeding (KNBLO-NL) gefuseerd met de Nederlandse Wandelsport Bond (NWB). Vóór 2015 zijn in de grafiek enkel de ledenaantallen van de NWB weergegeven.
Bron: Ledentalrapportage NOC*NSF 2001-2019, NOC*NSF; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

8.1.3 Kenmerken deelnemers

Twee derde van de Nederlanders van 16-79 jaar gebruikt de openbare ruimte voor beweegactiviteiten. De mate waarin wekelijks gewandeld of gefietst wordt, verschilt per leeftijdsgroep. In tabel 8.1 staat het gemiddelde aantal minuten per week dat verschillende leeftijdsgroepen aan wandelen en fietsen in de vrije tijd besteden. Het gemiddelde aantal minuten per week ligt zowel voor wandelen als fietsen het hoogst bij de groep mensen van 65 jaar en ouder. Het gemiddelde aantal minuten wandelen per week is het laagst bij de groep 4- tot en met 11-jarigen. Daarentegen is het gemiddeld aantal minuten fietsen per week het laagst bij volwassenen van 18 tot en met 64 jaar. Er moet wel rekening mee gehouden worden dat er binnen de verschillende leeftijdsgroepen alsnog grote variaties kunnen bestaan in de tijd die besteed wordt aan deze activiteiten.

Tabel 8.1 Tijd besteed aan wandelen en fietsen in de vrije tijd uitgesplitst naar leeftijdscategorie in 2018 (in minuten per week).[2]

	18 t/m 64 jaar	65 jaar en ouder
Wandelen	183	240
Fietsen	101	184

Bron: Tijd besteed aan beweegactiviteiten per week 2001-2020,RIVM; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Het aandeel mensen dat wekelijks wandelt of fietst verschilt, ook, net als de tijd die wekelijks besteed wordt aan de activiteit, per leeftijdsgroep. In figuur 8.3 is het percentage mensen in Nederland te zien dat wekelijks wandelt of fietst per leeftijdscategorie. Het aandeel Nederlanders dat wandelt ligt in elke leeftijdsgroep hoger dan het aandeel dat fietst. In de grafiek is te zien dat relatief weinig jongeren en 80-plussers wandelen en fietsen ten opzichte van andere leeftijdsgroepen. Voor wandelen is het aandeel het grootst in zowel de leeftijdsgroep 55-64 jaar als de groep 65-79 jaar (73%). Met 62 procent is het aandeel dat wekelijks fietst het grootst in de leeftijdsgroep 65-79 jaar. Binnen de groep hardlopers en wielrenners zien we een ander patroon dan bij de wandelaars en fietsers. Het aandeel mensen dat wekelijks aan hardlopen of wielrennen doet, neemt per leeftijdscategorie af, waarbij voornamelijk ouderen (65 jaar en ouder) nauwelijks hardlopen en wielrennen (zie figuur 8.3). Ook het relatieve aandeel van deze sporten in de totale sportparticipatie neemt met de leeftijd af (gegevens niet weergegeven).

Figuur 8.3 Wekelijkse deelname aan wandelen en fietsen in de vrije tijd en aan hardlopen en wielrennen, naar leeftijdscategorie, bevolking van 18 jaar en ouder, 2015-2019 (in procenten).[3]

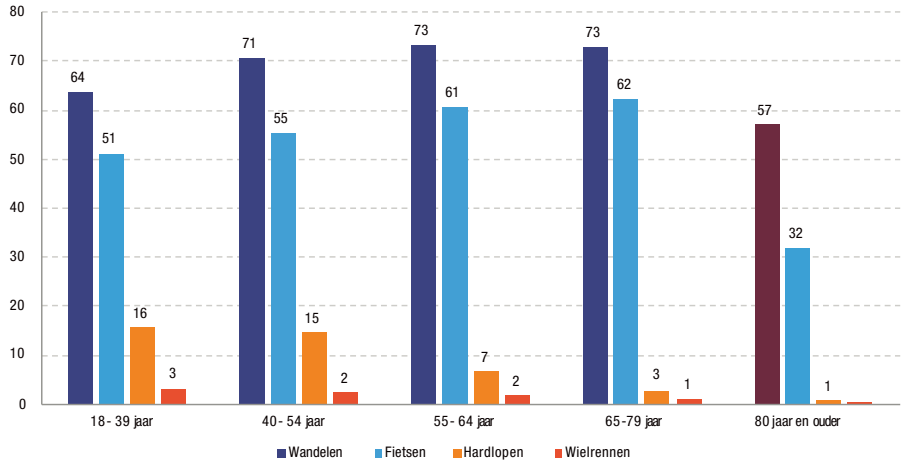

Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS i.s.m. RIVM, 2015-2018; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Er is een relatie tussen opleidingsniveau en sport- en beweeggedrag. Fysieke activiteit in de vrije tijd blijkt in Nederland het meest gebruikelijk te zijn onder mensen met een wetenschappelijke opleiding (André, Meuleman & Kraaykamp, 2018). Sociale ongelijkheid in sportdeelname valt vaak samen met sociale uitsluiting van mensen in kwetsbare maatschappelijke posities. Volwassenen met een lager opleidingsniveau en/of inkomen blijken veel minder vaak te sporten dan mensen met een hoger opleidingsniveau en/of inkomen; dit geldt ook voor hun kinderen (zie hoofdstuk 5; Deelen, Burgers, Jansen & Koelemaij, 2015). Het aandeel wandelaars, fietsers, hardlopers en wielrenners is in de groep hoogopgeleiden hoger dan in de groep midden- en laagopgeleiden. Vooral het aandeel hardlopers is in de groep hoogopgeleiden fors hoger dan in de groep laagopgeleiden (zie figuur 8.4).

Figuur 8.4 Wekelijkse deelname aan wandelen en fietsen in de vrije tijd en aan hardlopen en wielrennen, naar opleidingsniveau, bevolking van 18 jaar en ouder (2015-2019) (in procenten).[4]

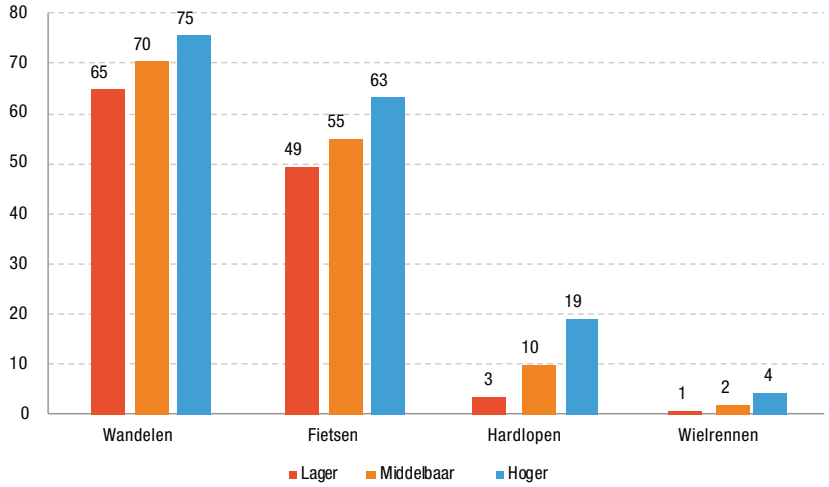

Bron: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS i.s.m. RIVM, 2015-2018; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Het percentage inwoners dat weleens een recreatieve wandeltocht maakt van minstens een uur, is het hoogst in de provincies Limburg (70%), Gelderland (69%) en Flevoland (67%). Het gemiddelde van Nederland ligt op 63 procent. Het percentage inwoners dat weleens een recreatieve fietstocht maakt van minimaal een uur is het hoogst in de provincies Drenthe (58%) en Overijssel, Gelderland en Utrecht (54%), terwijl het gemiddelde van Nederland op 49 procent ligt (Stichting Wandelnet & Stichting Landelijk Fietsplatform, 2018).

8.1.4 Motieven

In figuur 8.5 zijn verschillende motieven weergegeven waarom mensen wandelen, fietsen, hardlopen en/of wielrennen. Het 'in de buitenlucht zijn' is voor recreatieve wandelaars en recreatieve fietsers het belangrijkste motief om de activiteit te ondernemen (respectievelijk 70% en 66%). Daarnaast zijn 'gezondheid' en 'kan eigen tijdstip bepalen' belangrijke motieven om te wandelen of fietsen in de openbare ruimte (NSO, najaar 2017; zie bijlage 1). Dit beeld wordt voor wandelen bevestigd door de wandelmonitor van 2016, waarin motieven zijn onderscheiden om te gaan en blijven wandelen in de openbare ruimte. 'Buiten willen zijn', 'ontspanning' en de 'de conditie op peil houden' zijn de belangrijkste motieven, waarbij vooral ouderen aangeven dat ze wandelen om de gezondheid te behouden of te verbeteren (Wagenaar, 2016).

'Sportief bezig zijn' is voor wandelaars een minder belangrijk motief dan voor fietsers. Voor 46 procent van de recreatieve fietsers blijkt 'sportief bezig zijn' een belangrijk motief te zijn, terwijl dat voor slechts 30 procent van de recreatieve wandelaars geldt (NSO, najaar 2017; zie bijlage 1).

Bij hardlopers en wielrenners zien we vaker dat 'sportief bezig zijn' het belangrijkste motief is om de activiteit te ondernemen. Daarnaast is globaal gezien 'gezondheid' voor hardlopers en 'in de buitenlucht zijn' voor wielrenners een ander belangrijk motief om te gaan hardlopen of wielrennen (Van Eck & Davids, 2018).

Figuur 8.5 Motieven voor 16- tot en met 79-jarigen met maandelijkse of wekelijkse deelname om recreatief te wandelen, recreatief te fietsen, hard te lopen en/of te wielrennen in 2017 (in procenten; meerdere antwoorden mogelijk).[5]

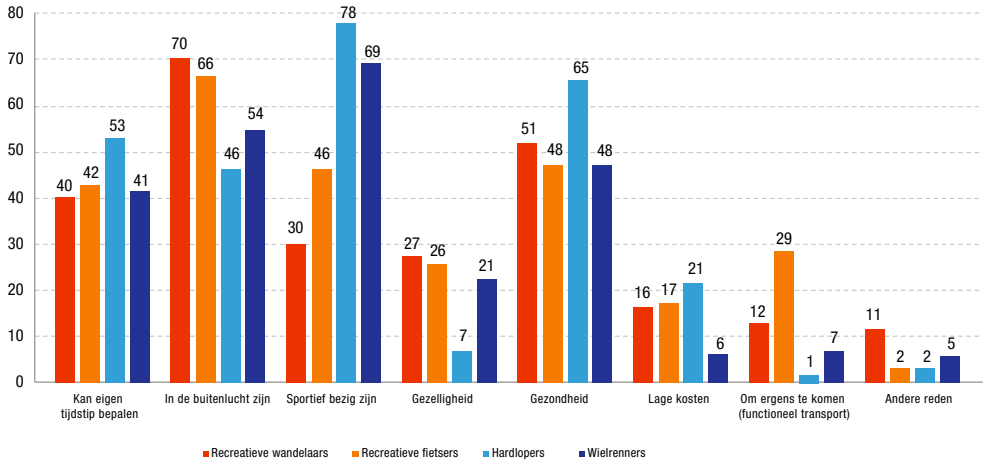

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2017, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

8.1.5 Kenmerken van de activiteit

Wandelaars en fietsers besteden ongeveer evenveel tijd aan de activiteit. De meeste wandelaars en fietsers doen hun activiteit een halfuur tot een uur of één tot twee uur (zie figuur 8.5). Fietsers maken iets vaker een lange fietstocht dan dat wandelaars een lange wandeling maken. Hardlopers gaan vaker iets korter lopen. Het merendeel van de hardlopers loopt dan ook maximaal een halfuur of een halfuur tot een uur. Wielrenners besteden de meeste tijd aan de activiteit, waarbij een aanzienlijk deel één tot twee uur gaat wielrennen (zie figuur 8.6).

Figuur 8.6 Tijd die doorgaans wordt besteed aan wandelen, fietsen, hardlopen of wielrennen door 16- tot en met 79-jarigen (percentage deelnemers).[6]

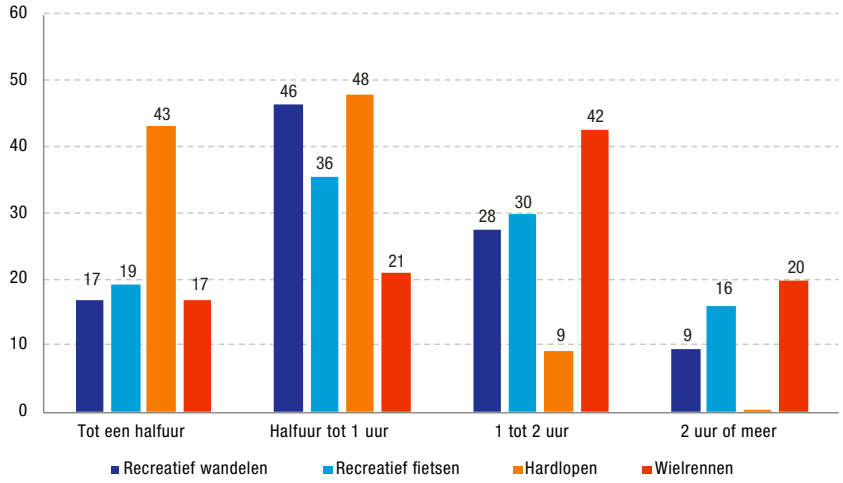

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Een groot deel van de wandelingen wordt door een persoon alleen ondernomen (40%), maar het merendeel (55%) van de wandelingen wordt met twee tot drie personen ondernomen. Fietstochten worden voor de helft met twee tot drie personen ondernomen (50%) en in iets minder gevallen (47%) alleen (NSO, najaar 2019). Voor wandelen en fietsen geldt dat vooral ouderen alleen wandelen en fietsen (Van den Dool, 2019). Vergeleken met wandelen en fietsen worden hardlopen en wielrennen een stuk vaker alleen gedaan (zie figuur 8.7).

Figuur 8.7 Aantal personen waarmee doorgaans wordt gewandeld, gefietst, hardgelopen of gewielrend door 16-tot en met 79-jarigen, in 2019 (in procenten).[7]

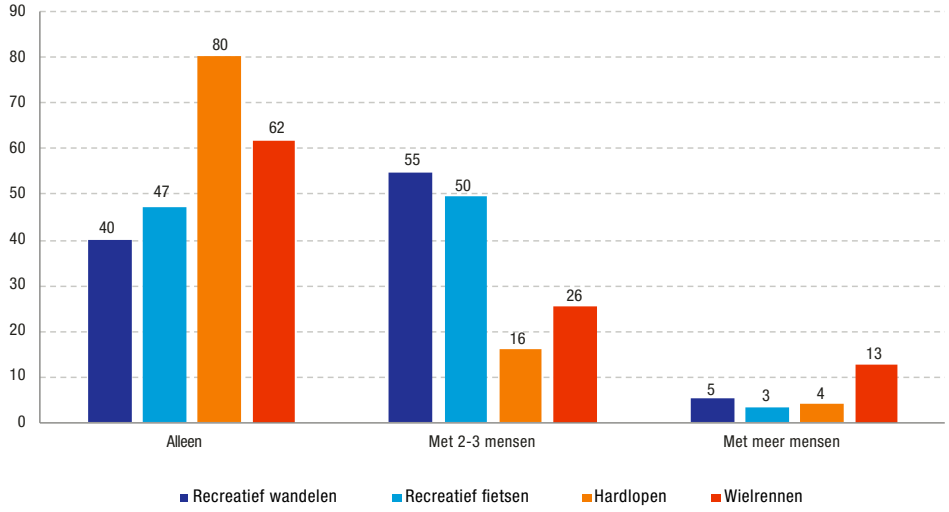

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut..

In figuur 8.8 is te zien op welke momenten 16- tot en met 79-jarigen doorgaans wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen. Daarbij valt op dat een aanzienlijk deel van de respondenten aangeeft dat ze de activiteit ondernemen als het uitkomt en hiervoor dus geen vaste momenten hebben gepland. Dit strookt met de wens van mensen om meer flexibiliteit te hebben in hoe ze hun tijd besteden en dus ook hoe en wanneer ze hun beweegtijd besteden (NSO, najaar 2019; Van den Dool, 2019). Het merendeel van zowel de wandelaars en de fietsers als de wielrenners geeft aan dat de wandelingen of fietstochten doorgaans overdag plaatsvinden. Een aanzienlijk aandeel van de hardlopers geeft daarentegen aan ook 's avonds te gaan hardlopen (34%).

Voor de andere activiteiten geldt dat 26 procent van de ondervraagden 's avonds wandelt, terwijl slechts 8 procent van de fietsers en 15 procent van de wielrenners 's avonds fietst. Ook het weer kan van invloed zijn op de keuze om de activiteit te ondernemen. Opvallend is dat fietsers voornamelijk fietsen bij mooi weer (66%), terwijl dit voor wandelaars en wielrenners iets minder belangrijk blijkt te zijn (beide 52%) en voor hardlopers nog minder belangrijk (42%). Deze verschillen kunnen mogelijk wijzen op een verschil in barrières om de activiteit te ondernemen.

Figuur 8.8 Momenten waarop doorgaans wordt gewandeld, gefietst, hardgelopen of gewielrend door 16- tot en met 79-jarigen, in 2019 (percentage deelnemers; meerdere antwoorden mogelijk).[8]

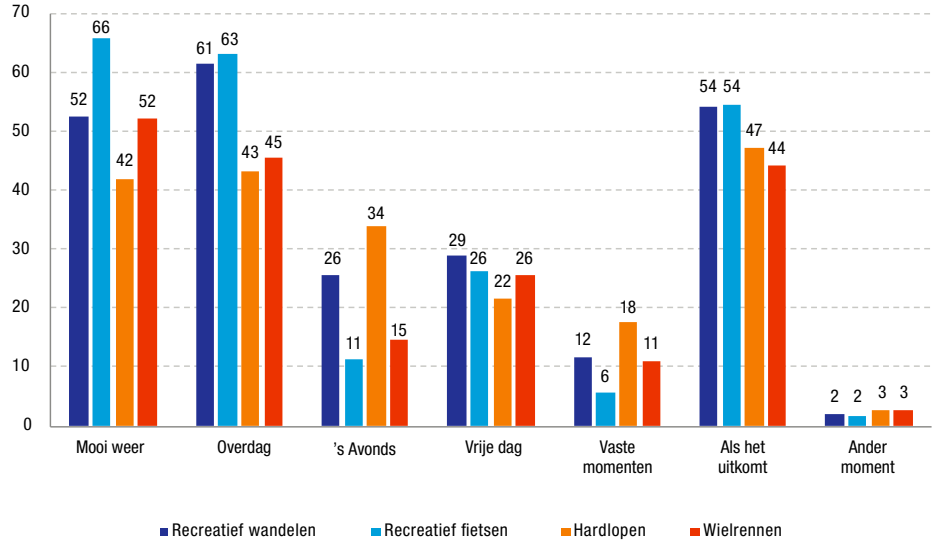

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2019, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

8.2 Hardware: ruimtegebruik

Wandelaars en hardlopers maken grotendeels gebruik van dezelfde infrastructuur om in de openbare ruimte te sporten. Datzelfde geldt voor fietsers en wielrenners. Het gaat vaak om wandelpaden, stoepen en fietspaden. De verschillende vervoersmiddelen en vervoersstromen in de openbare ruimte nemen een ander ruimtegebruik in het landschap in. Het grootste deel van de infrastructuur in Nederland wordt gedomineerd door auto's. In de fysieke omgeving is dan ook voor infrastructuur voor auto's relatief veel ruimte ingepland, zowel voor verplaatsingen als parkeerruimte. In vergelijking met andere vervoersmiddelen is voor wandelen (en hardlopen) en daarna voor fietsen (en wielrennen) de minste ruimte nodig. In de fysieke omgeving komt de ruimte voor wandelen en fietsen tot uiting in de bebouwing, het grondgebruik en het gebruik van de bebouwing (CROW, 2018; Milieudefensie, 2017). In deze paragraaf is aandacht voor de fysieke omgeving (hardware) die wordt gebruikt om te wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen. We gaan eerst in op het gebruik van vastgestelde en

beschreven routes. Daaropvolgend worden de aanwezige infrastructuur en de bevorderende en belemmerende factoren in de openbare ruimte om te wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen besproken.

8.2.1 Gebruik

Wandelaars en fietsers wisselen hun routes graag af. De meeste wandelaars en fietsers gebruiken steeds een andere route of een mix van routes. Bij hardlopers en wielrenners zien we juist dat ze vaak dezelfde of een paar vaste routes gebruiken voor het hardlopen en wielrennen en in mindere mate hun routes afwisselen (zie figuur 8.9).

Figuur 8.9 Routes die meestal gewandeld of gefietst worden door 16- tot en met 79-jarigen die maandelijks of wekelijks wandelen, fietsen, hardlopen of wielrennen, in 2017 (in procenten).[9]

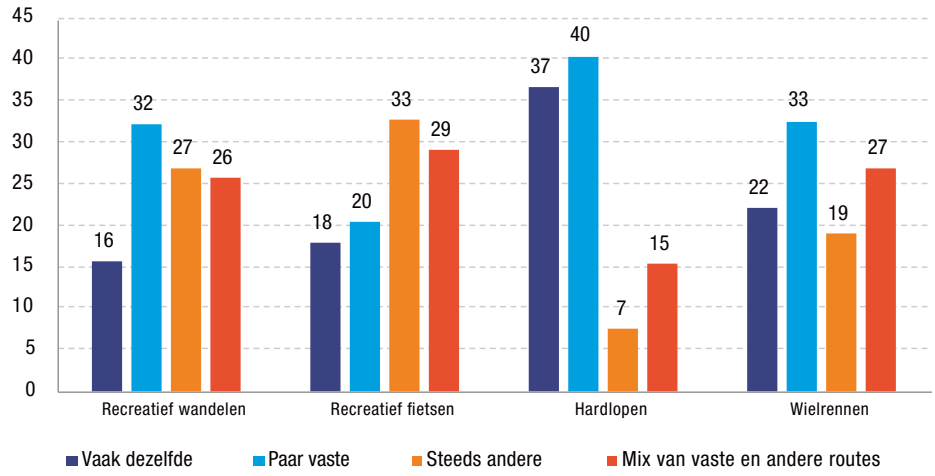

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2017, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

De meeste wandelaars en fietsers vinden tijdens de wandeling of fietstocht zelf de weg en maken geen gebruik van beschreven routes. Slechts 15 procent van de wandelaars doet dit wel, door gebruik te maken van bijvoorbeeld routeborden, knooppuntenroutes, beschrijvingen, een kaart of een app. Fietsers geven iets vaker aan gebruik te maken van beschreven routes. Van de fietsers geeft 27 procent aan dit te doen, waarbij voornamelijk gebruik wordt gemaakt van de knooppuntenroutes. Kijken we naar hardlopers en wielrenners, dan zien we

hetzelfde beeld als bij de wandelaars en fietsers. Daarnaast zien we dat wielrenners relatief vaak benoemen routebordjes te gebruiken voor de route (zie figuur 8.10).

Figuur 8.10 Het doorgaans benutten van beschreven routes door 16- tot en met 79-jarigen die maandelijks of wekelijks wandelen, fietsen, hardlopen of wielrennen, in 2017 (in procenten).[9]

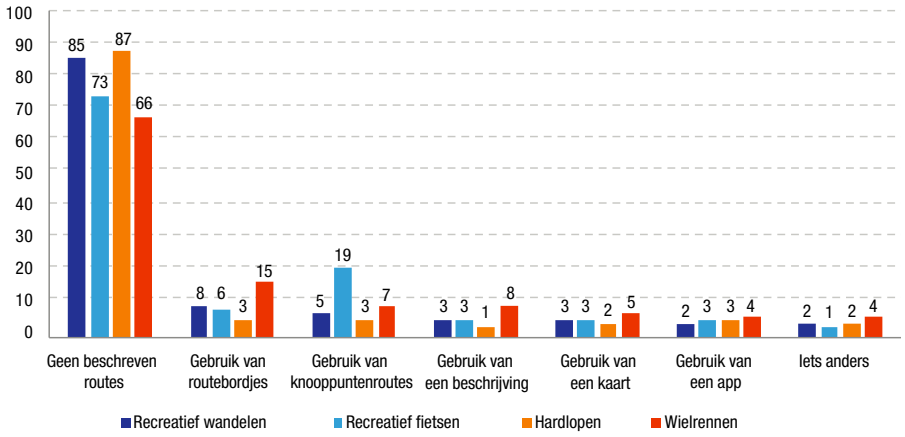

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2017, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Uit de Wandelmonitor (Wagenaar, 2016) blijkt dat 85 procent van de wandelingen op de bonnefooi wordt ondernomen of in een gebied waar men al bekend is. Er wordt dan tijdens de wandeling geen gebruik van bestaande beschreven routes gemaakt. Tijdens de overige 15 procent van de wandelingen wordt wel gebruikgemaakt van één of meerdere voorzieningen die routes duiden. De meest gebruikte voorzieningen tijdens de wandelingen zijn gps, informatiepanelen en routepaaltjes en de regionale knooppuntnetwerken, Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's) en streekpaden. Circa twee derde van de wandelaars maakt weleens gebruik van het internet om naar wandelroutes te zoeken (Wagenaar, 2016).

8.2.2 Infrastructuur

Gebouwde infrastructuur, zoals netwerken, wegen en paden, en bijbehorende voorzieningen, zoals bijvoorbeeld de informatiepanelen en routepaaltjes, gericht op wandelen en fietsen in de openbare ruimte, zorgen ervoor dat mensen kunnen en blijven wandelen en fietsen. De inrichting van de buitenruimte kan het mogelijk of eenvoudiger maken om een wandeling of fietstocht te ondernemen. Specifiek voor recreatief wandelen en fietsen zijn routes en routenet-

werken een belangrijke voorziening. Van belang is dat het wandel- en fietsnetwerk waar we hier op doelen niet gelijk is aan het totale aantal kilometers aan voet- en fietspad in Nederland. Waar een voet- of fietspad verschillende doeleinden kunnen dienen (bijvoorbeeld actief transport, maar ook recreatieve en sportieve doeleinden), hebben de wandel- en fietsnetwerken een specifiekere functie, namelijk om wandelaars en fietsers op een actieve manier van de omgeving te laten genieten. Deze recreatieve netwerken kunnen meestal ook als hardloop- of wielrenroutes gebruikt worden. Daarbij moet aangetekend worden dat 72 procent van de hardlopers vanuit huis vertrekt (NSO, 2019), waardoor de infrastructuur in de buurt en wijk relevant is voor hardlopers. Aanvullend is er in Nederland een groot aanbod aan mountainbikeroutes te vinden.

In Nederland beschikken we over een landsdekkende infrastructuur voor wandelen en fietsen. In totaal ligt in Nederland ruim 85.000 kilometer aan wandel- en fietsnetwerk (Stichting Wandelnet & Stichting Landelijk Fietsplatform, 2018). Naast de gebouwde infrastructuur voor wandelen en fietsen zijn er verschillende apps, websites, informatiepanelen en verenigingen die voorzien in een meer virtueel aspect van de infrastructuur. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de website van de NTFU, fietssport.nl, waar routes voor zowel de racefiets als de mountainbike te downloaden zijn.

Wandelroutes

In Nederland zijn verschillende routestructuren te vinden die wandelaars en hardlopers kunnen gebruiken om hun route te bepalen. De bekendste en grootste routestructuur in Nederland is het regionale wandelknooppuntennetwerk, ook wel het wandelnetwerk genoemd. Op en naast dit netwerk zijn verschillende wandelpaden- en routes ontwikkeld, met in totaal bijna 50.000 kilometer wandelnetwerk en -routes. Naast het wandelnetwerk zijn de LAW's en de streekpaden het bekendst, waarbij een deel van de LAW's en streekpaden over het wandelnetwerk loopt. Samen vormen deze paden een landsdekkend wandelnetwerk van routes (zie kaart 8.1). Achtereenvolgend worden het wandelnetwerk, de LAW's en de streekpaden besproken.

Het wandelnetwerk is in navolging van het fietskooppuntensysteem (zie hierna paragraaf 'Fietsroutes') ontwikkeld. Dit wandelnetwerk is een regionaal netwerk van wandelpaden, die aan elkaar gekoppeld zijn via knooppunten. Op de knooppunten bevinden zich palen met nummers en pijlen die leiden naar het volgende knooppunt. Op sommige knooppunten bevindt zich een informatiebord dat een overzicht geeft van de routes. De paden in het netwerk zijn in twee richtingen bewegwijzerd en kennen geen vast begin- en eindpunt. Dit zorgt ervoor dat het mogelijk is om via het wandelknooppuntensysteem zelf routes te kiezen. Deze routes kunnen verschillen van korte wandeltochten tot meerdaagse wandelingen. In tegenstelling tot het fietsknooppuntensysteem is het systeem van wandelknooppunten nog

niet landsdekkend (zie kaart 8.1; Raaphorst, z.d.). In totaal bevindt zich in Nederland ruim 32.500 kilometer aan wandelknooppuntennetwerk (Routedatabank, 2020; zie bijlage 1).

De LAW's zijn langere landelijke wandelroutes door Nederland. Deze routes lopen gedeeltelijk over het wandelknooppuntennetwerk. De routes zijn in twee richtingen aangegeven door middel van wit-rode markeringen en lopen vaak door meerdere regio's of provincies. LAW's zijn wandelroutes van minstens 150 kilometer. In totaal is er over circa 23 verschillende wandelpaden ruim 7.300 kilometer aan LAW's uitgezet (Routedatabank, 2020).

Streekpaden zijn, in tegenstelling tot de LAW's, die van A naar B lopen, rondwandelingen. De streekpaden lopen gedeeltelijk over het wandelknooppuntennetwerk en de LAW's. Streekpaden bevinden zich binnen één regio en zijn tussen de 80 en 350 kilometer lang. De routes worden in twee richtingen aangegeven door middel van geel-rode markeringen. In totaal is over zo'n negentien paden 4.100 kilometer aan streekpad te vinden (Routedatabank, 2020).

Naast de LAW's en streekpaden zijn er tal van andere (kortere) wandelroutes die vaak over de wandelnetwerken lopen, zoals NS-wandelroutes, ov-stappers, ommetjes en wandelroutes van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten (Raaphorst, z.d.).

Kaart 8.1 Lange-Afstand-Wandelpaden, streekpaden en wandelnetwerk in Nederland.

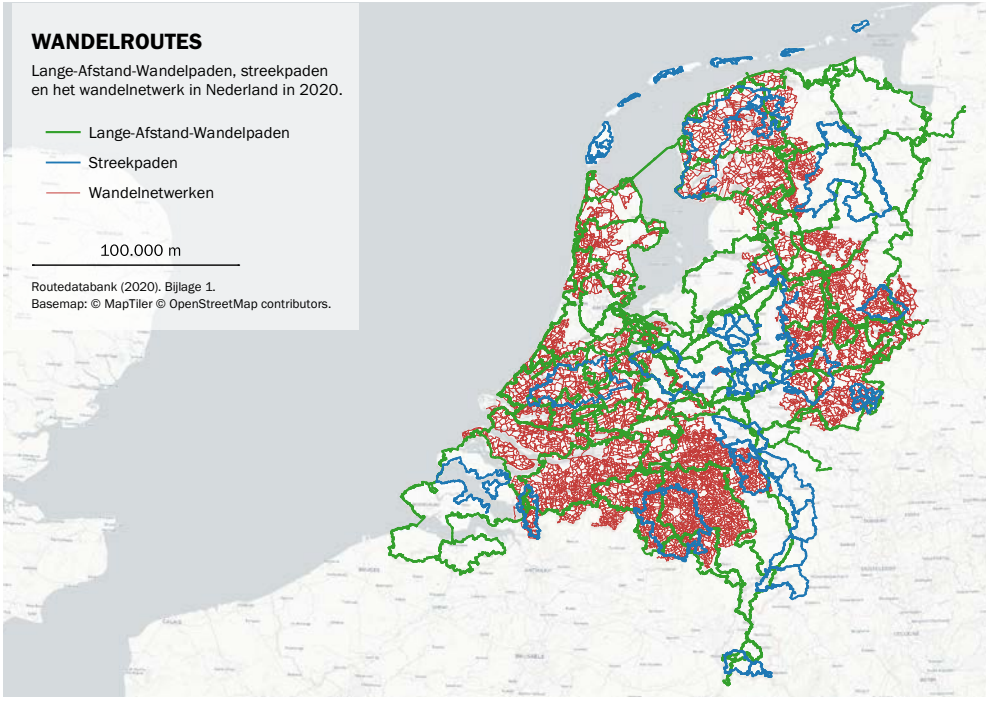

Bron: Routedatabank, 2020; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Fietsroutes

In Nederland ligt ruim 35.500 kilometer aan fietsnetwerk. Op dit totale netwerk zijn verschillende fietspaden en -routes ontwikkeld. Het fietsknooppuntennetwerk beslaat het totale aantal kilometer aan fietsroutes. Over dit netwerk lopen verschillende Langeafstand Fietsroutes (LF-routes).

Het fietsknooppuntnetwerk is een regionaal netwerk dat bestaat uit 45 fietsroutenetwerken. Net als bij het wandelnetwerk zijn de routes aan elkaar gekoppeld via knooppunten. Daarop bevinden zich bordjes met nummers en pijlen die leiden naar het volgende knooppunt. Op een knooppunt kunnen meerdere routes elkaar kruisen. De fietsroutes zijn in twee richtingen bewegwijzerd via de knooppuntenborden in het wit-groen. Het fietsknooppuntnetwerk wordt voornamelijk gebruikt bij het maken van dagtochten (Stichting Landelijk Fietsplatform, 2020a). In tegenstelling tot het wandelnetwerk is het fietsknooppuntnetwerk landelijk dekkend (zie kaart 8.2).

Kaart 8.2 Fietsknooppuntnetwerk in Nederland.

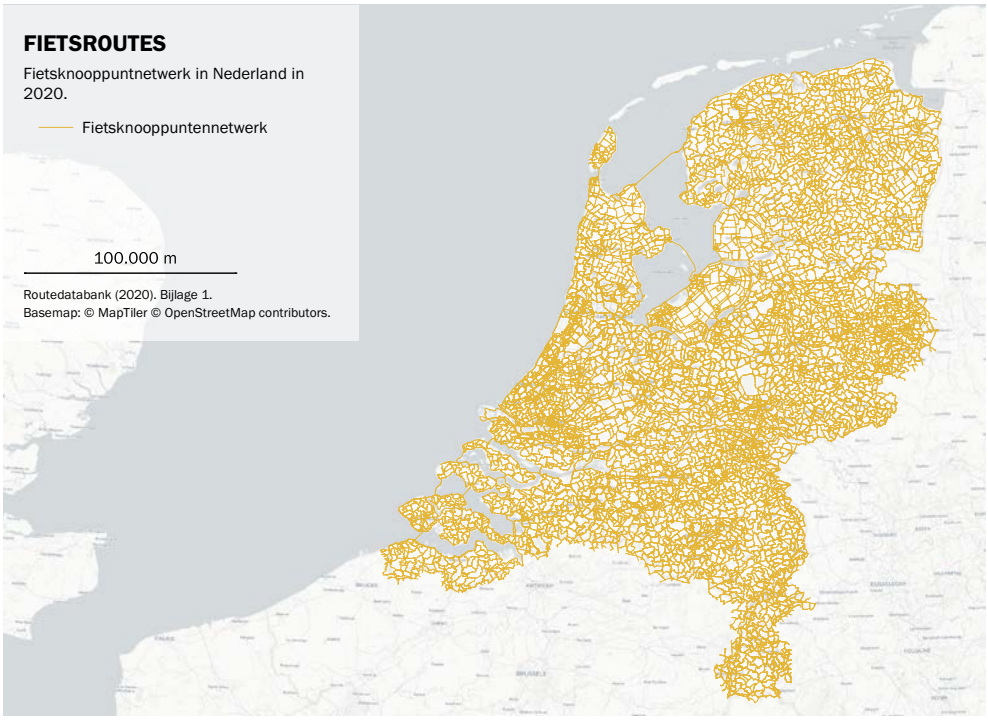

Bron: Routedatabank, 2020; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

De totale lengte van het fietsnetwerk is, met ruim 5.400 kilometer, het grootst in Gelderland, gevolgd door Noord-Brabant met bijna 5.300 kilometer. In de provincies Flevoland en Utrecht is het fietsnetwerk het kleinst. Als we kijken naar de totale oppervlakte van de provincies, heeft Zuid-Holland de meeste kilometers fietsknooppuntnetwerk per vierkante kilometer. Friesland is met ruim 0,9 kilometer fietsknooppuntnetwerk per vierkante kilometer de provincie met relatief het kleinste netwerk (zie tabel 8.2).

Tabel 8.2 Lengte fietsknooppuntnetwerk per provincie.

Provincie	Inwoners (2020)	Oppervlakte (in vierkante kilometers)*	Lengte fietsnetwerk in kilometers	Aantal kilometer per vierkante kilometer	Aantal kilometer per 10.000 inwoners
Drenthe	493.657	2.633	2.473	0,94	50
Flevoland	422.979	1.412	1.409	1,00	33
Friesland	649.944	3.336	3.062	0,92	47
Gelderland	2.086.142	4.964	5.420	1,09	26
Groningen	586.061	2.324	2.206	0,95	38
Limburg	1.117.164	2.147	2.367	1,10	21
Noord-Brabant	2.563.432	4.905	5.295	1,08	21
Noord-Holland	2.879.611	2.665	2.839	1,07	10
Overijssel	1.162.500	3.319	3.578	1,08	31
Utrecht	1.354.979	1.485	1.528	1,03	11
Zeeland	383.519	1.782	1.933	1,08	50
Zuid-Holland	3.708.585	2.805	3.504	1,25	9
Totaal Nederland	**17.408.573**	**33.777**	**35.614**	**1,05**	**29**

*Oppervlakte is totale landoppervlakte van de provincie.
Bron: Kerncijfers bevolking 2020, CBS; zie bijlage 1; Routedatabank, 2020; zie bijlage 1

De LF-routes vormen een landsdekkend netwerk over het fietsknooppuntnetwerk en zijn ontwikkeld voor langere fietstochten, zoals meerdaagse fietstochten of -vakanties. Doordat de LF-routes aansluiten op het fietsknooppuntnetwerk, is het eenvoudig om deze routes te combineren en zelf een tocht samen te stellen. Net als het fietsknooppuntnetwerk zijn de LF-routes in twee richtingen bewegwijzerd. De route wordt gemarkeerd door bordjes met LF-routenaam en -nummer, eveneens in wit-groen. In Nederland is ruim 4.500 kilometer aan LF-routes. Hiernaast maken enkele LF-routes deel uit van internationale fietsroutes, zoals de Noordzeeroute,

die in totaal door negen landen loopt van Schotland naar Noorwegen (ECF, z.d.; Stichting Landelijk Fietsplatform, 2020a).

Oorspronkelijk zijn de LF-routes ontwikkeld als een landsdekkend netwerk van langeafstandsfietsroutes, die verschillende locaties met elkaar verbinden. Doordat naast het netwerk van LF-routes een landsdekkend fietsknooppuntennetwerk tot stand is gekomen, is de functie van de LF-routes als netwerk niet langer essentieel: de routes zijn immers via het fietsknooppuntennetwerk met elkaar verbonden. Daarom wordt er gekeken naar nieuwe mogelijkheden om de LF-routes verder te ontwikkelen. De focus wordt hierbij gelegd op thema's binnen de routes. Het focussen op een thema moet beter aansluiten op de wensen van de consument en meer gemak en beleving bieden tijdens de fietstocht. Bij het ontwikkelen van de routes is ruimte voor kwaliteitsverbetering van de tracering en bewegwijzering en het herstellen van onduidelijke situaties hierin. In de nieuwe koers, van LF-routes naar nationale icoonroutes, wordt toegewerkt naar tien thematische routes, waar er nu nog 26 LF-routes zijn. Een voorbeeld van een thematische route is de kustroute, die is ontstaan vanuit de eerdere Noordzeeroute en Waddenroute. In het begin van 2020 zijn al verschillende LF-routes komen te vervallen (waarbij ook de bewegwijzering wordt weggehaald) en zijn andere routes samengevoegd tot een themaroute (Stichting Landelijk Fietsplatform 2016; Stichting Landelijk Fietsplatform, 2020b).

Mountainbikeroutes

In Nederland zijn 226 permanent bewegwijzerde mountainbikeroutes (zie kaart 8.3). In totaal is er ruim 4.800 kilometer aan mountainbikeroute. De gemiddelde lengte van de aanwezige routes is ruim 21 kilometer.

De langste route is iets langer dan 100 kilometer en te vinden in de provincie Gelderland. Deze Veluweroute is een combinatie van de MTBroute Apeldoorn en de MTBroute Rheden. De aanzienlijke lengte van deze mountainbikeroute en de in totaal 1.000 af te leggen hoogtemeters maakt dit een unieke route in Nederland (MTBroutesNL, 2020).

Kaart 8.3 Mountainbikeroutes in Nederland in 2020.

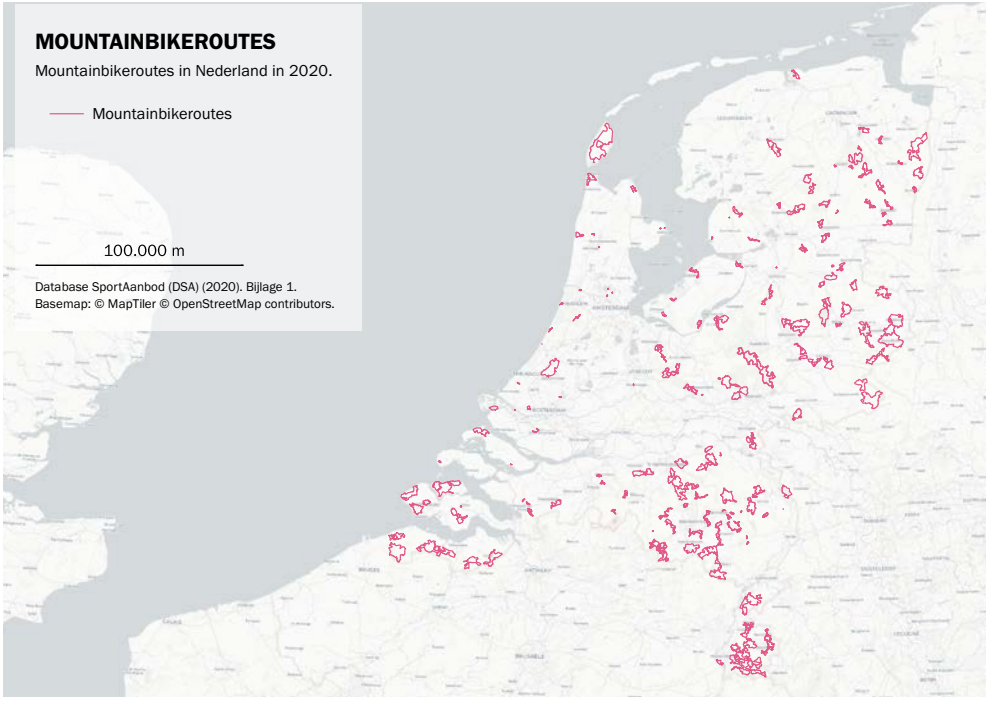

Bron: Database SportAanbod (DSA) 2020, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

De meeste mountainbikeroutes zijn te vinden in de provincies Noord-Brabant en Limburg (zie tabel 8.3). Ook qua lengte liggen de meeste kilometers mountainbikeroute in deze twee provincies. De provincie Noord-Brabant is daarbij koploper met in totaal 981 kilometer verdeeld over 48 mountainbikeroutes. Daarentegen ligt de route met de meeste hoogtemeters in Limburg, waar bij de Parkstad Combi-route in totaal 1.460 hoogtemeters bedwongen moeten worden (niet in tabel). In de provincies Friesland en Groningen zijn aanzienlijk minder routes te vinden.

Tabel 8.3 Totaalaantal en totale lengte mountainbikeroutes in Nederland, naar provincie (in aantallen en kilometers).

Provincie	Aantal routes	Lengte routes
Drenthe	19	378
Flevoland	10	147
Friesland	4	69
Gelderland	25	662
Groningen	9	207
Limburg	33	838
Noord-Brabant	48	981
Noord-Holland	14	205
Overijssel	25	589
Utrecht	12	174
Zeeland	15	472
Zuid-Holland	12	133
Nederland	**226**	**4.854**

Bron: Database SportAanbod (DSA) 2020, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

8.2.3 Bevorderende en belemmerende factoren in de fysieke openbare ruimte

Naast de aanwezigheid van infrastructuur om te wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen is ook de kwaliteit van de openbare ruimte van belang bij de keuze van de route. Zowel wandelaars als fietsers geven aan dat ze bij het kiezen van de route voornamelijk rekening houden met de omgeving, de kwaliteit van het pad en de hoeveelheid verkeer. Hiernaast zijn de veiligheid van de route en de mate van verlichting belangrijk. Bij hardlopers en wielrenners zien we dat zij bij het kiezen van een route het vaakst rekening houden met de omgeving en de kwaliteit van het wegdek of pad. Daarnaast houdt een groot deel van de respondenten bij het kiezen van een route rekening met de hoeveelheid verkeer en blijken voor hardlopers de veiligheid en de mate van verlichting belangrijk (zie figuur 8.11).

Figuur 8.11 Factoren bij de routekeuze door 16- tot en met 79-jarigen die maandelijks of wekelijks wandelen, fietsen, hardlopen of wielrennen, in 2017 (in procenten).[9]

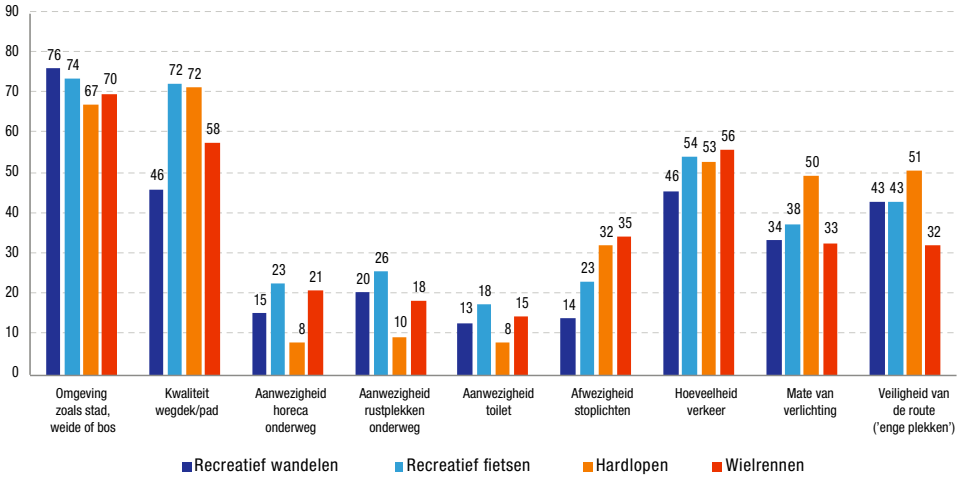

Bron: Nationaal Sport Onderzoek najaar 2017, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

8.3 Orgware en software: evenementen en interventies

Het aanbod aan sportevenementen in Nederland is groot. De sportevenementen in Nederland zijn zeer divers, zowel in het type sport en het sportieve niveau als de grootte, frequentie en locatie van het evenement. In 2017 waren zes van de tien grootste sportevenementen een hardloop- of wandelevenement en twee van de tien evenementen een fiets- of wielerevenement. De populariteit van deze activiteiten onder de Nederlandse bevolking uit zich dus ook in de deelname en het bezoek aan sportevenementen (Respons, 2018). In deze paragraaf wordt een aantal (grote) evenementen uitgelicht en wordt een overzicht gegeven van de aantallen evenementen die in Nederland jaarlijks georganiseerd worden.

8.3.1 Wandelevenementen

Kijken we naar de evenementen die op de wandelkalender van KWBN staan, dan zien we dat er in 2019 in totaal 1.699 evenementen zijn georganiseerd (zie figuur 8.12). De evenementen zijn in te delen in vier typen: prestatietochten, langeafstandstochten, avondvierdaagsen en wandeltochten. Veruit de meeste evenementen die georganiseerd worden, vallen onder de wandeltochten (1.283 wandeltochten in 2019). In 2016 stonden er ruim tweeduizend eve-

nementen op de wandelkalender van KWBN. Dit betekent een afname in evenementen van circa 15 procent tussen 2016 en 2019. Dit komt onder andere doordat niet meer alle avondvierdaagsen hun tochtgegevens doorgeven aan KWBN, waardoor ze niet in de digitale wandelagenda opgenomen worden. Daarnaast kent KWBN jaarlijks een verloop van het aantal lidorganisaties. De afgelopen jaren zijn er organisaties gestopt die op jaarbasis tientallen tochten per organisatie organiseerden. Tot slot zijn er ook organisatoren die hun aanbod beperken en op jaarbasis minder wandeltochten zijn gaan organiseren dan voorheen.

Figuur 8.12 Evenementen* op de wandelkalender van KWBN in Nederland in de periode 2016-2019, naar type evenement (in aantallen).

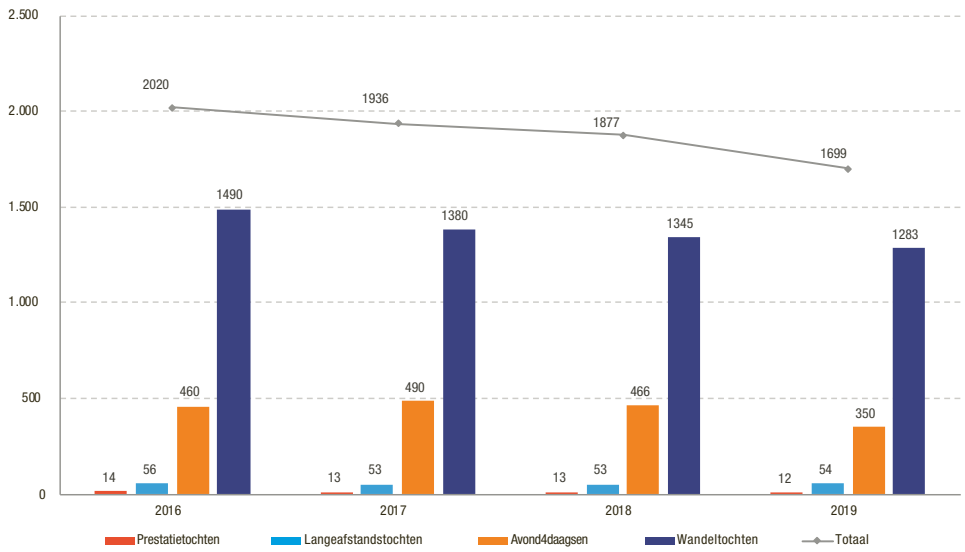

* Een evenement kan uit meerdere dagen of afstandscategorieën bestaan. Een meerdaags evenement met wandeltochten op verschillende afstanden is hier geteld als één evenement.

Bron: KWBN Wandelagenda 2016-2019, KWBN; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

In Noord-Brabant, Zuid-Holland en Gelderland worden de meeste evenementen georganiseerd (zie tabel 8.4). Noord-Brabant is hierbij koploper met 17 procent van het totale aantal evenementen in Nederland, gevolgd door Zuid-Holland en Gelderland met beide 15 procent. In Flevoland en Groningen vinden de minste wandelevenementen plaats: in beide provincies

is dit 2 procent van het totale aantal evenementen in Nederland. Als er rekening gehouden wordt met de omvang van de bevolking, worden de meeste evenementen georganiseerd in Drenthe en Zeeland (respectievelijk 22 en 20 evenementen per 100.000 inwoners). Vanuit dit perspectief wordt in de provincies Flevoland (6) en Utrecht (5) het minst georganiseerd.

Tabel 8.4 Evenementen * op de wandelkalender van KWBN, naar provincie, in 2019 (in aantallen en aandeel in procenten).

Provincie	Wandel-tochten	Avondvier-daagsen	Langeaf-stands-tochten	Prestatie-tochten	Totaal	Aantal per 100.000 in-woners	Aandeel van het totaal (in procenten)
Noord-Brabant	235	44	11	3	293	12	17
Gelderland	193	62	7	-	262	13	15
Zuid-Holland	194	53	7	6	260	7	15
Noord-Holland	151	41	7	3	202	7	12
Limburg	138	14	4	-	156	14	9
Overijssel	91	34	4	-	129	11	8
Drenthe	79	27	2	-	108	22	6
Friesland	68	12	2	-	82	13	5
Zeeland	49	24	3	-	76	20	4
Utrecht	51	13	3	-	67	5	4
Groningen	25	10	3	-	38	7	2
Flevoland	9	16	1	-	26	6	2
Nederland	**1.283**	**350**	**54**	**12**	**1.699**	**10**	**100**

* Een evenement kan uit meerdere dagen of afstandscategorieën bestaan. Een meerdaags evenement met wandeltochten op verschillende afstanden is hier geteld als één evenement.
Bron: KWBN Wandelagenda 2016-2019, KWBN; zie bijlage 1; Kerncijfers bevolking 2019, CBS; zie bijlage 1.
Bewerking: Mulier Instituut.

Het grootste en bekendste wandelevenement in Nederland (en misschien ter wereld) is de Internationale Vierdaagse Afstandsmarsen Nijmegen. Met bijna 1 miljoen bezoekers behoort de Nijmeegse Vierdaagse tot de grootste sportevenementen van het land. Zoals in hoofdstuk 3 is besproken, werd in 1909 de eerste Vierdaagse georganiseerd, geïnitieerd door de Nederlandse Bond voor Lichamelijke Opvoeding (NBvLO; later KWBN), en start deze sinds 1925 vanuit Nijmegen. Sinds de start kent de Vierdaagse een enorme groei in deelnemers. Door de enorme

toename van de populariteit van wandelen en van deelname aan de Vierdaagse, en vanwege de grenzen aan stedelijke en regionale infrastructuur en de inzet van hulpdiensten, staat er sinds 2004 een limiet op het aantal deelnemers. De afgelopen jaren liepen er in totaal jaarlijks circa 47.000 mensen mee met de Vierdaagse (Lammertink & Breedveld, 2016; Stichting DE 4DAAGSE, 2020). In Nederland zijn er naast de Nijmeegse Vierdaagse jaarlijks honderden Avondvierdaagsen die zijn aangesloten bij KWBN. Waar bij de Nijmeegse Vierdaagse afstanden van 30, 40 of 50 kilometer per dag worden gelopen, kan bij de lokale avondvierdaagse meestal gekozen worden voor 5 of 10 kilometer per dag. De Nijmeegse Vierdaagse en het merendeel van de avondvierdaagsen zijn voornamelijk publieksevenementen. Deze evenementen zijn te onderscheiden van deelnemersevenementen, georganiseerde tochten voor een paar honderd tot duizenden wandelaars, waar doorgaans geen of weinig publiek op afkomt.

De jaarlijks terugkerende 'nationale' evenementen worden aangevuld met tal van lokale en regionale wandeltochten en -evenementen die door het jaar heen georganiseerd worden. Op wandel.nl is de wandelagenda van KWBN te vinden. De evenementen verschillen van dagtochten tot meerdaagse tochten, met afstanden van 5 tot 50 kilometer. Voor langeafstandswandelingen (50+ kilometer) is er een aparte evenementencategorie, waar onder andere de Kennedymarsen onder vallen. Hierdoor worden zowel de belangen van de recreatiewandelaar als de sportieve-prestatiewandelaar behartigd. Het wandelen en de omgeving staan meestal centraal bij de evenementen, maar er zijn ook steeds meer evenementen waar naast het wandelen andere belevingen centraal staan, zoals wandelevenementen in combinatie met muziek, streekproducten, historische thema's of avondwandelingen met lichtvoorstellingen (KWBN, z.d.).

8.3.2 Hardloopevenementen

De Atletiekunie probeert een zo compleet mogelijk beeld van de hardloopwedstrijden in Nederland te geven. De cijfers geven vanaf 2012 een redelijk tot goed beeld van het aanbod aan hardloopevenementen in Nederland. Ondanks dat de bond een zo compleet mogelijk beeld wil geven van de hardloopkalender, kan het zijn dat er in dit overzicht evenementen of wedstrijden ontbreken (Hover & De Boer, 2016).

In 2019 werden er in totaal op 4.507 afstanden bij evenementen een hardloopwedstrijd georganiseerd. In 2017 was dit nog op 6.463 afstanden bij evenementen (zie figuur 8.13). Dit betekent een afname van 30 procent. Dit kan onder andere komen doordat er steeds meer plekken zijn waar evenementen zich kunnen aanmelden, waardoor niet alle evenementen zich meer bij de hardloopkalender aanmelden. De Atletiekunie heeft zich de afgelopen jaren ingespannen om organisaties te benaderen om hun evenement op de hardloopkalender te plaatsen. De grote hoeveelheid evenementen kan er ook voor zorgen dat kleinere evenementen weggedrukt worden en daardoor een jaar later niet meer georganiseerd worden.

Figuur 8.13 Afstanden bij evenementen op hardloopkalender Atletiekunie in Nederland in de periode 2017-2019 (in aantallen).

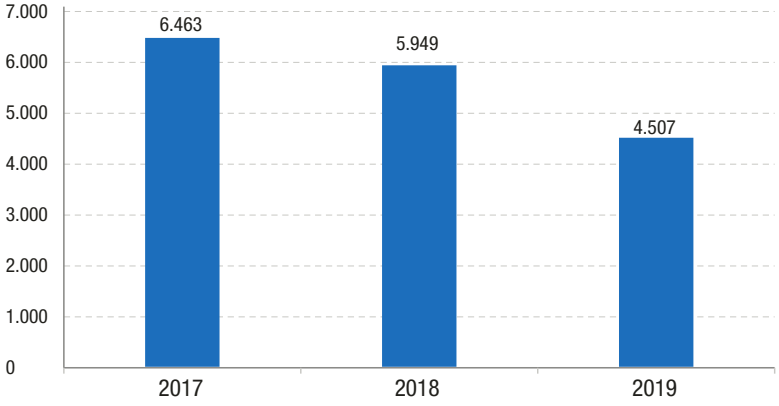

Bron: Atletiekunie hardloopkalender 2017-2019, Atletiekunie; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

In Zuid-Holland en in Noord-Holland worden in totaal de meeste afstandscategorieën georganiseerd bij alle evenementen in die provincies. In beide provincies wordt 18 procent van het totale aantal afstanden bij evenementen georganiseerd. In Zeeland en Flevoland vinden de minste afstanden bij evenementen plaats (in beide provincies 2 procent van het totaal). Als rekening gehouden wordt met de omvang van de bevolking, worden de meeste afstanden bij hardloopevenementen georganiseerd in Friesland, Limburg en Drenthe (respectievelijk 44, 42 en 41 afstanden per 100.000 inwoners). Vanuit dit perspectief wordt in Zeeland en Noord-Brabant (beide 21) het minst georganiseerd (zie tabel 8.5).

Tabel 8.5 Afstanden bij evenementen op hardloopkalender Atletiekunie, naar provincie, in 2019 (in aantallen en aandeel in procenten).

Provincie	Aantal	Aantal per 100.000 inwoners	Aandeel hardloopevenementen in totaal aantal (in procenten)
Zuid-Holland	793	22	18
Noord-Holland	792	28	18
Noord-Brabant	534	21	12
Gelderland	501	24	11
Limburg	464	42	10
Utrecht	334	25	7
Overijssel	291	25	6
Friesland	288	44	6
Drenthe	203	41	5
Groningen	135	23	3
Flevoland	90	22	2
Zeeland	82	21	2
Nederland	**4.507**	**26**	**100**

Bron: Atletiekunie hardloopkalender 2017-2019, Atletiekunie; zie bijlage 1; Kerncijfers bevolking 2019, CBS; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam in Nederland de eerste loopgolf op en die uitte zich in nieuwe hardloopevenementen in de openbare ruimte gericht op een breder publiek. Inmiddels zijn hardloopevenementen niet meer weg te denken uit het Nederlandse evenementenlandschap. De evenementen vormen een stimulans om te trainen en kunnen daarnaast het plezier in het hardlopen bevorderen. De hardloopevenementen worden op uiteenlopende plaatsen georganiseerd. Deze locaties kunnen variëren van stadscentra, bos en heide, strand en duin tot bijzondere plaatsen als havens en militaire oefenterreinen. De oudste marathon van Nederland is de Enschede Marathon, die voor het eerst plaatsvond in 1947, met 151 deelnemers. Inmiddels heeft de Enschede Marathon 46 keer plaatsgevonden. Daarnaast vinden ook de marathons in Apeldoorn en Amsterdam al een lange tijd plaats: deze zijn respectievelijk 41 en 40 keer georganiseerd (Hover & De Boer, 2016).

8.3.3 Fiets- en wielerevenementen

Clubs en stichtingen organiseren onder auspiciën van de NTFU jaarlijks tal van fietstochten. Er worden fiets- en toertochten georganiseerd voor zowel de sportieve racefietser en de mountainbiker, waarbij het sportieve karakter en de prestatie centraal staan, als de recreatieve

fietser. Verenigingen en organisaties organiseren jaarlijks ook een groot aantal wielerevenementen onder auspiciën van de KNWU. Een van de grootste daarvan, en misschien ook wel het bekendste wielerevenement, is de jaarlijks terugkerende Amstel Gold Race. De Amstel Gold Race vond voor het eerst plaats in 1966. Dit evenement bestaat zowel uit een wedstrijddag voor profrenners als een wedstrijddag waarop de toerversie voor recreanten plaatsvindt. Naast deze grote wielerwedstrijd worden er tal van andere wedstrijden georganiseerd in verschillende wielerdisciplines. In 2019 stonden er op de wielerkalender van de KNWU evenementen in verschillende disciplines, zoals wegwielrennen, baanwielrennen, para-cycling, kunstwielrijden, BMX, veldrijden, mountainbiken en strandraces.

Kijken we naar de evenementen die op de fiets- en toertochtenkalender van de NTFU staan, dan zien we dat in 2019 in totaal op 2.255 afstanden bij evenementen een toertocht is georganiseerd. In 2016 was dit nog op 2.943 afstanden bij evenementen (zie figuur 8.14). Dit betekent een afname van ruim 20 procent. Organisatoren geven bij de NTFU aan dat dit komt door een combinatie van een tekort aan vrijwilligers, het moeilijker krijgen van vergunningen/toestemming en het feit dat bepaalde afstanden weinig deelnemers trekken. Hierdoor hebben organisatoren besloten het aantal tochten dat zij organiseren te verminderen of afstanden te schrappen. De NTFU is er dan ook op gericht om organisatoren zo veel mogelijk te ontlasten bij verschillende aspecten van de organisatie.

Figuur 8.14 Afstanden bij evenementen op toertochtenkalender NTFU in Nederland in de periode 2016-2019 (in aantallen).

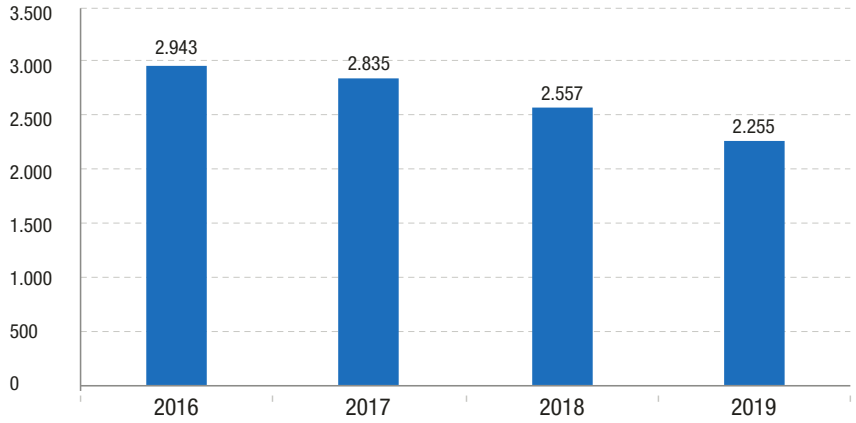

Bron: NTFU Fietsevenementenkalender toertochten 2016-2019, NTFU; zie bijlage 1; Kerncijfers bevolking 2019, CBS; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

In Noord-Brabant en Gelderland worden de meeste afstanden georganiseerd bij alle evenementen in die provincies. In Noord-Brabant wordt 18 procent van het totale aantal afstanden bij evenementen georganiseerd, in Gelderland 19 procent. Als rekening gehouden wordt met de omvang van de bevolking, worden de meeste afstanden bij toertochten georganiseerd in Drenthe en Zeeland (respectievelijk 36 en 26 afstanden per 100.000 inwoners). Vanuit dit perspectief wordt in Zuid-Holland en Flevoland (beide vijf) het minst georganiseerd (zie tabel 8.6).

Tabel 8.6 Afstandscategorieën bij evenementen op toertochtenkalender NTFU, naar provincie, in 2019 (in aantallen en aandeel in procenten).

Provincie	Aantal	Aantal per 100.000 inwoners	Aandeel (in procenten)
Noord-Brabant	463	18	21
Gelderland	429	21	19
Overijssel	242	21	11
Noord-Holland	204	7	9
Zuid-Holland	188	5	8
Drenthe	179	36	8
Utrecht	162	12	7
Limburg	119	11	5
Zeeland	101	26	4
Friesland	98	15	4
Groningen	51	9	2
Flevoland	19	5	1
Nederland	**2.255**	**13**	**100**

Bron: NTFU Fietsevenementenkalender toertochten 2016-2019, NTFU; zie bijlage 1; Kerncijfers bevolking 2019, CBS; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Volgens de wielerkalender van de KNWU werden in 2019 in totaal 852 evenementen georganiseerd (zie tabel 8.7). Dit zijn evenementen in de volgende disciplines: BMX, BMX freestyle, dikke banden, mountainbiken, para-cycling, pump battle, strandraces, trial, veldrijden en wegwielrennen. Evenementen in de disciplines baanwielrennen en kunstwielrijden zijn buiten beschouwing gelaten, omdat deze geheel in binnensportaccommodaties plaatsvinden. Verreweg de meeste evenementen worden georganiseerd in het wegwielrennen: in 2019 waren er 487 evenementen voor deze discipline.

De KNWU heeft Nederland ingedeeld in acht districten. In Oost, Noord-Holland en Zuid-Holland worden de meeste wielerevenementen georganiseerd. In alle drie de regio's bedraagt dit 15 procent van het totale aantal evenementen. In de regio's Limburg en Midden vinden de minste evenementen plaats (respectievelijk 7% en 2%).

Tabel 8.7 Aantal evenementen/wedstrijden* op wielerkalender KNWU, naar district, in 2019 (in absolute aantallen).**

District	Aantal	Aandeel (in procenten)
Oost	129	15
Noord-Holland	126	15
Zuid-Holland	125	15
Noord	123	14
Zuid-West	95	11
Zuid-Oost	94	11
Limburg	78	9
Midden	61	7
Niet gespecificeerd***	21	2
Nederland	**852**	**100**

* Een evenement of wedstrijd kan uit meerdere dagen of categorieën bestaan. Een meerdaags evenement met wedstrijden in verschillende categorieën is hier geteld als één evenement.
** Evenementen in de disciplines baanwielrennen en kunstwielrijden zijn buiten beschouwing gelaten.
*** Onder andere internationale evenementen.
Bron: KNWU Wielerkalender 2019, KNWU; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

De Fietselfstedentocht en de Drentse Fiets4daagse zijn grote fietsevenementen in Nederland met jaarlijks respectievelijk circa 15.000 en 20.000 deelnemers. De eerste Fietselfstedentocht is in 1912 georganiseerd en vanaf 1947 is het een jaarlijks terugkerend evenement. De Fietselfstedentocht is een dagtocht met een route van 235 kilometer, die start en eindigt in Bolsward. Aan de tocht doen wedstrijdrijders, sportieve fietsers en recreatieve fietsers mee (Stichting de Friese Elfsteden Rijwieltocht, 2020). Sinds 1965 wordt jaarlijks de Drentse Fiets4Daagse georganiseerd. De tocht vertrekt vanuit zeven startlocaties, vanwaar een afstand van 30, 40 of 60 kilometer gefietst wordt. De deelnemers kunnen hierbij zelf kiezen of zij één, twee, drie of vier dagen fietsen en vanaf welke locatie ze starten. Door het hele land worden ook andere fietsvierdaagsen georganiseerd (Drentse Fiets4Daagse, 2020).

Naast jaarlijks terugkerende evenementen worden tal van andere fietsevenementen georganiseerd. Op fietssport.nl staat de fietsevenementenkalender, die een overzicht bevat van de evenementen die bekend zijn bij Nederland Fietsland en de NFTU. De evenementen bestaan uit een grote diversiteit qua afstanden, type fietser en locatie. Een deel van de recreatieve evenementen is, net als bij de wandelevenementen, gecombineerd met andere activiteiten tot bijvoorbeeld puzzelfietstochten en culinaire fietstochten.

8.3.4 Nationaal en lokaal beleid, interventies en programma's

In 2019 is het platform Ruimte voor Lopen gelanceerd, een initiatief van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Wandelnet en CROW. Het platform bestaat uit overheden, kennis- en onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties die meer plek en aandacht voor lopen willen. Zij werken samen in projecten met thema's als beloopbaarheid, voetgangersveiligheid, beweegvriendelijke leefomgeving, het stimuleren van lopen voor de gezondheid en aantrekkelijke, veilige en obstakelvrije routes voor voetgangers en wandelaars. De aangesloten partners willen het belang van lopen zichtbaar maken en kennis en goede voorbeelden delen. Het platform zet zich in voor de volgende vier kerndoelen:

- lopen heeft een positief imago en wordt gestimuleerd;
- de omgeving biedt gelegenheid om veilig te lopen en nodigt uit om te lopen;
- lopen is een vanzelfsprekend en integraal onderdeel van beleid, ontwerp en beheer;
- kennis over lopen vergroten, verspreiden en verbinden.

Voorbeelden van lopende en afgeronde projecten van het platform zijn 'Natuurlijk FitStap', 'Aanbevelingen mengen fietsers en voetgangers' en 'Ontwerpmethodiek verkeer in de stad' (Ruimte voor Lopen, 2020).

Het platform Ruimte voor Lopen is voornamelijk gericht op het stimuleren van wandelen door middel van meer plek en aandacht voor lopen, maar er zijn ook initiatieven gericht op fietsen. Tour de Force is een programma waarin samengewerkt wordt tussen overheden, marktpartijen, maatschappelijke organisaties, kennisinstituten en platforms. Samen willen deze partijen zich inzetten voor een beter fietsbeleid in Nederland en daarmee fietsen stimuleren. De hoofddoelstelling van het fietsstimuleringsprogramma is dat ze in 2027 20 procent meer gemaakte fietskilometers willen dan in 2017. Vanuit deze gedachte is begonnen met het opstellen van de Nationale fietsagenda 2.0. Hierin zijn acht subdoelen geformuleerd die moeten bijdragen aan het verwezenlijken van de 20 procent meer fietskilometers in 2027 (Tour de Force, 2016):

- Nederland is een toonaangevend fietsland;
- meer ruimte voor de fiets in steden;

- kwaliteitsimpuls op drukke en kansrijke regionale fietsroutes;
- optimaliseren overstap fiets-ov-fiets en auto-fiets;
- gerichte stimulering van fietsen;
- minder fietsslachtoffers;
- minder gestolen fietsen;
- versterken kennisinfrastructuur.

Na het formuleren van deze doelen en na stappen te hebben gezet om deze te verwezenlijken, is Tour de Force momenteel bezig om de 'Schaalsprong Fiets' te realiseren. De organisatie wil hierbij de huidige positieve aandacht voor de fiets gebruiken om meer ruimte te maken voor de fiets als een vanzelfsprekende, aantrekkelijke en veilige manier van verplaatsen, sporten en recreëren. In deze tweede stap zijn vijf maatschappelijke ontwikkelingen geformuleerd waarin de fiets het verschil zou kunnen maken: (1) fietsen houdt de stad bereikbaar; (2) fietsen voor een vitaal landelijk gebied; (3) fietsen voor een beter klimaat; (4) fietsen voor een betere gezondheid; (5) fietsen biedt mensen kansen. In deze stap zijn zes verschillende typen fietsers en hun motieven onderscheiden om per type fietser te kunnen kijken wat de belangrijkste condities zijn om de fietsers optimaal te faciliteren. Zo zijn voor de recreatieve fietser de volgende condities geformuleerd om aandacht aan te besteden:

- aantrekkelijk en kwalitatief hoogwaardig landsdekkend routenetwerk en langeafstandsroutes goed bewegwijzerd en planologisch beschermd;
- goede opstaplocaties, waar men de fietsrit kan starten;
- recreatief aanbod langs de routes, naast service en diensten relevant voor fietsers.

In de 'Schaalsprong Fiets' wordt doorgewerkt op de eerdere aanzetten en wordt de komende jaren aan vijf thema's prioriteit gegeven: (1) fiets in de stad; (2) fiets in de keten; (3) een hoogwaardig fietsnetwerk; (4) stimuleren van fietsgebruik en fietsinitiatieven; (5) draagvlak voor kennis over fietsen (Tour de Force, z.d.).

Dit fietsstimuleringsprogramma is erop gericht het aantal fietskilometers te vergroten en alle verschillende typen fietsers en doelgroepen meer te laten fietsen. Er zijn ook programma's die zich richten op een bepaalde doelgroep. Het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft met verschillende partners het programma 'Doortrappen' opgezet. Dit programma heeft de ambitie ouderen zo lang mogelijk veilig te laten blijven fietsen. Met het programma probeert men ouderen bewust te maken van het onderwerp fietsveiligheid en te motiveren zelf maatregelen te nemen die kunnen helpen om veilig te blijven fietsen, waarbij het lokale netwerk rondom de ouderen ondersteuning biedt.

Naast nationale programma's zijn er regionale en lokale initiatieven en programma's, al dan niet gericht op specifieke doelgroepen, die bijdragen aan het stimuleren van wandelen en fietsen, zoals 'Actieplan voetganger' van de gemeente Utrecht, 'Fietsen op Zuid' in de

gemeente Rotterdam en 'Ik Fiets' in Amsterdam (Ministerie van IenW, z.d.). Hiernaast zijn in Nederland bewoners- en wijkinitiatieven te vinden, al dan niet in samenwerking met overheden of welzijnsorganisaties, die zich richten op gezondheid en bewegen, zoals bijvoorbeeld wandelgroepen in de wijk. Naast het stimuleren van bewegen hebben deze wijkinitiatieven vaak ook een grotere sociale betekenis, zoals het tegengaan van eenzaamheid.

Kenniscentrum Sport & Bewegen beheert de database sport- en beweeginterventies. In deze database zijn erkende interventies voor specifieke doeleinden en doelgroepen te vinden die sport en bewegen stimuleren, waaronder interventies die gericht zijn op het stimuleren van wandelen en fietsen in de openbare ruimte (Kenniscentrum Sport & Bewegen, 2020).

8.3.5 Internationaal en Europees beleid en interventies

Internationaal worden de grote afhankelijkheid van auto's en de bijkomende verkeersopstoppingen, vervuiling en fysieke inactiviteit gezien als belangrijke factoren om wandelen en fietsen te stimuleren. Voor wandelen en fietsen wordt dus ook buiten Nederland een rol gezien om steden en maatschappijen gezonder te maken (Nieuwenhuijsen & Kreis, 2016; Pucher, Buehler, Bassett & Dannenberg, 2010). In verschillende landen worden beleid en interventies ontwikkeld met als doel om wandelen en/of fietsen in de openbare ruimte te stimuleren. Enkele voorbeelden worden in deze paragraaf uitgelicht.

Een toenemend aantal steden wereldwijd wil (gedeeltelijk) autovrij of autoluw worden (Nieuwenhuijsen & Kreis, 2016). Een van de bekendste voorbeelden hiervan is de hoofdstad van Noorwegen, Oslo. De overheid wil een groenere en 'warmere' stad creëren waar ruimte is voor iedereen. In 2017 hebben de eerste veranderingen in het stadscentrum van Oslo plaatsgevonden, waarbij meer ruimte is gecreëerd voor het stadsleven en voetgangers en fietsers voorrang krijgen op auto's. Door ruim zevenhonderd parkeerplaatsen te verwijderen, meer ruimte te geven aan voetgangers en fietsers en de omstandigheden voor deze groepen te verbeteren, met meer zit- en rustplekken en stedelijk groen, wil de overheid het minder aantrekkelijk maken om met de auto te rijden in de stad en wandelen en fietsen stimuleren (Oslo Kommune, 2019). Een ander Europees voorbeeld is Hamburg. Deze stad wil in 2034 autovrij zijn op een aantal wegen in de stad na. Deze wegen zullen worden aangepast naar voetgangers- en fietszones. Hiernaast is het plan om een groen netwerk te ontwikkelen dat parken en open ruimten met elkaar verbindt en dat 40 procent van de stad zal beslaan (Europese Commissie, 2016).

Momenteel zijn er nog geen steden in de wereld die geheel autovrij zijn. Zodra deze er wel zijn, zal moet blijken in welke mate dit het wandel- en fietsgedrag in de steden stimuleert en welke andere (gezondheids)effecten dit op de maatschappij heeft. Een van de bekendste voorbeelden van een fietsvriendelijke stad is de hoofdstad van Denemarken, Kopenhagen. Wereldwijd stond Amsterdam jarenlang bekend als dé fietsstad, maar het laatste decennium is Amsterdam op fietsgebied ingehaald door Kopenhagen. De Deense hoofdstad is meerdere

keren uitgeroepen tot de beste fietsstad ter wereld. In 2014 kwam het Deense Ministerie van Transport met een nieuwe fietsstrategie, waarin drie pijlers centraal staan: (1) alledaags fietsen; (2) actieve vakanties en recreatie; en (3) nieuwe en veilige fietsers. Verschillende interventies en strategieën in Denemarken en Kopenhagen dragen eraan bij om deze drie pijlers te ondersteunen, zoals (Ministry of Transport, 2014):

- betere en veiligere parkeerplaatsen voor fietsen bij stations en vervoersknooppunten;
- betere mogelijkheden voor fietsend woon-werkverkeer en de focus op fietsen bij werkgevers;
- goed onderhouden fietssnelwegen, met weinig stop- en kruispunten;
- het toestaan van rechts afslaan voor fietsers bij een rood stoplicht;
- betere bewegwijzering en routebeschrijvingen (naar bezienswaardigheden) op fietspaden;
- meer recreatieve fietsroutes;
- meer fietspaden bij scholen en plekken voor vrijetijdsactiviteiten;
- verschillende tools voor het onderwijs in de verkeersveiligheid.

8.4 Conclusie en beschouwing

Recreatief wandelen en fietsen, hardlopen en wielrennen zijn populaire activiteiten in de openbare ruimte. Uit de beschikbare data blijkt dat er in Nederland een grote deelname is aan zowel wandelen als fietsen en dat de deelname aan hardlopen en wielrennen de afgelopen jaren is gegroeid. De deelname aan wandelen en fietsen ligt iets hoger bij mensen met een hogere leeftijd en een hoger opleidingsniveau, maar de verschillen hierin zijn klein. De deelname aan hardlopen en wielrennen neemt af naarmate de leeftijd hoger wordt. Wel ligt voor deze activiteiten de deelname hoger voor de groep hoogopgeleiden. Doordat deze verschillen klein zijn en dus veel verschillende mensen de activiteiten ondernemen, zijn de motieven om de activiteit te ondernemen divers. De belangrijkste motieven zijn ‘buiten zijn’, ‘gezondheid’, ‘flexibiliteit’ en ‘sportief bezig zijn’. Kijken we naar wandelingen en fietstochten, dan zien we dat het merendeel van de activiteiten een halfuur tot twee uur duurt. De meeste wandelingen, fietstochten en hardloop- en wielrenrondjes worden individueel of in een kleine groep ondernomen, meestal overdag, bij mooi weer of wanneer het uitkomt. Hardlopers en wandelaars blijken de activiteit iets vaker ’s avonds te ondernemen en fietsers fietsen voornamelijk bij mooi weer.

Deze trends en ontwikkelingen in de deelname aan wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen in de openbare ruimte, zijn gedeeltelijk het gevolg van andere trends in zowel de sport als de maatschappij. Ten eerste heeft Nederland te maken (gehad) met verschillende

demografische ontwikkelingen. De afname in het aantal geboorten en de toename in levensverwachting zorgen ervoor dat Nederland wordt geconfronteerd met een enorme vergrijzing van de bevolking. In 2019 was al ruim 19 procent van de bevolking 65 jaar of ouder (CBS, 2019b) en dit zal verder toenemen tot ruim 26 procent in 2040 (CBS, 2018). Voornamelijk wandelen, maar ook fietsen gebeurt tot op hoge leeftijd. In paragraaf 8.1 kwam naar voren dat ouderen de meeste tijd besteden aan wandelen en fietsen in de vrije tijd en dat in deze groep relatief ook de deelname aan recreatief wandelen en fietsen het hoogst is. Een verdere toename van het aantal ouderen zou ervoor kunnen zorgen dat de deelname aan wandelen en fietsen verder toeneemt, zeker nu vanuit beleid meer aandacht wordt besteed aan (veilig) sporten en bewegen voor ouderen en er aandacht is voor bewustmaking van ouderen van het onderwerp fietsveiligheid. Een ambitie van het Nationaal Sportakkoord is dan ook dat iedere Nederlander een leven lang plezier kan beleven aan sporten en bewegen. Hardlopen en wielrennen wordt in veel mindere mate door ouderen gedaan. Een verdere toename van het absolute en relatieve aantal ouderen kan ervoor zorgen dat de populatiebrede deelname aan hardlopen en wielrennen juist afneemt.

Om te kunnen voorzien in de behoefte van de wandelaars, fietsers, hardlopers en wielrenners, is infrastructuur belangrijk. Nederland beschikt over een landsdekkend netwerk van infrastructuur voor recreatieve wandelingen en fietstochten. De verschillende routestructuren en informatievoorzieningen zetten wandelen en fietsen op de kaart, maar kunnen ook gebruikt worden voor de snellere varianten. Daarnaast zorgen deze landsdekkende infrastructuur en informatievoorzieningen ervoor dat de beoefenaars van deze activiteiten zelf gebruik kunnen maken van de infrastructuur. Want dat typeert uiteindelijk de wandelaar, fietser, hardloper en wielrenner: ze zijn in grote mate zelforganiserend.

Een andere trend in Nederland heeft invloed op de druk die ontstaat op de eerdergenoemde infrastructuur voor deze activiteiten. Naast vergrijzing heeft Nederland namelijk te maken met een trek naar de stad. Dit zorgt ervoor dat bepaalde stedelijke gebieden in Nederland een enorme bevolkingsgroei zien, terwijl andere gebieden, voornamelijk landelijke gebieden aan de rand van het land, te maken hebben met een bevolkingsafname. Deze verstedelijking zorgt ervoor dat de druk op stedelijk groen toeneemt. Veel steden hebben daarom naast het (her-) ontwikkelen van woon- en werkfuncties om de bevolkingsgroei te kunnen accommoderen, een opgave in het ontwikkelen van groen in de stedelijke omgeving (PBL, 2018). Openbaar groen biedt ruimte voor wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen en maakt de omgeving aantrekkelijker om in te bewegen (Prins, Ruikes & Hoekman, 2020). De stedelijke druk geeft lokale overheden de opgave om naast de verdichting van de stad en het ontwikkelen van woon- en werkfuncties ruimte te maken voor groene gebieden. Vragen die hierbij centraal moeten staan, zijn: Hoe houd je de stedelijke gebieden in de toekomst leefbaar? En hoe zorg je in een tijd van verdichting van de stad voor wandel- en fietsvriendelijke steden zonder dat de infrastructuur onder druk komt te staan? In omgevingsvisies en -plannen (zie hoofdstuk 10)

zou hier aandacht voor moeten zijn. Een manier om hier invulling aan te geven, is het prioriteren van infrastructuur voor lopen en fietsen, zoals in het STOP-principe wordt gepropageerd. Het acroniem STOP staat voor Stappers, Trappers, OV en Persoonsvervoer en geeft een prioritering van voetgangers en fietsers aan als het gaat om de inrichting van steden.

Naast de aanwezigheid van de infrastructuur blijkt de kwaliteit van de infrastructuur en de openbare ruimte van belang te zijn voor de keuze van de route. Wandelaars en fietsers, en hardlopers en wielrenners, houden bij de keuze van de route voornamelijk rekening met de omgeving, de kwaliteit van het pad en de hoeveelheid verkeer. De veiligheid van de route en de mate van verlichting blijken ook belangrijk. Overeenstemmend met de literatuur zijn dit belangrijke aspecten waar een gemeente op kan focussen om buurten aantrekkelijker te maken voor sporten en bewegen in de openbare ruimte, en zo wandelen en fietsen, en andere sport- en beweegvormen te stimuleren. Veiligheid blijkt inherent verbonden met het concept van een beweegvriendelijke omgeving, ook voor wandelaars, fietsers, hardlopers en wielrenners, en daarom lijkt investeren in veiligheid een van de belangrijkste stappen bij het creëren van een beweegvriendelijke omgeving. Mogelijke aanpassingen zijn het plaatsen van verlichting en het scheiden van infrastructuur of het autoluw maken van straten. Het is hierbij van belang om in het oog te houden dat de effecten van aanpassingen afhankelijk zijn van vele randvoorwaarden en de context. Het is dus van belang om lokaal interdisciplinair naar oplossingen te zoeken (Prins et al., 2020).

Andere trends en ontwikkelingen die een belangrijke rol kunnen spelen zijn individualisering, digitalisering en informalisering. De laatste jaren is een ontwikkeling te zien dat volwassenen steeds meer zonder anderen bewegen (SCP, 2018; Van den Dool, 2019). Er is een stijging in het bezit van smartphones en tablets en de kijktijd naar schermen is de afgelopen jaren toegenomen. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat, voornamelijk onder jongeren, de beschikbare tijd voor andere activiteiten, zoals wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen, afneemt.

Bij deze ontwikkelingen is het belangrijk om er rekening mee te houden dat deze trends in verschillende situaties (bijvoorbeeld regio's en doelgroepen) niet gelijklopen. Individualisering is voor jongeren belangrijker dan voor ouderen. Een vergrijzende gemeente zal daarom mogelijk minder met individualisering en digitalisering van buitenruimte te maken hebben dan een verjongende gemeente, maar wel weer meer met het faciliteren van zelfredzaamheid van ouderen. Dit heeft invloed op het gebruik en de inrichting van de openbare ruimte om te bewegen en te sporten. Zo zijn verschillende trends en ontwikkelingen en wat die teweegbrengen dus ook contextafhankelijk en is het belangrijk om dit op lokaal niveau te bekijken.

Uit het eerdergenoemde blijkt dat we een beeld hebben van wie deelnemen, waarom en hoe de activiteiten ondernomen worden en wat deze groep sporters en bewegers in de openbare

ruimte belangrijk vindt in de buurt. Nederland heeft een uitgebreide en fijnmazige infrastructuur, waardoor deze activiteiten ook daadwerkelijk 'goed' ondernomen kunnen worden, en er is een groot aanbod aan evenementen en een rijke omvang aan beleid gericht op het stimuleren van wandelen en fietsen en van sporten in de openbare ruimte. Ondanks deze informatie weten we niet goed 'wat werkt voor wie en wanneer'. In een eerder uitgevoerde literatuurstudie (Prins et al., 2020) is dit in beeld gebracht, maar er zijn relatief weinig studies waarin dit wordt onderzocht. Om passend lokaal beleid te kunnen maken, is het belangrijk om hier nog beter zicht op te krijgen, want elke context verschilt en het vergt maatwerk om sport en bewegen optimaal te stimuleren. Naast goede infrastructuur zijn sociale veiligheid en verkeersveiligheid daarbij voor wandelaars, fietsers, hardlopers en wielrenners vrijwel altijd van belang.

8.5 Noten

1. n per jaar: 2001: 5.511; 2002: 5.365; 2003: 6.009; 2004: 6.916; 2005: 6.543; 2006: 6.120; 2007: 5.361; 2008: 5.673; 2009: 5.249; 2010: 6.778; 2011: 5.930; 2012: 6.059; 2013: 6.102; 2014: 7.304; 2015: 7.238; 2016: 7.099; 2017: 7.635; 2018: 8.028.
2. n 4 t/m 11 jaar: 913; n 12 t/m 17 jaar: 682; n 18 t/m 64 jaar: 5.992; n 65 jaar en ouder: 1.828.
3. n 18 t/m 39 jaar: 8.999; n 40 t/m 54 jaar: 7.907; n 55 t/m 64 jaar: 5.572; n 65–79 jaar: 6.098; n 80 jaar en ouder: 1.424.
4. n lager opgeleiden: 7.625; n midden opgeleiden = 10.581; n hoger opgeleiden: 8.534.
5. n totaal: 1.530 (meerdere antwoorden mogelijk, dus optellen van n per groep komt hoger uit). n recreatief wandelen: 783; n recreatief fietsen: 594; n hardlopen: 228; n wielrennen: 121.
6. n totaal: 1.503 (meerdere antwoorden mogelijk, dus optellen van n per groep komt hoger uit). n recreatief wandelen: 1.263; n recreatief fietsen: 1.159; n hardlopen: 295; n wielrennen: 197.
7. n totaal: 1.503. n recreatief wandelen: 1.263; n recreatief fietsen: 1.159; n hardlopen: 295; n wielrennen: 197.
8. n totaal: 1.503. n recreatief wandelen: 1.263; n recreatief fietsen: 1.159; n hardlopen: 295; n wielrennen: 197.
9. n totaal: 1.530. n recreatief wandelen: 783; n recreatief fietsen: 594; n hardlopen: 228; n wielrennen: 121.

8.6 Literatuur

- André, S., Meuleman, R. & Kraaykamp, G. (2018). 'Gezondheidgerelateerd gedrag en de opleidingskloof', in: *Een (on)gezonde leefstijl: Opleiding als scheidslijn*. Geraadpleegd op 29 juli 2020 via https://digitaal.scp.nl/leefstijl/gezondheidgerelateerd-gedrag-en-de-opleidingskloof.
- Balk, L., Lindert, C. van & Collard, D.C.M. (2020). *Doortrappen. Eindrapport vooronderzoek*. Utrecht: Mulier Instituut.
- CBS (2018). *Prognose bevolking; geslacht en leeftijd, 2019-2060*. Geraadpleegd op 30 juli 2020 via https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84346NED/table?ts=1564489423824. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- CBS (2019). *Deel 2 van het Trendrapport toerisme, reactie en vrije tijd 2019*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- CROW (2018). *Verkenning effecten van investeren in lopen*. Ede: CROW.
- Deelen, I., Burgers, N., Jansen, M. & Koelemaij, J. (2015). 'Sport in een sociaalruimtelijke perspectief', in: *AGORA*. 31 (1), 4-7. doi.org/10.21825/agora.v31i1.1997.
- Díaz del Castillo, A., Sarmiento, O.L., Reis, R.S. & Brownson, R.C. (2011). 'Translating evidence to policy: urban interventions and physical activity promotion in Bogotá, Colombia and Curitiba, Brazil', in: *Translation Behavioral Medicine*. 1 (2), 350-360. doi.org/10.1007/s13142-011-0038-y.
- Dool, R. van den (2019). *Zonder anderen sporten en bewegen neemt toe: factsheet 2019/5*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Drentse Fiets4Daagse (2020). *Dwars door Drenthe met Amslod*. Informatiebrochure Drentse Fiets4Daagse. 7 t/m 10 juli 2020. Beilen: Drentse Fiets4Daagse.
- ECF (z.d.). *EuroVelo 12 North Sea Cycle Route. Geraadpleegd op 01-05-2020 via https://en.eurovelo.com/ev12*. Brussel: European Cyclists' Federation (ECF).
- Eck, M. van & Davids, A. (2018). *Sport en bewegen in de openbare ruimte: het gebruik van de openbare ruimte voor beweegactiviteiten, factsheet 2018/20*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Europese Commissie (2014). *Special Eurobarometer 422a "Quality of Transport"*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2016). 'Car-free cities: healthier citizens', in: *Science for Environment Policy*. 476. https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/car_free_cities_healthier_citizens_476na1_en.pdf.
- Gezondheidsraad (2017). *Beweegrichtlijnen 2017*. Den Haag: Gezondheidsraad, 2017/08.
- Hoekman, R.H.A., Collard, D.C.M. & Cevaal, A. (2011). *Sportinfrastructuur in Nederland: quickscan sportaccommodaties en sportorganisaties*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hover, P. & Boer, W. de (2016). 'Evenementen', in: K. Breedveld & P. Hover (red.), *Atletiek in Nederland: Lopen, werpen en springen in beweging*. Utrecht: Mulier Instituut.

- Kenniscentrum Sport & Bewegen (2020). *Interventies*. Geraadpleegd op 11 juni 2020 via www.kenniscentrumsportenbewegen.nl/interventies/?action=ea_search&pagina=1&paged=0&sort=&q=. Ede: Kenniscentrum Sport & Bewegen.
- KWBN (z.d.). *Wandelmogelijkheden*. Geraadpleegd op 6 juli 2021 via www.kwbn.nl/pagina/wandelaars/mogelijkheden. Nijmegen: Koninklijke Wandel Bond Nederland (KWBN).
- Lammertink, N. & Breedveld, K. (2016). *De kracht van de Vierdaagse: onderzoek in het kader van de 100ste editie van de Internationale Vierdaagse Afstandsmarsen Nijmegen*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Milieudefensie (2017). *Van wie is de stad?* Amsterdam: Milieudefensie.
- Ministerie van IenW (z.d.). *Gezonde leefomgeving. Stimuleren van fietsen*. Geraadpleegd op 29 juli 2020 via www.gezondeleefomgeving.nl/thema/fietsen. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.
- Ministerie van VWS (2018). *Nationaal Sportakkoord: sport verenigt Nederland*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministry of Transport (2014). *Denmark – on your bike! The national bicycle strategy*. Kopenhagen: Ministry of transport.
- Montero, S. (2017). 'Worldring Bogotas Ciclovia: From Urban Experiment to International "Best Practice"', in: *Latin American Perspectives*. 21(44), 111-131. doi.org/10.1177/0094582X16668310.
- MTBroutesNL (2020). *Alle routes*. Geraadpleegd op 3 december 2020 via www.mtbroutes.nl/routes.
- Nieuwenhuijsen, M.J. & Khreis, H. (2016). 'Car free cities: Pathway to healthy urban living', in: *Environment International*. 94, 251-262.
- Oslo Kommune (2019). *The Car-free Livability Programme 2019*. Oslo: Oslo Kommune.
- PASTA Consortium (red.)(2017). *PASTA Handbook of good practice case studies for promotion of walking and cycling*. Geraadpleegd op 30 juli 2020 via www.pastaproject.eu/publications.
- PBL (2018). *Nederland duurzaam vernieuwen: Balans van de Leefomgeving 2018*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- Prins, R., Ruikes, D. & Hoekman, R. (2020). *Werkzame elementen van de beweegvriendelijke omgeving: een overzicht van de literatuur*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Pucher, J., Buehler, R., Bassett, D.R. & Dannenberg, A.L. (2010). 'Walking and Cycling to Health: A Comparative Analysis of City, State and International Data', in: *American Journal of Public Health*. 100(10), 1986-1992.
- Raaphorst, N. (z.d.). *Wandelen via wandelknooppunten*. Geraadpleegd op 29 maart 2021 via www.wandel.nl/wandelroutes/bewegwijzering/wandelen-via-wandelknooppunten.htm. Nijmegen: Koninklijke Wandel Bond Nederland.
- Respons (2018). *Sport Evenementen Monitor 2018, sportfactsheet 2018*. Amsterdam: Respons.

- RIVM (z.d.). *Sport- en Beweegbeleid in Nederland*. Geraadpleegd op 30 juli 2020 via www.sportenbewegenincijfers.nl/beleid. Bilthoven: RIVM.
- Ruimte voor Lopen (2020). *Ontdek Ruimte voor Lopen*. Geraadpleegd op 20 mei 2020 via https://ruimtevoorlopen.nl/.
- SCP (2018). *Rapportage Sport 2018*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stichting DE 4DAAGSE (2020). *De historie in vogelvlucht. Het grootste wandelevenement ter wereld: toen en nu*. Geraadpleegd op 3 december 2020 via www.4daagse.nl/nl/evenement/historie.html.
- Stichting de Friese Elfsteden Rijwieltocht (2020). *Over de fietselfstedentocht*. Geraadpleegd op 3 december 2020 via www.fietselfstedentocht.frl/nl/over-de-fietselfstedentocht.
- Stichting Landelijk Fietsplatform (2016). *Toekomstvisie LF-routes: Plan van aanpak nationale icoonroutes Nederland Fietsland*. Amersfoort: Stichting Landelijk Fietsplatform.
- Stichting Landelijk Fietsplatform (2020a). *Fietsroute structuur in Nederland*. Geraadpleegd op 1 mei 2020 via www.fietsplatform.nl/netwerkbeheer-en-promotie/fietsroutestructuur-in-nederland. Amersfoort: Fietsplatform.
- Stichting Landelijk Fietsplatform (2020b). *Van LF-netwerk naar LF-icoonroutes*. Geraadpleegd op 7 juni 2020 via www.nederlandfietsland.nl/lf-icoonroutes. Amersfoort: Fietsplatform.
- Stichting Wandelnet & Stichting Landelijk Fietsplatform (2018). *Recreatief wandelen en fietsen: feiten en cijfers*. Amersfoort: Stichting Wandelnet/Stichting Landelijk Fietsplatform.
- Tour de Force (2016). *Agenda Fiets 2017-2020*. Barneveld: Tour de Force.
- Tour de Force (z.d.). *2e etappe Schaalsprong Fiets*. www.fietsberaad.nl/getmedia/b46be2c8-d935-412d-9888-c79f6d4dc349/Ambitiedocument-Tour-de-Force-2e-etappe-Schaalsprong-Fiets.pdf.aspx. Barneveld: Tour de Force.
- Wagenaar, M. (2016). *Nationale Wandelmonitor 2016. Inzicht in wandelend Nederland*. Amersfoort: Stichting Wandelnet.

9 Watergebonden activiteiten in de openbare ruimte

» Corry Floor & Vidar Stevens

Nederland is een waterrijk land en waterrecreatie is een onderdeel van de Nederlandse identiteit. Zo zijn op een warme lente- of zomerdag veel zwemmers, zeilers, kanoërs en vissers te vinden op en langs de Nederlandse wateren. In de winter wordt, wanneer de temperatuur het toelaat, geschaatst op natuurijs op sloten en grachten. Een waterrijke omgeving helpt om te ontspannen en nodigt uit tot ontmoeten en bewegen. Mensen die dichter bij een waterrijke omgeving wonen, voelen zich gemiddeld genomen mentaal en fysiek gezonder, omdat ze meer worden uitgenodigd om te recreëren in de waterrijke omgeving (Vert et al., 2020). Mensen die in een straal van vijf kilometer van water of de kust wonen, gebruiken relatief veel de waterrijke omgeving voor watersporten als surfen of zeilen (Pasanen, White, Wheeler, Garrett & Elliott, 2019). Om een goede kwaliteit en de toegankelijkheid van waterrijke omgevingen voor recreatie te garanderen, werken de Nederlandse overheid, de watersportsector en ondernemers op verschillende manieren samen.

Om te bepalen welke activiteiten in dit hoofdstuk worden bedoeld met 'watergebonden sportactiviteiten', hebben we de definitie van Waterrecreatie Nederland als vertrekpunt genomen. In deze definitie wordt gesteld dat de waterrecreant iedereen is die op of aan het water zijn vrije tijd doorbrengt of een sport beoefent (Waterrecreatie Nederland, 2011). Dit is een erg brede definitie. In dit hoofdstuk verengen we deze definitie tot personen die op of direct aan het water hun sport beoefenen. De volgende activiteiten worden meegenomen in dit hoofdstuk: zeilen, sportvissen, (kite)surfen, waterskiën, sportduiken, kanoën, roeien, zwemmen en schaatsen. Sportduiken, zwemmen en schaatsen worden niet alleen in de openbare ruimte, maar ook in accommodaties beoefend. Waar mogelijk wordt hiertussen onderscheid gemaakt. Zijdelings wordt ook de activiteit motorbootvaren meegenomen. Dit is geen typische sportactiviteit, maar speelt wel een rol bij de mogelijkheden om te kunnen waterskiën of wakeboarden. Om aandacht te kunnen geven aan alle belangrijke thema's en aan de verschillende sporten, is gekozen informatie op hoofdlijnen te verstrekken en daarbij sportgebonden voorbeelden te geven uit de praktijk.

Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Eerst wordt ingegaan op het aspect deelname. Hier wordt inzicht gegeven in beschikbare cijfers over watergebonden sportdeelname. Vervolgens staat de fysieke omgeving, de 'hardware', van verschillende watersporten centraal. Daarna wordt inzicht gegeven in 'softwarematige' aspecten als voorlichting, evenementen en begeleiding van watersporters, en vervolgens in organisatorische aspecten ('orgware') als handha-

ving, voorlichting en samenwerking. Tot slot worden in het kader van watergebonden activiteiten uitdagingen voor de toekomst beschreven.

9.1 Deelname aan watergebonden sportactiviteiten

Uit het ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO) blijkt dat jaarlijks ongeveer 55 procent van de Nederlanders in hun vrije tijd deelneemt aan een watersportactiviteit. Met watersportactiviteit doelen zij dan op de activiteiten: roeien of kanoën, surfen, varen of zeilen, vissen en zwemmen. In 2018 is in het CVTO een aanpassing gemaakt in de definitie van watersport, waarbij zwemmen eruit is gehaald. De watersportdeelname daalt daarmee naar 18 procent van de Nederlanders (CBS, 2019). Hieruit kan worden opgemaakt dat zwemmen voor een groot deel van de Nederlanders de belangrijkste watersportactiviteit is.

9.1.1 Zwemmen, duiken, vissen en schaatsen

In 2018 heeft het Mulier Instituut onderzoek gedaan naar het zwemmen bij officiële en niet-officiële buitenzwemplekken in Nederland. Het openluchtzwembad is niet meegenomen. Uit dit onderzoek bleek dat 39 procent van de Nederlanders in de zomerperiode van 2018 heeft gezwommen of gerecreëerd bij een buitenzwemplek in Nederland (Floor & Collard, 2019). Dit deden zij vooral bij de zee of bij recreatieplassen, en veelal één tot enkele keren in het seizoen. Deelname aan zwemmen bij buitenzwemplekken verschilt sterk per leeftijdscategorie: jongeren zwemmen vaker bij buitenzwemplekken dan ouderen (zie figuur 9.1). De belangrijkste reden dat mensen bij buitenzwemplekken zwemmen, is afkoeling. Andere redenen die worden gegeven zijn om bruin te worden en omdat zwemmen bij buitenzwemplekken een vrijer gevoel geeft dan zwemmen in een zwembad.

Figuur 9.1 Deelname (minimaal één keer in de zomerperiode van 2018) aan zwemmen bij buitenzwemplekken in Nederland, naar leeftijd (in procenten).

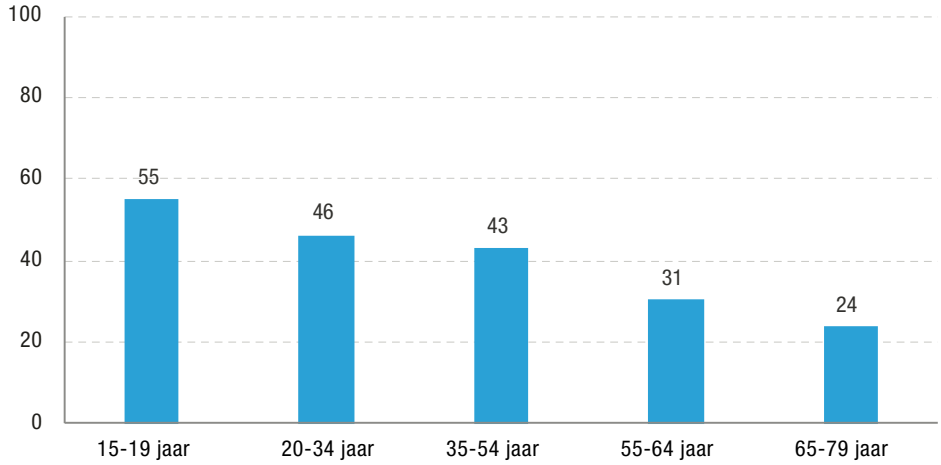

Bron: Floor & Collard, 2019.

Duiken is een sport die slechts een klein deel van de Nederlanders beoefent. Uit het Nationaal Sportonderzoek (NSO; zie bijlage 1) van 2018 blijkt dat 1,3 procent van de Nederlandse bevolking aangeeft deel te nemen aan de duiksport. Het aandeel Nederlanders dat deelneemt aan de duiksport fluctueert licht, maar is al jaren vrijwel gelijk. Net als bij zwemmen zijn het vaker jongeren en jongvolwassenen (15-34 jaar) die deelnemen aan de duiksport dan ouderen.

Een sport die veelvuldig vanaf de waterkant wordt uitgevoerd, is vissen. Geschat wordt dat er in 2017 ruim 1,1 miljoen Nederlanders visten voor sport of recreatie. Dit is een afname ten opzichte van 2009, toen naar schatting ongeveer 1,5 miljoen Nederlanders visten voor sport of recreatie. Vissen wordt veelal incidenteel uitgevoerd: ongeveer twee derde van de recreatieve en sportvissers vist één tot vijf keer per jaar (Van der Hammen, 2019). Van de 1,1 miljoen vissers zijn er ongeveer 560.000 aangesloten bij Sportvisserij Nederland (NOC*NSF, 2019; zie bijlage 1). Van de aangesloten sportvissers is 95 procent man, met een gemiddelde leeftijd van 51 jaar. Voor sportvissers zijn het plezier in de activiteit, liefde voor de natuur en tot rust komen de belangrijkste redenen om te vissen. Opvallend is dat jongere vissers (onder de 24 jaar) ook de spanning van het vangen noemen als belangrijk motief. Sportvissers komen vaak al jong (tussen de 6 en 12 jaar) voor het eerst in aanraking met de sport (Van der Roest & Davids, 2016).

Bij watergebonden sportactiviteiten denken we snel aan zomeractiviteiten, maar ook in de winter wordt het water ingezet voor sport. Schaatsen is een activiteit die, als het weer het toelaat, veelvuldig wordt beoefend in de openbare ruimte. De deelname aan schaatsen fluctueert sterk. In winters met meer ijsdagen schaatsen meer mensen dan in winters zonder ijsdagen. Ongeveer 1 à 2 procent van de Nederlandse bevolking schaatst wekelijks; ongeveer 4 procent van de bevolking schaatst minimaal één keer per jaar. Dit betreft zowel schaatsen op kunstijs als in de openbare ruimte. Ongeveer een derde van de Nederlanders is in het bezit van schaatsen en twee derde van deze groep heeft hier in de drie jaar voorafgaand aan de uitvraag ook gebruik van gemaakt (Hover & Breedveld, 2017). Uit een studie onder frequente schaatsers blijkt dat ongeveer twee derde van de schaatsers op natuurijs schaatst als dat mogelijk is. Schaatsers geven aan dat ze vaker zouden schaatsen als ze meer tijd hadden of als er in Nederland vaker natuurijs was (Heijnen & Hover, 2020). De Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB) had in 2018 ongeveer 40.000 leden.

9.1.2 Roeien, surfen, zeilen en varen

Uit het NSO blijkt dat in 2010 ongeveer 4,5 procent van de bevolking aan een van de watersporten kanoën, roeien, zeilen en surfen deed. In de tijd neemt de deelname af naar bijna 3,5 procent. Er zijn meer mensen gaan roeien en minder mensen gaan kanoën en zeilen/surfen (figuur 9.2). De deelname aan deze watersportactiviteiten is net als zwemmen sterk leeftijdsafhankelijk. In 2018 gaf 9 procent van de jongeren in de leeftijd van 15-19 jaar aan een van deze watersportactiviteiten te hebben gedaan, ten opzichte van 2 procent van de 65-plussers. Belangrijk is wel dat in het NSO is gevraagd naar sport. Niet iedereen zal een watersportactiviteit direct als sport categoriseren: sommigen zullen deze eerder als recreatie zien. De verwachting is dus dat niet alle deelname aan deze activiteiten in de figuur opgenomen is.

Figuur 9.2 Deelname aan watersportactiviteiten, uitgesplitst naar type watersportactiviteit en jaar (in procenten).

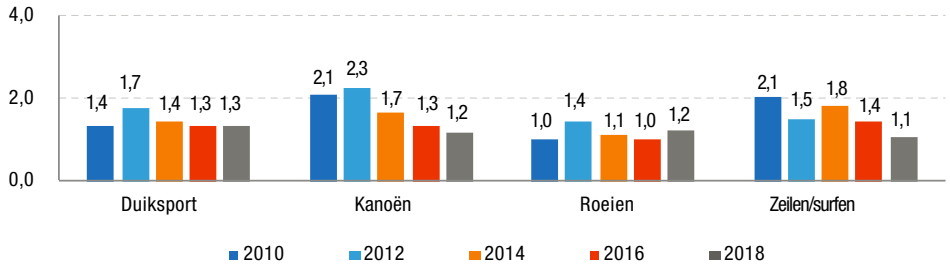

Bron: Nationaal Sportonderzoek 2010-2018, Mulier Instituut; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Een andere manier om de deelname aan kanoën, roeien, surfen en zeilen in beeld te brengen, is door te kijken naar de georganiseerde watersport. Volgens het CBS waren er in Nederland in 2018 1.145 watersportclubs met gemiddeld 165 leden (zie figuur 9.3). Watersportclubs worden gedefinieerd als sportorganisaties die zich bezighouden met activiteiten als zeilen, roeien, motorbootvaren, surfen of waterskiën. Het aantal watersportclubs is sinds 1997 toegenomen; het gemiddelde ledental is iets gedaald. Absoluut gezien is er een stijging in het ledental van ongeveer 170.000 in 1997 naar 191.000 in 2018. Een duidelijk stijgende activiteit binnen de watersportclubs is kanovaren en/of roeien. Zeilen en motorbootvaren vertonen een kleine daling in het ledental.

Figuur 9.3 Aantal watersportclubs in Nederland (links) en gemiddeld aantal leden per club (in aantallen, rechts).

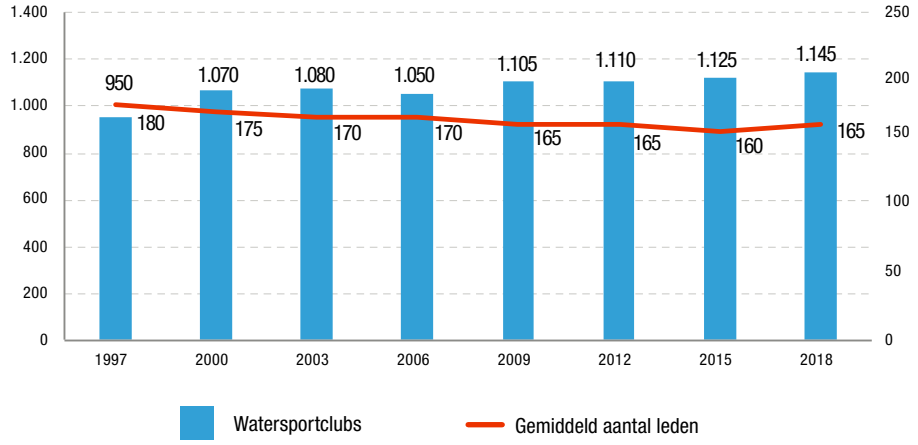

Bron: Watersportclubs; ledental, activiteiten watersportclub, CBS (zie bijlage 1). Bewerking: Mulier Instituut.

Meer specifiek zijn van de bij het NOC*NSF aangesloten sportbonden cijfers beschikbaar over de ledentallen (zie tabel 9.1). Deze verschillen sterk tussen de bonden. Het Koninklijke Nederlandse Watersport Verbond (KNWV) is de grootste watersportgerelateerde sportbond. Deze bond omvat ook veel verschillende sporten, te weten: kanoën, zeilen, surfen, suppen en motorbootvaren. De twee kleinste bonden zijn de Nederlandse DrakenBoot Federatie (NDBF) en de Holland Surfing Association (HSA). Opvallend is dat de sport surfen dus zowel terugkomt bij het watersportverbond als bij de HSA. De ledentallen van de watersportbonden vertonen verschillende patronen. Bij de surfbond (HSA), onderwatersportbond (NOB) en de waterski- en wakeboardbond (NWWB) daalt het ledental, terwijl dat bij de roeibond (KNRB) juist stijgt en bij het watersportverbond (KNWV) in eerste instantie stijgt, maar in 2019 weer flink daalt. In totaal maken deze bonden ongeveer 2,5 procent uit van het totale aantal leden van de bij NOC*NSF aangesloten sportbonden.

Tabel 9.1 Lidmaatschap watersportbonden.

Jaar	HSA	KNRB	KNWV	NDBF	NOB	NWWB	Totaal
2014	623	31.312	80.020	324	16.522	1.493	130.294
2015	600	32.627	76.912	272	16.121	1.448	127.980
2016	574	33.595	69.575	272	14.043	1.412	119.471
2017	574	34.942	81.244	317	13.409	1.345	131.831
2018	z.d.	35.000	81.000	400	14.000	1.000	131.400
2019	700	36.000	77.000	300	13.000	1.000	128.000

Bron: Ledenrapportage NOC*NSF, 2014-2019, NOC*NSF; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

9.1.3 Nieuwe sporten

Naast de traditionele(re) watersporten die eerder in dit hoofdstuk zijn genoemd, zijn de watergebonden sportactiviteiten in ontwikkeling. Voorbeelden van deze ontwikkeling zijn wakeboarden en suppen. Wakeboarden is al kort genoemd in relatie tot de NWWB. Deze sport heeft zich sinds de jaren tachtig vanuit Amerika verspreid over de wereld. Het doel van de sport is om trucs uit te voeren. Daarmee lijkt het op snowboarden, maar dan op het water. De sport wordt beoefend achter een boot of aan een kabel. Wakeboarden was een van de sporten die in 2020 eventueel opgenomen zou worden als olympische sport. De sport is echter niet verkozen. De International Waterski & Wakeboard Federation (IWWF) voorziet wel in internationale wedstrijden (IWWF, z.d.).

Suppen (Stand-Up Paddling) is sinds een aantal jaren in opmars in Nederland. Deze uit Hawaii afkomstige activiteit wordt staand op een surfboard uitgevoerd en is eenvoudig te leren, waardoor het een gewilde sport- en recreatieactiviteit is geworden. Er zijn nog geen cijfers beschikbaar over deelname aan deze activiteit, maar bij veel wateren in Nederland kunnen supboards worden gehuurd en bij het Watersportverbond zijn 32 verenigingen aangesloten die suppen in verenigingsverband aanbieden (Watersportverbond, z.d.).

9.2 Hardware

Om het begrip ‘Nederlandse wateren’ wat beter te duiden, wordt in deze paragraaf ingegaan op verschillende aspecten hiervan, namelijk op de functie van wateroppervlakten en op routes en plekken ingericht voor bepaalde activiteiten. Hierbij wordt nog niet ingegaan op wet- en regelgeving. Die komt in paragraaf 9.5 aan bod. Door de veelheid aan activiteiten is

het te omvangrijk om een volledig overzicht te geven van alle plaatsen waar in Nederland watergebonden sportactiviteiten plaatsvinden. In deze paragraaf wordt daarom uitgegaan van voorbeelden passend bij de activiteiten.

9.2.1 Oppervlakte

Waterrecreatie vindt in Nederland plaats aan de kust en op en in binnenwateren, dat wil zeggen alle wateren aan de binnenzijde van de kustlijn. In totaal behoort ruim 400.000 hectare toe aan de kustwateren van Nederland. Niet in heel dit gebied vindt recreatie plaats: recreatie vindt veelal plaats op of net uit de kustlijn. Nederland beschikt over 423 kilometer kustlijn waaraan gerecreëerd kan worden, waarvan ongeveer 80 procent bestaat uit zandkust (Baptist, 2011).

In Nederland is bijna 400.000 hectare aan binnenwateren. Van deze binnenwateren is 3 procent aangemerkt als recreatief water[1] (CBS, 2015). Het percentage recreatief water verschilt sterk per provincie (zie tabel 9.2). Gelderland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant hebben absoluut gezien het meeste recreatieve binnenwater, terwijl Limburg procentueel gezien het meeste recreatief water heeft ten opzichte van het totaal aan binnenwater in deze provincie.

Tabel 9.2 Oppervlakte (recreatief) binnenwater in Nederland naar provincie (in hectare en procenten).

	Aantal hectare binnenwater in Nederland	Aantal hectare recreatief binnenwater	Percentage recreatief binnenwater
Groningen	8.165	393	4,8%
Friesland	66.656	562	0,8%
Drenthe	4.775	381	8,0%
Overijssel	10.174	359	3,5%
Flevoland	100.068*	472	0,5%
Gelderland	17.260	1.901	11,0%
Utrecht	7.088	537	7,6%
Noord-Holland	74.410	1.557	2,1%
Zuid-Holland	44.705	1.545	3,5%
Zeeland	14.681	247	1,7%
Noord-Brabant	17.659	1.511	8,6%
Limburg	6.300	1.079	17,1%
Totaal	**371.941**	**10.544**	**2,8%**

* Het IJsselmeer is ook binnenwater.

Bron: Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per provincie, CBS; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

9.2.2 Routes

Om specifieker te kijken naar de activiteiten die plaats kunnen hebben op en in de beschikbare binnen- en kustwateren in Nederland, bevat kaart 9.1 een overzicht van een aantal routestructuren. Routestructuren zijn niet passend voor alle activiteiten, maar gericht op vaaractiviteiten zoals zeilen, kanoën en roeien.

Waterrecreatie Nederland heeft de *Basisvisie Recreatietoervaartnet 2015-2020* ontwikkeld (Waterrecreatie Nederland, 2016). Deze visie biedt een kader voor besluitvorming en investeringen die bijdragen aan het behoud, het beheer en de ontwikkeling van het basistoervaartnet. Het landelijk routenetwerk omvat circa 4.400 kilometer aan vaarten, kanalen, vaargeulen en rivieren (zie kaart 9.1). De verschillende routes op de kaart geven inzicht in verschillende regels omtrent masthoogte en diepgang van het vaartuig. Zoals aangegeven gaat het hier om een basisnet, dus de belangrijkste verbindings- en ontsluitingswateren voor de recreatietoervaart. Het recreatietoervaartnet is op lokaal niveau nog veel uitgebreider dan op deze landelijke kaart getoond kan worden.

Kaart 9.1 Basisrecreatietoervaartnet 2015-2020.

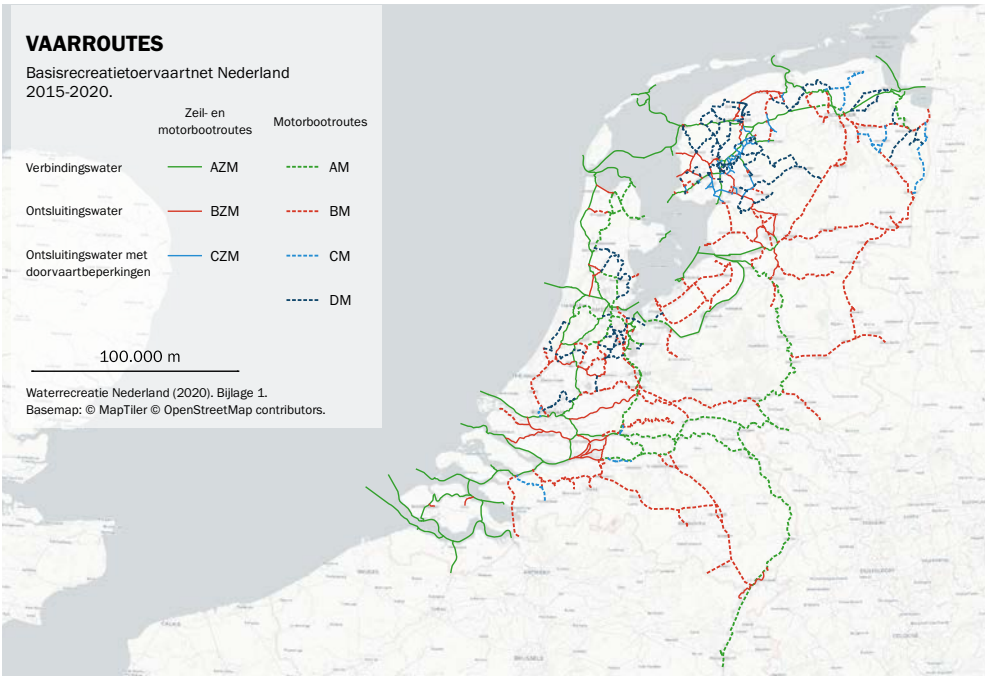

Bron: Waterrecreatie Nederland, 2020; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Op lokaal niveau worden routes op veel verschillende manieren gecommuniceerd aan gebruikers. Bij de VVV zijn vaak informatiefolders beschikbaar met lokale routes en informatie over organisaties waarbij materialen gehuurd kunnen worden. De routes zelf zijn soms aangegeven met bordjes. Ook delen lokale organisaties/ondernemers, verenigingen en enthousiaste beoefenaars routes online of via een app. Op deze manier komen lokale routes beschikbaar voor gebruikers. In deze paragraaf worden kort enkele voorbeelden aangehaald van hoe men routes kan vinden.

Routes worden bijvoorbeeld beschikbaar gesteld door nationale parken, zoals Nationaal Park De Biesbosch. In dit park zijn kanoroutes beschikbaar om de natuur op een andere manier te kunnen beleven. Hier kan men met een eigen kano op enkele locaties te water gaan of kan men materiaal huren (Staatsbosbeheer Regio Zuid, z.d.). Een ander voorbeeld van beschikbare routes zijn routes die beschikbaar worden gesteld door verenigingen voor zowel leden als niet-leden. Vereniging ARZV Roei uit Alkmaar is zo'n vereniging. Zij heeft online routes beschikbaar en biedt zelf toertochten aan (ARZV Roei, z.d.).

Online initiatieven voor lokale routes zijn vaak in handen van enkele enthousiaste beoefenaars. Zo biedt de website kanoweb.nl de mogelijkheid om via de kanokaart routes te vinden door heel Nederland (Kanoweb, z.d.). Op deze website zijn volgens de makers meer dan 350 kanoroutes in Nederland te vinden met een totale lengte van ongeveer 7.000 kilometer. Bij elke route delen zij persoonlijke ervaringen. Een ander initiatief is de website afstandmeten.nl (z.d.). Via deze website zijn routes te vinden voor allerlei sporten. In het kader van de watersport zijn bijvoorbeeld routes opgenomen voor kanoën, kitesurfen, roeien, schaatsen, windsurfen, zeilen en zwemmen. Individuele gebruikers kunnen hun routes hier toevoegen en delen met anderen.

9.2.3 Plekken

Naast routes is voor sommige watergebonden sportactiviteiten, zoals zwemmen, waterskiën/wakeboarden, vissen en schaatsen, een bepaalde geschikte plek voldoende om de activiteit uit te kunnen oefenen. Zwemplekken worden in Nederland op basis van wet- en regelgeving bepaald. In Nederland zijn meer dan zevenhonderd officiële zwemwaterlocaties (zie kaart 9.2). Van deze locaties worden de waterkwaliteit en de fysieke veiligheid in de gaten gehouden. De officiële zwemwaterlocaties zijn door heel Nederland te vinden, onder andere langs de kust, bij meren/plassen en bij (dode) armen van een rivier. Het aanwijzen van officiële zwemwaterlocaties betekent niet per definitie dat het verboden is om in andere wateren te zwemmen, maar het wordt niet aangeraden in het kader van gezondheid en veiligheid. Op sommige plekken is het wel verboden om te zwemmen, zoals in vaargeulen, havens of zandwinningsplassen.

Kaart 9.2 Officiële zwemwaterlocaties in Nederland.

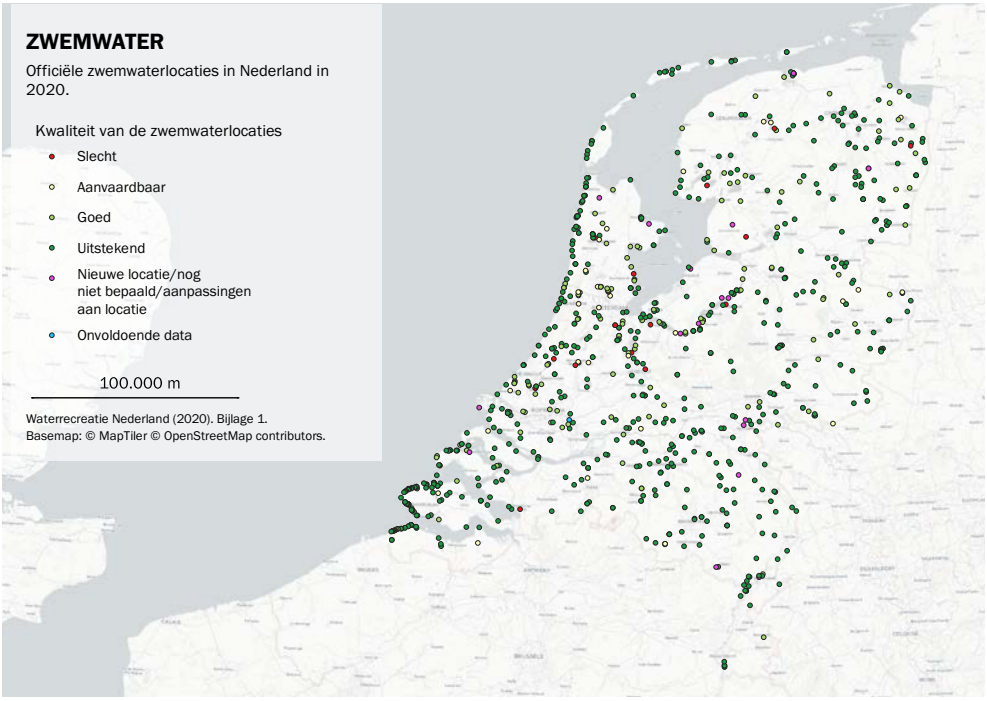

Bron: Database SportAanbod (DSA), Mulier Instituut; zie bijlage 1. Kaartvervaardiging: Mulier Instituut.

Het is bij wet niet verboden om op bepaalde plekken te schaatsen, maar in de praktijk vindt schaatsen op natuurijs in Nederland door het beperkte aantal vorstdagen vrijwel altijd plaats op ondiepe wateren. Schaatsers wordt geadviseerd rekening te houden met de omstandigheden van een schaatslocatie, zoals mogelijke wakken door bruggen, begroeiing, stand van de wind, sneeuw en zon. Een veilige manier om op natuurijs te schaatsen, is om te gaan schaatsen bij een van de 325 natuurijsbanen in Nederland (KNSB, z.d.). Deze ijsbanen worden vaak specifiek voor de winterperiode gecreëerd door het opspuiten van landbouwgrond of grasland met water en worden gedurende de winterperiode onderhouden.

Om in Nederland voor sport of recreatie te vissen, moet je in het bezit zijn van een vispas, die jaarlijks vernieuwd moet worden. De vispas bestaat in verschillende soorten, die allemaal een eigen regelgeving hebben voor op welke vis, met welk aas, met hoeveel hengels en op welke tijden gevist mag worden (Sportvisserij Nederland, 2020). De beheerder van de wateren

waarin gevist kan worden, kan aangeven dat een bepaalde vispas of bepaalde uitbreiding van de vispas, zoals een zeevispas of nachtvispas, noodzakelijk is om daar te vissen. Er zijn beperkingen voor bijvoorbeeld vissers met een kleine vispas. Zij mogen maar met één hengel en uitsluitend in rivieren of scheepvaartkanalen vissen. Om beter inzicht te geven in de plekken waar gevist mag worden en welke vispas noodzakelijk is, heeft Sportvisserij Nederland een website (www.visplanner.nl) en een app waarin vissers kunnen zoeken naar een geschikte visplek in de buurt.

Waterskiën of wakeboarden kan op twee verschillende manieren gedaan worden: aan een kabel/installatie of achter een boot. Waterski Nederland geeft inzicht in 26 locaties waar je aan een kabel/installatie kunt waterskiën of wakeboarden en ongeveer vijftig locaties waar de activiteiten achter een boot kunnen worden uitgevoerd (Waterski Nederland, z.d.). Hierbij gaat het om locaties waar verenigingen of ondernemers deze activiteiten aanbieden. Het is ook mogelijk om met een eigen boot te gaan waterskiën of wakeboarden. Daarbij moet rekening gehouden worden met geldende regelgeving op het gebied van benodigd vaarbewijs en met snelvaarzones waar specifiek is aangegeven dat waterskiën en wakeboarden zijn toegestaan.

Een eigen boot moet ook ergens gestald worden. Dit kan bijvoorbeeld bij een van de 405 particuliere jachthavens in Nederland (CBS, 2018). De grootte van de jachthavens verschilt sterk (figuur 9.4). Meer dan de helft van de jachthavens heeft minder dan honderd ligplaatsen. Jachthavens zijn soms in handen van ondernemingen en verenigingen, maar kunnen ook eigendom zijn van gemeenten. De jachthavens in eigendom van gemeenten zijn niet opgenomen in de figuur.

Figuur 9.4 Aantal particuliere jachthavens in Nederland, naar aantal ligplaatsen (in absolute aantallen).

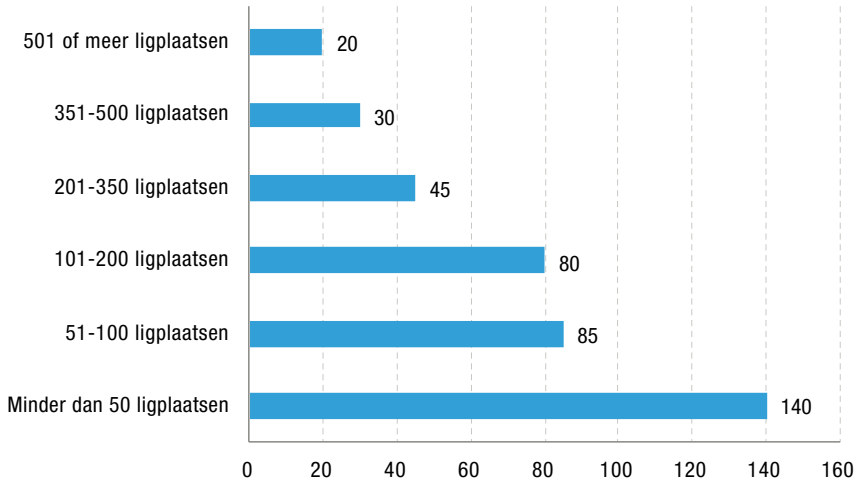

Bron: Particuliere jachthavens; capaciteit en nevenactiviteiten 2018, CBS; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

9.3 Software

Goede fysieke voorzieningen zijn een eerste stap om een sport uit te kunnen oefenen. Om mensen in beweging te krijgen, is het van belang dat deze fysieke voorzieningen worden gekoppeld aan software. De software omvat sport- en beweegactiviteiten en voorlichting en communicatie. De watersportsector staat bekend om de vele activiteiten die worden georganiseerd, zowel op recreatief als op professioneel niveau. Daarnaast worden communicatiemiddelen ingezet om gebruikers van de openbare wateromgeving te informeren over getijden, blauwalg of andere waarschuwingen die relevant zijn voor een veilig gebruik van de ruimte.

9.3.1 Activiteiten en evenementen

Rondom meren, rivieren of langs de kust vinden veel evenementen en activiteiten plaats die door gemeenten, ondernemers of watersportverenigingen worden georganiseerd. Organisatoren doen dit vaak om verschillende redenen. Het organiseren van watersportactiviteiten en -evenementen laat inwoners bewegen en zorgt voor plezier, maar versterkt daarnaast ook het imago en de economische waarde van een gebied (Waterrecreatie Nederland, 2018). Een

voorbeeld is het openwaterzwemevenement 'de Thoolse Mijl', waarbij wordt gezwommen vanaf het strand van de Oesterdam naar het haventje van Strijenham. Na vier edities is dit evenement, ondanks haar kleinschaligheid, uitgegroeid tot een belangrijke, terugkerende gebeurtenis in Tholen (Zwemkalender, 2020). Vaak wordt er rondom dit lokale evenement een rommelmarkt of andere festiviteit georganiseerd, zodat er ook voor niet-zwemmers genoeg te beleven valt en winkeliers mee kunnen profiteren van de mensenmassa die op de been is.

Daarnaast zijn evenementen een visitekaartje voor nieuwe sporten. Een voorbeeld hiervan is de SUP 11 City Tour: de Elfstedentocht, maar dan op het supboard. Sinds 2008 wordt deze race gevaren en inmiddels is die uitgegroeid tot een internationaal evenement waaraan mensen uit meer dan 27 landen deelnemen (SUP 11 City Tour, z.d.). Ook zien we dat waterrecreatie steeds vaker wordt gebruikt als sociaal evenement om geld op te halen voor een goed doel. Het bekendste voorbeeld uit de afgelopen jaren is de Elfstedenzwemtocht van Maarten van der Weijden, die met zijn zwemtocht meer dan 10 miljoen euro voor kankeronderzoek bij elkaar zwom (RTL Nieuws, 2019). Ook de Amsterdam City Swim, die in 2011 begon als inzamelingsactie van veertien vrienden voor ALS, heeft de afgelopen tien jaar meer dan 13 miljoen euro opgeleverd voor het ALS-fonds. Dit evenement heeft in veel steden een vervolg gekregen (Amsterdam City Swim, 2020). Tot slot valt op dat Nederlandse watergebieden regelmatig gebruikt worden voor (grote) internationale evenementen. Zo was Scheveningen in 2018 de finish van de grootste zeilrace ter wereld: de Volvo Ocean Race. Deze internationale evenementen dragen bij aan het aan het beeld van Nederland als 'zeezeilcentrum van Noordwest-Europa' (Omroep West, 2018).

Georganiseerde activiteiten en evenementen leiden niet vaak tot een substantiële groei in ledenaantal bij lokale (water)sportverenigingen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat er alleen een kans op een kleine groei in ledenaantal op lokaal niveau is in situaties waarbij de gemeente, lokale ondernemers en sportverenigingen sterk met elkaar samenwerken bij het organiseren van een watersportevenement en deze samenwerking ook na afloop van het evenement gebruiken om watersportactiviteiten te promoten (Chalip, Green, Taks & Misener, 2017; Taks, Green, Misener & Chalip, 2018). Dit vergt vaak een behoorlijke tijdsinspanning en toewijding en een lange adem van vrijwilligers van sportverenigingen. Een watersportevenement is vaak een ongebonden activiteit waar een hoop deelnemers aan meedoen, maar overtuigt sporters niet om op een regelmatigere basis in georganiseerd verband sportief te recreëren in een wateromgeving.

9.3.2 Voorlichting en communicatie

In de watersportsector is veel aandacht voor voorlichting en communicatie. Veel van de communicatie en voorlichting wordt verzorgd door overheidsinstanties, zoals Rijkswaterstaat en provincies, en door brancheorganisaties. Tegelijkertijd hebben recreanten en sporters zelf veel

websites en apps ontwikkeld om onderling te communiceren. Voor elke vorm van waterrecreatie bestaat wel een specifiek communicatie- en voorlichtingsmiddel. In deze paragraaf wordt een aantal voorbeelden gegeven van de verscheidenheid aan functies.

De bekendste voorlichting en communicatie bij de watergebonden omgeving komt van de Reddingsbrigade Nederland (KNBRD), de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij (KNRM) en de Kustwacht. Deze organisaties geven voorlichting over het voorkomen van verdrinkingen, adviseren overheden en andere stakeholders over vergroting van de waterveiligheid en ontwikkelen opleidingen en standaarden om de blauwe openbare ruimte zorgvuldig te gebruiken (Reddingsbrigade Nederland, 2020). Vaak wordt er nauw samengewerkt met gemeenten, veiligheidsregio's, provincies en medische hulpinstellingen, maar ook met bijvoorbeeld zwembaden, scholen en recreatiebedrijven. Een voorbeeld van deze communicatie is de strandbewaking met vlaggen die vaak duidelijk te zien zijn. Dit vlaggensysteem is een internationaal bewakingssysteem.

Om inzicht te krijgen in de veiligheid bij officiële zwemwaterlocaties in Nederland, hebben de provincies, de waterschappen en Rijkswaterstaat de website www.zwemwater.nl en de Zwemwater App ontwikkeld. Deze digitale communicatiemiddelen geven informatie over welke wateren officiële zwemwaterlocaties zijn en wat de kwaliteit van het zwemwater is. In een warme periode kan de zwemwaterkwaliteit snel veranderen. De kans op bijvoorbeeld blauwalg of botulisme neemt toe en dat kan bij zwemmers gezondheidsklachten opleveren, zoals diarree en huidirritatie. Provincies en Rijkswaterstaat hebben de taak om de waterkwaliteit van alle officiële zwemwaterlocaties te controleren.

Een ander communicatiemiddel in de watersportsector is de astronomische getijdenkaart van Rijkswaterstaat. Deze getijdenkaart geeft inzicht in de verwachting van hoog- en laagwater bij duiklocaties. Daarnaast geeft de kaart informatie over waterhoogte, wind, golfhoogte, watertemperatuur, stroming, waterafvoer en zoutgehalte. Duikers, surfers, kanoërs en peddelaars gebruiken deze informatie regelmatig om hun nieuwe activiteit in te plannen (Rijkswaterstaat, 2020). Duikers kunnen daarnaast ook gebruikmaken van zogenaamde duikerslogs, die zij vaak gebruiken om onderling te communiceren. Dit zijn een soort dagboeken waarin duikers dagelijks bijhouden hoe troebel het water was of hoe mooi de onderwaterwereld. Deze dagboeken kunnen zij online delen. De informatie helpt duikers om te bepalen waar zij hun volgende duik plannen. Duikerslogs worden vaak door recreanten zelf opgesteld, zonder inmenging van een overheidsorganisatie of brancheverenigingen (Duikerslog, 2020). Ook bij andere vormen van waterrecreatie en -sport bestaan dergelijke bottom-up-initiatieven.

Een laatste voorbeeld is het *Knooppuntenboekje Vaarwateren* voor de recreatievaart. Een vaarwegknooppunt is een drukke locatie op de vaarweg waar sprake kan zijn van een verkeersonveilige situatie. In de knooppuntenboekjes staan per regio de belangrijkste vaarwegknoop-

punten beschreven (Varen Doe je Samen!, 2020). Aan de hand van de aangegeven routes op de kaarten kunnen recreanten zien hoe zij deze knooppunten op een veilige en vlotte manier kunnen passeren. Het zijn adviezen, geen verplichte trajecten: recreanten kunnen de knooppunten ook op andere manieren oversteken. De kaarten zijn een aanvulling op de officiële waterkaarten. Ze zijn dus niet bedoeld voor navigatie, maar zorgen ervoor dat recreatievaarders goed voorbereid op weg kunnen gaan.

9.4 Orgware

Uiteindelijk moet de koppeling tussen de hardware en de software ook worden georganiseerd. Dit is wat orgware doet. De orgware geeft antwoord op procesvraagstukken en randvoorwaardelijke aspecten van een beweegvriendelijke wateromgeving. Hierbij gaat het vaak om zaken als handhaving, beheer, regelgeving, veilig gebruik van de openbare ruimte en opleidingen, maar ook om de versterking en profilering van de watersportsector als geheel.

9.4.1 Handhaving, beheer en regelgeving

Het omvangrijke Nederlandse waternetwerk van vaarwegen, meren, rivieren en stranden zit ingewikkeld in elkaar. Veel partijen zijn betrokken bij de instandhouding van de watergebonden openbare ruimte. Overheidsorganisaties die betrokken zijn bij de watergebonden omgevingen hebben te maken met een groot aantal maatschappelijke belangen, zoals natuur, landbouw, recreatie, scheepvaart en bescherming tegen overstroming. Hierdoor is de bevoegdheidsverdeling voor waterbeheer en bevordering van recreatie in de watergebonden omgeving in Nederland verre van eenvoudig. Veel van de bevoegdheden en taken zijn terug te vinden in de Waterwet. Deze gaat in 2022 samen met 25 andere wetten op in de Omgevingswet (Wensink, 2018); zie ook hoofdstuk 10.

Het Rijk, de waterschappen, de provincies, de gemeenten en de partijen uit de watersportsector werken nauw samen om recreëren in de waterrijke omgeving mogelijk te maken. Zo wordt in de beleidsvisie ‘Recreatietoervaart Netwerk’ nadrukkelijk ingezet op het voorkomen van afsluiting van vaarwegen door lage vaste bruggen en op het verhogen van de aantrekkelijkheid van de vaarwegen, zodat recreanten op een gemakkelijke en toegankelijke manier kunnen rondvaren (Waterrecreatie Nederland, 2016). Rijkswaterstaat is veelal verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van de stranden, de grote rivieren en de kanalen (zogenaamde Rijkswateren). De provincies zijn verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van de regionale wateren. De provincies kunnen zelf kiezen wie dit beheer uitvoert. Vaak is dat het waterschap, soms de provincie zelf, en in het geval van havens of lokale plassen kan ook een gemeente of commerciële exploitant verantwoordelijk zijn voor het waterbeheer en -onderhoud (Rijksoverheid, z.d.).

Rijkswaterstaat en de provincies controleren elk zwemseizoen de officiële buitenzwemplekken in Nederland. Als blijkt dat de zwemwaterkwaliteit niet op peil is (bijvoorbeeld door de aanwezigheid van blauwalgen), nemen Rijkswaterstaat, de provincies en de waterschappen het initiatief om samen met andere betrokken partijen (zoals gemeenten en lokale beheerders) maatregelen te treffen ter verbetering van de waterkwaliteit. De provincie zorgt voor de veiligheid van het zwemwater en kan op grond van waterkwaliteitsgegevens een negatief zwemadvies of een zwemverbod afgeven (Rijkswaterstaat, z.d.). Verder is het de taak van de provincies om het publiek te voorzien van algemene en actuele informatie over zwemwater. Dit doen zij via de website www.zwemwater.nl.

9.4.2 Veilig gebruik van de waterrijke omgeving

Om sport en recreatie in en bij het water in goede banen te leiden, zorgen overheden, veiligheidsregio's, de Kustwacht, reddingsorganisaties en exploitanten voor een veilige plek om te recreëren. Enerzijds maakt voorlichting en communicatie hier een belangrijk deel van uit, zoals bij de software al benoemd is. Anderzijds kunnen maatregelen in werking worden gesteld om de veiligheid van de omgeving te vergroten of opleidingen worden aangeboden die de veiligheid in de waterrijke omgeving vergroten. Hierbij is van groot belang dat verschillende groepen watersporters en recreanten samen gebruik kunnen maken van de waterrijke omgeving. Zo staan er bij stranden informatieborden. Op deze borden staat voor welke doelgroepen welke delen van het strand geschikt zijn, welke activiteiten niet uitgevoerd mogen worden op het strand en wat de vlaggen betekenen.

9.4.2.1 Maatregelen

Om de veiligheid op het water te waarborgen, werken onder andere Rijkswaterstaat, Inspectie Leefomgeving en Transport, gemeentelijke havenbedrijven, Kustwacht en politie samen. De waterpolitie houdt toezicht op zowel beroeps- als recreatievaart. Hierbij controleert zij bijvoorbeeld op de geldigheid van vaarbewijzen, alcoholmisbruik en de maximale snelheid (Politie, z.d.). Politie en buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's) zien toe op de naleving van visregelgeving. Deze taak is vaak niet alleen belegd bij de politie en boa's: hengelverenigingen en Sportvisserij Nederland kunnen controleurs aanwijzen die vissers kunnen wijzen op de voor hen geldende regelgeving. Deze controleurs hebben, in tegenstelling tot politie en boa's, geen mogelijkheid om overtreders te bekeuren (Sportvisserij Nederland, z.d.).

Naast controle op de naleving van regelgeving wordt veiligheid ook gewaarborgd door preventief ingrijpen bij onveilige situaties. Twee uitvoerende reddingsorganisaties waarmee sporters en recreanten, vooral aan de kust, te maken krijgen, zijn Reddingsbrigade Nederland en de KNRM. De taken van deze organisaties liggen zowel in opleiden als in hulpverlening bieden. Bij beide organisaties zijn vrijwilligers actief die zij opleiden om waterhulpverlening te kunnen bieden. Reddingsbrigade Nederland doet dit via 157 lokale brigades langs de kust

en in het binnenland. Zij bieden zowel bij vaste posten als bij evenementen waterhulpverlening (Reddingsbrigade Nederland, 2020). De KNRM is met name werkzaam aan de kust en is gespecialiseerd in het zoeken en redden van drenkelingen op zee. Ook hebben ze strandwachtposten op de Waddeneilanden. In totaal is de KNRM op 41 posten actief. Deze organisaties werken onder andere samen met lokale overheden, de Kustwacht, veiligheidsregio's en elkaar om de veiligheid op en om het water te waarborgen. De reddingsorganisaties zijn niet de enige partijen die voorzien in lifeguards. Bij recreatieplassen onder toezicht van provincie, gemeente of een commerciële exploitant, kunnen lifeguards worden ingezet die niet onder Reddingsbrigade Nederland of de KNRM vallen. Het is echter geen verplichting om bij elke officiële buitenzwemplek lifeguards in te zetten (Reitsma & Van Eck, 2019).

Naast het inzetten van lifeguards zijn er nog tal van andere maatregelen die kunnen worden getroffen om de veiligheid bij zwem- en recreatieplekken te vergroten. In een onderzoek onder 150 lifeguards in Nederland, voornamelijk aan de kust, kwam naar voren dat naast het inzetten van toezichthouders ook andere maatregelen worden getroffen (zie figuur 9.5). Op bijna alle plaatsen zijn borden met aanwijzingen en een EHBO-post aanwezig en aan de kust wordt overal gewerkt met een vlaggensysteem om bezoekers te informeren.

Figuur 9.5 Maatregelen ten behoeve van de veiligheid op de zwemlocatie, waargenomen door lifeguards (in procenten, n=150).

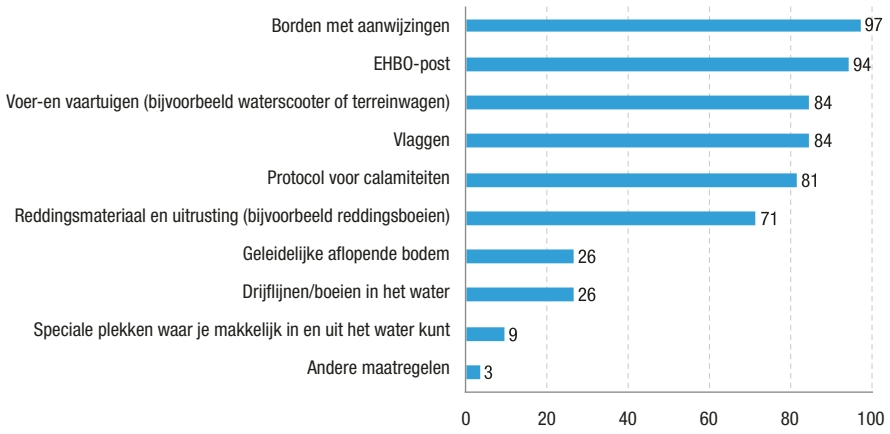

Bron: Reitsma & Van Eck, 2019.

9.4.2.2 Opleidingen

Een andere manier om veilig in de watergebonden omgeving te kunnen recreëren, is door deelnemers aan deze omgeving goed op te leiden. Recreëren in een waterrijke omgeving vergt vaak vaardigheden en ervaring. Een zwemmer, surfer of duiker moet weten om te gaan met wind, golven en de stroming van het water. Een schipper moet zijn boot in de hand kunnen houden in jachthavens, in sluizen en bij bruggen en weten wat de borden en boeien betekenen. In de watersportsector zijn veel opleidingstrajecten om ervoor te zorgen dat mensen zo veilig mogelijk kunnen sporten en recreëren in de watergebonden omgeving. Deze opleidingstrajecten worden door verschillende organisaties aangeboden, zoals via brancheorganisaties, via bonden en verenigingen en via commerciële partijen. In deze paragraaf worden enkele voorbeelden genoemd van watergebonden activiteiten en opleidingen.

Stichting Commissie Watersportopleidingen (Stichting CWO) voorziet in vrijwilligersopleidingen en diploma's voor verschillende watersportdisciplines, variërend van windsurfen en roeien tot varen met een sloep, catamaran of groot motorschip. De stichting is een samenwerkingsverband van HISWA Vereniging en het Watersportverbond (CWO, z.d.). In een CWO-cursus leert een cursist de vaarregels en omgangsregels op het water.

Binnen de duiksport is veel aandacht voor opleidingen om de duikveiligheid te garanderen. In Nederland biedt onder andere de Nederlandse Onderwatersport Bond (NOB) duikbrevetten aan op verschillende niveaus (NOB, z.d.). Om zelfstandig in diepe wateren te mogen duiken, is het verplicht om in het bezit te zijn van een duikbrevet. De NOB is niet de enige partij die opleidingen biedt om te leren duiken. Ook verenigingen en commerciële partijen bieden de mogelijkheid om brevetten of certificaten te behalen. Wereldwijd worden bijvoorbeeld ook CMAS-certificaten of PADI-certificaten uitgegeven. CMAS is de wereldduikfederatie. Deze organiseert wereldwijd evenementen en is voorloper op het gebied van onderzoek en ontwikkeling om veilig te kunnen duiken (CMAS, z.d.). PADI is een duiktrainingsorganisatie die veelal via commerciële partijen duikcursussen aanbiedt (PADI, z.d.). Hoewel niet alle organisaties met dezelfde systemen werken, sluiten de geleerde vaardigheden voor bepaalde brevetten en certificaten vaak wel op elkaar aan.

Een activiteit waar opleidingen wellicht een minder voor de hand liggende keuze zijn, is kanoën. Het is mogelijk in een kano te stappen zonder daar ook maar enige training of opleiding voor te hebben gehad. Dit betekent niet dat opleidingen geen rol spelen bij deze activiteit. De Toeristische Kanobond Nederland (TKBN) biedt zelf of via aangesloten verenigingen cursussen aan waar basisvaardigheden geleerd kunnen worden, maar ook cursussen in specifieke onderdelen, zoals zeevaren (TKBN, z.d.). Daar kunnen deelnemers vereiste vaardigheden voor deze activiteit beter onder de knie krijgen.

9.4.3 Versterken van de watersportsector

De watersport- en recreatiesector staat voor grote uitdagingen. Samenwerking binnen de watersport- en recreatiebranche is belangrijk om uitdagingen in de toekomst het hoofd te bieden. In de sector zijn verschillende samenwerkingsverbanden. Overheden, het Watersportverbond en HISWA-RECRON werken bijvoorbeeld samen in de Stichting Waterrecreatie Nederland, een uitvoeringsorganisatie en overlegplatform voor de veiligheid, duurzaamheid en kwaliteit van waterwegen in Nederland. Een ander samenwerkingsverband is het Netwerk Waterrecreatie. In dit netwerk komen vijftien organisaties en bonden uit de watersportbranche samen om na te denken over de toekomst van de watersport en -recreatie. In hun visie hebben ze oog voor verschillende sporten, voor de ruimtelijke, sociale en economische betekenis van de watersport en voor duurzaamheid en veiligheid (Waterrecreatie, 2011).

Niet alleen de landelijke netwerken zijn van belang om de watersportsector te versterken: ook internationale netwerken dragen hieraan bij. HISWA-RECRON noemt het ondersteunen van de watersportsector op internationaal niveau dan ook specifiek in haar doelstellingen (HISWA-RECRON, z.d.). Ook bij de watergebonden sportbonden spelen internationale contacten een rol. Zo zijn de nationale bonden vaak aangesloten bij een internationale bond voor hun sport. De Holland Surfing Association is bijvoorbeeld aangesloten bij de International Surf Association en de Koninklijke Nederlandse Roeibond is aangesloten bij de internationale roeibond FISA. Tot slot wordt ook binnen opleidingen internationaal samengewerkt. Dit is bijvoorbeeld terug te zien bij de duiksport. De opleidingen in de duiksport sluiten veelal aan bij internationale standaarden, zodat Nederlanders in het buitenland en buitenlanders in Nederland op een veilige manier gebruik kunnen maken van de watergebonden openbare ruimte (CMAS, z.d.; PADI, z.d.).

9.5 Slotbeschouwing

In dit hoofdstuk is een globaal overzicht gegeven van de beschikbare informatie over watergebonden activiteiten in de openbare ruimte in Nederland. De data die zijn gebruikt voor dit hoofdstuk zijn sterk versnipperd en vanuit veel verschillende bronnen samengevoegd. Op basis van deze bronnen kunnen enkele trends en ontwikkelingen worden geduid in de watergebonden openbare ruimte.

Een trend die grote invloed kan hebben op de huidige organisatie van de watersport is de dalende deelname aan georganiseerde watergebonden activiteiten. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de deelname per activiteit verschilt. Vissen, kanoën en zeilen vertonen een duidelijke afname van het aantal sporters, maar bij een sport als roeien neemt de deelname

juist iets toe. Ook worden nieuwe sporten beoefend, zoals suppen. Van de ongeorganiseerde, meer recreatieve kant van watersport is minder bekend over de deelname. Sporten en recreren worden steeds individuelere bezigheden en de beleving van watergebonden activiteiten verandert. Steeds meer wil men zelf bepalen waar en hoe men sport en recreëert (Watersportverbond, 2018). Voor de watersportsector is het van belang om mee te groeien met de nieuwe trends, om zo in de behoeften van de watersporter te blijven voorzien.

In Nederland is veel water beschikbaar voor sporten en recreëren. Bijna 3 procent van de binnenwateren in Nederland is aangeduid als recreatief binnenwater. In deze binnenwateren kan men gebruikmaken van routes om bijvoorbeeld te zeilen, roeien of kanoën. Daarnaast zijn er specifieke plekken in Nederland aangewezen waar bijvoorbeeld gewakeboard of gewaterskied kan worden. Ook wordt in de openbare ruimte in Nederland voorzien in veilige plekken om te zwemmen, door middel van de officiële zwemwaterplekken die worden aangewezen door de provincie. Met al deze verschillende mogelijkheden heeft Nederland in de openbare ruimte een zeer uitgebreide infrastructuur voor watergebonden activiteiten.

In de openbare ruimte worden veel verschillende watersporten uitgevoerd, in verenigingsverband, individueel of via een commerciële aanbieder. Dit brengt de uitdaging met zich mee dit goed te organiseren, zodat iedereen zijn activiteit op een veilige manier kan uitvoeren. Verschillende partijen zien toe op handhaving, in een formele setting, zoals de Waterpolitie, maar ook informeel, zoals de verenigingen bij het vissen. Bij de sporter of recreant zelf ligt de verantwoordelijkheid om regels en richtlijnen na te leven. Deze verantwoordelijkheid wordt voorafgegaan door opleidingen en voorlichting. Door gedegen opleiding of voorlichting van sporters en recreanten over veiligheid raken zij bekend met de regels en richtlijnen en zijn zij eerder in staat de verantwoordelijkheden op zich te nemen die horen bij sporten en recreëren in en op het water. Software en orgware liggen in de watergebonden openbare ruimte dus dicht bij elkaar en zijn van elkaar afhankelijk om op een veilige manier gebruik te kunnen maken van de openbare ruimte.

Samenwerking is een belangrijk thema binnen de watersport- en waterrecreatiebranche. In de toekomst is het zaak dat de verschillende partijen in de watersector blijven samenwerken en dat alle relevante partijen hier, vanuit verschillende invalshoeken, bij betrokken zijn om een veilige en duurzame omgeving te creëren voor watergebonden sportactiviteiten.

9.6 Noten

1. Tot recreatief binnenwater behoren: water in park en plantsoen, strandbad/spartelvijver, recreatieplas, water in golfterrein, water in jachthaven, roeibaan/waterskibaan.

9.7 Literatuur

- Afstandmeten.nl (z.d.). *Afstandmeten*. Geraadpleegd via www.afstandmeten.nl.
- Amsterdam City Swim (2020). *Over de organisatie*. Geraadpleegd via www.amsterdamcityswim.nl/org.
- ARZV Roei (z.d.). *Toertochten*. Geraadpleegd via https://roei.arzv.nl/toertochten.php.
- Baptist, M.J. (2011). *Zachte kustverdediging in Nederland; scenario's voor 2040*. Wageningen: Wageningen University and Research.
- Bluehealth (2020). *Bluehealth. Linking environment, climate and health*. Geraadpleegd via https://bluehealth2020.e/.
- CBS (2019). *Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2019*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Chalip, L., Green, B.C., Taks, M. & Misener, L. (2017). 'Creating sport participation from sport events: making it happen', in: *International Journal of Sport Policy and Politics*. 9(2), 257-276.
- CMAS (z.d.). *The World Underwater Federation*. Geraadpleegd via www.cmas.org/cmas/about.
- CWO (z.d.). *Over de CWO*. Geraadpleegd via https://cwo.nl/over-cwo/over-de-cwo.
- Duikerslog (2020). *Duikerslogs*. Geraadpleegd via www.duikerslog.nl/.
- Floor, C. & Collard, D. (2019). *Ervaren veiligheid bij buitenzwemplekken in Nederland, factsheet 2019/6*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Gascon, M. & Zijlma, W., Vert, C., White, M.P. & Nieuwenhuijsen, J. (2017). 'Outdoor blue spaces, human health and well-being: A systematic review of quantitative studies', in: *International Journal of Hygiene and Environmental Health*. 220, 8, 1207-1221.
- Hammen, T. van der (2019). *Recreational fisheries in the Netherlands: Analyses of the 2017 screening survey and the 2016–2017 logbook survey*. Wageningen: Centre for Fisheries Research (CVO).
- Heijnen, E. & Hover, P. (2020). *Schaatsen en inlineskaten in Nederland*. Utrecht: Mulier Instituut.
- HISWA-RECRON (z.d.). *Wat doen we?* Geraadpleegd via www.hiswarecron.nl/over-ons/wat-doen-we.
- Hover, P. & Breedveld, K. (2017). *Schaatsen: bezit en gebruik Factsheet 2017/2*. Utrecht: Mulier Instituut.
- IWWF (z.d.). *History and development*. Geraadpleegd via https://iwwf.sport.
- Kanoweb (z.d.). *Kanokaart*. Geraadpleegd via www.kanoweb.nl/kanokaar.
- KNRM (z.d.). *Redden en helpen*. Geraadpleegd via www.knrm.nl/redden-en-helpen/search-and-rescue.
- KNSB (z.d.). *De weg op*. Geraadpleegd via www.schaatsen.nl/de-weg-op/hier-kun-je-skaten/overzicht/?lat=52.132633&lng=5.291266&filterOnFromToDate=false&distance=999#.

- NOB (Nederlandse Onderwatersportbond)(z.d.). *Duikopleidingen*. Geraadpleegd via https://onderwatersport.org/voor-duikers/duikopleidingen/.
- Omroep West (2018). *The Ocean Race weer naar Den Haag, Scheveningen is etappelocatie*. Geraadpleegd via www.omroepwest.nl/nieuws/3899152/The-Ocean-Race-weer-naar-Den-Haag-Scheveningen-is-etappelocatie.
- PADI (z.d.) *Over PADI*. Geraadpleegd via www.padi.com/nl/over/over-padi.
- Pasanen, T.P. & White, M.P. & Wheeler, B.W. & Garrett, J.K. & Elliott, L.R. (2019). 'Neighbourhood blue spaces, health and wellbeing: The mediating role of different types of physical activity', in: *Environment International*. 131, 1050162.
- Politie (z.d.). *Politie op het water*. Geraadpleegd via www.politie.nl/themas/politie-op-het-water.html.
- Reddingsbrigade Nederland (2020). *Missie*. Geraadpleegd via www.reddingsbrigade.nl/wij/wie-wij-zijn/missie/.
- Reitsma, M. & Eck, M. van (2019). *Ervaring en beleving van lifeguards*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Rijksoverheid (z.d.). *Waterbeheer in Nederland*. Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/water/waterbeheer-in-nederland.
- Rijkswaterstaat (2020). *Astronomische Getijdenkaart*. Geraadpleegd via https://waterinfo.rws.nl/#!/kaart/astronomische-getij/.
- Rijkswaterstaat (z.d.). *Zwemmen in open water*. Geraadpleegd via www.rijkswaterstaat.nl/water/waterbeheer/zwemmen-in-open-water/index.aspx.
- Roest, J. van der & Davids, A. (2017) *Wat wil de sportvisser?* Utrecht: Mulier Instituut
- RTL Nieuws (2019). *Hij heeft het gered! Maarten van der Weijden finisht zijn Elfstedenzwemtocht*. Geraadpleegd via www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4757226/maarten-van-der-weijden-finish-elfstedentocht-elfstedenzwemtocht.
- Sportvisserij Nederland (2020). *VISpas Check*. Geraadpleegd via www.sportvisserijnederland.nl/vispas/contact-service/vispas-check.html.
- Sportvisserij Nederland (z.d.). *Bevoegdheden controleurs en opsporingsambtenaren*. Geraadpleegd via www.sportvisserijnederland.nl/vispas/visserijwet-en-regels/binnenwater/bevoegdheden-controleurs-en-opsporingsambtenaren.html.
- Staatsbosbeheer Regio Zuid (z.d.). *Kanovaren Roeien Brabantse Biesbosch*. Geraadpleegd via https://np-debiesbosch.nl/wp-content/uploads/2014/12/Kanoroutes-Brabantse-Biesbosch.pdf.
- SUP 11 City Tour (z.d.). *SUP 11 History*. Geraadpleegd via www.sup11citytour.com/the-tour/sup11-history/.
- Taks, M., Green, B.C., Misener, L. & Chalip, L. (2018). 'Sport participation from sport events: why it doesn't happen?', in: *Marketing Intelligence and Planning*. 36(2), 185-198.
- TKBN (z.d.). *Opleidingen*. Geraadpleegd via www.tkbn.nl/nl/node/17.

- Varen Doe je Samen! (2020). *Vaarwegknooppunten*. Geraadpleegd via www.varendoejesamen.nl/knooppunten.
- Vert, C., Gascon, M., Ranzani, P. & Márquize, S., Triguero-Mas, M., Carrasco-Turigas, G., Arjona, L., Koch, S., Llopis, M., Donaire-Gonzalez, D., Elliott, L.R. & Nieuwenhuijsen, M. (2020). 'Physical and mental health effects of repeated short walks in a blue space environment: a randomised crossover study', in: *Environmental Research*. Vol 188.
- Waterrecreatie Nederland (2011). *Toekomstvisie Waterrecreatie 2025*. Geraadpleegd via https://waterrecreatienederland.nl/over-ons/toekomstvisie/. Leusden: Waterrecreatie Nederland.
- Waterrecreatie Nederland (2016). *Basisvisie Recreatietoervaart Nederland 2015-2020*. Geraadpleegd via https://waterrecreatienederland.nl/kennisbank/brtn-basisvisie/. Leusden: Waterrecreatie Nederland.
- Waterrecreatie Nederland (2018). *Flinke groei toerismesector, watersport in trek*. Geraadpleegd via waterrecreatienederland.nl/2018/08/flinke-groei-toerismesector-watersport-in-trek/.
- Waterski Nederland (z.d.). *Overzicht waterski en wakeboard mogelijkheden*. Geraadpleegd via www.waterskinederland.nl.
- Watersportverbond (2018). *Visiedocument 'Watersport, blik vooruit'*. Utrecht: Watersportverbond.
- Watersportverbond (z.d.). *Onze sporten: suppen*. Geraadpleegd via www.watersportverbond.nl/onze-sporten/suppen.
- Wensink, W. (2018). 'Van Waterwet naar Omgevingswet', in: *Water Governance*. 01.
- Zwemkalender (2020). *De Thoolse Mijl*. Geraadpleegd via www.zwemkalender.nl/de-thoolse-mijl/.

10

De Omgevingswet als kans om sport en bewegen een plek te geven in de fysieke leefomgeving

» Vidar Stevens, Remco Hoekman en Rick Prins

De samenleving verandert en daarmee verandert beleid. Een van de grote beleidsveranderingen binnen het ruimtelijke domein is de geplande invoering van de Omgevingswet. Daarmee worden 26 wetten, 60 Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's), 120 regelingen en een veelvoud aan lokale verordeningen op het gebied van de ruimtelijke omgeving in één wet geïntegreerd. Veel vertrouwde instrumenten uit de huidige wet- en regelgeving komen terug in de nieuwe wet. Toch brengt de Omgevingswet grote veranderingen met zich mee die van invloed zijn op alle overheidsniveaus en op verschillende beleidsdomeinen.

Dat komt niet alleen door nieuwe regels, maar ook door de geest van de wet. De Omgevingswet moet leiden tot meer geïntegreerd ruimtelijk beleid. Dit vraagt om afstemming tussen verschillende beleidsdomeinen die elkaar raken in de fysieke ruimte, zoals wonen, mobiliteit, recreatie en sport. Daarnaast komt er meer focus op participatie. Met het invoeren van de Omgevingswet wordt nadrukkelijk een omslag gemaakt van 'toelatingsplanologie' naar 'uitnodigingsplanologie'. Oftewel van het toetsen van initiatieven aan vooraf opgestelde regels naar het maken van plannen die uitnodigen tot initiatieven van ondernemers, verenigingen, inwoners en maatschappelijke organisaties (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2012).

Het was de planning dat de Omgevingswet per 1 januari 2021 in werking zou treden. Vanwege het COVID-19-virus en de consequenties daarvan voor het handelen van het openbaar bestuur, is besloten om de invoering van de Omgevingswet uit te stellen (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2020). Momenteel vinden in veel gemeenten participatietrajecten plaats waarbij ambtenaren en politici zich samen met maatschappelijke organisaties, bewoners, ondernemers en verenigingen buigen over ruimtelijke keuzes in hun gemeente voor de komende tien à twintig jaar. Deze ruimtelijke keuzes worden opgeschreven in lokale omgevingsvisies. Dit hoofdstuk heeft als doel inzicht te geven in de beleidsconsequenties van de Omgevingswet voor de keuzes die gemeenten maken om sport en bewegen een plek te geven in de openbare ruimte. Op deze manier maken wij inzichtelijk wat de Omgevingswet betekent voor de beleidstaken van sportambtenaren en hoe de stelselwijziging gebruikt kan worden om de lokale fysieke ruimte sport- en beweegvriendelijker in te richten.

Op de eerste 25 lokale omgevingsvisies hebben wij een kwalitatieve en kwantitatieve tekstanalyse uitgevoerd, om zo een eerste indruk te krijgen van de patronen die terugkomen in de lokale omgevingsvisies voor het thema sport en bewegen. De hoofdvraag die centraal staat

in dit hoofdstuk is: Wat betekent de transitie die de Omgevingswet teweegbrengt voor de beleidstaken van sportambtenaren en op welke wijze kan de stelselwijziging gebruikt worden om de lokale fysieke ruimte sport- en beweegvriendelijker in te richten?

In dit hoofdstuk wordt eerst het verschil tussen de Omgevingswet, omgevingsvisies en omgevingsplannen besproken, om zo conceptuele onduidelijkheden weg te nemen. Vervolgens benoemen we de kansen die de Omgevingswet biedt voor de beleidstaken van lokale sportambtenaren. In paragraaf 10.3 gaan we in op de beleidsdoelen die gemeenten nastreven in de lokale omgevingsvisies. In paragraaf 10.4 maken we de koppeling met een ander belangrijk gemeentelijk beleidsontwikkelingstraject binnen het sportbeleid: de lokale sportakkoorden. We sluiten af met een doorkijk naar de verdere implementatie van de Omgevingswet en de beleidslessen voor het vormgeven van lokale omgevingsvisies die uit onze analyse getrokken kunnen worden.

10.1 Omgevingswet, omgevingsvisies en omgevingsplannen

Het omgevingsrecht is in Nederland geregeld in verschillende wetten en regelingen. Zo zijn de regels voor ruimtelijke ordening opgenomen in de Wet ruimtelijke ordening, de regels voor milieu in de Wet milieubeheer, de regels voor het saneren van grondwaterverontreinigingen in de Wet bodembescherming en de regels voor natuur in de Wet natuurbescherming. Met de aanstaande stelselherziening in het omgevingsrecht komt hier verandering in: 26 verschillende wetten worden gebundeld tot één wet: de (nationale) Omgevingswet. Op 22 maart 2016 stemde de Eerste Kamer in met het wetsvoorstel Omgevingswet. Daarmee werd een belangrijke stap gezet in de ambitie van het kabinet om te komen tot een stelselversimpeling. De wet wordt pas effectief met een invoeringsbesluit. Momenteel wordt er gestreefd om de wet per 1 januari 2022 in te voeren.

De Omgevingswet kent een drietal verbeterdoelen:

1. een meer samenhangende en geïntegreerde benadering van de fysieke leefomgeving;
2. meer bestuurlijke (en decentrale) afwegingsruimte;
3. een snellere besluitvorming over ruimtelijke projecten.

De Omgevingswet is een kaderwet. Dat betekent dat deze wet de algemene principes regelt, zoals verantwoordelijkheden en procedures, maar geen gedetailleerde beleidsinhoudelijke doelen bevat. De wet is daarmee slechts een raamwerk. In de Omgevingswet worden twee officiële lokale planvormen onderscheiden: omgevingsvisies en omgevingsplannen.

De lokale omgevingsvisie is een integrale uitvoering van de klassieke structuurvisie. Hierin worden uitspraken gedaan over de ruimtelijke ontwikkeling van een gemeente als geheel.[1] Het is een visie waarin ver vooruit wordt gekeken met als doel inzicht te geven in de gewenste ontwikkeling van de openbare ruimte in een gemeente voor de komende tien à twintig jaar.

De lokale omgevingsplannen vervangen de huidige bestemmingsplannen en zijn juridisch bindend. De hoofdlijnen en de keuzes die gemeenten maken in de lokale omgevingsvisie(s) worden vertaald in de lokale omgevingsplannen. Vanwege de focus op bestuurlijke afwegingsruimte en de decentrale insteek van de (nationale) Omgevingswet zijn de omgevingsvisies (op nationaal, provinciaal én lokaal niveau) de belangrijkste beleidsinhoudelijke documenten. In paragraaf 10.2 staan wij stil bij de kansen die de transitie van de Omgevingswet biedt voor sportambtenaren bij gemeenten in Nederland.

10.2 Kansen voor sportambtenaren door de nieuwe Omgevingswet

Voor sportambtenaren biedt de verplichting in de Omgevingswet om uit te gaan van een integrale focus op de fysieke openbare ruimte veel kansen om van sport en bewegen een groter thema te maken in de ruimtelijke discussies. In de Omgevingswet wordt in artikel 1.3 nadrukkelijk genoemd dat gemeenten een “gezonde leefomgeving” moeten nastreven. Daarmee is een van de grote veranderingen die de Omgevingswet voorziet binnen het ruimtelijk domein dat er meer beleidsaandacht komt voor actieve gezondheidsbevordering, ook wel positieve gezondheid genoemd. Machteld Huber introduceerde in 2012 in Nederland het concept ‘positieve gezondheid’. In dit concept wordt (on)gezondheid niet gezien als de aan- respectievelijk afwezigheid van ziekte, maar als het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale levensuitdagingen om te gaan en zo veel mogelijk eigen regie te voeren over hun ziektebeeld (Huber, 2013). Door meer te sporten en bewegen, kan het ziektebeeld van mensen veranderen of zelfs verbeteren. Sportambtenaren zitten traditioneel niet aan de ruimtelijke besluitvormingstafel. Door deze gezondheidsfocus krijgen sportambtenaren nu wel de mogelijkheid om een plek aan de beleidstafel op te eisen in lokale ruimtelijke besluitvormingsprocessen.

De beleidskansen voor sportambtenaren worden vergroot door de expliciete eis in het Omgevingsbesluit dat bij het opstellen van (lokale) omgevingsvisies een uitgebreide participatie van belanghebbenden plaatsvindt. Het Omgevingsbesluit regelt in aanvulling op de Omgevingswet onder meer welk bestuursorgaan het bevoegd gezag is om een omgevingsvergunning te verlenen en welke procedures er gelden voor het opstellen van lokale omgevingsvisies. Artikel 10.7 van het Omgevingsbesluit verplicht gemeenten om bij het ontwikkelen van een omgevingsvisie te motiveren hoe de inwoners, maatschappelijke organisaties, verenigingen

en ondernemers betrokken zijn geweest bij de voorbereiding van de omgevingsvisie, wie actief geparticipeerd heeft in het beleidsvormingsproces en wat de gemeente met de input van belanghebbenden heeft gedaan. Dit wordt ook wel de 'motiveringsplicht' genoemd.

Hoewel artikel 10.7 van het Omgevingsbesluit kan worden geïnterpreteerd als een verplichting, kan het ook worden gezien als uitnodiging aan ambtenaren om maatschappelijke partijen te betrekken bij het maken van ruimtelijke keuzes in de fysieke omgeving voor de komende tien à twintig jaar. Sportbeleidsambtenaren kunnen 'sport en beweegbelanghebbenden' actief uitnodigen om deel te nemen aan de participatieprocessen bij het opstellen van een lokale omgevingsvisie. Uit onze kwantitatieve tekstanalyse blijkt dat wanneer sport- en beweegbelanghebbenden actief participeren in het opstellen van de lokale omgevingsvisies, er in de lokale omgevingsvisies uiteindelijk twee keer zoveel beleidsaandacht is voor de thema's sport en bewegen (zie kader 10.1). Natuurlijk hangt dit allemaal af van hoe proactief sportambtenaren zich binnen het ambtelijke apparaat opstellen bij de discussies over de lokale omgevingsvisies.

Kader 10.1
In gemeentelijke omgevingsvisies waar sportambtenaren hebben meegedacht, is twee keer zoveel aandacht voor sport en bewegen

In de lokale participatieprocessen van de omgevingsvisies doen veel belanghebbenden mee. Uit onze groep van 25 gemeenten blijkt dat voor veel gemeenten de inwoners de hoofddoelgroep voor participatie zijn. Daarnaast werden ondernemers, maatschappelijke organisaties, leerlingen en (sport)verenigingen actief benaderd door ambtenaren en het gemeentebestuur om deel te nemen aan het opstellen van de lokale omgevingsvisie. Slechts zeven gemeenten benoemen expliciet in de verantwoordingsparagraaf van de omgevingsvisie welke 'sport- en beweegbelanghebbenden' betrokken waren.

In gemeente Eindhoven waren dit de GGD en de Fietsersbond, in gemeente Deventer de GGD, sportverenigingen en de Fietsersbond, in gemeente Leiden Platform Gehandicapten, in Gemeente Leusden de GGD en sportverenigingen, in gemeente Noordenveld en Zwolle enkel de GGD, en in gemeente Ridderkerk de Natuurbescherming en Wandelverenigingen. De GGD als veelvoorkomende partner is opvallend, maar ook logisch, omdat actief bewegen steeds vaker als een preventiestrategie wordt gezien en dit aansluit bij de wens van de overheid om door middel van de nieuwe Omgevingswet een gezonde leefomgeving te creëren. De GGD heeft ook proactief haar kennis aan gemeenten aangeboden.

Uit de kwantitatieve tekstanalyse blijkt dat in gemeenten waar ruimte is gegeven aan deelname van 'sport en beweegbelanghebbenden' in de participatieprocessen, uiteindelijk in de omgevingsvisies meer aandacht is voor sport- en beweeggerelateerde onderwerpen. In de omgevingsvisies van Deventer, Eindhoven, Leusden, Leiden, Noordenveld, Ridderkerk en Zwolle wordt in totaal 183 keer inhoudelijk verwezen naar een sport- en beweeggerelateerd onderwerp (gemiddeld 26 keer per omgevingsvisie), terwijl dit bij de andere achttien gemeenten in totaal 237 keer gebeurt (gemiddeld dertien keer per gemeente). In gemeentelijke omgevingsvisies waar sport- en beweegbelanghebbenden hebben meegedacht, is dus twee keer zoveel aandacht voor sport en bewegen in de lokale omgevingsvisies.

10.3 Sport- en beweegdoelen van gemeenten in omgevingsvisies

Sport of bewegen zijn geen grote beleidsonderwerpen in de lokale omgevingsvisies. In de 25 geanalyseerde omgevingsvisies staat een negental hoofdthema's centraal: cultuur en erfgoed; wonen; economie, recreatie en toerisme; mobiliteit en verkeer; gezondheid; landschap en groen; duurzaamheid; leefbaarheid en inclusie; en energietransitie. Gemeenten gebruiken veelvuldig andere termen, maar deze negen thema's dekken de spreiding en variëteit van hoofdonderwerpen in de lokale omgevingsvisies. In zeven van deze thema's komen de beleidsonderwerpen sport en bewegen als subthema's terug (zie figuur 10.1). Sport en beleid zijn binnen het ruimtelijke kader dus vervlochten beleidsthema's.

Figuur 10.1 Aantal keer dat thema sport en bewegen als onderdeel wordt meegenomen bij de hoofdthema's in een gemeentelijke omgevingsvisie (n=25, 2020).

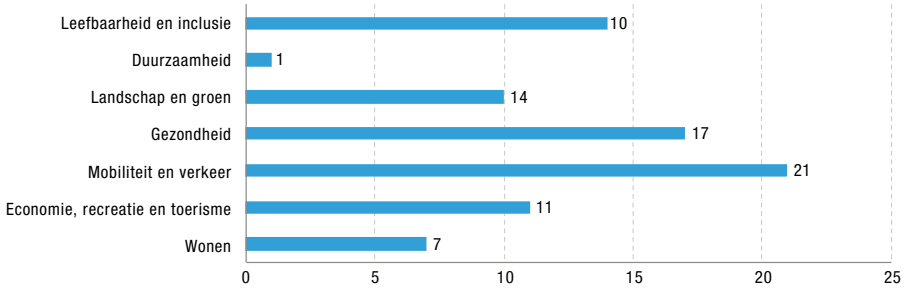

Bron: Lokale sportakkoorden; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Binnen de zeven hoofdonderwerpen van de lokale omgevingsvisies waarin sprake is van sport en bewegen, streven gemeenten allerlei sport- en beweegdoelen na. In tabel 10.1 presenteren we de veertien[2] meest genoemde beleidsdoelen in de lokale omgevingsvisies.

Tabel 10.1 Meest genoemde beleidsdoelen in de 25 bestudeerde lokale omgevingsvisies (n=25, 2020).

Beleidsdoel	Percentage van lokale omgevingsvisies met aandacht voor dit beleidsdoel
Handhaven niveau sportvoorzieningen	48%
De openbare ruimte beweegvriendelijker inrichten	44%
Aantrekkelijke fiets-, wandel-, vaar- en ruiterroutes	36%
Sport- en beweegvoorzieningen dicht bij huis	20%
Sport als actieve en gezonde leefstijl	20%
Ontmoeten en minder eenzaamheid door sport	20%
Multifunctionele en toegankelijkere sportvoorzieningen	20%
Toeristische waarde sport verbeteren	16%
Het sportaanbod vergroten	16%
Investeren in watersportactiviteiten en -voorzieningen	12%
Sport als uithangbord voor stadspromotie	8%
Ondernemerschap in de sport bevorderen	8%
De noodzaak van veilige en toegankelijke speeltoestellen	8%
De beoefening van urban sports bevorderen	4%

Bron: Lokale sportakkoorden; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Uit de analyse blijkt dat gemeenten in de omgevingsvisies vooral streven naar het handhaven van zowel binnen- als buitensportvoorzieningen op een hoog niveau. Er wordt in de lokale omgevingsvisies veelvuldig genoemd dat de gemeenten inzetten op het op peil houden van watersportvoorzieningen en fietsinfrastructuur (zie figuur 10.2). In de onderbouwing van deze beleidskeuze spreken veel gemeenten uit dat de openbare ruimte een steeds belangrijkere omgeving wordt waar inwoners naartoe gaan om te sporten en te bewegen. Gemeente Zwolle noemt de openbare ruimte zelfs “het grootste sportpark van de stad”. Deze focus op de openbare ruimte als onderdeel van het sport- en beweegbeleid sluit aan bij de trend die in meerdere hoofdstukken van dit brancherapport wordt gesignaleerd, namelijk dat mensen steeds meer hardlopen, wandelen en fietsen in de buitenlucht als sportbeoefening.

Figuur 10.2 Type sportvoorziening om op peil te houden (aantal tekstvermeldingen, n=25, 2020)

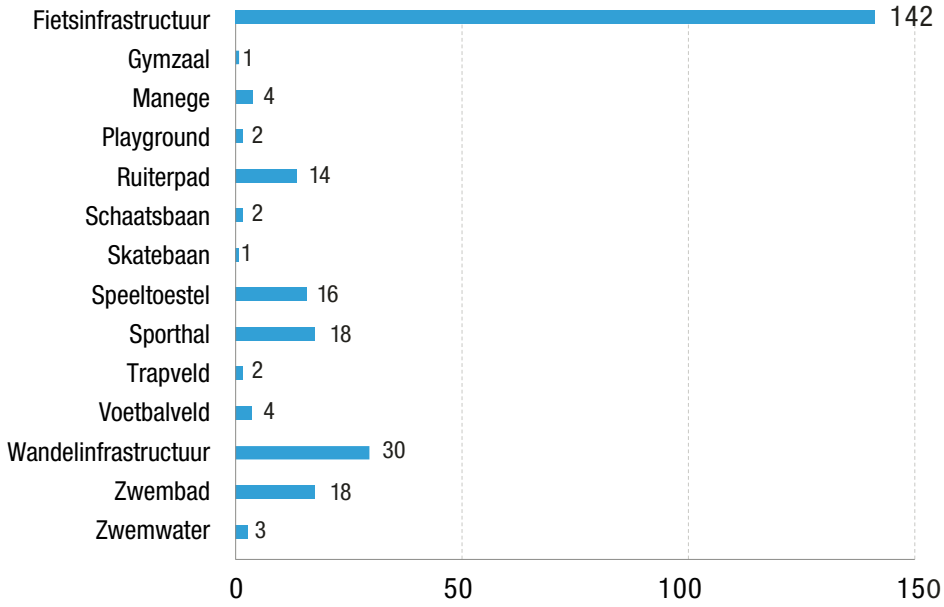

Bron: Lokale sportakkoorden; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

Binnen enkele omgevingsvisies is aandacht voor het realiseren van veilige en toegankelijke speeltoestellen in de openbare ruimte, bijvoorbeeld voor mensen in een rolstoel. Dit is een beleidsonderwerp waar de minister van Gehandicaptenzaken, Rick Brink, het afgelopen jaar regelmatig aandacht voor heeft gevraagd. Sport als plek voor ontmoeting en het tegengaan van eenzaamheid wordt regelmatig genoemd als beleidsdoel. Gemeente Eindhoven schrijft bijvoorbeeld dat sportvoorzieningen natuurlijke plekken voor ontmoeting zijn. Door de sportieve infrastructuur te bestendigen, wil de gemeente de sociale netwerken van haar inwoners versterken. Gemeente Staphorst is van mening dat ontmoeting bij sportverenigingen gevoelens van eenzaamheid onder ouderen vermindert. Gemeenten zetten verder in op het beleidsdoel 'sport als actieve en gezonde levensstijl'. Dit is in lijn met de wens van de rijksoverheid om de fysieke ruimte om te vormen tot een gezonde leefomgeving (Ministerie van VWS, 2018a). Gemeente Deventer heeft een Living lab Zorg, Gezondheid en Welzijn opgericht, waarbij zij experimenteert met interventies in de buitenruimte die de gezondheid van

haar inwoners (preventief) verhogen. Hierbij is speciale aandacht voor gedragsbeïnvloedingsstrategieën en actieve levensstijlinterventies.

Efficiënt gebruik van sportaccommodaties is een ander belangrijk thema in de bestudeerde omgevingsvisies. Een streven van een aantal gemeenten is om sportterreinen zeven maal zestien uur per week beschikbaar te stellen. Dit blijkt in de praktijk lastiger dan gedacht vanwege het ontbreken van vrijwilligers om overdag activiteiten te organiseren en de geringe doelgroep van mensen die overdag beschikbaar is. Toch blijkt uit de bestudeerde omgevingsvisies dat bij gemeenten de veronderstelling heerst dat multifunctioneel gebruik van sportvoorzieningen ook kan leiden tot meer financieel rendement op de sportaccommodaties.

Daaraan gekoppeld is de discussie over 'professionalisering van de sport'. Dit beleidsdoel komt terug in een aantal omgevingsvisies. Natuurlijk ondersteunt de (gemeentelijke) overheid de sportsector veelvuldig met subsidie vanwege de maatschappelijke functie en is vrijwilligerswerk de kurk waar de georganiseerde sport op drijft. Toch komt er ook steeds meer ruimte voor professionals in de sport. Zo nemen verenigingen vaker een manager in dienst om de vrijwilligers te ondersteunen. Het gaat lang niet altijd om fulltimebanen en vaak delen meerdere clubs één verenigingsmanager. Deze professionaliseringsslag van de lokale sportsector kan leiden tot meer private uitbaters van sportvoorzieningen en daarmee tot lagere beheer- en exploitatiekosten voor gemeenten.

Gemeenten benadrukken in de omgevingsvisies de economische en recreatieve waarde van sport. Zo schrijft gemeente Eindhoven dat Brainport Eindhoven een economische toppositie heeft binnen Nederland en Europa en dat goede sportvoorzieningen een pluspunt zijn om nieuw talent naar de stad te trekken. Een gezond sportklimaat wordt gebruikt in de stadspromotie van gemeente Eindhoven. Daarnaast is er een koppeling met toerisme. Gemeente Baarle-Nassau zet, vanwege haar enclavestructuur, in op goede grensoverschrijdende fietsroutenetwerken. Gemeenten aan de IJsselmeerkust en de Haringvliet zetten meer in op watersportvoorzieningen om door toerisme meer inkomsten uit de buitenruimte te genereren.

Gemeente Zwolle focust in haar omgevingsvisie expliciet op urban sports. Urban sports is een verzamelnaam voor sport- en beweegactiviteiten waarbij je je vaardigheden laat zien in de bebouwde omgeving (Hoyng, 2019). Denk aan het springen van gebouw tot gebouw of het uitvoeren van trucs met een skateboard, fiets of step. Ook zijn er straatvarianten van volkssporten, zoals street football. Urban sports wordt door de gemeente Zwolle gezien als middel voor het behalen van beleidsdoelstellingen op het gebied van bewegen, gezonde leefstijl en sportparticipatie, vooral onder jongeren in haar gemeente. In de omgevingsvisie benoemt gemeente Zwolle een aantal voordelen van het promoten van urban sports. Zo vindt zij dat "de stad als grote speeltuin" een nieuwe functiewaarde toevoegt aan de openbare ruimte. Bovendien spelen urban sports vaak een rol bij hergebruik van leegstand. Het 'hippe' imago

van de urban scene bindt ook veel jongeren aan de stad, wat weer van economische meerwaarde is bij gebiedsontwikkeling in Zwolle.

Gemeenten laten in hun omgevingsvisies verschillende perspectieven zien op hoe sport en bewegen (kunnen) bijdragen aan het inrichten van een waardevolle fysieke omgeving. Sport en bewegen is een middel om te komen tot leefbaarheid, sociale cohesie, een gezonde leefstijl, professionalisering, identiteit van een buurt, stadspromotie en participatie. Binnen de omgevingsvisies gaat de meeste aandacht echter uit naar één expliciete vorm van bewegen, namelijk functioneel bewegen in de leefomgeving. Het gaat hierbij niet om de sportieve of recreatieve waarde van bewegen, maar om hoe verplaatsingen te voet of met de fiets binnen onze dagelijkse verplaatsingen kunnen worden bevorderd. Elke gemeentelijke omgevingsvisie heeft binnen de mobiliteit- en vervoerparagraaf uitgebreide aandacht voor functioneel bewegen (zie figuur 10.3).

De 25 gemeenten zetten daarbij vooral in op het fietsvriendelijk inrichten van de openbare omgeving, gevolgd door aandacht voor voetgangers en de verkeersveiligheid in een gemeente (zie figuur 10.3). Vooral in de gemeenten Ridderkerk, Zwolle, Eindhoven, Groningen, Opsterland en Leusden is grote aandacht voor verplaatsingen met de fiets. Zo schrijft de gemeente Groningen bij één van haar twaalf prioriteiten: “De fiets blijft voor ons het belangrijkste vervoermiddel. De groei van het openbaar vervoer maakt dat we moeten nadenken over nieuwe overstapplekken, bijvoorbeeld op plekken als de Friesestraatweg, het Suikerfabriekterrein en/of Hoogkerk. Ook gaan we het overstappen tussen fiets en ov aantrekkelijker maken.” In de mobiliteitsparagraaf geven veel gemeenten aan te kijken naar het organiseren van voorzieningen op loop- en fietsafstand om zo functioneel bewegen te bevorderen. Gemeenten zien overigens niets in het actief ontmoedigen van autogebruik. Het ontmoedigen van autogebruik blijkt vooral een ‘stedelijke kwestie’ te zijn en speelt geen rol bij plattelandsgemeenten, omdat de verplaatsingsafstanden in landelijke gebieden groter zijn.

Figuur 10.3 Aantal meldingen verschillende vormen van functioneel bewegen in lokale omgevingsvisies (n=25, 2020).

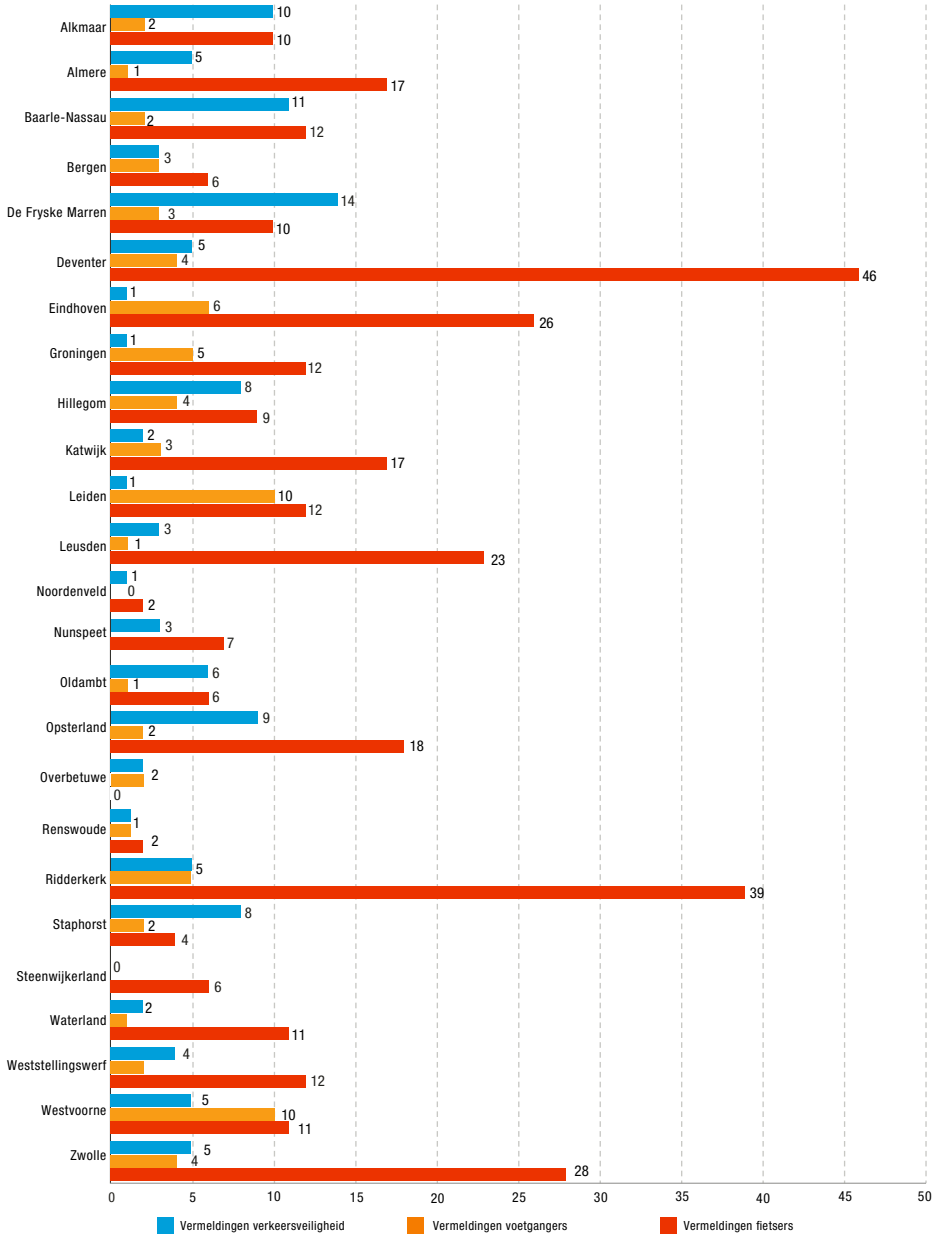

Bron: Lokale sportakkoorden; zie bijlage 1. Bewerking: Mulier Instituut.

10.4 Beleidssynergiën omgevingsvisies en lokale sportakkoorden

Gemeenten hebben in de omgevingsvisies de ambitie om de fysieke ruimte de komende tien à twintig jaar te voorzien van een functionele, goede en duurzame sportinfrastructuur, met daarbij een grote nadruk op het beweegvriendelijk inrichten van de openbare ruimte. Dit dient ter bevordering van zowel sportief en recreatief bewegen als functioneel bewegen in de fysieke ruimte. De focus op het thema 'beweegvriendelijke omgeving' staat ook centraal in een andere grote beleidsverandering in de sportsector: de uitvoering van het Nationaal Sportakkoord op lokaal niveau. Voormalig sportminister Bruno Bruins heeft in de zomer van 2018 samen met de sport, gemeenten en maatschappelijk betrokken partners, een Nationaal Sportakkoord gesloten met als hoofddoel zo veel mogelijk mensen met plezier te laten sporten en bewegen. Een van de deelambities uit het Nationaal Sportakkoord is een sterke sportinfrastructuur in de openbare ruimte.

Om de ambities uit het Nationaal Sportakkoord te realiseren, is het belangrijk dat de gemeente, sport- en beweegaanbieders en andere (potentiële) partners op lokaal niveau hieraan uitvoering geven. Lokale sportakkoorden zijn daarvoor het aangewezen instrument. In zo'n lokaal sportakkoord maken partijen afspraken over hoe zij met elkaar de ambities op het gebied van sport en bewegen binnen hun gemeente willen behalen. Over lokale sportakkoorden is in het Nationaal Sportakkoord het volgende opgenomen (Ministerie van VWS, 2018b: 9):

> *"VWS, VSG/VNG en NOC*NSF spannen zich in om te bevorderen dat lokale en regionale partijen het Sportakkoord vertalen naar de lokale en sportspecifieke context en te komen tot regionale en/of lokale akkoorden. VWS, VSG en NOC*NSF stellen daarbij hun kennis en ondersteuning beschikbaar."*

De maatregelen in het Nationaal Sportakkoord laten ruimte voor lokale en/of sportspecifieke invulling. Daarmee doet het akkoord recht aan de grote diversiteit binnen het sportdomein en de lokale context. De minister stelt dat het sportbeleid wint aan kracht als het sterk is ingebed in de lokale context (Ministerie van VWS, 2018b: 9). Vanuit het ministerie is het wel de wens dat gemeenten koppelingen maken met andere beleidstrajecten in de lokale sportakkoorden, zoals de ontwikkeling van een omgevingsvisie.

Opvallend is dat gemeente Weststellingwerf binnen onze selectie van gemeenten de enige gemeente is die in haar omgevingsvisie de nadrukkelijke koppeling maakt met haar lokale sportakkoord, met name bij het op orde houden van een hoogwaardige buitensportinfrastructuur. Op deze manier wil de gemeente een verbinding leggen met de besluitvorming binnen de gemeente over de fysieke ruimte en het sportbeleid. Gemeente Weststellingwerf ziet een meerwaarde in het creëren van synergiën tussen deze twee verschillende (langetermijn) besluitvormingsprocessen, zodat dubbel werk binnen de ambtelijke organisatie en tegenstrij-

digheden in de langetermijnvisie van de gemeente worden voorkomen. Andere gemeenten volgen momenteel het voorbeeld van de gemeente Weststellingwerf bij de opmaak van de lokale sportakkoorden. Zo leggen de gemeenten Ede, Lingewaard, Haarlem, Hellevoetsluis en Hilversum in hun lokale sportakkoorden ook een nadrukkelijke koppeling met de lokale omgevingsvisie.

10.5 Conclusie: een integrale beleidsblik op de sport- en beweegvriendelijke omgeving

De Omgevingswet biedt sportambtenaren nieuwe beleidskansen. Het is de verwachting dat deze wet leidt tot integralere ruimtelijke besluiten, een gezondere leefomgeving en ruimtelijke keuzes die worden ondersteund door allerlei bewoners en organisaties die betrokken zijn bij het lokale fysieke domein. Het opstellen van de omgevingsvisies is nog maar het begin van de stelselwijziging, maar wel een belangrijk begin. Het is de start van een proces om de ruimtelijke koers van een gemeente uit te zetten, waarbij meer beleidsaandacht kan komen voor de thema's sport en bewegen. Uit onze analyse blijkt dat de thema's sport en bewegen op verschillende manieren invulling krijgen in de lokale omgevingsvisies, onder meer door fietsen en wandelen aantrekkelijk te maken, sport- en recreatievoorzieningen op peil te houden en te investeren in watersportactiviteiten. In omgevingsvisies is een duidelijk 'sportbewustzijn' aanwezig bij de visieontwikkeling. In de omgevingsvisies draait het om het totaalplaatje, waarvan de sport- en beweegvriendelijke omgeving een belangrijk onderdeel uitmaakt. Tegen die achtergrond lijkt de Omgevingswet een kader te scheppen dat het makkelijker maakt verbindingen te maken tussen sport, bewegen en andere ruimtelijke opgaven.

Uit de analyse van 25 omgevingsvisies komt wel een procesmatige uitdaging naar voren. Voldoen aan de Omgevingswet houdt meer in dan het opstellen van een visie. Het is een participatief en uitnodigend proces dat toelaat om een breed draagvlak voor een lokale, ruimtelijke visie te realiseren. De 25 gemeenten die wij hebben bestudeerd kozen meestal voor een langdurig participatietraject waarbij zowel intern als extern afstemming werd gezocht met betrokken partijen. Intern, binnen het gemeentehuis, werd met verschillende beleidsambtenaren, wethouders en gemeenteraadsleden toegewerkt naar een ruimtelijk streefbeeld. Extern, door het gesprek aan te gaan met verenigingen, inwoners, maatschappelijke organisaties en ondernemers, werden belanghebbenden uit het dorp of de stad gevraagd bij te dragen aan de omgevingsvisie. Uit de analyse blijkt dat wanneer sportambtenaren en sport- en beweegorganisaties actief betrokken zijn bij het participatieproces, de kans twee keer zo groot is dat sport en bewegen uiteindelijk grotere thema's zijn in de lokale omgevingsvisie.

Voor veel gemeenten is er nog een lange weg te gaan om te komen tot een duidelijke omgevingsvisie. Sport en bewegen zijn ideale beleidsthema's om het streven naar een integraal ruimtelijk kader vorm te geven. Zo kan een sportpark een locatie zijn waar meerdere (ruimtelijke) functies worden gecombineerd. Naast een plek om te sporten en te recreëren, kan het ook een plek zijn om water te bergen, een groene plek die verkoeling brengt in een verharde omgeving, een laagdrempelig wandelpark, een openbare fitnessruimte en een veilige ontmoetingsplek voor jong en oud. Slim omgaan met de ruimte wordt voor gemeenten de kunst. Daarnaast blijft een belangrijke vraag wie de eerste aanzet moet geven voor integrale ruimtelijke discussies. Bij wie ligt de bal? Bij sportbeleid, bij ruimtelijke ordening of in eerste instantie bij het team dat zich bezighoudt met de ontwikkeling van de omgevingsvisie? Omdat de inrichting van de leefomgeving op veel aspecten en onderdelen gezondheidsbevorderend kan werken, adviseren wij gemeenten de juiste expertise bij elkaar te brengen en deze expertise ook van buiten het gemeentehuis te activeren. Pas dan kan ruimtelijk goed gewerkt worden aan een gezonde, sportieve en beweegvriendelijke leefomgeving.

10.6 Noten

1. Net als bij structuurvisies uit de Wro geldt de regel dat een gemeente één of meer omgevingsvisies voor het eigen grondgebied kan opstellen, mits het totale grondgebied van de gemeente gedekt is. Het opstellen van (een) omgevingsvisie(s) voor het totale eigen grondgebied is binnen de Omgevingswet verplicht.
2. Deze selectie van doelen is gemaakt door in de lokale omgevingsvisies te kijken wat per gemeente de drie meest besproken onderwerpen waren die raakvlakken hadden met het beleidsthema sport en bewegen. Deze lijst van 75 beleidsdoelen hebben wij vervolgens geclusterd, omdat tussen de doelen van de gemeenten een redelijk mate van overlap bestond. Dit leidt tot de lijst van veertien beleidsdoelen.

10.7 Literatuur

- Hoyng, J. (2019). *Urban sport is cool en hot. Te raadplegen op: Urban sport is cool en hot*. Geraadpleegd via Allesoversport.nl.
- Huber, M. (2013). 'Naar een nieuw begrip van gezondheid: Pijlers voor Positieve Gezondheid', in: *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*. 91(3): 133-134.
- Ministerie van VWS (2018a). *Voorbeelden van gezonde leefomgeving*. Geraadpleegd via Voorbeelden gezonde leefomgeving | Loketgezondleven.nl.

- Ministerie van VWS (2018b). *Nationaal Sportakkoord – Sport verenigt Nederland*. Geraadpleegd via Nationaal Sportakkoord – Sport verenigt Nederland | Convenant | Rijksoverheid.nl.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2012). *Omgevingsrecht*. Geraadpleegd via Kamerstuk 33118, nr. 139 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen (officielebekendmakingen.nl).
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2020). *Kamerbrief inwerkingtreding Omgevingswet*. Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/01/inwerkingtreding-omgevingswet.

11 Slotbeschouwing

» Hugo van der Poel

Wim Pijbes, oud-directeur van het Rijksmuseum, vult in *NRC* een hoekje onder de titel 'Parkzicht'. 13 februari 2021 vertelt hij over het Kralingse Bos in Rotterdam. Dat is volgens Pijbes meer park dan bos, want "alles is er aangelegd en iedereen, te paard, te fiets of te voet, volgt keurig de aangelegde paden". De eerste bomen werden geplant in 1928, twintig jaar nadat Jac. P. Thijsse in het *Algemeen Handelsblad*, een voorloper van *NRC*, in zijn rubriek 'De parkenquaestie', in de steden het ontstaan van een "vreugdeloos en moedeloos slag van mensen" had geobserveerd. Die mensen moesten volgens Thijsse gaan "wandelen, veel en goed wandelen".

Op 13 februari 2021 geldt in Nederland een avondklok en is het openbare leven zo goed als stilgelegd vanwege maatregelen die verspreiding van het coronavirus moeten beteugelen. Wandelen kan nog wel en dat is wat Nederlanders dan ook doen: veel en goed wandelen. Soms in zo grote getale dat natuurgebieden, bossen en parken worden afgesloten vanwege de drukte. Het weekeinde van 13 en 14 februari is tevens een verloren carnavalsweekeinde en aparte Valentijnsdag, maar bovenal een nostalgisch schaatsfestijn. Voor het eerst sinds 2013 heeft het een week lang gevroren, met een aantal nachten waarin de temperatuur daalde onder de min tien graden Celsius. Nederland ligt vol met kleine en grote ijsvlaktes, de hemel is blauw en zondagmiddag zal de dooi inzetten. De mogelijkheid om naar het besneeuwde buiten te gaan, de ijzers onder te binden en de vrije ruimte in te glijden wordt gevierd als een alternatief carnaval. Of als een kleine wintersportvakantie en, al is het dan op de gepaste anderhalve meter afstand, een gelegenheid weer eens andere mensen te zien. Voor even wordt de vreugdeloosheid en moedeloosheid gecreëerd door de coronamaatregelen verdrongen door ijsplezier, zonnestralen en gezelligheid en kan de bijna leeggelopen 'emotionele batterij' worden opgeladen.

Op die memorabele 13 februari 2021 meldt columniste Rosanne Hertzberger zich, in dezelfde *NRC* als waarin Pijbes zijn wandelingen door parken in Nederland beschrijft, met een column getiteld 'De kolder van de leefstijlgeneeskunde'. Volgens Hertzberger is wat betreft wandelen "uiteraard weinig bewijs dat specifiek deze extreem saaie vorm van lichaamsbeweging enig voordeel boven andere vormen biedt, maar dat schijnt niet zo belangrijk te zijn in de leefstijlgeneeskunde". Hertzberger haast zich vervolgens te melden dat "de huidige nadruk op leefstijl" terecht is en preventie "een enorme belofte in zich draagt". Het punt dat ze vooral wil maken is dat bij de opkomende aandacht voor leefstijlgeneeskunde allerlei "favoriete hobby's van de hoogopgeleide en welvarende culturele elite prominent in het palet van de

gezondheid bevorderende activiteiten" worden aangeprezen als noodzakelijk onderdeel van een gezonde leefstijl. Wandelen "als heilzame bezigheid" is zo'n activiteit, yoga en mindfulness andere. Waarna Hertzberger vooral losgaat op mindfulness.

Hertzberger formuleert haar bezwaar tegen wandelen op een indirecte manier, door te stellen dat er weinig bewijs is dat "specifiek deze extreem saaie vorm van lichaamsbeweging enig voordeel boven andere biedt". Dit zou je kunnen lezen als een erkenning dat wandelen mogelijk wel voordelen biedt, maar geen bijzondere voordelen boven andere vormen van lichaamsbeweging. Dat roept de vraag op naar de relatieve voor- en nadelen van verschillende vormen van lichaamsbeweging. Interessant is ook het tweede punt dat Hertzberger opwerpt: Is de leefstijlgeneeskunde werkelijk een verzameling van hobby's van de "hoogopgeleide en welvarende culturele elite"? We hebben te maken met een steeds dieper wordende kloof in leefstijl, gezondheid en sport- en beweegdeelname tussen hoog- en laagopgeleiden (zie onder andere Wilkinson & Pickett, 2009; RVS, 2020). Is er iets te zeggen over hoe de leefstijlgeneeskunde eruit zou moeten zien, die zich richt op deze ongelijkheid? Is zo'n leefstijlgeneeskunde mogelijk zonder uitspraken te doen over de relatieve voor- en nadelen van diverse leefstijlelementen, zoals sporten en bewegen? En wat zijn de implicaties van de antwoorden op deze vragen voor de bevordering van sport en bewegen en de inrichting van de beweegvriendelijke omgeving?

In hoofdstuk 3 van dit brancherapport is geschetst hoe in het laatste kwart van de negentiende eeuw de Engelse sporten, het fietsen en allerlei vormen van actieve recreatie, opkwamen. Die activiteiten vroegen om geaccommodeerd te worden in de openbare ruimte, door de aanleg van parken, bossen en (recreatieve) infrastructuur en het behoud en de ontsluiting van natuurgebieden. De net aangehaalde Jac. P. Thijsse promootte niet alleen het wandelen in nieuw aan te leggen stadsparken en -bossen, maar was begin twintigste eeuw ook betrokken bij de oprichting van Natuurmonumenten, met als eerste doel verhinderen dat het Naardermeer zou gaan fungeren als vuilstort voor Amsterdam. Sindsdien is de inrichting van de openbare ruimte vanuit een sportief-recreatief oogpunt onderwerp van publieke zorg en is hiertoe, in wisselende intensiteit, beleid ontwikkeld.

Deze slotbeschouwing start met een samenvattende beschouwing op de vraag waarom het sporten en bewegen in de openbare ruimte onderwerp van publieke zorg is of zou moeten zijn. Vervolgens, als dit onderwerp van publieke zorg is, hoe zou die zorg er dan uit kunnen zien? Daartoe gaan we ten tweede terug naar hoofdstuk 2 en het daar gepresenteerde theoretisch raamwerk voor dit brancherapport. Hoe bruikbaar is dit raamwerk om grip te krijgen op de factoren die van invloed zijn op het sporten en actief bewegen in de openbare ruimte en de ontwikkelingen daarin? Ten derde stellen we ons de vraag hoe beleidsmatig de publieke zorg voor sport en bewegen in de openbare ruimte vorm te geven. Is daar wetgeving voor nodig, een bepaalde vorm van leefstijlgeneeskunde, inbedding in omgevingsvisies, gebruik van indi-

catoren en speelruimtenormen of nog iets anders? De vierde vraag die we in deze slotbeschouwing aan de orde willen stellen is of het, vanuit het oogpunt van de publieke zorg voor het sporten en bewegen, nog van belang is wát mensen doen. Is het zinvol, nodig of nuttig om in het beleid onderscheid te maken tussen wandelen, parachutespringen, schaatsen, mountainbiken, bootcampen of jetskiën? Ter afsluiting blikken we in de vijfde en laatste paragraaf terug op dit brancherapport als geheel. Waar zien we nog mogelijkheden tot aanvulling, welke verbeterpunten kunnen we aanwijzen, welke vervolgstappen zijn er te maken en welk onderzoek is er te doen op het thema sporten en actief bewegen in de openbare ruimte?

II.1 Sporten en bewegen als onderwerp van publieke zorg

Met enige goede wil zou je kunnen stellen dat de volksgezondheid de rode draad is in de argumentatie om sporten en actieve recreatievormen in de buitenruimte als onderwerp van publieke zorg te zien. Daarvoor moet een breed gezondheidsbegrip worden gehanteerd, want er zijn in de loop van de tijd wel verschillende aspecten van gezondheid benadrukt. In hoofdstuk 3 is geschetst hoe in het beleid drie perspectieven zijn en worden gehanteerd in de publieke zorg voor sporten en actieve vormen van recreatie in de openbare ruimte, waarvan er in drie opeenvolgende periodes telkens één domineerde.

Het moreel-pedagogisch perspectief domineerde in de periode 1860-1960. Dit perspectief wortelde in de toenemende zorg voor de volksgezondheid, waarbij op collectief niveau werd ingezet op de verbetering van werk- en woonomstandigheden in fysiek en sociaal opzicht. Net als de staat in 2020 noodgedwongen met landelijke maatregelen en aanpak de coronacrisis te lijf moest, moesten lokale overheden en de landelijke overheid eind negentiende en begin twintigste eeuw een collectieve aanpak gebruiken om ziekten als cholera en dysenterie tegen te gaan. Met collectief beleid zoals de aanleg van riolering, het voorzien in vers drinkwater, het inrichten van systemen voor afvalverwijdering, de introductie van badhuizen en de Woningwet van 1901 werden veel individuele medische problemen voorkomen. De vijand waren besmettelijke ziekten, de oplossing was preventie in de vorm van hygiëne. Overgewicht was nog geen probleem: van een obesogene omgeving was nog geen sprake. De meeste mensen liepen of fietsten naar hun werk en waren doorheen de dag fysiek in de weer. Voedsel was voor de meesten beperkt beschikbaar en meestal onbewerkt, in elk geval minder suikerrijk dan hedendaags voedsel. De aanleg en bouw van de eerste stadsparken, volkstuincomplexen, speeltuinen, zwembaden, turnzalen en sportparken paste binnen deze collectieve aanpak, waarbij de nadruk bij deze voorzieningen deels op fysieke hygiëne lag (zwembaden, kleedkamers met douches), maar vooral op de sociale hygiëne. Bij (sport)parken en speeltuinen dacht men nog niet zozeer aan behoud van biodiversiteit, klimaatadaptatie of tegengaan van overgewicht, maar vooral aan (de facilitering van) beschaafde vormen van ontspanning.

Van het welbekende Kinderwetje van Van Houten tot de Woningwet van het kabinet-Pierson in 1901 werd er een (voor die tijd) verlicht liberaal beleid gevoerd, waarbij de staat een rol had in het bewerkstelligen van sociale rechtvaardigheid, de bestrijding van armoede ('de sociale quaestie') en het creëren van gelijke kansen. Na de eeuwwende verschoof de macht naar de confessionele partijen. Die zagen voor overheden op het gebied van sociale hygiëne nog wel een publieke zorgtaak, maar niet één waarvoor de staat zelf de uitvoering op zich moest nemen. De overheidstaken moesten over het algemeen beperkt worden tot de aanleg en het onderhoud van de voorzieningen (de hardware) die gebruikt konden worden door organisaties uit het maatschappelijk middenveld, met elk hun eigen verzuilde programma van activiteiten (org- en software). In het verzuilde Nederland bestonden tussen 1900 en de jaren zeventig zo meerdere collectiviteiten, met op de achtergrond een relatief zwak ontwikkelde Nederlandse collectiviteit. Beneden de rivieren en in bepaalde regio's boven de rivieren domineerde de katholieke kerk en cultuur, met processies, carnaval en katholieke verenigingen. Boven de rivieren waren diverse vormen van protestantisme dominant, met meer en minder strengere voorschriften voor hoe men zich in de openbaarheid diende te kleden en te gedragen. Zo was op zondagen eigenlijk alleen de kerkgang toegestaan als uithuizige activiteit en mochten geen sociaal-recreatieve activiteiten, zoals sporten of tuinieren, worden ondernomen.

In de periode 1960-1980 erodeert het collectieve perspectief en het accent op de volksgezondheid (opmerkelijk genoeg nadat in 1951 voor het eerst Volksgezondheid was toegevoegd aan de naam van een ministerie). De generatie geboren in en vlak na de Tweede Wereldoorlog (de babyboomers) dacht over veel zaken anders dan voorgaande generaties, zoals man-vrouwverhoudingen, de verhoudingen tussen 'rassen', koloniën en de rol van godsdienst in het openbare leven. Het wereldbeeld van de babyboomers botste met dat van voorgaande generaties, waarmee druk ontstond op de bestaande machtsverhoudingen binnen de zuilen. In Nederland wordt het kabinet-Den Uyl (1973-1977) gezien als het omslagpunt in die machtsstrijd om democratisering, spreiding van kennis, macht en inkomen en aandacht voor het welzijn van iedereen. Er komt een vorm van sociaal of verlicht liberalisme terug, met veel aandacht voor de bevrijding van het individu uit de verstikkende cultuur van de zuilen, gelijke kansen en gelijke toegang van iedereen tot politieke besluitvorming ('participatieve democratie'). Passend bij het liberalisme van die tijd was de aandacht voor het onderwijs. In de tweede helft van de negentiende eeuw ging het om toegang tot basisvorming en, met de invoering van de Hogere Burger School (HBS) in 1863, middelbaar onderwijs voor jongens uit de gezeten burgerij. Met de invoering van de Mammoetwet in 1968 werd het middelbaar onderwijs verder opengegooid en het pad verbreed naar het hoger onderwijs (hbo en universiteit), dat vanaf die tijd een stormachtige groei zou meemaken.

In de zorg voor het sportief bewegen in de openbare ruimte is de periode 1960-1980 eveneens afwijkend. In het dominante welzijnsperspectief van deze tijd staan de democratisering

van de sport en de toegankelijkheid van de buitenruimte voor recreatieve activiteiten als vormen van zelfontplooiing centraal. Het bijzondere is dat voor het eerst sprake is van helder uitgeschreven beleid in de vorm van beleidsnota's. Er komt rijksgeld beschikbaar, overheden nemen zelf een deel van de uitvoering van het beleid op zich en leggen (recreatieve) voorzieningen aan waar mensen op eigen initiatief gebruik van kunnen maken, zonder tussenkomst van organisaties uit het maatschappelijk middenveld. Bij organisaties in het maatschappelijk middenveld, in het bijzonder bij sportverenigingen, dringt de (lokale) overheid erop aan uitsluitende mechanismen, zoals ballotage, af te schaffen. Onder andere door ruimschoots te voorzien in sportaccommodaties, zodat het argument 'tekort aan faciliteiten' de verenigingen uit handen geslagen wordt.

In deze periode is de publieke zorg voor sportief bewegen in de openbare ruimte het minst duidelijk gelinkt aan gezondheidsbeleid. Aan de ene kant is in deze periode op het gebied van hygiëne en aanpak van de (klassieke) 'sociale quaestie' de meeste winst al geboekt. Mensen wonen in schone huizen die zijn voorzien van modern sanitair, licht en (vanaf begin jaren zeventig) gasverwarming. Er is riolering en een goed werkende afvalverwijdering. De verzorgingsstaat wordt afgetimmerd met wetgeving die recht geeft op ouderdomsuitkeringen, bijstand en steun bij arbeidsongeschiktheid en werkloosheid. De lonen stijgen en mensen kunnen meer en beter voedsel kopen. Aan de andere kant is de obesogene samenleving nog enkele decennia weg en zijn overgewicht en bewegingsarmoede problemen die nog zijn te overzien. Het vrijetijdsdomein begint weliswaar te commercialiseren en er wordt al gefulmineerd tegen de opkomende 'cultuurindustrie'. Toch ziet de staat vooral een taak om zelfontplooiingsmogelijkheden voor iedereen toegankelijk te maken door toegangsprijzen laag te houden. Recreatieve voorzieningen worden gespreid over het land aangelegd om ze voor iedereen geografisch nabij te maken. Er wordt ingezet op (zo hoog mogelijk) onderwijs voor iedereen, teneinde de sociale mobiliteit te bevorderen en geen talent verloren te laten gaan. Met enige goede wil zou je dit zorg voor de mentale of sociale gezondheid van de bevolking kunnen noemen.

Wat daarnaast nog opvalt in deze tijd is de opkomende aandacht voor milieu- en natuurbehoud. Die aandacht klonk nergens door in het sportbeleid, maar was wel van groot belang in het (openlucht)recreatiebeleid. Waar het bij de aanleg van stadsparken en stadsbossen als het Kralingse Bos in eerste aanleg toch vooral ging om het bieden van mogelijkheden tot ontspanning voor de stadsbewoners, werd bij de aanleg van de recreatievoorzieningen in de buitengebieden vanaf de jaren zestig steeds vaker rekening gehouden met de belangen van de natuur. Zo werden in bossen en natuurgebieden zones ingetekend, waarbij sommige zones werden voorzien van paden, zodat die recreatief konden worden gebruikt, en andere zones een bestemming kregen als rustgebied voor dieren en/of bijzondere of kwetsbare vegetatie. Anders dan Pijbes suggereert (zie begin van dit hoofdstuk), is de oproep om op de paden te blijven in Nederland niet iets wat typisch is voor parken. Deze geldt voor vrijwel al het groen in Nederland. Sterker nog, als die oproep ergens niet geldt, is de kans groot dat er een bordje

staat waarop expliciet wordt gemeld dat sprake is van 'struingebied'. Er is in deze tijd dus een bijkomende reden voor publieke zorg voor sportief bewegen in de openbare ruimte: het reguleren van het gebruik van natuurgebieden voor dit doel, met het oog op natuurbehoud.

In de periode van 1980 tot heden is er in de jaren tachtig sprake van een economische crisis en tot voor kort weinig aandacht voor het thema sportief bewegen in de openbare ruimte. Het bestaande beleid kabbelt door, met steeds minder middelen en beleidsaandacht. Politiek-ideologisch draait de wind naar de neoliberale hoek, waarin de overheid heeft terug te treden om ruim baan te maken voor de markt. Met de verpopping van de Europese Economische Gemeenschap naar de Europese Unie in 1992 wordt die markt in toenemende mate een Europese markt, die zelf steeds meer deel wordt van een wereldmarkt. Begin jaren negentig vermant de sportsector zich en bundelen het NOC en de NSF hun krachten in de nieuwe koepelorganisatie NOC*NSF. Deze organisatie tamboereert op de positieve maatschappelijke effecten van sport en bewegen (NOC*NSF, 1992), en met succes. In 1996 is er voor het eerst sinds lange tijd weer een voldragen sportnota (Ministerie van VWS, 1996). Daarin wordt amper meer gesproken over de intrinsieke waarde van sport, het welzijnsperspectief of de spreiding van de mogelijkheden die sport biedt voor zelfontplooiing. De nadruk ligt op de extrinsieke waarden van sport: de positieve maatschappelijke effecten die ermee kunnen worden geboekt op minimaal tien beleidsterreinen.

Deze instrumentele benadering van sport blijft het sportbeleid domineren. Wel krijgt dit beleid gaandeweg meer focus op presteren (de topsport), meedoen en gezondheid, waarbij 'meedoen' eigenlijk vooral een noodzakelijke voorwaarde is om de gewenste gezondheidseffecten te bereiken. De afwezige overheid en de vrij spel hebbende (internationaal opererende) marktpartijen hebben in een paar decennia een obesogene omgeving weten te creëren, waarin bewegingsarmoede en overgewicht snel toenemen, alsook de hiermee samenhangende prevalentie van welvaartsziekten. Hoewel sportief bewegen weinig doet aan de oorzaken van bewegingsarmoede en overgewicht, kan het wel helpen de werking van de obesogene omgeving te dempen. De aandacht is daarbij in toenemende mate gericht op de component 'bewegen' in 'sportief bewegen', en dus eerst en vooral op de fysieke gezondheid.

Het recreatiebeleid is in deze laatste periode steeds verder verkruimeld, totdat het kabinet-Rutte I de laatste beleidskruimels uit het beleidskleed klopte. Onder de noemer 'beweegvriendelijke omgeving' komt de aandacht voor de vraag hoe de buitenruimte in te richten voor actieve vormen van recreatie de laatste tijd weer terug, onder meer in de nieuwe Omgevingswet (zie hoofdstuk 10). Hier ligt een verbinding met de ontwikkelingen in de sportwereld voor de hand. Daar zien we in toenemende mate belangstelling voor en deelname aan individuele en informele vormen van sportbeoefening in de buitenruimte, in oude en nieuwe vormen, al dan niet met gebruik van nieuwe technologieën, professionele begeleiding en/of in een commerciële setting.

Concluderend zien we als belangrijkste reden voor de publieke zorg voor het sporten en recreatief bewegen in de openbare ruimte de bijdrage van deze activiteit aan de fysieke, mentale en sociale volksgezondheid. De gezondheid van de bevolking is daarbij een doel in zichzelf – als het belangrijkste bepalende element van ons welzijn – en een middel ter bevordering van de welvaart. Gezonde mensen kennen minder ziekteverzuim, zijn productiever en maken minder zorgkosten. Een bijkomend argument voor publieke aandacht voor sporten en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte is regulering van het gebruik van het, in Nederland relatief schaarse, groen en de koppeling met het natuurbeleid, waar recreatie bijdraagt aan de legitimatie en exploitatie van natuur- en groengebieden.

II.2 De beweegvriendelijke omgeving

Dat sporten en bewegen in de openbare ruimte onderwerp is van publieke zorg, kan ook worden afgeleid uit het feit dat de openbare ruimte per definitie een ruimte is die onderwerp is van publieke zorg. Het is de overheid die de openbare ruimte inricht, grotendeels beheert en het gebruik ervan reguleert. Een vorm van gebruik is sporten en actieve vormen van recreatie.

In hoofdstuk 2 staat de vraag centraal wat de beweegvriendelijke omgeving is en hoe de omgeving zorgt voor meer of minder sporten en recreatief bewegen. Deze vraag past bij het eind van de ontwikkeling die in paragraaf 11.1 is geschetst, waarbij de publieke zorg voor sporten en recreatief bewegen in anderhalve eeuw tijd is verschoven van reguleren naar stimuleren. In het keren van de ontwikkeling naar meer bewegingsarmoede, overgewicht en welvaartsziekten, is steeds nadrukkelijker de vraag hoe mensen te stimuleren tot een actievere leefstijl en meer sporten en actief bewegen in het dagelijks leven. Het stuiten van de genoemde ontwikkelingen is zowel een individueel als een maatschappelijk belang en speelt zowel in private domeinen als in het publieke domein. Bij sporten en bewegen in de openbare ruimte komen het maatschappelijk belang van sporten en recreatief bewegen en de publieke zorg voor de openbare ruimte bij elkaar en wordt de vraag dus hoe deze omgeving het sport- en beweeggedrag kan beïnvloeden.

We hebben in hoofdstuk 2 een systemische benadering uiteengezet van de relatie tussen de omgeving en (sport- en beweeg)gedrag. Daarin doen we een aanzet tot specificatie van de verschillende elementen van de omgeving en het gedrag, hun onderlinge verhoudingen en de wisselwerkingen tussen die elementen. Deze benadering situeert (sport- en beweeg)gedrag in tijd en (openbare) ruimte. Dat zijn per definitie wisselende contexten, omdat vertoond gedrag nooit letterlijk in dezelfde tijd en ruimte kan terugkomen, gegeven het verloop van de tijd en daarmee gepaard gaande veranderingen in de ruimte. De kunst is dan een balans te vinden tussen een bepaalde mate van abstractie van de contexten waarin het gedrag zich (letterlijk) afspeelt en oog voor relevante verschillen in die contexten, die niet verloren mogen gaan

in de abstractie. Met figuur 2.5 hebben we een abstraherende benadering van de omgeving gepresenteerd (oftewel: een 'versimpelde weergave'). De samenstellende elementen van omgevingen zijn daarin teruggebracht tot drie categorieën van elementen: hardware, orgware en software. De veronderstelling is dat bij sporten en recreatief bewegen in de openbare ruimte deze drie elementen altijd in een bepaalde verhouding tot elkaar kunnen worden teruggevonden en dat optimalisatie van die verhouding leidt tot meer en/of kwalitatief beter sport- en beweeggedrag in de openbare ruimte. Daarbij geldt dat wat 'optimaal' is, contextafhankelijk is – de beste verhouding tussen de elementen is altijd situatie- en/of doelgroepafhankelijk. Zo wordt het gebruik van een voetbalveldje (hardware) geoptimaliseerd als een buurtsportcoach (orgware) daar op de lokale populatie afgestemde activiteiten als voetbalclinics of walking football (software) laat plaatsvinden. En het aantal deelnemers aan een wandel- of fietsevenement (software) zal groeien als een ervaren en/of professionele aanbieder (orgware) dit organiseert en daarbij gebruik kan maken van een route (hardware) die door de beoogde deelnemers veilig en aantrekkelijk wordt bevonden.

Wát in een bepaalde context (dus: in een specifieke ruimte, op een bepaald tijdstip) de optimale verhouding is tussen de drie genoemde elementen, hangt enerzijds af van wat in die context beschikbaar en mogelijk is op het gebied van hard-, org- en software, en anderzijds van de 'doelgroep', de specifieke groep die in beweging wil of moet komen. Hoewel beleidsmatig gekaderd, is de doorslaggevende factor daarmee vaak de orgware: de personen en organisaties die 'achter' de fysieke omgeving en het aanbod zitten en afstemming zoeken met 'de doelgroep'. Zoals de buurtsportcoach, die een sportaccommodatie ziet die overdag niet wordt gebruikt en bedenkt met welk sport- of beweegaanbod hij of zij mensen in beweging kan krijgen die hier overdag tijd voor en zin in hebben.

Het belang van de orgware is ook op macroniveau te zien, in het verschil in 'veerkracht' tussen het sport- en het (openlucht)recreatiebeleid. Toen in de jaren tachtig van de vorige eeuw de verdere uitbouw van de verzorgingsstaat tot staan werd gebracht en werd ingezet op bezuinigingen, dreigde daarbij de publieke zorg zowel voor sport als recreatie te sneuvelen. Het (openlucht)recreatiebeleid is uiteindelijk in 2010 beëindigd. Het sportbeleid daarentegen is midden jaren negentig terug op de beleidsagenda gekomen en sindsdien in belang en omvang gegroeid. Het grote verschil tussen beide beleidsterreinen was dat sport in hoge mate georganiseerd was (en is). De sportsector manifesteerde zich als actieve gebruiker van de hardware, zorgde voor sportaanbod en trad op als belangenbehartiger van de georganiseerde sport en 'vrager' om sportbeleid: om publieke zorg voor en facilitering van de sport. Zoiets ontbrak in de recreatiewereld. Het recreatiebeleid was gericht op de inrichting van de fysieke ruimte (hardware) als recreatief te gebruiken ruimte, waar vervolgens vooral individuen en informele groepen (gezinnen, vriendengroepen) gebruik van maakten voor ongeorganiseerde activiteiten. In de (openlucht)recreatiewereld ontbraken georganiseerde activiteiten (software) en de bij de recreatieve infrastructuur betrokken organisaties en een krachtige belangenorganisatie (orgware).

De gang van zaken bij het (openlucht)recreatiebeleid heeft als les voor 'de beweegvriendelijke omgeving' het relatieve belang van de orgware. Er zijn vormen van organisatie nodig die, gegeven een bepaalde situatie, zorgen voor optimale koppelingen tussen omgeving en aanbod van sport- en beweegvormen, en een krachtige en gebundelde of collectieve vorm van belangenbehartiging. Dit brancherapport laat zien dat er steeds meer partijen zijn die een gemeenschappelijk belang hebben bij de mogelijkheid de openbare ruimte te gebruiken als sport-, speel- en recreatieruimte. Denk aan verenigingen en bonden die gebruikmaken van de buitenruimte voor activiteiten als wandelen, toerfietsen, kanoën, schaatsen, vissen en paardrijden. Aan zzp'ers, ondernemingen en brancheorganisaties die dit soort activiteiten en andere vormen van buitensport en actieve recreatievormen aanbieden. En aan organisaties die een gebiedbeherende taak hebben en/of bewegingsrijke activiteiten in de openbare ruimte stimuleren, zoals Jantje Beton, de Krajicek Foundation en Staatsbosbeheer.

Genoemde partijen zorgen enerzijds zelf voor meer en nieuw aanbod van sportieve en recreatieve activiteiten in de openbare ruimte en liften anderzijds mee op de groeiende vraag naar dit type activiteiten. Er is zo niet alleen sprake van een hogere dichtheid aan (sportief-recreatieve) activiteiten, maar ook van een hogere organisatiegraad als gevolg van de sportificering van de recreatie en ontdekking van het belang van dit type activiteiten voor de volksgezondheid. Het (preventieve) gezondheidsbeleid dat deelname aan sport en recreatief bewegen in de openbare ruimte wenst te stimuleren, kan nu de samenwerking zoeken met maatschappelijke organisaties en bedrijven die activiteiten ontplooien in de openbare ruimte. Die partijen hebben een belang bij een optimale afstemming tussen (de inrichting van) de omgeving en de sport- en actieve beweegwensen en mogelijkheden van hun doelgroep(en) en kunnen daarmee een stem geven aan het maatschappelijk belang van de beweegvriendelijke omgeving. Stappen in deze richting zijn te zien in de pijler 'Duurzame infrastructuur' van het Nationaal Sportakkoord (Ministerie van VWS, 2018).

II.3 Beleid

Sport en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte zou dus object van publieke zorg moeten zijn vanwege het belang ervan voor de volksgezondheid en omwille van het collectieve karakter van de inrichting en het beheer van de openbare ruimte. Deze publieke zorg spoort met de Grondwet, waarin in 1983 in de artikelen 19 tot en met 23 de sociale grondrechten zijn vastgelegd. In die artikelen is bepaald dat voldoende werkgelegenheid, bestaanszekerheid, de "bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu", de volksgezondheid, voldoende woongelegenheid, "voorwaarden voor maatschappelijke en culturele ontplooiing en voor vrijetijdsbesteding" en het onderwijs allemaal "voorwerp van aanhoudende zorg van de regering" zijn. Hoewel sinds 1982 opeenvolgende regeringen, in

lijn met de neoliberale ideologie, vooral op zoek zijn geweest naar het minimaliseren van de publieke zorg op alle genoemde terreinen, draagt de Grondwet de regering niettemin op te zorgen voor volksgezondheid en voorwaarden voor vrijetijdbesteding en biedt daarmee volop dekking voor de publieke zorg voor sport en bewegen in de openbare ruimte.

Sport en bewegen in de openbare ruimte kan eveneens bijdragen aan de andere terreinen van publieke zorg die in de Grondwet worden genoemd. Als de overheid investeert in de fietsinfrastructuur en daarmee het fietsen stimuleert, bevordert dat niet alleen de volksgezondheid, maar ook de werkgelegenheid bij fietsfabrikanten, fietswinkels, bouwbedrijven die de infrastructuur aanleggen en onderhouden, aanbieders van fietsvakanties en de horeca langs fietsroutes. Datzelfde geldt voor investeringen in de wandelinfrastructuur, ruiterpaden en vaarroutes. Bijkomend voordeel van de uitgelokte consumptie is dat die relatief duurzaam is. De hiermee gepaard gaande werkgelegenheid is in belangrijke mate binnenlands en omvat relatief veel banen voor laag- en middenopgeleiden. Daarmee wordt de bestaanszekerheid van deze groepen bevorderd. Verder draagt de gelegenheid om te sporten en bewegen in de openbare ruimte bij aan de bewoonbaarheid van het land en kan deze bijdragen aan de verbetering van het woonmilieu.

In het Nationaal Sportakkoord, in het bijzonder de pijler 'Duurzame sportinfrastructuur', is er op nationaal niveau voor het eerst in lange tijd weer aandacht voor sporten en actieve recreatie in de openbare ruimte, onder de noemers 'beweegvriendelijke omgeving' en 'open sportparken'. Bij dat laatste gaat het erom sportparken toegankelijker te maken voor sportief-recreatief medegebruik. De meest voorkomende optie is dat sportverenigingen niet het gehele sportpark afhuren, maar dat een huursysteem wordt ingevoerd waarbij verenigingen uren huren voor hun verenigingsactiviteiten, zoals trainingen, wedstrijden en toernooien. Min of meer zoals ook zwembaden, ijsbanen en sporthallen uren verhuren aan verenigingen en daarnaast 'publieke uren' hebben, waarbij mensen toegang hebben tot de voorziening na aanschaf van een entreebewijs, of andersoortige huurders uren afnemen, zoals informele sportgroepen, scholen, welzijnsinstellingen en kinderopvangorganisaties. Dit laatste kan ook bij sportparken. Tijdens de niet-verhuurde uren kan er vrij gebruikgemaakt worden van de velden. In 2020 is in ongeveer de helft van de gemeenten ten minste één open sportpark aanwezig en zijn vier op de tien gemeenten van zins dit aantal uit te breiden, waarmee de mogelijkheden voor sportief-recreatief medegebruik kunnen worden vergroot (Hoekman, Ruikes, Schots & Brus, 2020). In het *Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020* wordt bij 'Beweegvriendelijke omgeving' geconstateerd dat de aandacht hiervoor bij omgevingsvisies nog niet vanzelfsprekend is. Er ligt "een duidelijke opgave om de sportsector te activeren om aan te haken bij de trajecten rondom de omgevingsvisie" (Hoekman et al., 2020, 85). Er is dus wel hernieuwde aandacht voor sport en bewegen in de openbare ruimte, maar tegelijkertijd nog veel werk aan de winkel om het een structurele plaats in het beleid te geven.

In het advies *De opstelling op het speelveld* bepleit de Nederlandse Sportraad (2020) de publieke zorg voor sport te borgen met een sportwet. Een addendum bij het advies bevat een nadere uitwerking van het advies, in het bijzonder van het voorstel te komen tot een sportwet en een overzicht van financiële maatregelen die nodig zijn om de sport- en beweegdeelname substantieel te verhogen (van 50% nu naar 75% van de bevolking die voldoet aan de beweegrichtlijnen in 2030)(Nederlandse Sportraad, 2021). Sport en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte valt in deze adviezen binnen het bereik van de sportwet en een deel van de voorgestelde financiële maatregelen heeft betrekking op versterking van de hard- en orgware van de beweegvriendelijke omgeving.

De sportwet die de Nederlandse Sportraad voorstaat, is een stelselwet. De wet borgt het publieke belang van sport en (recreatief) bewegen en belegt de verantwoordelijkheden hiervoor bij de diverse overheden. Deze wet is zo een belangrijk fundament voor de verklaringen van algemeen belang, die gemeenten (kunnen) vaststellen om te kunnen afwijken van de beperkingen op staatsteun ingevolge de Wet Markt en Overheid. Met zo'n verklaring is het voor de gemeente mogelijk om sport- en recreatievoorzieningen beneden de kostprijs aan te bieden om sport en (recreatief) bewegen voor iedereen toegankelijk te maken en te houden. Een ander belangrijk punt van het advies is om een inhoudelijke afweging te maken bij het beleggen van verantwoordelijkheden bij de diverse overheden. Tot nu toe zijn provincies en de nationale overheid hooguit incidenteel betrokken bij de bekostiging van sportief-recreatieve voorzieningen. Het advies belegt de zorg voor de breedtesport en het sporten en bewegen dicht bij huis bij gemeenten en geeft een rol aan regionale verbanden en provincies waar het gaat om recreatieve routestructuren en bijzondere sportief-recreatieve voorzieningen, zoals ijsbanen en wieleraccommodaties als de VAM-berg in Drenthe. Het rijk zou betrokken moeten zijn bij (nationale) topsportvoorzieningen, zoals de Bosbaan, Thialf en het Pieter van den Hoogenband Zwemstadion.

In hoofdstuk 10 wordt aangegeven hoe de beweegvriendelijke omgeving een plaats kan krijgen in de ruimtelijke inrichting van ons land en onze leefomgeving. De al bijna tien jaar in voorbereiding zijnde Omgevingswet is net als de voorgestelde sportwet een kader- of stelselwet, een (procedureel) raamwerk, die zelf geen gedetailleerde beleidsinhoudelijke doelen vastlegt. Hoe de ruimtelijke inrichting in een bepaald gebied zich kan of moet ontwikkelen, wordt vastgelegd in omgevingsvisies en omgevingsplannen. Een sportwet die de publieke zorg voor sport borgt, geeft een steviger basis aan een flinke paragraaf over de beweegvriendelijke omgeving in deze omgevingsvisies en omgevingsplannen.

In het advies van de Nederlandse Sportraad is opgenomen dat de diverse overheden vierjaarlijkse sport- en beweegplannen opstellen, die inhoudelijk richting kunnen geven aan inrichting van de beweegvriendelijke omgeving, of, zoals het in de Omgevingswet staat, de 'gezonde leefomgeving'. Die planontwikkeling is gebaat bij de beschikbaarheid van planningsrichtlijnen, zoals 'speelpleknormen' (zie hoofdstuk 6) en de 'sportnorm' die in Amster-

dam is vastgesteld. Dit soort planningsrichtlijnen kunnen dienen als ijkpunt voor de score op indicatoren zoals de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (zie hoofdstuk 4). Gebieden die afwijkend scoren ten opzichte van sport- en speelrichtlijnen, kunnen hiermee worden geïdentificeerd en prioritair worden beoordeeld op de vraag of aanpassingen gewenst, nodig en mogelijk zijn, en zo ja, hoe en in welke mate.

Het advies van de Nederlandse Sportraad is nog maar een advies. Als het wordt overgenomen, zal het nog vele jaren duren voordat de sportwet er is. In de tussentijd hoeft evenwel niet gewacht te worden met de vertaling van de ontwikkelingen op het gebied van sport en bewegen in de openbare ruimte naar omgevingsvisies en omgevingsplannen, en uiteindelijk naar de feitelijke inrichting van de beweegvriendelijke en gezonde leefomgeving. In hoofdstuk 10 wordt gewezen op mogelijke beleidssynergie tussen de ontwikkeling van omgevingsvisies en de lokale sportakkoorden. In 72 procent van de lokale sportakkoorden is de term 'speel' (in allerlei combinaties) te vinden, in 70 procent 'openbare ruimte', in ongeveer de helft de termen 'route', 'beweegvriendelijk' en 'natuur' en in 31 procent van de lokale akkoorden komt de term 'buitenruimte' voor (Pulles, Reitsma, Hoogendam, Nafzger & Van der Poel, 2020, 37). Dit wijst erop dat in veel gemeenten in ieder geval draagvlak is bij lokale partijen om in te zetten op verbetering van de mogelijkheden tot sporten, spelen en recreatief bewegen in de openbare ruimte (zie ook Hoekman & Reitsma, 2018), en mogelijk coalitievorming om zich hiervoor gezamenlijk in te zetten.

De term 'gezonde leefomgeving' uit de Omgevingswet legt een direct verband met JOGG (Jongeren op Gezond Gewicht) en indirect met het Preventieakkoord. In beide beleidsinitiatieven wordt ingezet op de inrichting van een gezonde leefomgeving, om het inslijten van een gezonde leefstijl bij de jeugd (JOGG) en de bevolking in het algemeen te bevorderen. 'Inrichting van een gezonde leefomgeving' omvat in beide initiatieven de hard-, org- én software-elementen van de omgeving. Omgevingsvisies en omgevingsplannen bieden vooral de mogelijkheid de hardware-elementen letterlijk een plaats te geven in de fysieke leefomgeving, teneinde die beweegvriendelijker en (daarmee) gezonder te maken.

Een ander voorbeeld van scharnierend beleid als het gaat om sport en bewegen in de openbare ruimte, is het beleid gericht op buitenspelen en het creëren van een beweegrijker schoolleven, al dan niet gekaderd in het SamenSpeelAkkoord (2019) en de pijler 'Van jong af aan vaardig in bewegen' van het Nationaal Sportakkoord en de meeste lokale sportakkoorden (zie hoofdstuk 6). 'Spelen' komt in 85 procent van de lokale akkoorden voor bij dit thema (Pulles et al., 2020, 48). Een concrete uitwerking is het beweegconcept 2+1+2, dat is te vinden in het Arnhemse sportakkoord en aanstuurt op vijf uur bewegen op en rondom de school: twee uur in de vorm van kwalitatief goed bewegingsonderwijs, één uur extra bewegen doorheen de schooldagen en twee uur bewegen na schooltijd, op en rondom de school. Dit beweegconcept sluit naadloos aan op het advies *Plezier in bewegen* van de Nederlandse Sportraad (2018), waarin gepleit wordt om 'beweegteams' in te richten die zich sterk maken voor twee keer een half uur bewegen per dag op en rond de school. In het eerder aangehaalde addendum van de

Nederlandse Sportraad (2021) op het advies *De opstelling op het speelveld* is een apart hoofdstuk opgenomen over de bevordering van sport en bewegen bij de jeugd, en worden financiële maatregelen voorgesteld om de beweegrijkere (verlengde) schooldagen mogelijk te maken. Optimalisering van de inrichting en het gebruik van gymaccommodaties gedurende en na de schooldag, de inrichting van vrij toegankelijke sport- en beweegvriendelijke schoolpleinen, aansluiting van scholen op langzaamverkeersroutes en situering van schoolgebouwen en sportvoorzieningen in elkaars nabijheid zijn allemaal zaken die opgepakt kunnen worden in omgevingsvisies en -plannen, teneinde een beweegvriendelijker omgeving voor kinderen in te richten en bij te dragen aan het keren van de ontwikkeling naar steeds minder motorische vaardigheden en meer overgewicht van kinderen.

De Omgevingswet biedt een kader en procedure om bij de inrichting van de leefomgeving een plaats te geven aan de hardware-elementen van een beweegvriendelijke omgeving. In een omgevingsvisie wordt als het goed is het belang van een beweegvriendelijke omgeving onderstreept. In de uitwerking in omgevingsplannen worden vervolgens fiets- en ruiterpaden, autoluwe straten, speelgelegenheden, recreatief te gebruiken water en school ingetekend en sportvoorzieningen in elkaars nabijheid gesitueerd.

Al deze sportief-recreatieve voorzieningen zijn faciliterend voor preventief gezondheidsbeleid en de 'leefstijlgeneeskunde', waarbij de kern meer ligt op de org- en software van de gezonde leefomgeving. Daarnaast zijn er nog andere aspecten van de fysieke leefomgeving die kunnen bijdragen aan een gezonde leefomgeving, die niet samenvallen met een beleid gericht op een beweegvriendelijker omgeving. Hoe gezond een leefomgeving is, wordt mede bepaald door zaken als de mate van luchtvervuiling, goed werkende riolering, biodiversiteit en afwezigheid van verkooppunten van rookwaren, alcohol en ongezond voedsel. Dit laten we hier verder buiten beschouwing, maar betreft wel elementen die van belang zijn voor de inrichting van een gezonde leefomgeving en die idealiter zwaluwstaarten met een beweegvriendelijke omgeving. Voor sporten en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte is vooral de component 'bewegen' in het preventieve gezondheidsbeleid en de leefstijlgeneeskunde van belang.

Door te spreken over de "kolder van de leefstijlgeneeskunde" (zie begin van dit hoofdstuk) haakt Hertzberger in op de culturele afstand die lagestatusgroepen kunnen ervaren tot de politiek en het beleid, inclusief het preventieve gezondheidsbeleid dat inzet op verkleining van de gezondheidsverschillen tussen hoge- en lagestatusgroepen. De bevordering van een gezonde leefstijl en een gezonde leefomgeving ontbeert legitimiteit wanneer beleidsmakers in de ogen van de lagestatusgroepen geen flauw idee hebben van hun leefomstandigheden en ervaringen, praten met meel in de mond en niet integer zijn, en arrogantie en het beter weten uitstralen (Noordzij, De Koster & Van der Waal, 2020). Sporten en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte helpt om mensen uit de spreekkamer van de dokter en de gezondheidszorg te houden (preventie) en kan daarnaast een rol spelen in behandeling en nabehandeling van

patiënten (curatie), bijvoorbeeld in de vorm van een gecombineerde leefstijlinterventie (GLI). Eerder is al gememoreerd dat alleen een voorziening (een trapveldje, een fietspad of een wandelroute) aanleggen niet genoeg is om mensen in beweging te krijgen, maar dat daarvoor vaak ook enthousiaste mensen en organisaties nodig zijn, met een bepaald programma. Kortom, een meer systemische aanpak. Maar de column van Hertzberger, het artikel van Noordzij et al. (2020) en publicaties met een vergelijkbare boodschap, zoals Hochschild (2016) en Sandel (2020), waarschuwen ervoor dat zelfs een systemische benadering van de gezonde en/of beweegvriendelijke leefomgeving niet kan werken als die door de doelgroep wordt gezien als 'niet voor ons'.

Dit vraagt om participatie van buurt- of wijkbewoners in het ontwerp van een beweegvriendelijker omgeving. Zie bijvoorbeeld *Loop! Tien ontwerpprincipes voor een loopvriendelijke omgeving* van Molster (2020). De tien ontwerpprincipes ogen zonder meer plausibel, helder en uitvoerbaar, zoals zorg voor een samenhangend netwerk van looproutes, voor een symbiose tussen openbaar vervoer en lopen, meer ruimte voor de voetganger en rijke gevels met levendige plinten. Tegelijkertijd kun je toch vraagtekens zetten bij het algemene karakter van deze tien ontwerpprincipes en of de 'iedereen' waarvoor wordt ontworpen niet de 'gemiddelde Nederlander' is. In de tien ontwerpprincipes kom je weinig over het ontwerpproces tegen, in het bijzonder over de afstemming van het ontwerp op de leefwereld van degenen waarvoor de loopvriendelijke omgeving wordt ontworpen. Hierbij valt in het bijzonder te denken aan de ongeveer 1 miljoen Nederlanders die in armoede leven, dat wil zeggen met een inkomen op of onder het bestaansminimum. Bij de meesten van hen is sprake van een combinatie van factoren als schulden, slechte huisvesting, chronische aandoeningen, eenzaamheid en een slechte gezondheid. Deze mensen hebben ongetwijfeld baat bij meer lopen/wandelen, maar zien zij dat zelf ook zo? Denken ze hier ooit aan en hebben ze een wens om meer te lopen? Zo ja, welke inrichting van de omgeving helpt hen dan om meer te gaan lopen? Zo niet, gaan ze dan baat hebben bij een loopvriendelijker ingerichte omgeving? Hoe dan ook is de uitdaging het perspectief van de inwoners van een bepaalde buurt of wijk, en in het bijzonder de niet-lopers, in het ontwerpproces boven water te krijgen en het uiteindelijke ontwerp mede uit te lijnen op de aanwijzingen die zij geven voor wat voor hen een loopvriendelijker omgeving is.

Stuij (2021) laat in haar proefschrift zien dat de 'culturele afstand' tot bewegen van de doelgroep ook de 'aanbieders' kan raken. In haar minutieuze beschrijvingen van hoe het eraan toegaat bij door de zorg georganiseerde loopgroepen van mensen met diabetes type 2, komen huisartsen en praktijkondersteuners aan het woord. Bij deze professionals tekent ze enerzijds op dat de geprotocolleerde zorg niet is ingericht op zoiets als loopgroepen en 'normale' gesprekken, en anderzijds dat de professionals soms moeite hebben met het wantrouwen en de desinteresse die ze bij hun doelgroep tegenkomen. Soortgelijke bevindingen zijn terug te vinden in het proefschrift van Vandermeerschen (2016), waarin de focus ligt op de sportdeelname van mensen in armoede. Hoewel mensen in armoede wel degelijk allerlei voordelen kunnen zien van sportdeelname, waaronder het gezondheidsbevorderende effect, worden ze

daar ook vaak kriegel van, omdat zij juist ervaren een te slechte gezondheid te hebben om aan sport deel te kunnen nemen. Al lijken wandelen, hardlopen en fietsen laagdrempelige activiteiten, die 'niets' hoeven te kosten en die 'iedereen' kan doen, dit geldt waarschijnlijk niet zo voor bepaalde groepen mensen. Bij deze activiteiten kan toch spelen dat mensen een culturele afstand ervaren ('niet voor ons soort mensen'), dat er financiële belemmeringen zijn (geen geld voor bijkomende sociale activiteiten, geen middelen om passende loopschoenen of een fiets te kopen, alternatieve kosten te hoog) en/of dat men zich niet in staat acht deze activiteiten uit te voeren of gezondheidsrisico's vreest vanwege overgewicht, een chronische aandoening, een beperking en/of leeftijd.

Een laatste punt om hier te maken is het belang van de uitvoering van het beleid. De boeken, analyses en rapporten stapelen zich op waarin duidelijk wordt uitgetekend dat er bij de uitvoering van het overheidsbeleid de laatste decennia het een en ander is misgegaan, zodanig dat nu kan worden gesproken over 'overheidsfalen' (zie onder meer de Tijdelijke Commissie Uitvoeringsorganisaties, 2021). Het neoliberale droombeeld van de "bv Nederland" betekent niet alleen "het failliet van de democratische rechtsorde" (Tjeenk Willink, 2018, 19), maar ook de ontmanteling van de staat voor wie volgens de Grondwet onze sociale rechten (werkgelegenheid, bestaanszekerheid, volksgezondheid, enzovoort) een zaak van aanhoudende zorg zouden moeten zijn. Terwijl de aandacht uitgaat naar debatten in de Tweede Kamer over actualiteiten, merkt de burger de betekenis van de 'aanhoudende zorg' van de overheid in de uitvoering van het beleid. In de bv Nederland is de uitvoering op afstand gezet in min of meer verzelfstandigde diensten of uitvoeringsorganen, die te maken hebben gekregen met bezuinigingen, vergrijzing van het personeel, digitalisering, uitbreiding van taken, schaalvergroting en wetswijzigingen. De uitvoering van het beleid is steeds complexer geworden. Tegelijkertijd is in de aansturing van de steeds complexere beleidsprocessen en uitvoering inhoudelijke kennis verdrongen door procesmanagement en toepassing van regels.

Het pleidooi van de Nederlandse Sportraad om te komen tot een sportwet moet tegen deze achtergrond gepaard gaan met sterke aandacht voor de uitvoering. In de adviezen van de Nederlandse Sportraad komt dit nadrukkelijk aan bod waar over professionalisering van de sportsector wordt gesproken als voorwaarde voor een succesvol sportbeleid. Vooral om de groepen te bereiken en te behouden die nu niet of nauwelijks sporten en/of (recreatief) bewegen is inzet van professionals nodig. Opmerkelijk genoeg heeft de sportsector, in afwijking van het zwartgeblakerde beeld van de overheid dat in dit hoofdstuk is geschetst, met de Brede Regeling Combinatiefuncties (BRC) een instrument in huis dat kan worden ingezet bij de verdere professionalisering van de sportsector en uitvoering van het (lokale) sportbeleid. Met de BRC zijn aanstellingen van combinatiefunctionarissen/buurtsportcoaches mogelijk, met 40 procent financiering door het rijk en 60 procent lokale financiering (gemeente en onderwijs-, zorg-, sport- en welzijnsinstellingen), die ingezet kunnen worden op allerhande lokale uitvoeringstaken, zoals ondersteuning van verenigingen, organisatie van sporten in de

buurt, optreden als JOGG-regisseur of regionaal coördinator inclusief sporten en aanbieden van sport- en beweegmogelijkheden op en rond de school. Vergeleken met veel andere professionals die opereren in de frontlinie van de verzorgingsstaat, hebben de buurtsportcoaches relatief veel vrijheid om op basis van hun vakdeskundigheid maatwerk te leveren, en zo uitvoering te geven aan het grote doel om de sport- en beweegdeelname te bevorderen in de specifieke lokale context waarin ze opereren en bij de specifieke doelgroep waarmee ze werken (Van Lindert, Brandsema, Scholten & Van der Poel, 2017; Hoogendam, 2020).

De BRC is een regeling waarmee nu ruim tien jaar ervaring is en op grond waarvan nu zo'n zesduizend professionals werkzaam zijn in de sport. Deze regeling kan goed gebruikt worden om de orgware uit te breiden om meer sporten en bewegen in de openbare ruimte te stimuleren en te organiseren. Zeker wanneer daarbij wordt gelet op twee succesfactoren. Ten eerste aandacht voor de kennis- en expertiseontwikkeling van en inrichting van een leeromgeving voor deze frontliniewerkers. Het gaat om een nieuwe professie, met een relatief snel groeiend aantal personen dat deze professie uitoefent. Hoe dit nieuwe werk 'werkt', moet in belangrijke mate al werkende worden uitgevonden. Dan is het belangrijk dat er tijd is voor reflectie en intervisie en dat er een intensieve uitwisseling ontstaat tussen de professionals en opleidingsinstituten (in het bijzonder de hbo-opleidingen Sportkunde). Zo kunnen nieuwe professionals in opleiding kennisnemen van de nieuwste 'veldkennis' en kunnen deze opleidingen post-hbo-cursussen en -opleidingen inrichten om degenen die al enige jaren in de praktijk werken bij te scholen wat betreft zaken als (nieuwe) interventies, onderbouwde aanpakken en programma's, hoe (eigen werk) te monitoren en evalueren, (nieuwe ontwikkelingen in) lokaal sportbeleid en communicatievaardigheden. Ten tweede is de inzet en aansturing van deze professionals door ter zake kundige beleidsambtenaren van belang. Op gemeentelijk en provinciaal niveau zijn (weer) 'ambtenaren sport en recreatie' nodig die het lokale en regionale sportbeleid in grote lijnen kunnen ontwikkelen en uitzetten en van daaruit de verbinding kunnen maken naar aanpalende terreinen en trajecten, variërend van het sociale domein tot aan het opstellen van omgevingsvisies. Dit zijn ook de ambtenaren die de beleidsdoelstellingen op het gebied van sport en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte kunnen vertalen naar de benodigde inzet van professionals, al dan niet met gebruikmaking van de BRC, en die de publieke verantwoording van deze inzet kunnen ondersteunen.

II.4 Sportief-recreatieve activiteiten in de openbare ruimte

Ten minste om redenen van volksgezondheid is sporten en bewegen in de openbare ruimte te zien als een verdienstelijk goed, dat publieke zorg verdient. Maakt het dan nog wat uit wát mensen precies doen aan sportief-recreatieve activiteiten in de openbare ruimte? Het gaat wel om vrijetijdbesteding: is enige vorm van 'betutteling' dan wel mogelijk en wenselijk?

In dit brancherapport wordt duidelijk dat mensen een grote verscheidenheid aan sportief-recreatieve activiteiten ondernemen in de openbare ruimte. Die verscheidenheid hangt deels samen met verschillen in achtergrondkenmerken (leeftijd, geslacht, gezondheid, enzovoort; zie hoofdstuk 5) en deels met voorkeuren. De een vindt wandelen oersaai. Anderen hebben er boekenkasten vol over geschreven, zoals recent O'Mara (2020) over de positieve effecten van het wandelen en Solnit (2019) over de filosofische betekenis ervan. Gros komt in zijn *Wandelen. Een filosofische gids* heel dicht bij de stelling van Hertzberger dat wandelen saai is, maar wel vanuit een heel ander perspectief. Volgens hem is wandelen geen sport. Er wordt wel geprobeerd er een sport van te maken, maar "om te vertragen is er nooit iets beters verzonnen dan wandelen. Om te wandelen heb je alleen maar twee benen nodig. De rest is onzin. Wil je sneller? Ga dan niet wandelen, maar zoek iets anders." (Gros, 2013, 8). Dit sentiment, dat juist het basale van het wandelen – zo je wilt: het oersaaie – wandelen apart maakt en een welkome onderbreking van het jachtige en doelgerichte dagelijkse bestaan van de moderne mens, komt in vrijwel alle reflexieve beschouwingen op het wandelen terug en geeft het voor velen zijn bijzondere betekenis. Wat niet wegneemt dat anderen diezelfde dagelijkse tred doorbrekende betekenis vinden in andere activiteiten, zoals vissen of zeilen.

We hebben in dit brancherapport naar vier clusters van sportief-recreatieve activiteiten gekeken: buitenspelen (hoofdstuk 6), vormen van lopen en fietsen (de hoofdstukken 7 en 8), vormen van buitenfitness (hoofdstuk 7) en watergebonden activiteiten (hoofdstuk 9), waarbij er zowel sprake is geweest van de meer 'klassieke' varianten van deze activiteiten als van de meer hedendaagse en trendmatige varianten. Verder hebben we aandacht gegeven aan de verschillende vormen van deelname aan deze activiteiten: zowel recreatief-speels als sportief-competitief; als solitaire activiteit en in groepsverband; als reguliere activiteit en als evenement; ter (mentale) ontspanning en ten dienste van de (fysieke) gezondheid; als les/training en zonder inzet op verbetering in de uitvoering van de activiteit. Toch zijn we met dit al redelijk uitgebreide overzicht van wat we allemaal aan sportief-recreatieve activiteiten ondernemen in de openbare ruimte nog niet volledig. We hebben weinig of geen aandacht geschonken aan activiteiten in de lucht (zweefvliegen, parachutespringen, paragliden); aan activiteiten met dieren (in het bijzonder paardrijden en -mennen, hondensport, zeevissen en jagen); aan meer folkloristische en/of regionale activiteiten, zoals polsstokspringen/fierljeppen en ringsteken; aan jeu de boules/petanque op openbare baantjes; aan gebruik van parken voor voetbal, honkbal en zwerkbal; aan motorsporten; aan tennis op openbare tennisbanen; aan strandsporten; enzovoort.

Dit alles onderlijnt dat sporten en bewegen in de openbare ruimte onderdeel is van de vrijetijdbesteding, dat mensen daarin hun keuzes maken conform hun eigen smaak en dat het resultaat van die keuzes een grote en steeds veranderende variëteit aan activiteiten oplevert. Tegelijkertijd wordt er in dit brancherapport expliciet en impliciet op gewezen dat die 'eigen smaak' en 'vrije keuzes' niet contextloos tot stand komen en een achtergrond kennen die deze smaak en keuzes kaderen. We noemen drie factoren die we op de achtergrond zien.

Ten eerste komt in bijna elk hoofdstuk terug dat wat we ook doen in de openbare ruimte, dit is geconditioneerd door een samenspel van hard-, org- en software-elementen. Voor elke activiteit is een bepaalde omgeving nodig, die, in elk geval in Nederland, zelfs in zijn meest natuurlijke vorm het resultaat is van menselijk ingrijpen. Natuur bestaat in Nederland alleen daar waar beleid is om een bepaald gebied als natuurgebied in stand te houden. De meeste activiteiten vergen daarnaast een vorm van aanbod of organisatie en kennen een bepaald programma (als les, wedstrijd, evenement, familie-uitje, enzovoort). De uitspraak van Gros eerder in dit hoofdstuk, dat je om te wandelen "alleen twee benen nodig hebt", is wel beeldend en voelt voor velen waarschijnlijk als waar, maar is kort door de bocht. Zo is het voor weinigen in Nederland weggelegd om, de deur uitstappend, niet op een stoep, weg of pad uit te komen. We gebruiken schoeisel en kleden ons op de wandeling en hebben bij het wandelen te maken met verkeersregels. Kortom, zelfs wandelen gebeurt in een omgeving die niet natuurlijk is, waarover nagedacht is en waar continu aan wordt gewerkt (zie bijvoorbeeld Kuitert & Maas, 2016; Molster, 2020).

Ten tweede, en in het verlengde van het voorgaande, gebeurt ingrijpen in de (beweegvriendelijke) omgeving door een veelheid van partijen (bedrijven, verenigingen, natuurbeheerders, stichtingen), waaronder overheden. Die overheden doen dat omdat ze het sporten en (recreatief) bewegen beschouwen als verdienstelijk goed. Sporten en (recreatief) bewegen kan bijdragen aan meerdere maatschappelijke doelen en verdient derhalve publieke zorg om deze activiteiten te bevorderen. Bij wijze van voorbeeld beperken we ons hier tot wat nu als belangrijkste maatschappelijk doel wordt gezien: de bevordering van de volksgezondheid. Als sporten en (recreatief) bewegen verdienstelijk wordt bevonden vanwege de bijdrage die deze activiteiten leveren aan de volksgezondheid, ligt het voor de hand dat de overheid met name díe sportief-recreatieve activiteiten stimuleert die het meeste bijdragen aan dit doel. Dat zijn dan hoogstwaarschijnlijk de fysieke activiteiten die met zo weinig mogelijk (externe) kosten zo veel mogelijk gezondheidswinst opleveren. Zo zou je meer steun verwachten voor activiteiten als buitenfitness, wandelen, fietsen en schaatsen dan voor barbecueën, motorrijden en jetskiën. Zonder dat die laatste activiteiten verboden worden, kan de overheid meer moeite doen om mensen tot die eerste activiteiten te verleiden, terwijl bij laatstgenoemde activiteiten wellicht zelfs regulering nodig is om de negatieve externe effecten (zoals lawaaioverlast en productie van afval) tegen te gaan.

Tot slot speelt bij het verleiden tot bepaalde activiteiten dat het vanuit het oogpunt van doelmatigheid en doelbereik zaak is de voorkeuren voor en beeldvorming van bepaalde activiteiten bij de beoogde doelgroepen te kennen. Zo kan wandelen, fietsen of jeu de boules ogenschijnlijk goed aansluiten op de financiële en beperkte lichamelijke mogelijkheden van bepaalde doelgroepen, maar als die doelgroepen dat zelf niet zo zien en die activiteiten beschouwen als 'niet voor mij/ons' en/of niet aansluiten op hun smaak of voorkeur, wordt zelfs dit laagdrempelige aanbod niet opgepakt. Het is beleidsmatig relevant te achterhalen hoe de smaak en voorkeuren van mensen zijn en worden gevormd, om te kunnen inschatten

met welk aanbod, of met welke beeldvorming van het aanbod, deze mensen wel verleid kunnen worden om deel te nemen aan een bepaalde vorm van sportief-recreatief bewegen in de openbare ruimte. Zo kan het zijn dat vermeden moet worden om over 'sport' te spreken en moet het simpelweg gehouden worden op wandelen, vissen en fietsen.

Kortom, over smaak, en of iets saai is of niet, valt wel degelijk te twisten. Beleidsmatig is vooral van belang dat sommige activiteiten positieve maatschappelijke effecten hebben die rechtvaardigen dat overheden die activiteiten wensen te bevorderen. Andere sportief-recreatieve activiteiten hebben weinig externe of per saldo negatieve externe effecten die vragen om regulering of zelfs ontmoediging. We komen niet verder met roepen dat iedereen lekker moet kunnen doen wat hij of zij zelf wil in de vrije tijd, wanneer dat in de praktijk niet met elkaar samengaat en/of de externe effecten van die 'vrije keuzes' niet worden meegewogen. Hoe wegen we het plezier van de motorrijder die tot op een paar kilometer afstand hoorbaar door een natuurgebied ronkt tegen dat van de wandelaars die rust zoeken in het bos? Hoe wegen we de lol van de jetskiër tegen het plezier van de zwemmers en strandgangers? Dit doen we door te kijken naar de externe effecten van de verschillende activiteiten en rekening te houden met de aantallen. Dat rechtvaardigt dat de overheid de belangen van de zwemmers behartigt en de jetskiër verbant van het strand of de plas.

11.5 Tot slot

Hoeveel tijd en werk er ook in dit brancherapport is gestoken, we zijn de eersten om toe te geven dat dit niet het volledige verhaal is over sporten en (recreatief) bewegen in de openbare ruimte. Daarvoor is te veel nog niet besproken. Het duidelijkst is dat waar we bepaalde, soms in deelname veel beoefende sportief-recreatieve activiteiten niet of nauwelijks hebben behandeld, zoals zeevissen, paardrijden en meer stationaire sportief-recreatieve activiteiten als volleyballen, voetballen, basketballen en tennissen in parken, op het strand of in openbare sportvoorzieningen.

Bij de activiteiten die we wel hebben besproken, ligt de nadruk op verdienstelijke activiteiten, activiteiten die door overheden gestimuleerd worden vanwege hun positieve maatschappelijke effecten. Bij een eventueel volgend brancherapport zou overwogen kunnen worden meer aandacht te besteden aan activiteiten met (overwegend) negatieve externe effecten, zoals lawaaioverlast, productie van afval, verstoring van de natuur, aantasting van biodiversiteit en veroorzaking van gevaar. Waar we nu een heel hoofdstuk hebben gewijd aan de vraag hoe in omgevingsvisies het belang van de beweegvriendelijke omgeving kan worden geborgd, zou het dan ook kunnen gaan over belastingheffing en maatregelen ter ontmoediging, regulering en zonering teneinde negatieve effecten te minimaliseren of te neutraliseren?

Met de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving beschikken we op vrijwel elk schaalniveau over een ruimtelijk beeld van de mate van beweegvriendelijkheid. Een volgende stap is deze kennis te koppelen aan de samenstelling van de bevolking op de corresponderende schaalniveaus. Wanneer een bepaalde buurt of wijk laag scoort op speelvoorzieningen, is dat een minder groot probleem in vergrijsde gebieden dan in buurten of wijken met veel jonge gezinnen. Door aanbod en vraag te koppelen, ontstaat een nog beter zicht op de gebieden waar bij voorrang ingrepen in de inrichting van de beweegvriendelijke omgeving gewenst zijn. Nog een stap verder zou zijn te bezien of de scores op de kernindicator te koppelen zijn aan cijfers over sport- en beweegdeelname. In gebieden met een goede score qua beweegvriendelijkheid en desondanks een relatief lage score op sport- en beweegdeelname, lijkt het van belang niet zozeer de inrichting van de hardware aan te passen, maar eerst te kijken naar verbetermogelijkheden op het gebied van org- en software en hoe de omgeving wordt waargenomen en beoordeeld, bijvoorbeeld op de mate van (sociale en fysieke) veiligheid en 'niet voor ons' (Hoekman, 2018).

Verder valt winst te behalen door nog beter in kaart te brengen wat de positieve en negatieve effecten zijn van de verschillende sportief-recreatieve activiteiten in de openbare ruimte en wat werkt om de positieve effecten te versterken en de negatieve effecten te verminderen.

We ronden dit brancherapport af ten tijde van de formatie van een nieuw kabinet in een zomer waarin steeds meer mogelijk wordt, maar waar we nog steeds op onze hoede moeten zijn. In de sportwereld leeft sterk de hoop dat 'de politiek' inziet dat sporten en (recreatief) bewegen bijdraagt aan een bevolking die weerbaarder is tegen virusinfecties en, meer algemeen, langer in gezondheid leeft. Zei minister-president Rutte niet tijdens een persconferentie in april 2020 dat "sport natuurlijk voor ons allemaal waanzinnig belangrijk voor onze gezondheid" is? Per saldo levert investeren in sporten en (recreatief) bewegen een positief maatschappelijk en economisch rendement op. De coronacrisis heeft dit rendement eens te meer zichtbaar gemaakt en de urgentie van investeringen erin aangetoond.

Het is afwachten of en in hoeverre het nieuwe kabinet in deze verwachting en redenering meegaat. Los hiervan zien we vanwege de coronamaatregelen en sluiting van reguliere sportaccommodaties een intensiever gebruik van de buitenruimte voor allerlei vormen van sport en actieve recreatie. De verwachting is dat een deel van dit gebruik blijvend is, omdat dit deels kan worden gezien als een versnelling van een ontwikkeling die toch al plaatsvond. Dit intensievere gebruik van de buitenruimte voor allerlei sportieve activiteiten vraagt om aanpassing van die buitenruimte, onderhoud, beheer, afstemming en regulering. Oftewel de terugkeer van enige vorm van 'recreatiebeleid'. Een aanzet hiertoe is te zien in de aandacht voor de beweegvriendelijke omgeving in de pijler 'Duurzame sportinfrastructuur' van het Nationaal Sportakkoord en in de Omgevingswet. Mogelijk kan deze aandacht op termijn door een sportwet worden geborgd, verder worden uitgediept en praktisch worden vertaald naar de inrichting en het beheer van onze dagelijkse leefomgeving. In een volgend branche-

rapport kunnen deze beleidsmatige ontwikkelingen in kaart worden gebracht en kan worden gereflecteerd op de maatschappelijke opbrengst van dat beleid.

II.6 Literatuur

- Gros, F. (2013). *Wandelen. Een filosofische gids*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Hochschild, A.R. (2016). *Strangers in their own land. Anger and mourning on the American right*. New York/Londen: The New Press.
- Hoekman, R.H.A. (2018). *Sport policy, sport facilities and sport participation. A socio-ecological approach. Proefschrift*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Hoekman, R. & Reitsma, M. (2018). *Sport in collegeprogramma's 2018-2022. Samen, duurzaam en gezond*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hoekman, R., Ruikes, D., Schots, M. & Brus, J. (2020). *Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hoogendam, A. (2020). 'Front-line professionals and local sport policy: a theoretical framework', in: *European Journal for Sport and Society*. doi.org/10.1080/16138171.2020.1839706.
- Kuitert, K & Maas, R. (2016) *Prettige plekken. Handboek mens & openbare ruimte*. Zwolle: Acquire Publishing.
- Lindert, C. van, Brandsema, A., Scholten, V. & Poel, H. van der (2017). *Evaluatie Buurtsportcoaches. De Brede Impuls Combinatiefuncties als werkend proces*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Ministerie van VWS (1996). *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*. Rijswijk: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie van VWS (2018). *Nationaal Sportakkoord – Sport verenigt Nederland*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Molster, A., m.m.v. Schuit, S. (2020). *Loop! Tien ontwerpprincipes voor een loopvriendelijke omgeving*. Arnhem: Molster Publishing.
- Nederlandse Sportraad (2018). *Plezier in bewegen. Een oproep tot dagelijks twee keer een half uur sporten en bewegen in het onderwijs*. Den Haag: NLsportraad.
- Nederlandse Sportraad (2020). *De opstelling op het speelveld. Naar een sterke sportbranche voor een vitale samenleving*. Den Haag: NLsportraad.
- Nederlandse Sportraad (2021). *Wettelijk en financieel addendum*. Bijlage bij het advies 'De opstelling op het speelveld'. Den Haag: NLsportraad.
- NOC*NSF (1992). *Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving*. Arnhem: NOC*NSF.
- Noordzij, K., Koster, W. de & Waal, J. van der (2020). "They don't know what it's like at the bottom'. Exploring the role of preceived cultural distance in less-educated citizen's

discontent with politicians', in: *British Journal of Sociology*. 00: 1-14. doi.org/10.1111/1468-44446.12800.
- O'Mara, S. (2020). *Te voet. Hoe twee benen de mens verder brengen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Pulles, I., Reitsma, M., Hoogendam, A., Nafzger, P. & Poel, H. van der (2020). *Monitor Sportakkoord 'Sport Verenigt Nederland', van akkoord naar uitvoering: voortgangsrapportage november 2020*. Utrecht: Mulier Instituut.
- RVS (2020). *Gezondheidsverschillen voorbij. Complexe ongelijkheid is een zaak van ons allemaal*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid en Samenleving.
- SamenSpeelAkkoord (2019). Geraadpleegd via www.samenspeelakkoord.nl.
- Sandel, M. (2020). *The Tyranny of Merit. What's become of the common good?* Penguin Books.
- Solnit, R. (2019). *Wanderlust. Een filosofische geschiedenis van wandelen*. Amsterdam: Nijgh & van Ditmar.
- Stuij, M. (2021). *Physical activity in type 2 diabetes care. A critical narrative study*. Proefschrift. Amsterdam: VU.
- Tijdelijke Commissie Uitvoeringsorganisaties (2021). *Klem tussen balie en beleid*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten-Generaal. Geraadpleegd via 20210225_eindrapport_tijdelijke_commissie_uitvoeringsorganisaties.pdf (tweedekamer.nl).
- Tjeenk Willink, H. (2018). *Groter denken, kleiner doen. Een oproep*. Amsterdam: Prometheus.
- Vandermeerschen, H. (2016). *Being poor, being benched? Sports participation and opportunities for people in poverty: in search of an inclusive policy*. Proefschrift. Leuven: KU Leuven.
- Wilkinson, R.G. & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level. Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York, etc.: Bloomsbury.

Bijlage I

Gebruikte gegevensbronnen

In deze bijlage hebben we de gebruikte gegevensbronnen weergegeven en beknopt per hoofdstuk weergegeven welke gegevens we van deze databron gebruiken. Deze hebben we onderverdeeld naar 1) panel en vragenlijstgegevens; 2) registraties; 3) geografische gegevens en 4) overige gegevens. Binnen deze categorieën worden de gegevensbronnen op alfabetische volgorde gepresenteerd.

BI.1 Panels en vragenlijstgegevens

Bron 1.1.1 Aanvullende module Bewegen en Ongevallen van de Leefstijlmonitor (LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor)

Algemene informatie	
Eigenaar	RIVM en CBS
Periode	2015-heden
Frequentie	Tweejaarlijks
Type	Representatieve steekproef van de gehele Nederlandse bevolking woonachtig in particuliere huishoudens.
Steekproef	Ongeveer tienduizend respondenten.
Omschrijving	De Gezondheidsenquête (GE, onderdeel van LSM-K) verzamelt jaarlijks gegevens over leefstijl, zoals sporten en bewegen. In de aanvullende module Bewegen en Ongevallen (LSM-A) worden elke twee jaar gegevens verzameld die minder frequent nodig zijn (bijvoorbeeld zitgedrag) en wordt dieper ingegaan op bepaalde onderwerpen (details rondom sportdeelname. Denk aan organisatievorm en locatie).
Website	www.rivm.nl/leefstijlmonitor/onderzoeksbeschrijvingen-lsm/a-bewegenenongevallen
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 5	Sporten die gedaan zijn in openbare ruimte (2017) n 4-11 jaar (kinderen) = 964 n 12-19 jaar (jongeren) = 1.608 n 20-64 jaar (volwassenen) = 4.683 n 65-79 jaar (ouderen) = 1.194 Hierbij is openbare ruimte gedefinieerd als ‘sporten die plaatsvonden in de natuur of op een pleintje’.
Hoofdstuk 7	Participatie in trendsporten naar locatie en organisatievorm (2017); n=168.
Hoofdstuk 8	Sporten die zijn gedaan in de openbare ruimte (2019; n=7.867 (bevolking van 4 jaar en ouder)). Hierbij is openbare ruimte gedefinieerd als ‘sporten die plaatsvonden in de natuur of op een pleintje’.

Bron 1.1.2 Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS i.s.m. RIVM

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	2001-heden
Frequentie	Jaarlijks
Type	Representatieve steekproef van de gehele Nederlandse bevolking woonachtig in particuliere huishoudens.
Steekproef	Ongeveer 9.500 respondenten per keer.
Omschrijving	De gezondheidsenquête heeft als doel inzicht te geven in de ontwikkelingen in gezondheid, medische contacten, de leefstijl en het preventieve gedrag. De gezondheidsenquête maakte tussen 1997 en 2009 deel uit van het Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS) als de module Gezondheid. Met ingang van 2010 is de Gezondheidsenquête weer losstaand uitgevoerd. Met ingang van 2014 is er voor de leefstijlaspecten (waaronder sport en bewegen) sprake van een samenwerkingsverband: de Leefstijlmonitor. Binnen de Leefstijlmonitor vormt de GE voor sport- en beweeggedrag de kern voor de jaarlijkse cijfers. Het RIVM coördineert de Leefstijlmonitor.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/gezondheidsenquete-vanaf-2014
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 6	Aantal uur per week dat kinderen (4-11 jaar) buitenspelen (exclusief buitenspelen op school) en/of lichamelijk actief zijn naar stedelijkheid (2018; n=923). Hierbij is de totale lichamelijk activiteit bepaald door de som van de wekelijkse tijd die kinderen wandelen naar school, fietsen naar school, gymles hebben op school, zwemles hebben op school, buitenspelen op school, wandelen, fietsen, buitenspelen buiten schooltijd en zwemles hebben buiten schooltijd.
Hoofdstuk 7	Participatie in trendsporten (2016-2018). Op basis van open antwoordvelden is geanalyseerd hoeveel mensen aan bootcamp (sportcode 120902), calisthenics (sportcode 210201), freerunning (sportcode 360103), skateboarden (sportcode 260501), skeeleren (sportcode 260301) en survivalrun (sportcode 120903) doen. In totaal zijn 375 open antwoorden meegenomen in de analyse. Tevens zijn uitsplitsingen gemaakt naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

Hoofdstuk 8	Wekelijkse deelname aan wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen (2001-2018). Wandelen is gedefinieerd als iemand aangeeft minimaal één keer per week te wandelen in de vrije tijd of wandelen als sport (sportcode 110101) opgeeft. Fietsen is gedefinieerd als iemand aangeeft minimaal één keer per week te fietsen in de vrije tijd of wandelen als sport (sportcodes 420101, 420102, 420201, 420301, 420302, 20204) opgeeft. Hardlopen is gedefinieerd als iemand die een hardloopactiviteit als sport opgeeft (sportcodes 150101, 150201). Wielrennen is gedefinieerd als iemand die een hardloopactiviteit als sport opgeeft (sportcodes 110401, 110501) Aantal respondenten, van 18 jaar en ouder, per jaargang: 2001: 5.511 2002: 5.365 2003: 6.009 2004: 6.916 2005: 6.543 2006: 6.120 2007: 5.361 2008: 5.673 2009: 5.249 2010: 6.778 2011: 5.930 2012: 6.059 2013: 6.102 2014: 7.304 2015: 7.238 2016: 7.099 2017: 7.635 2018: 8.028 Wekelijkse deelname aan wandelen, fietsen, hardlopen en wielrennen naar leeftijdscategorie en opleidingsniveau (2015-2018) n 18-39 jaar = 8.999 n 40-54 jaar = 7.907 n 55-64 jaar = 5.572 n 65-79 jaar = 6.098 n 80 jaar en ouder = 1.424 n lager opgeleiden = 7.625 n midden opgeleiden = 10.581 n hoger opgeleiden = 8.534

Bron 1.1.3 Nationaal Sport Onderzoek (NSO)

Algemene informatie	
Eigenaar	Mulier Instituut
Periode	Als SportersMonitor van 2006-2012, daarna als NSO van 2013 tot heden
Frequentie	Afhankelijk van behoefte, meestal één tot twee keer per jaar
Type	Representatieve, gewogen steekproef van de Nederlandse populatie (16 jaar en ouder)
Steekproef	Grootte (n) afhankelijk van meting en onderwerp, tussen duizend en vierduizend respondenten, tussen 16 en 79 jaar
Omschrijving	Vragenlijsten over diverse, actuele, sportgerelateerde onderwerpen die uitgezet wordt onder de Nederlandse bevolking.
Website	www.mulierinstituut.nl/producten-diensten/dataverzameling/nationaal-sportonderzoek/
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 5	Sporten en bewegen in de openbare ruimte (najaar 2019, n=1395) Buitenspelen (najaar 2019, n=751)
Hoofdstuk 6	Buitenspelen, binnen- en buitenactiviteiten van kinderen 4-11 jaar 2019 (n=751)
Hoofdstuk 8	Recreatief fietsen, wandelen, hardlopen en wielrennen in de openbare ruimte: gedrag, motieven en gebruik van routes (najaar 2017, n=1530). Recreatief fietsen, wandelen, hardlopen en wielrennen in de openbare ruimte: tijdsbesteding, groepssamenstelling en momenten (najaar 2019, n=1503).
Hoofdstuk 9	Sportparticipatie (duiksport, kano, roeien, zeilen/surfen) in de volgende jaargangen: 2010 (n=3.540) 2012 (n=4.093) 2014 (n=1.620) 2016 (n=4.203) 2018 (n=2.351)

Bron 1.1.4 Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN)

Algemene informatie	
Eigenaar	Ministerie van VWS
Periode	2001-2014
Frequentie	Jaarlijks
Type	Representatieve steekproef onder de Nederlandse populatie
Steekproef	Ongeveer elfduizend respondenten per meting van 0 jaar of ouder
Omschrijving	Tot en met 2014 een continu uitgevoerd vragenlijstonderzoek met onder meer modules over sportparticipatie en bewegen en sedentair- en beweeggedrag. Sinds 2015 worden deze gegevens via de Leefstijlmonitor aanvullend verzameld.
Website	-
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 6	Aantal dagen dat kinderen buitenspelen 2006-2008 2009-2011 2012-2014 Cumulatieve n=2.969

BI.2 Registraties

Bron 1.2.1 Atletiekunie Hardloopkalender

Algemene informatie	
Eigenaar	Atletiekunie
Periode	Onbekend-heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Kalender met hardloopevenementen
Website	www.hardlopen.nl/evenementen/
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Afstanden bij evenementen naar jaar en provincie (2017-2019)

Bron 1.2.2 Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per provincie

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	2006-heden
Frequentie	Twee- tot driejaarlijks
Type	Registratie data
Omschrijving	Bodemgebruik (in ha) naar regio
Website	https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70262ned/table?fromstatweb
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 9	Oppervlakte binnenwater en recreatief binnenwater naar provincie (2015)

Bron 1.2.3 Database Sport Aanbod (DSA)

Algemene informatie	
Eigenaar	Mulier Instituut
Periode	2010–heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Database met locaties en eigenschappen van sportaccommodaties in Nederland.
Website	www.mulierinstituut.nl/producten-diensten/dataverzameling/database-sportaanbod/
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Sportscholen, zwembaden, sporthallen, sportvelden, tennisbanen (2020)
Hoofdstuk 6	Special Cruyff Courts, Schoolplein14 en Krajicek Playgrounds (2020)
Hoofdstuk 8	Mountainbikeroutes (2020)
Hoofdstuk 9	Officiële zwemwaterlocaties (2020)

Bron 1.2.4 Kerncijfers bevolking

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	1950-heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Geaggregeerd databestand met inwoners van Nederland. Hierin zijn uitsluitend personen opgenomen die in het bevolkingsregister van een Nederlandse gemeente staan.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/37296ned
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Aantal inwoners per provincie (2020).

Bron 1.2.5 Ledenrapportage NOC*NSF

Algemene informatie	
Eigenaar	NOC*NSF
Periode	Afhankelijk van sportbond; vanaf 1900
Frequentie	Jaarlijks
Type	Registratie data
Omschrijving	Jaarlijkse rapportage van lidmaatschappen van bonden
Website	https://nocnsf.nl/sportonderzoek/ledentallen
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Lidmaatschappen KWBN, NTFU, Atletiekunie, KNWU (2001-2019).
Hoofdstuk 9	Lidmaatschappen Sportvisserij Nederland, HSA, KNRB, KNWV, NDBF, NOB, NWWB (2014-2019).

Bron 1.2.6 KNWU Wielerkalender

Algemene informatie	
Eigenaar	KNWU
Periode	Onbekend-heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Kalender met wielerevenementen
Website	www.knwu.nl/wegwielrennen/wedstrijdkalender/2021
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Evenementen naar provincie (2019).

Bron 1.2.7 KWBN Wandelagenda

Algemene informatie	
Eigenaar	KWBN
Periode	Onbekend-heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Kalender met wandelevenementen
Website	www.wandel.nl/wandelagenda.htm
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Aantal wandelevenementen naar type, jaar en provincie (2016-2019).

Bron 1.2.8 Nabijheidsstatistiek

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	2006-heden
Frequentie	Jaarlijks
Type	Registratie data
Omschrijving	Databestand met op buurt-, wijk-, gemeente- en nationaal niveau de gemiddelde afstand tot voorzieningen.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/wijk-en-buurtstatistieken/nabijheidsstatistieken-per-wijk-buurt
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Gemiddelde afstand tot huisarts, apotheek, supermarkt, overige levensmiddelenwinkels, kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang, basisschool, middelbare school en trein op buurtniveau, gemeenteniveau en nationaal niveau (2020).

Bron 1.2.9 NTFU Fietsevenementenkalender

Algemene informatie	
Eigenaar	NTFU
Periode	Onbekend-heden
Frequentie	Continu
Type	Registratie data
Omschrijving	Kalender met (toer)fietsevenementen
Website	www.fietssport.nl/toertochten
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Afstanden bij evenementen naar jaar en provincie (2016-2019).

Bron 1.2.10 Particuliere jachthavens; capaciteit en nevenactiviteiten

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	2015-heden
Frequentie	Jaarlijks
Type	Registratie data
Omschrijving	Databestand met informatie over capaciteit en nevenactiviteiten van particuliere exploitanten van jachthavens die bij de Kamer van Koophandel staan ingeschreven.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84133NED?q=verhuurder
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 9	Aantal jachthavens naar plaats (2018).

Bron 1.2.11 Watersportclubs; ledental, activiteiten watersportclub

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Periode	1997-heden
Frequentie	Driejaarlijks
Type	Registratie data
Omschrijving	Registratie van watersportclubs, ledental naar leeftijd en het type activiteit dat wordt aangeboden.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84109NED?dl=37A62
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 9	Ledentallen watersportclubs door de jaren heen.

BI.3 Geografische gegevens

Bron 1.3.1 Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT)

Algemene informatie	
Eigenaar	Kadaster
Type	Geografische data
Omschrijving	De Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT) is een digitale kaart van Nederland waarop alle fysieke objecten zoals gebouwen, wegen, water en groen eenduidig zijn vastgelegd.
Website	www.kadaster.nl/zakelijk/registraties/basisregistraties/bgt
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Sport- en speelplekken in de openbare ruimte (juni 2020).

Bron 1.3.2 CBS-vierkanten

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Type	Geografische data
Omschrijving	Kaartgegevens met statistische gegeven over demografie, wonen, energie, sociale zekerheid, dichtheid en nabijheid van voorzieningen in 100 bij 100 meter vierkanten.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/kaart-van-100-meter-bij-100-meter-met-statistieken
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Demografische gegevens (aantallen mensen).

Bron 1.3.3 CBS Wijk en Buurt

Algemene informatie	
Eigenaar	CBS
Type	Geografische data
Omschrijving	De Wijk- en Buurtkaart bevat de digitale geometrie van de grenzen van de buurten, wijken en gemeenten.
Website	www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/wijk-en-buurtkaart-2021
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Buurt-, wijk- en gemeentegrenzen.

Bron 1.3.4 Recreatie Toervaartnet

Algemene informatie	
Eigenaar	Waterrecreatie Nederland
Type	Geografische data
Omschrijving	GIS met routes voor recreatie toervaart
Website	https://waterrecreatienederland.nl/kennisbank/brtn-basisvisie/
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 9	Recreatie toervaartnet (2015-2020).

Bron 1.3.5 Routedatabank

Algemene informatie	
Eigenaar	Fietsplatform en Wandelnet
Type	Geografische data
Omschrijving	GIS met Langeafstand Fietsroutes (LF-routes), fietsknooppuntnetwerken, Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW), Nationale Streekpaden, NS-wandelingen en regionale wandelnetwerken.
Website	www.routedatabank.nl/
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Fiets- en wandelnetwerken (2020).

Bron 1.3.6 Top50NL

Algemene informatie	
Eigenaar	Kadaster
Type	Geografische data
Omschrijving	TOP50NL-bestanden zijn objectgerichte topografische bestanden op diverse schaalniveaus. Deze bestanden maken onderdeel uit van de Basis Registratie Topografie (BRT).
Website	https://data.overheid.nl/dataset/5939-top50nl
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 4	Landgebruik (groen en blauw)(2020).

BI.4 Overige data

Bron 1.4.1 Lokale sportakkoorden

Algemene informatie	
Eigenaar	Diverse gemeenten
Periode	2020
Frequentie	Eenmalig
Type	Registratie data
Steekproef	25 eerste gemeenten met sportakkoord.
Website	-
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 10	Analyse van de inhoud van sportakkoorden.

Bron 1.4.2 Tijd besteed aan beweegactiviteiten per week 2001-2020

Algemene informatie	
Eigenaar	RIVM
Periode	2001-2020
Frequentie	
Type	Berekende tabellen op basis van gezondheidsenquête.
Steekproef	Zie gezondheidsenquête (bron 1.1.2).
Website	www.sportenbewegenincijfers.nl/documenten/tijd-besteed-aan-beweegactiviteiten-per-week
Gegevens gebruikt in dit brancherapport	
Hoofdstuk 8	Minuten wandelen en fietsen per leeftijdscategorie (2018).

Bijlage 2

Score Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving per gemeente

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccom-modaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Aa en Hunze	71	45		7		41
Aalsmeer	59	48		44		50
Aalten	51	59	5	41	39	39
Achtkarspelen	64	53		22		46
Alblasserdam	60	58	99	56	68	68
Albrandswaard	72	61	92	44	67	67
Alkmaar	63	66		48		59
Almelo	61	57	98	52	67	67
Almere	87	59	99	67	78	78
Alphen aan den Rijn	70	60	95	56	70	70
Alphen-Chaam	55	37	78	19	47	47
Altena	63	44		33		47
Ameland	85	47		41		58
Amersfoort	62	75		70		69
Amstelveen	78	65		63		69
Amsterdam	63	66	91	81	75	75
Apeldoorn	61	63		56		60
Appingedam	66	53		56		58
Arnhem	68	61	98	63	73	73
Assen	75	56		52		61
Asten	46	61		33		47
Baarle-Nassau	51	41		7		33
Baarn	48	64	88	52	63	63
Barendrecht	75	68	99	44	72	72
Barneveld	58	55	88	30	58	58
Beek	48	64		41		51
Beekdaelen	57	52		33		47
Beemster	75	43	76	19	53	53
Beesel	46	62		52		53
Berg en Dal	65	54	84	33	59	59

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Bergeijk	43	60		26		43
Bergen (L.)	67	43	70	22	51	51
Bergen (NH.)	72	47	75	37	58	58
Bergen op Zoom	58	67	94	59	69	69
Berkelland	59	59		26		48
Bernheze	46	66	12	33	39	39
Best	57	75	96	59	72	72
Beuningen	62	67	92	41	66	66
Beverwijk	52	81	43	70	61	61
Bladel	45	49	12	37	36	36
Blaricum	66	78	41	59	61	61
Bloemendaal	68	65	13	67	53	53
Bodegraven-Reeuwijk	71	61	91	37	65	65
Boekel	52	42		11		35
Borger-Odoorn	66	42		4		37
Borne	54	55		52		54
Borsele	58	44	93	30	56	56
Boxmeer	47	57		30		45
Boxtel	57	63		52		57
Breda	62	64	97	59	71	71
Brielle	79	54	12	26	43	43
Bronckhorst	65	48	80	11	51	51
Brummen	51	52	90	33	56	56
Brunssum	53	77	19	56	51	51
Bunnik	57	63		44		55
Bunschoten	73	71	13	48	51	51
Buren	62	33		15		37
Capelle aan den IJssel	81	69	99	67	79	79
Castricum	64	72	96	56	72	72
Coevorden	76	51		15		47
Cranendonck	37	55	89	30	53	53
Cuijk	68	58	94	33	63	63
Culemborg	67	70		67		68
Dalfsen	71	57	83	15	57	57

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Dantumadiel	59	51		33		48
De Bilt	50	66	93	52	65	65
De Fryske Marren	77	54	6	15	38	38
De Ronde Venen	82	53	86	33	63	63
De Wolden	66	51		7		41
Delft	72	68	89	78	77	77
Delfzijl	83	54		22		53
Den Bosch	73	68		48		60
Den Haag	51	61	21	81	58	58
Den Helder	68	65	97	41	69	69
Deurne	52	70	88	30	58	58
Deventer	66	61	98	48	69	69
Diemen	73	65	100	56	75	75
Dinkelland	63	61	84	15	56	56
Doesburg	80	74		37		61
Doetinchem	66	63		41		56
Dongen	52	42	94	52	68	68
Dordrecht	64	54	98	70	74	74
Drechterland	62	56	86	19	52	52
Drimmelen	48	64		48		50
Dronten	82	67	93	22	63	63
Druten	53	58		44		54
Duiven	69	66	26	48	53	53
Echt-Susteren	41	57	85	37	55	55
Edam-Volendam	87	69		41		65
Ede	58	51		37		51
Eemnes	67	48		30		55
Eersel	51	65	85	30	54	54
Eijsden-Margraten	56	60		30		45
Eindhoven	48	54	96	70	70	70
Elburg	76	67	91	41	67	67
Emmen	68	64		30		51
Enkhuizen	80	54	98	63	77	77
Enschede	48	61	96	63	68	68

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Epe	63	70		30		49
Ermelo	62	72	85	37	61	61
Etten-Leur	50	69	97	52	67	67
Geertruidenberg	68	63		59		66
Geldrop-Mierlo	55	58	87	44	64	64
Gemert-Bakel	48	60	94	33	60	60
Gennep	63	46	87	30	59	59
Gilze en Rijen	39	58	96	41	59	59
Goeree-Overflakkee	54	65	20	33	38	38
Goes	65	58	95	44	65	65
Goirle	46	57		52		54
Gooise Meren	51	65	90	67	67	67
Gorinchem	74	70	99	70	75	75
Gouda	73	62	99	74	78	78
Grave	79	42	93	48	72	72
Groningen	64	64		63		63
Gulpen-Wittem	83	40	35	15	44	44
Haaksbergen	55	77		48		56
Haaren	47	59		26		38
Haarlem	53	71		78		69
Haarlemmermeer	75	50	95	33	65	65
Halderberge	46	59	87	37	60	60
Hardenberg	73	48	82	22	57	57
Harderwijk	68	70	95	59	70	70
Hardinxveld-Giessendam	60	36	90	56	63	63
Harlingen	73	73		52		65
Hattem	60	68		41		46
Heemskerk	71	41	98	63	76	76
Heemstede	55	52	98	67	72	72
Heerde	65	64	77	30	53	53
Heerenveen	77	65		33		54
Heerhugowaard	71	51	96	41	68	68
Heerlen	58	60		67		63
Heeze-Leende	57	50		37		48

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Heiloo	58	69	11	59	47	47
Hellendoorn	58	63		30		46
Hellevoetsluis	79	77		37		62
Helmond	56	69	34	59	53	53
Hendrik-Ido-Ambacht	66	50	100	56	75	75
Hengelo	49	67		63		60
Het Hogeland	67	64	85	26	57	57
Heumen	54	42		30		50
Heusden	54	61		37		52
Hillegom	51	63	19	63	44	44
Hilvarenbeek	40	57		33		45
Hilversum	37	54	92	78	68	68
Hoeksche Waard	59	57		41		52
Hof van Twente	59	56		26		46
Hollands Kroon	68	72	82	19	56	56
Hoogeveen	72	52		33		54
Hoorn	69	66	100	59	75	75
Horst aan de Maas	47	73		30		43
Houten	75	51	9	30	45	45
Huizen	63	72	42	63	60	60
Hulst	59	60		15		42
IJsselstein	70	67		70		71
Kaag en Braassem	76	64	85	37	65	65
Kampen	76	71		44		62
Kapelle	41	71		48		51
Katwijk	60	49	74	70	69	69
Kerkrade	50	69	20	56	49	49
Koggenland	76	64	83	30	60	60
Krimpen aan den IJssel	74	51		56		66
Krimpenerwaard	71	39	17	30	46	46
Laarbeek	52	68	92	37	58	58
Landerd	45	78		26		37
Landgraaf	42	66		56		55
Landsmeer	68	60		44		63

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Langedijk	70	83		41		59
Lansingerland	80	61	96	48	71	71
Laren	35	75		67		62
Leeuwarden	68	73	91	41	65	65
Leiden	71	74	99	70	79	79
Leiderdorp	76	41	99	63	78	78
Leidschendam-Voorburg	69	52	98	70	78	78
Lelystad	85	63	97	44	67	67
Leudal	55	63	4	26	34	34
Leusden	74	53	96	41	68	68
Lingewaard	57	52	93	44	64	64
Lisse	45	49		59		52
Lochem	65	51	72	19	52	52
Loon op Zand	41	46	40	52	45	45
Lopik	69	59		22		47
Loppersum	71	61		4		40
Losser	57	58	88	30	59	59
Maasdriel	54	64	76	26	54	54
Maasgouw	51	71	76	44	57	57
Maassluis	70	56	100	59	73	73
Maastricht	54	59		67		64
Medemblik	71	57		26		51
Meerssen	53	65	24	37	43	43
Meierijstad	57	52	71	37	56	56
Meppel	64	70		48		59
Middelburg	66	52	4	56	44	44
Midden-Delfland	66	50	94	56	72	72
Midden-Drenthe	72	57		11		45
Midden-Groningen	62	68	50	30	48	48
Mill en Sint Hubert	65	40	78	7	52	52
Moerdijk	62	62	91	30	63	63
Molenlanden	82	72	5	37	41	41
Montferland	53	42		33		49
Montfoort	76	32		41		63

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Mook en Middelaar	65	58		33		47
Neder-Betuwe	47	64		30		36
Nederweert	42	59		30		43
Nieuwegein	77	64	100	67	77	77
Nieuwkoop	78	61		30		56
Nijkerk	58	63	92	48	65	65
Nijmegen	55	49	89	67	68	68
Nissewaard	75	38	22	52	53	53
Noardeast-Fryslân	78	61		26		51
Noord-Beveland	53	53		22		38
Noordenveld	74	73	80	22	59	59
Noordoostpolder	70	68	47	11	45	45
Noordwijk	47	45	46	59	56	56
Nuenen, Gerwen en Nederwetten	64	66	69	44	61	61
Nunspeet	53	55	6	30	34	34
Oegstgeest	67	64	46	67	62	62
Oirschot	56	57		26		46
Oisterwijk	55	51	46	52	54	54
Oldambt	66	73	52	26	50	50
Oldebroek	63	48		33		49
Oldenzaal	60	44	98	52	71	71
Olst-Wijhe	69	57	89	15	55	55
Ommen	81	61	71	7	51	51
Oost Gelre	63	59		33		51
Oosterhout	63	55	95	52	68	68
Ooststellingwerf	74	69		22		52
Oostzaan	70	48	89	48	66	66
Opmeer	67	57	87	30	63	63
Opsterland	79	55		22		50
Oss	61	63	95	37	63	63
Oude IJsselstreek	58	66	87	22	55	55
Ouder-Amstel	89	53	96	41	72	72
Oudewater	73	76	51	26	54	54
Overbetuwe	53	55	45	41	48	48

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Papendrecht	71	43	100	67	78	78
Peel en Maas	46	60	89	37	57	57
Pekela	63	65	72	33	53	53
Pijnacker-Nootdorp	73	49	33	37	51	51
Purmerend	78	56	99	56	75	75
Putten	50	42		26		42
Raalte	67	62		26		50
Reimerswaal	43	65		41		42
Renkum	59	39	81	33	59	59
Renswoude	58	54		26		50
Reusel-De Mierden	44	61		30		38
Rheden	47	63	83	63	62	62
Rhenen	58	59		48		56
Ridderkerk	70	75	98	63	74	74
Rijssen-Holten	51	52		52		54
Rijswijk	69	62	99	74	79	79
Roerdalen	51	55	83	41	57	57
Roermond	53	74	91	56	66	66
Roosendaal	57	44	97	44	63	63
Rotterdam	63	58	99	78	78	78
Rozendaal	76	61	98	44	65	65
Rucphen	35	80	85	37	54	54
Schagen	73	65	91	30	64	64
Scherpenzeel	60	58	63	44	62	62
Schiedam	65	49	97	78	76	76
Schiermonnikoog	87	77		85		77
Schouwen-Duiveland	65	58	78	19	53	53
Simpelveld	59	47		48		51
Sint Anthonis	56	41	84	19	50	50
Sint-Michielsgestel	46	60		37		48
Sittard-Geleen	49	68	92	59	67	67
Sliedrecht	65	48		59		57
Sluis	64	42		22		43
Smallingerland	72	56	83	30	60	60

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Soest	57	63	46	48	54	54
Someren	49	61		26		45
Son en Breugel	72	72		37		60
Stadskanaal	67	63	7	30	42	42
Staphorst	68	35	58	11	43	43
Stede Broec	73	65	97	56	73	73
Steenbergen	57	66		30		51
Steenwijkerland	82	53		19		51
Stein	48	64	88	48	62	62
Stichtse Vecht	77	57	92	44	67	67
Súdwest-Fryslân	82	57		22		54
Terneuzen	63	57		33		51
Terschelling	92	34		30		52
Texel	59	55	90	11	54	54
Teylingen	49	63	35	67	53	53
Tholen	52	53	95	37	59	59
Tiel	62	66	95	41	66	66
Tilburg	52	66		63		60
Tubbergen	69	48	78	11	52	52
Twenterand	51	48		33		44
Tynaarlo	73	49	61	26	52	52
Tytsjerksteradiel	71	47		30		49
Uden	60	70		44		58
Uitgeest	69	73	11	56	52	52
Uithoorn	84	61	94	52	73	73
Urk	79	48	38	56	55	55
Utrecht	63	67	99	74	76	76
Utrechtse Heuvelrug	65	55	78	37	59	59
Vaals	55	48		37		47
Valkenburg aan de Geul	67	67	49	30	53	53
Valkenswaard	44	63	78	44	57	57
Veendam	71	59	89	37	64	64
Veenendaal	56	73		56		62
Veere	57	33		33		41

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Veldhoven	48	70	97	44	65	65
Velsen	65	74	97	70	77	77
Venlo	53	60	94	48	64	64
Venray	57	55	94	30	59	59
Vijfheerenlanden	70	53	90	30	61	61
Vlaardingen	75	70	100	70	79	79
Vlieland	100	70		67		79
Vlissingen	58	61	19	52	48	48
Voerendaal	56	61		30		49
Voorschoten	75	65	99	63	75	75
Voorst	68	52	7	22	37	37
Vught	67	64	87	56	69	69
Waadhoeke	72	49	41	30	48	48
Waalre	55	83	84	44	66	66
Waalwijk	63	68	75	48	64	64
Waddinxveen	76	78	40	59	63	63
Wageningen	60	67	90	63	70	70
Wassenaar	63	60	78	48	62	62
Waterland	90	66		30		62
Weert	51	67	19	41	44	44
Weesp	67	66	96	63	73	73
West Betuwe	60	38	29	26	38	38
West Maas en Waal	52	45	80	19	49	49
Westerkwartier	75	58		22		52
Westerveld	81	41		7		43
Westervoort	69	66	98	56	72	72
Westerwolde	74	43		7		41
Westland	37	68	4	48	39	39
Weststellingwerf	64	49		11		41
Westvoorne	58	51	71	22	51	51
Wierden	57	65		22		48
Wijchen	73	59	59	30	55	55
Wijdemeren	70	45	67	30	53	53
Wijk bij Duurstede	68	50		56		58

Gemeente	Deelindicator groen en blauw	Deelindicator sportaccommodaties	Deelindicator sport- en speelplekken	Deelindicator voorzieningen	Kernindicator compleet	Kernindicator totaal
Winterswijk	47	58		37		47
Woensdrecht	48	62	92	41	61	61
Woerden	73	70	52	44	60	60
Wormerland	63	73		33		56
Woudenberg	59	40	92	41	58	58
Zaanstad	73	63	99	63	74	74
Zaltbommel	64	47	85	26	56	56
Zandvoort	51	55		63		56
Zeewolde	92	62	93	11	65	65
Zeist	65	55	83	56	65	65
Zevenaar	72	49	21	30	43	43
Zoetermeer	74	66	98	63	75	75
Zoeterwoude	78	59	96	44	69	69
Zuidplas	65	62	94	44	66	66
Zundert	34	52		15		34
Zutphen	73	66	35	59	58	58
Zwartewaterland	75	71	95	30	68	68
Zwijndrecht	70	58	12	70	53	53
Zwolle	73	61	97	63	74	74

Kernindicator compleet: de kernindicator voor gemeenten waar op alle deelindicatoren informatie van is.

Kernindicator totaal: de kernindicator op basis van de beschikbare gegevens.

Sporten en bewegen in de openbare ruimte

We sporten en bewegen steeds vaker in de openbare ruimte. Dit stelt eisen aan inrichting, beheer en onderhoud van de beweegvriendelijkheid van de omgeving, en continue aanpassing van de leefomgeving aan de veranderingen in ons sport- en beweeggedrag in de openbare ruimte. Beleidsmatig is hier aandacht voor in de nieuwe Omgevingswet en het Nationaal Sportakkoord. Dit zevende brancherapport Sport heeft als doel bij te dragen aan goed onderbouwd beleid om de beweegvriendelijkheid van de omgeving te versterken.

In dit brancherapport wordt ingegaan op de beweegvriendelijke omgeving en hoe zij gebruikt wordt om recreatief te bewegen en te sporten. Naast cijfers over gebruik, motieven en eisen die verschillende gebruikers en activiteiten aan de beweegvriendelijke omgeving stellen, passeren relevante theorieën, de doorontwikkeling van de kernindicator beweegvriendelijke omgeving, de geschiedenis van sporten in de openbare ruimte en de Omgevingswet de revue. Daarmee wordt een breed beeld geboden van de stand van zaken op dit thema.

Dit brancherapport is een initiatief van het Mulier Instituut en is ondersteund door het Ministerie van VWS.

mulier instituut

ARKO SPORTS MEDIA

9 789054 724575 >